

**T.C.
RECEP TAYYİP ERDOĞAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

**OSMAN TEVFİK VE ŞERH-İ KASİDE-İ BÜRDE TERCÜME-İ
MÜCMELİ ADLI ESERİ (İNCELEME-METİN)**

(Yüksek Lisans Tezi)

Talip AKKAYA

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Emin YAĞCI

**RİZE
2023**

KABUL VE ONAY

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalında, Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Emin YAĞCI danışmanlığında, Talip AKKAYA tarafından hazırlanan *Osman Teyfik ve Şerh-i Kasîde-i Bürde Tercüme-i Mücmeli Adlı Eseri (İnceleme-Metin)* adlı bu tez çalışması, 17/11/2023 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliğiyle/oy çokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından **Yüksek Lisans Tezi** olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri	Ünvanı, Adı Soyadı	İmza
Başkan	: Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Emin YAĞCI	
Üye	: Prof. Dr. Mustafa IRMAK	
Üye	: Dr. Öğr. Üyesi Ahmet KAPLAN	

ETİK BEYAN

Temel İslam Bilimleri Tezli Yüksek Lisans Programından mezun olmak üzere teslim ettiğim “Osman Tevfik ve Şerh-i Kasîde-i Bürde Tercüme-i Mücmeli Adlı Eseri (İnceleme-Metin)” adlı tezim, bilim ve araştırma etiği prensiplerine riâyet edilerek tarafımdan yazılmıştır.

Tez çalışmamda, başka kaynaklardan aktarılan bütün bilgi ve alıntılar, Enstitünüz Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak açıkça gösterilmiştir. Kaynağı gösterilenler dışında kalan bütün bilgiler uygun araştırma yöntemi kullanılarak tarafımdan edinilmiş ve esere bu şekilde yansıtılmıştır. Şahsıma ait olmayan hiçbir bilgi, kasıt veya kusurlar, şahsıma aitmiş gibi gösterilmemiştir. İnternet kaynakları dâhil, sahibine/kaynağına atıf yapılmaksızın hiçbir bilgi kullanılmamıştır. Aksinin ortaya çıkması halinde doğacak bütün hukuki, idari, akademik ve etik sorumluluk tarafıma ait olacaktır. Eserin tesliminden sonra herhangi bir zamanda, bilim etiğine aykırılık tespit edilmesi ve / veya eserimle ilgili intihal veya intihal şeklinde anlaşılabilecek bir durumun ortaya çıkması halinde; Üniversiteniz ve eğitim kadronuzun hiçbir şekilde sorumlu tutulmayacağını hür irademle kabul, beyan ve taahhüt ederim.

17/11/2023

(İmza)

Talip AKKAYA

ÖN SÖZ

Sadece kelimelerden ve kurallardan ibaret olmayan aynı zamanda duygu ve düşünceyi nakletmekteki araç olan lisanı ve ifade ettiklerini anlamak, aslında o dili konuşan insanların düşünce dünyasını tanımaktan da geçmektedir. Bu sebepten tercüme bir eserin başarısı, kaynak dilin gramer yapısı ve kelime birikimine olan hâkimiyet kadar o dili konuşan toplumu tanımak ve aynı duyguları paylaşmak ile de alakalıdır. Örneğin; Hz. Muhammed’i anlatan bir şiiri, ona inanan ve inanmayan farklı iki kişi dinlemiş olsa, hissettikleri duygular birbirinden farklı olacağı gibi bu durum eser yazarlar için de geçerlidir. *Kaşîdetü’l-bürde*’de Hz. Muhammed’i bir sûfinin gözü ile anlatan Bûsîrî’nin (695-1296) meşhur eseri üzerine çeşitli hacimlerde şerhler yazılmıştır. Bu şerhlerden birisi de Bûsîrî gibi tasavvuf yönü olan, Osmanlı son dönem âlimlerinden Ömer b. Ahmed el-Harpûtî’nin (ö. 1299/1882) yazdığı, *‘Aşîdetü’ş-şühde Şerh-i Kaşîdeti’l-Bürde* isimli Arapça eserdir. el-Harpûtî’nin eseri incelendiğinde, ilim erbabı için yazıldığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla ilim ehli olmayan insanların bu tarz eserlerden yararlanmaları pek mümkün görünmemektedir. İlmi seviyesi bu eserleri anlamaya yetmeyecek insanların, Hz. Peygamber’i sûfî âlimlerin pencerelerinden tanıma imkânı, aynı duygudaki insanların tercümeleri ile mümkün olacaktır.

Tezimizin konusu olan *Şerh-i Kaşîde-i Bürde Tercüme-i Mücmeli* isimli eser, Selanik İstinaf Mahkemesi başkâtibi Osman Tevfik Efendi (ö. ?) tarafından yazılmıştır. Sûfî meşrep olan yazarımız, el-Harpûtî’nin *‘Aşîdetü’ş-şühde Şerh-i Kaşîdeti’l-Bürde* adlı eserini özet olarak tercüme etmiştir. *Kaşîdetü’l-bürde* yazarı Bûsîrî, şarihi el-Harpûtî ve şerhin tercümesini yapan Osman Tevfik Efendi sufi meşrep olduklarından tercüme eser *Kaşîdetü’l-bürde*’nin manevi yapısından farklılık göstermemiştir. *Kaşîdetü’l-bürde* üzerine yazdığı şerh ile farklı coğrafyalardaki âlimlerin takdirini kazanan el-Harpûtî’nin *‘Aşîdetü’ş-şühde* adlı eseri, Osman Tevfik Efendi tarafından toplumun geneli anlayacak şekilde sadeleştirilip tercüme edilerek Hz. Muhammed’i sûfî bir anlatım ile tanımak isteyenlerin istifadesine sunulmuştur.

Osman Tevfik Efendi’nin tercüme eserini tanıtmayı hedeflediğimiz bu çalışma beş bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde İmam Bûsîrî ve meşhur kasidesi *el-kevâkibü’d-dürriyye fî medh-i Hayri’l-berîyye* tanıtılacak, ikinci bölümde Ömer b. Ahmed el-Harpûtî ve eserleri ele alınacak, üçüncü bölümde Osman Tevfik Efendi ve

eserleri incelenecek, dördüncü bölümde *Şerh-i Kaşîde-i Bürde Tercüme-i Mücmeli*, kaynak eser olan *'Aşîdetü's-şühde Şerh-i Kaşîdeti'l-Bürde* ile karşılaştırılacaktır. Beşinci ve son bölümde ise Osman Tevfik Efendi'nin eseri transkripsiyonlu metin haline getirilecektir.

Tezimizin bu seviyeye gelmesinde yardımlarını ve hoşgörülerini esirgemeyen danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Emin YAĞCI'ya, Prof. Dr. Mustafa IRMAK ve Dr. Öğr. Üyesi Ahmet KAPLAN'a, ilme başlamamıza vesile olan müderris Sadık BATAR'a, çalışma sırasında yeterince vakit ayıramayıp ihmal ettiğim aileme teşekkürü gönül borcu bilirim.

Talip AKKAYA

2023/RİZE

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	I
ETİK BEYAN.....	II
ÖN SÖZ	III
İÇİNDEKİLER	V
ÖZET	VII
ABSTRACT.....	VIII
KISALTMALAR.....	IX
TRANSKRİPSİYON ALFABESİ.....	X
GİRİŞ	1
1. BÛSÎRÎ VE <i>KAŞİDETÜ'L-BÜRDE</i> ADLI ESERİ	4
1.1. Bûsîrî Hayatı ve İlmi Kişiliği	4
1.2. Eserleri	5
1.2.1. <i>Kaşîdetü'l-Hemziyye Fi'l-medâihî'n-nebeviyye</i>	6
1.2.2. <i>Zuhru'l-Me'âd Fî Vezni Bânet Su'âd</i>	6
1.2.3. <i>el-Muḥrec ve'l-Merdûd 'Ale'n-naşârâ ve'l-yehûd</i>	7
1.2.4. <i>el-Kaşîdetü'l-mudâriyye Fi's-şalâti 'Alâ Ḥayri'l-beriyye</i>	7
1.2.5. <i>Takdîsü'l-ḥarem Min Tednîsi'd-ḍarem</i>	7
1.2.6. Diğer Eserleri.....	7
1.2.7. <i>Kaşîdetü'l-Bürde (el-Kevâkibü'd-dürriyye fî medḥi ḥayri'l-beriyye)</i>	7
2. ÖMER B. AHMED EL-HARPÛTÎ HAYATI VE ESERLERİ.....	13
2.1. Ömer b. Ahmed el-Harpûtî'nin Hayatı	13
2.2. Ömer b. Ahmed el-Harpûtî'nin Eserleri.....	15
2.3. <i>'Aşîdetü's-şühde Şerḥ-i Kaşîdeti'l-Bürde</i>	16
3. OSMAN TEVFİK EFENDÎ, HAYATI ve ESERLERİ.....	19
3.1. Hayatı	19
3.1.1. Osman Tefvîk Efendi'nin Eğitim Hayatı	19
3.1.2. Osman Tefvîk Efendi'nin Memuriyeti	20
3.2. Osman Tefvîk Efendi'nin Eserleri	22
4. <i>ŞERḤ-İ KAŞİDE-İ BÜRDE TERCÜME-İ MÜCMELİ</i> İNCELEME	23
4.1. Tercüme Eserin Özellikleri	23
4.1.1. Eserin Yazılma Sebebi	24
4.1.2. Eserin Planı ve Muhtevası	25

4.1.3. Eserin Tercüme Eserler Arasındaki Konumu.....	26
4.1.4. Eserin Dili ve Üslûbu	26
4.2. ‘Aşîdetü’ş-şühde Şerh-i Kaşîdeti’l-Bürde ve Şerh-i Kaşîde-i Bürde Tercüme-i Mücmeli İsimli Eserlerin Karşılaştırması.....	27
4.2.1. İçerik Yönünden İki Eserin Karşılaştırılması	27
4.2.2. Osman Tevfik Efendi’nin Eserinde Farklı Kaynakları Kullanım Şekli ...	31
4.3. Osman Tevfik Efendi’nin Tercümede el-Harpûtî’den Ayrıldığı Yerler	33
4.4. Tercüme Eserde Baskı Hatası Olabilecek Yerler	35
4.5. Şerh-i Kaşîde-i Bürde Tercüme-i Mücmeli İçeriği.....	38
4.6. Şerh-i Kaşîde-i Bürde Tercüme-i Mücmeli Transkripsiyon Yöntemi	44
5. KASÎDE-İ BÜRDE TERCÜME-İ MÜCMELİ (METİN).....	46
[Osman Tevfik Efendi’nin Giriş Kısmı]	46
[Harpûtî Tercüme-i Mücmeli İsimli Eserin Yazılma Sebebi ve İsimlendirilmesi]	47
[Harpûtî’nin ‘Aşîdetü’ş-şühde Şerh-i Kaşîdeti’l-Bürde Adlı Şerhinin Başlangıcı]	48
[Kaşîdetü’l-bürde’nin Vechi Tesmiyesi Ve Okunma Şartları]	49
[Muhteva-yı Kaşîde]	52
Harpûtî Tercüme-i Mücmeli (Metin)	52
Faşl-ı Evvel: Der Beyân-ı ‘Aşk-ı Nebî ‘Aleyhisselâm	52
Faşl-ı Şânî: Der Beyân-ı Men‘-i Hevâ-i Nefs	65
Faşl-ı Şâlisin: Der Beyân-ı Medayih-i Rasûlüllâh	78
Faşl-ı Râbi‘in: Der Beyân-ı Mevlidi’n-Nebî Şallallâhu ‘Aleyhi ve Sellem.....	104
Faşl-ı Hâmisin: Rasûl-i Ekrem ve Nebî-i Muhterem’in Da‘vet-i Mübârekesi	121
Faşl-ı Sâdisin: Kur’ân’ı ‘Azîmü’ş-şânın Şeref ve Medhi	142
Faşl-ı Sâbi‘in: Der Beyânı Mi‘racı’n-Nebî ‘Aleyhisselâm	163
Faşl-ı Şâmin: Der Beyân-ı Zikr-i Cihâdi’n-Nebî ‘Aleyhisselâm	188
Faşl-ı Tâsi‘in: Cenâb-ı Hâk’dan Taleb-i Mağfîret Beyânındadır.....	214
Faşl-ı ‘Âşirin: Der Beyân-ı Münâcât Ve ‘Arz-ı Hâcât.....	228
6. SONUÇ.....	240
KAYNAKÇA.....	241

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Anabilim Dalı : Temel İslam Bilimleri
Tez Türü : Yüksek Lisans Tezi
Danışman : Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Emin YAĞCI
Hazırlayan : Talip AKKAYA
Yıl : 2023
Sayfa Sayısı : 244

ÖZET

**OSMAN TEVFİK VE ŞERH-İ KASÎDE-İ BÜRDE TERCÜME-İ MÜCMELİ
(İNCELEME-METİN)**

İlk defa Arap edebiyatında ortaya çıkmış bir edebi tür olan kaside, İslâmiyetten sonra da nazım biçiminde ve işlenen konularında bazı değişiklikler olmakla birlikte Arap şiirindeki ağırlığını asırlarca muhafaza etmiştir. *Kaşîdetü'l-bürde*, 13. yüzyılda Muhammed b. Sâid el-Bûsîrî tarafından yazılan ve Hz. Muhammed'i öven medhiyelerden birisidir. Bu kaside âlimler tarafından çok beğenilmiş üzerine yüzyıllar boyunca çeşitli hacimlerde şerhler yazılmıştır. Ömer b. Ahmed el-Harpûtî tarafından 19. yüzyılın ilk çeyreğinde kaleme alınan '*Aşîdetü's-şühde Şerh-i Kaşîdeti'l-bürde* isimli eser ise Osmanlı'nın son döneminde neşredilen *Kaşîdetü'l-bürde* şerhlerinden birisidir. el-Harpûtî'nin şerhinde muhtelif alanlardaki ilmi birikimini kullanarak geniş kapsamlı bir çalışma yaptığı görülmektedir. Eserinde fıkıh, tefsir, hadis, kelam, mantık, şiir, sarf, nahiv, belagat gibi konulardaki açıklamaları ve üslubu ilim erbabı tarafından çok beğenilip takrizler yazılmış, İslam âleminin farklı ilim merkezlerinde kitabı basılmıştır. Tezimizde bu şerhin basılı tek tercümesi olan *Şerh-i Kaşîde-i Bürde Tercüme-i Mücmeli* isimli eser incelendi ve transkripsiyonlu metin haline getirilip ilim dünyasına kazandırıldı. Selanik İstinaf Mahkemesi başkâtibi Osman Tevfik Efendi tarafından 19. yüzyılın son çeyreğinde yazılan tercüme, şerhi ile karşılaştırılıp farklılıkları tespit edildi. '*Aşîdetü's-şühde* gibi beğenilen bir eserin ilim ehli olmayanların da istifadesine sunulması maksadı ile Osman Tevfik Efendi tarafından özetlendiği ve bazı yerlere farklı kaynaklardan eklemeler yapıldığı görüldü.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili, el-Bûsîrî, Ömer b. Ahmed el-Harpûtî, Osman Tevfik Efendi, Kasîdetü'l-bürde.

Recep Tayyip Erdogan University Institute of Graduate Studies

Department : Basic Islamic Sciences

Thesis Type : Master's Thesis

Supervisor : Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Emin YAĞCI

Author : Talip AKKAYA

Year : 2023

Pages : 247

ABSTRACT

OSMAN TEVFIK AND SHARH QASIDA AL-BURDA TARJAMA MUCMALI (REVIEW-TEXT)

Qasida as a literary genre that first appeared in Arabic literature, has preserved its importance in Arabic poetry for all time, although there were some changes in its verse form and subjects after Islam. Qasida al-Burda, as a kind of ode, written by Sa'īd al-Būṣīrī in the 13th century in praise of Muḥammad. This ode was highly appreciated by scholars and various volumes of commentaries were written on it throughout the centuries. The work titled *Asedatu's-shuhda qasida al-Burda*, written by Omar b. Ahmad al-Ḥarpūtī in the first quarter of the 19th century, is one of the commentaries on Qasida al-Burda published in the last period of the Ottoman Empire. It is seen that al-Harputi made a comprehensive study in his commentary, using his scientific knowledge in various fields. In his work, his explanations and style on subjects such as fiqh, tafsir, hadith, kalam, logic, poetry, grammar, syntax, and rhetoric were highly appreciated by scholars and criticisms were written, and his book was published in different scientific centers of the Islamic world. In our thesis, the work called Sharh Qasida al-Burda Tarjama Mucmali, which is the only printed translation of this commentary, was examined and turned into a transcribed text and brought to the scientific world. The translation, written by Osman Tefvik Efendi, chief clerk of the Court of Appeal of Thessaloniki, in the last quarter of the 19th century, was compared with its commentary and its differences were identified. It was seen that a popular work such as *Asedatu's-shuhda* was summarized by Osman Tefvik Efendi to make it available to those who are not experts in science, and some additions were made from different sources.

Keywords: Arabic Language, al-Būṣīrī, Omar b. Ahmad al-Ḥarpūtī, Osman Tefvik Efendi, Qasida al-Burda.

KISALTMALAR

b.	:	Bin
bk.	:	Bakınız
c.	:	Cilt
cc.	:	Celle celâlühû
çev.	:	Çeviren
h.	:	Hicrî
m.	:	Miladi
H.z.	:	Hazreti
nşr	:	Neşreden
r.a.	:	Radiyallahu Anhu
r. anhüm	:	Radiyallahu anhüm
s.	:	Sayfa
sad.	:	Sadeleştiren
s.a.v.	:	Sallallahu aleyhi ve sellem
ö.	:	Ölümü
Thk.	:	Tahkik eden(ler)
vs.	:	Vesaire

TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

ء	’	ق	ķ
ب	b-p	ك	k-y
ت	t	ل	l
ث	ŝ	م	m
ج	c	ن	n
ح	ħ	و	v
خ	ħ-k	ه	h
د	d-t	لا	lâ
ذ	z	ي	y-n
ر	r	أ	a-e
ز	z	إ	i
س	s	أ	o-ö-u-ü
ش	ş	آ	â-o
ص	ş	ي	î
ض	ž-đ	او	û
ط	ṭ-d		
ظ	ẓ		
ع	‘		
غ	ğ-ğ-k-y-v		
ف	f		

GİRİŞ

Çalışmanın Konusu

Arapların şiire olan ilgisi İslam öncesi dönemde başlamaktadır. Şairler ve şiirlerinin Arap halkının üzerinde oldukça etkili olduğu bilinmektedir. Bu durum, bir yerde o günün medya ve propaganda vesilesi olarak görülmektedir. Kabilede veya ailede şair bulunması iftihar vesilesi olarak kabul edilmektedir. İslam ile beraber şiir kültürü devam etmiş, fakat toplum üzerindeki hâkim etken din ve dinin hükümleri olunca, şiirin sınırları da kendiliğinden ortaya çıkmıştır. Sınırsızca yapılan övgüler, yerini beşeriyet sınırları içinde methü senaya bırakmıştır. İslamiyet'in Medine döneminde yaşayan şairler, Hz. Muhammed hakkında şiirler söylemişler ve bunların karşılığında çeşitli ikramlar ile taltif edilmişlerdir. Ka'b b. Züheyr (ö. 24/645), Hassan b. Sâbit (60/680) ve Abdullah b. Revâhâ (ö. 8/629) gibi isimler sahabe şairlerden öne çıkanlardır. Hz. Muhammed, hali hayatında bu şairleri İslam'ı överek dini propaganda yapmaları konusunda teşvik etmiş ve onlara hediyeler vererek ödüllendirmiştir. Ayrıca bu kişileri şiir okurken dinlediği de olmuştur. Peygamber tarafından yasaklanmayan, aksine teşvik edilen bir şey, müslümanlar tarafından da sünnet niyeti ile uygulanabilmektedir.

Peygamber'in vefatından sonra kendisi hakkında nazm edilen şiirlerin en önemlilerinden birisi, Muhammed b. Sâid el-Bûsîrî'nin yazmış olduğu, halk arasında bilinen adıyla *Kaşîdetü'l-bürde*, asıl adı ile *el-Kevâkibü'd-dürriyye fî medhi hayri'l-berîyye* isimli kasîdedir. Meşhur kaside, İslam toplumu tarafından her dönemde büyük ilgi görmüş, eser üzerinde çok sayıda çalışma yapılmıştır. Kasîdenin bu kadar tanınması ve ilgi görmesi, belki de dilden dile dolaşan şifâ kıssası sebebiyledir. Bazı ilim erbabı tarafından kabul edilmeyip çeşitli tartışmalara konu olan kıssanın sahlılığı, tezimizin konusu olmadığından bu konuya girilmeyecektir. Fakat meşhur adı ile *Kaşîdetü'l-bürde*, bu kıssadan bağımsız olarak konusu ve üslubuyla da âlimlerin ilgisini çekmiş, bu sebeplerden dolayı üzerine şerhler yazılmıştır. Hatta Bûsîrî'nin *Kaşîdetü'l-bürde* adlı eseri, hakkında en çok şerh yazılan kasîdelerden olmuştur.¹

¹ Mahmut Kaya, “*Kaşîdetü'l-bürde*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (Erişim, 5 Ağustos 2023).

Ḳaṣîdetü'l-bürde, sadece Arap toplumunun ilgilendiği bir eser olarak kalmamıştır. İçeriği sebebi ile müslüman toplumların tamamında kendisi ile ilgilenen farklı ilmi seviyelerde âlimler olmuştur. İslam toplumlarının mensubiyetlerine göre, Arapça'dan başka dillere de tercüme edilmiş olduğu gibi, İslam'dan başka milletlerin de çalışmalarına konu olarak Grekçe, Latince, İtalyanca, Fransızca, İngilizce, Almanca gibi dillere de tercüme edilmiştir.² *Ḳaṣîdetü'l-bürde*'nin tercüme edildiği diller arasında Türkçe de bulunmaktadır. Bu tercümelerden birisi, doğrudan *Ḳaṣîdetü'l-Bürde*'nin değil, Harpût'lu âlim Ömer b. Ahmed tarafından yazılan '*Aṣîdetü's-şühde Şerh-i Ḳaṣîdeti'l-Bürde*' adlı şerhin tercümesi olan, *Şerh-i Ḳaṣîde-i Bürde Tercüme-i Mücmeli* adlı eserdir. Selanik'te farklı mahkemelerde kâtiplik görevlerinde bulunan Osman Tevfik Efendi tarafından kaleme alınan bu tercüme, İstanbul'da h.1300, m. 1883 yılında basılmıştır.

Çalışmanın Amacı

Çalışmadaki temel amaçlar kısaca şu şekilde sıralanabilir:

- 1- *Şerh-i Ḳaṣîde-i Bürde Tercüme-i Mücmeli* adlı kitabı tanıtmak ve bu vesile ile yazarı Osman Tevfik Efendi'yi tanımak.
- 2- *Şerh-i Ḳaṣîde-i Bürde Tercüme-i Mücmeli* adlı eserin transkripsiyonlu neşrini yapmak.
- 3- Tercüme eser olduğundan dolayı, asıl metin olan '*Aṣîdetü's-şühde Şerh-i Ḳaṣîdeti'l-Bürde*' ile karşılaştırmak ve kullandığı farklı kaynakları tespit etmek.

Çalışmanın Kapsamı

Yapılan araştırmalarda *Ḳaṣîdetü'l-bürde* üzerine Türkçe yazılmış şerhler ile ilgili çalışmalar olduğu görülmüştür; fakat Osman Tevfik Efendi tarafından yazılan *Şerh-i Ḳaṣîde-i Bürde Tercüme-i Mücmeli* hakkında herhangi bir çalışma olmadığı anlaşılmıştır. Çalışmadaki kapsam, eserin metnini incelemek, kaynak eser ile karşılaştırmak ve kullanılan diğer kaynaklardaki alıntıları tespit etmek ile sınırlandırılacaktır. Kullanılan hadis vs. gibi delillerin sahih olup olmaması bu çalışmanın konusu olmadığından, bu bahse girilmeyecektir. Yalnızca nakledilen hadislerin veya kıssaların belirtilen kaynaklarda olup olmadığına bakılacaktır.

² Kaya, "*Ḳaṣîdetü'l-bürde*".

Tez, giriş hariç beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, İmam Bûsîrî ve *Kaşîdetü'l-Bürde* tanıtılacaktır. İkinci bölüm, Ömer b. Ahmed el-Harpûtî ve eserlerini anlatacaktır. Bu bölümde hakkında doktora çalışması yapılan Ömer b. Ahmed el-Harpûtî ve eseri özet bir şekilde ele alınacaktır. Üçüncü bölüm, Osman Tevfik Efendi ve eserleri ile ilgili olacaktır. Dördüncü bölüm, *Şerh-i Kaşîdeti'l-bürde Tercüme-i Mücmeli* adlı eserin incelemesini konu alacaktır. Bu incelemede '*Aşîdetü's-şühde Şerh-i Kaşîdeti'l-Bürde* ile karşılaştırmalar yapılacaktır. Beşinci bölümde *Şerh-i Kaşîdeti'l-bürde Tercüme-i Mücmeli* adlı eser transkripsiyonlu metin haline getirilecektir.

1. BÛSÎRÎ VE KÂŞÎDETÛ'L-BÛRDE ADLI ESERİ

1.1. Bûsîrî Hayatı ve İlmi Kişiliği

İmam Bûsîrî, yazdığı eserler sebebi ile kendisi hakkında en çok araştırma yapılan şairlerden birisidir. Adı Muhammed b. Said b. Hammad b. el-Bûsîrî'dir. Künyesi Ebû Abdillâh, lakabı ise Şerefüddin'dir. Annesi Delas'lı, babası Bûsîrî'li olduğundan Delâsî ve Bûsîrî nisbeleri ile anıldığı gibi her ikisinin bileşimi olan ed-Delâsîrî nisbesiyle de tanınmıştır.³ Bunun tam tersi olarak annesinin Bûsîrî'li, babasının Delas'lı olduğunu söyleyenler de olmuştur.⁴ En meşhur nisbesi Bûsîrî'dir. Aslen Fas'lı olup, Habnunoğulları'na mensubtur.⁵ 608 Şevval ayının ilk gününe gelen 7 Mart 1212 tarihinde dünyaya geldiği nakledilmektedir.⁶ Doğum yeri Mısır'ın Behnesa şehrine bağlı Behşim'dir. Delas'ta yetiştiğini nakledenler olduğu gibi, Delas'ta doğup Bûsîrî'de yetiştiğini de söyleyenler vardır.⁷ Ailesi ile Delas'a yerleşmiş ve gençlik yıllarını burada geçirmiştir. Kâtiplik ve mübaşirlik vazifelerinde bulunmuştur. 30 yıldan fazla Bülbeys'te yaşamış, mübaşirlik döneminde seyahatler yapmıştır. Seyahat yaptığı yerlerden birisi İskenderiye'dir.⁸

Bûsîrî, önce Şâzelî tarikatı şeyhi Hasan Şâzelî'ye, (ö. 656/1258) onun vefatından sonra da halifesi Ebu'l-Abbâs Ahmed el-Mursî'ye (ö. 685/1287) intisap etmiştir. Bu dönemde Atâullah el-İskenderî (ö. 709/1309) ile beraber olduğu kayıtlarda geçmektedir.⁹ Yazdığı kasidelerin bazı kısımlarında nefis ile mücadele ve riyazat gibi konuları işlemesi, kendisinin sûfî meşreb bir zat olduğuna işaret etmektedir.¹⁰ Rivayetlere ve tezimizin konusu olan tercüme esere göre Bûsîrî, hayatının son dönemlerinde felç olmuş, bu hastalıktan şifa bulmak niyetiyle meşhur kasîdesini

³ Mustafa Irmak, *Kasîde-i Hemziyye ve Manzum Bir Tercümesi*, (Rize: Sts Kitap kırtasiye Basın Dağıtım, 2016), 14.

⁴ Yusuf İbrâhim Yücel, *Arap Edebiyatında Nevbevî Medihler Bağlamında Ömer Harpûtî'nin Kasîde-i Bürde Şerhi*, (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020), 45.

⁵ Yücel, *Arap Edebiyatında Nevbevî Medihler Bağlamında Ömer Harpûtî'nin Kasîde-i Bürde Şerhi*, 45.

⁶ Irmak, *Kasîde-i Hemziyye ve Manzum Bir Tercümesi*, 14.

⁷ Yücel, *Arap Edebiyatında Nevbevî Medihler Bağlamında Ömer Harpûtî'nin Kasîde-i Bürde Şerhi*, 45.

⁸ Yücel, *Arap Edebiyatında Nevbevî Medihler Bağlamında Ömer Harpûtî'nin Kasîde-i Bürde Şerhi*, 47-48.

⁹ Kaya, "Kâşîdetü'l-bürde".

¹⁰ Yücel, *Arap Edebiyatında Nevbevî Medihler Bağlamında Ömer Harpûtî'nin Kasîde-i Bürde Şerhi*, 45.

yazmış ve amacına ulaşmış şifa bulmuştur. Vefatı hakkında ise 1295 ile 1300 yılları arası farklı tarihler zikredilmektedir. Türbesi Mısır'ın İskenderiye şehrinde, Bûsîrî Camii hazîresindedir. Kahire'de İmam Şafii ve Konya'da Sadreddin Konevi türbeleri yanında makamları vardır.¹¹

Kaynaklarda eğitimi hakkında sınırlı bilgilere rastlanmaktadır. Zamanın geleneğine uygun olarak ilköğretimi sırasında hafızlık yaptığı düşünülebilir. Daha sonra Kahire'deki Şeyh Abdüzzâhir Mescidi'ndeki derslere katılmıştır. Bûsîrî bir dönem hat sanatı ile geçimini temin etmiştir.¹² Bu durum hat sanatı ile ilgili belli bir eğitimden geçtiğini göstermektedir. Şiirlerinde işlediği konulara bakıldığında, siyer ilminde eğitim almış olabileceği akla gelmektedir. Yazdığı manzumelerdeki üslup, Arap dili ve edebiyatı alanında eğitim görmüş olabileceğine işaret etmektedir.¹³ Yahudi ve Hristiyanlar ile ilgili reddiyelerinden bu dinler konusunda araştırma yaptığı anlaşılmaktadır. 10 yıl kadar Abdüzzahir Mescidi'nde eğitim vermesi, kendi döneminin eğitim sistemi içerisinde yetişip ders verecek seviyeye ulaştığına işaret olabilir.

Osman Tevfik Efendi, el-Harpûtî'den naklen Bûsîrî'nin ilminden Arap dil ilimlerine hâkim, aklî ve naklî ilimlerde mahir bir âlim, fesahat ve belâgatta son derece becerikli bir zat olarak bahsetmektedir.¹⁴ Kasîdelerinde Hz. Peygamber hakkında verdiği bilgilerden siyer ilmine vukufiyeti, Yahûdî ve Hristiyanlara reddiye yaptığı eserinden ise bu kültürler hakkında da bilgi sahibi olduğu anlaşılmaktadır.¹⁵

1.2. Eserleri

Bûsîrî'nin eserlerinin neredeyse tamamının şiir şeklinde olduğu ve ekserisinin Hz. Muhammed'in övgüsüyle ilgili olduğu bilinmektedir. Şiirlerinin yapı ve üslup

¹¹ Yücel, *Arap Edebiyatında Nevbevî Medihler Bağlamında Ömer Harpûtî'nin Kasîde-i Bürde Şerhi*, 46.

¹² Yücel, *Arap Edebiyatında Nevbevî Medihler Bağlamında Ömer Harpûtî'nin Kasîde-i Bürde Şerhi*, 46.

¹³ Kaya, “*Kaşîdetü'l-bürde*”.

¹⁴ Naîmî Ömer b. Ahmed el-Harpûtî, *Kaşîdetü'l-bürde me'a şerhihâ 'Aşîdetü's-şühde*, (Karaçi: Mektebetü'l-medine, 2013), 37.

¹⁵ Kaya, “*Kaşîdetü'l-bürde*”.

bakımında son derece sağlam ve lirik olması ile çağdaşı şairlerin önüne geçmiştir.¹⁶ Hz Peygamber'i övdüğü kasidelerinin sayısı on dört olarak zikredilmektedir.¹⁷

1.2.1. *Kaşîdetü'l-Hemziyye Fi'l-medâihî'n-nebeviyye*

Bûsîrî'nin 456 beyitlik eseridir. Diğer ismi *Ümmü'l-kurâ fî medhi hayri'l-verâ*'dır. Şair eserini hacdan döndükten sonra o beldelere olan muhabbeti sebebiyle yazmıştır. Hemze redifli olduğundan dolayı *el-Kaşîdetü'l-Hemziyye* olarak tanınmıştır.¹⁸

Kaşîdetü'l-bürde'nin bilinirliğinden dolayı gölgesinde kalmış gibi görünse de konusu ve edebi sanatları kullanmasıyla ilgi görmüştür. Bûsîrî'nin Peygamber Efendimizi anlatan birçok kasidesi vardır *Kasîde-i Hemziyye*'ye bunların en uzunudur.¹⁹ *Kaşîdetü'l-bürde* ile beraber bazı beyitlerinin merasimlerde okunduğu belirtilmektedir. Üzerine 100'den fazla, çeşitli hacimlerde çalışmalar yapılmıştır.²⁰

1.2.2. *Zuhru'l-Me'âd Fî Vezni Bânet Su'âd*

Sahâbeden meşhur şâir Kâb b. Züheyr'in (r.a.) "*basit*" vezninde ve "*lam*" revîli meşhur *Bânet Su'âd* adlı kasidesine nazire olarak yazılmıştır. Bûsîrî bu naziresini 204 beyit olarak yazmıştır. Bürde ve Hemziyye kadar olmasa da nazire üzerine çeşitli çalışmalar yapılmıştır.²¹

¹⁶ Kaya, "*Kaşîdetü'l-bürde*".

¹⁷ Yücel, *Arap Edebiyatında Nevbevî Medihler Bağlamında Ömer Harpûtî'nin Kasîde-i Bürde Şerhi*, 52.

¹⁸ Mahmut Kaya, "*el-Kaşîdetü'l-Hemziyye*", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (Erişim, 5 Ağustos 2023).

¹⁹ Zahir Aslan, "*Kasîde-i Hemziyye ve Üzerine Yapılan Çalışmalar*". Akademik-Us 5 / 1 (Haziran 2021), 82.

²⁰ Irmak, *Kasîde-i Hemziyye ve Manzum Bir Tercümesi*, 10-11.

²¹ Mustafa Irmak, "*Bûs'ir'i'nin Zuhru'l-Me'âd fî vezni bânet su'âd adlı kasidesi ve Abdülbâki b. Ahmed'in bu esere yaptığı manzum tercüme*", Uluslararası Sosyal Araştırmalar dergisi, 42 (Şubat 2016) c. 9/176.

1.2.3. *el-Muḥrec ve'l-Merdûd 'Ale'n-naşârâ ve'l-yehûd*

Yahûdîlik ve Hristiyanlığa reddiye olarak yazılan 284 beyitlik, nazım ve nesir birarada olan eseridir. Şiirle ifade edilmesi güç olan meseleleri nesir ile anlattığı başarılı bir reddiyedir.²²

1.2.4. *el-Kaşîdetü'l-muḍâriyye Fi's-şalâti 'Alâ Ḥayri'l-berîyye*

Bûsîrî'nin 39 beyitten oluşan kısa kasidesidir. Hemen hemen bütün evrad mecmualarında mevcuttur.²³

1.2.5. *Takdîsü'l-ḥarem Min Tednîsi'd-ḍarem*

Ümmü'n-Nâreyn olarak künyelediği bu kasîdeyi Bûsîrî 98 beyit olarak yazmıştır. 1256 yılında Mescid-i Nebî'de çıkan yangın sebebiyle yazılmıştır.²⁴

1.2.6. Diğer Eserleri

Busîrî'nin bu sayılanlardan başka *el-Kaşîdetü'l-hamriyye*, *et-Teveşşül bi'l-kur'an*, *el-Kaşîdetü'l-yâ'îyye*, *el-Lâmiyye fî medhi'n-nebî*, *el-Lâmiyyetü'l-ûlâ* ve devlet büyüklerine yazdığı kasideleri, toplumun ahlakını eleştirdiği şiirleri mevcuttur.²⁵

1.2.7. *Kaşîdetü'l-Bürde (el-Kevâkibü'd-dürriyye fî medhi ḥayri'l-berîyye)*

Hayatının son döneminde felçli iken şifa bulmak niyeti ile yazdığı ve sayesinde sağlığına kavuştuğu en meşhur eseridir. *el-Kevâkibü'd-dürriyye fî medhi ḥayri'l-berîyye* adlı eseri halk arasında Kaşîde-i Bürde olarak bilinmektedir. Harpûtî'nin Kaşîde-i Bürde şerhi, yazılan diğer şerhler arasında temayüz etmiş olduğundan meşhur şifa kıssası bu eserde geçtiği şekli ile anlatılmıştır.

İmam Bûsîrî, birgün yüksek kademedeki devlet adamlarının yanından eve dönerken bir şeyh efendi ile karşılaşır. Şeyh efendi Bûsîrî'ye sen Peygamberi rüyanda

²² Mahmut Kaya, “Bûsîrî, Muhammed b. Sâid”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (Erişim, 5 Ağustos 2023).

²³ Kaya, “Bûsîrî, Muhammed b. Sâid”.

²⁴ Kaya, “Bûsîrî, Muhammed b. Sâid”.

²⁵ Kaya, “Bûsîrî, Muhammed b. Sâid”.

gördünmü diye sorar. Bu soruya Bûsîrî görmedim diyerek cevap verir fakat görmediğinden dolayı üzülür. Gönü Peygamber'in özlemi ile dolmuş olarak evine girer. O gece bu özlemi sebebiyle Peygamber'i ahabî ile beraber olarak görür. Sevgi ve özlemi daha da kuvvetlenince Muğariyye ve Hemziyye gibi kasideler yazar. Bu olaydan bir müddet sonra, yaşlandığı dönemde kendisine felç hastalığı isabet edince, bu hastalıktan kurtulmasına vesile olması için Peygamber'i tam manasıyla övecek bir kaside yazmaya niyet eder. Bu kaside sebebi ile Allah'tan şifa isterim niyetiyle meşhur kasidesine başlar. Mana âleminde kasideyi inşa ederken Peygamber de dinlemektedir. Takıldığı veya ilhamın gelmediği بَشْرَ أَنَّهُ الْعِلْمُ فِيهِ أَنَّهُ بَشْرَ ibaresi ile başlayan beyitin devamını getiremez. Peygamber oku deyince sonrası aklıma gelmiyor der. Peygamber ikinci satırı وَأَنَّهُ خَيْرُ خَلْقِ اللَّهِ كُلِّهِمْ diyerek beyiti bizzat tamamlar. Kaside bittikten sonra Hz. Peygamber Bûsîrî'nin vücudunu mesh eder ve gece felçli olarak yatan şair, sabah namazına gider. Bu esnada arkadaşı Ebu'r-recâ ile karşılaşır. Ebu'r-racâ hadi Peygamber'i övdüğün kasideyi oku deyince Bûsîrî, Bürde'yi yeni yazdığı için henüz kimse bilmiyor düşüncesinden dolayı Peygamber için çok kaside yazdım hangi kasideyi diye karşılık verir. Ebu'r-recâ başlangıcı مَزَجْتَ دَمْعًا أَمِنْ تَذَكُّرٍ جِرَانٍ بِنِي سَلَمٍ مَزَجْتَ دَمْعًا olan kasideyi cevabını verir. Bûsîrî, henüz o kasideyi kimseye okumadım, sen bu kasideyi nereden biliyorsun deyince Ebu'r-recâ, sen dün gece kasideyi Peygamber'in önünde okurken o, kasideyi beğendiğinin bir ifadesi olarak sağa sola sallanıyordu ve ben de o sırada dinledim der.²⁶ Bu kıssa dilden dile yayılır ve kaside âlimler ile halk arasında meşhur olur.

Doğal olarak bu olaya itiraz eden âlimler de mevcuttur. Kaşîde-i Bürde, hakkında en çok şerh yazılan eserler arasında kabul edilmektedir. Halk arasında düğün törenlerinde, merasimlerde ve hastalara okunmasına itina gösterilmiştir. Anlatılan kıssaya göre, İmam Bûsîrî'nin bu kasideyi yaşlılık döneminde yakalandığı felç hastalığından kurtulabilmek için yazdığı anlaşılmaktadır. Fakat bunlar hikâye şeklinde anlatıldığından dolayı kesin şöyledir denilememektedir. Sonuç itibari ile Peygamber'i övmek amacı ile yazmıştır ve bunda ne kadar becerikli olduğunu fazlasıyla isbat etmiştir.

²⁶ el-Harpûtî, Kaşîdetü'l-bürde me'a şerhihâ 'Aşîdetü's-şühde, 38.

1.2.7.1. *Kaşîdetü'l-Bürde*'nin İsimlendirilmesi

Kaşîdetü'l-bürde, Bûsîrî tarafından *el-Kevâkibü'd-dürriyye fî medhi hayri'l-beriyye* olarak isimlendirilmiştir. Bûsîrî'den sonra, kıssanın duyulması üzerine eser ile ilgilenenler tarafından, Hz. Peygamber mana âleminde İmam Bûsîrî'ye hırka giydirdiğinden dolayı *Kasîde-i Bürdiyye*, Bûsîrî'nin iyileşmesi üzerine *Bür'e*, övgü konusunda Peygamber için biçilmiş kaftan gibi olduğundan *Bürde* denilmiştir. Bunlar düşünüldüğünde kıssa kaynaklı isimlendirmelerin eserin orijinal isminden çok daha fazla tanındığı ve kullanıldığı görülmektedir.

1.2.7.2. *Kaşîdetü'l-Bürde*'nin Özellikleri

Kaşîdetü'l-bürde en eski nüshalarında 160 beyit iken, sonraları yazılan nüshalarda beyit sayıları artmış 165 beyite kadar ulaşmıştır. Farklı sayılarda olan kasideler de zikredilmektedir. Kasîde aruzun basit bahriyle, üslup bakımından son derece sağlam ve lirik olarak yazılmıştır.²⁷

Kaşîdetü'l-bürde'nin on bölümden oluştuğu bilinmektedir. Bu şekilde bölümlere ayrılması, tercüme eserimizde ve kaynağı olan *Asîdetü's-şühde'de* Bûsîrî tarafında yapılmıştır denilmektedir. *Kaşîdetü'l-bürde*'nin farklı şerhlerinde beyit sıralamalarında ve bölümlerin beyitlerinde değişiklikler görülmektedir.²⁸ Bahsedilen 10 bölüm tercüme eserimizde de mevcuttur.

- 1- Peygamber'in sevgisi.
- 2- Nefsin kötü isteklerini durdurma.
- 3- Peygamber'in övgüsü.
- 4- Peygamber'in doğumu.
- 5- Peygamber'in mucizeleri.²⁹
- 6- Kur'ân-ı Kerîm'in şeref ve medhi.
- 7- Peygamber'in miracı.

²⁷ Kaya, "*Kaşîdetü'l-bürde*".

²⁸ Bkn. Zekeriya Civelekoğlu, *Hayruddin Hızır b. Mahmûd b. Ömer el-Merzifonî el-Atûfî ve şerhu'l-Kaşîdeti'l-Burde Adlı Eserinin İnceleme ve Tahkiki* (Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 36. Ayrıca bkn. Dursaliye Çağlar, *Doğu Türkçesi Kasîde-i Bürde Şerhi*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyyat Araştırmaları Enstitüsü, doktora Tezi, 2019), 105.

²⁹ Burada Yalvaçlı İbrahim Efendi'den naklen Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) da'veti demektir. Bkn. Yalvaçlı İbrahim Efendi, *el-Mecmû'atü'l-kübrâ mine'l-kaşâ'idi'l-fuhrâ* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 3692), 15.

8- Peygamber'in cihadı.

9- Allah'tan (cc) af, Peygamber Efendimiz'den şefaât talebi.

10- Münacaat.

1.2.7.3. *Kaşîdetü'l-Bürde'nin Okunma Şartları*

Kaşîdetü'l-Bürde'nin okunmasında bazı şartlar olduğu ve bu şartlara riayet edilmesi gerektiği değişik kaynaklarda anlatılmaktadır. Bu şartlardan tercüme eserimizin ana metninde dokuz tanesi zikredilmektedir. Bunlar şu şekilde sıralanmaktadır.

1- *Kaşîdetü'l-bürde*'yi okurken abdestli olmak.

2- *Kaşîdetü'l-bürde*'yi okurken kibleye yönelmek.

3- Okurken lafızlara ve irabına dikkat etmek.

4- *Kaşîdetü'l-bürde*'nin manasına vakıf olmak.

5- *Kaşîdetü'l-bürde*'yi nameli şekilde okumak.

6- Ezberlemek.

7- *Kaşîdetü'l-bürde*'yi icazetli olarak okumak.

8- *Kaşîdetü'l-bürde*'yi Busîrî'nin salavat lafzı olan

(مَوْلَايَ صَلِّ وَسَلِّمْ دَائِمًا اَبَدًا) (عَلَى حَبِيبِكَ خَيْرَ الْخَلْقِ كُلِّهِمْ)

salavât ile okumak.

9- Her bir beyitin tamâmında yine (مَوْلَايَ صَلِّ وَسَلِّمْ دَائِمًا اَبَدًا) beyit-i şerîfi ile salat ve selâm eylemektir.

Bu sayılan şartlara ekleme yapanlar da olmuştur.³⁰ İncelediğimiz tercüme eserin kenar notlarında sayılan bu şartlara ek olarak şu hususlar eklenmiştir. Haramdan uzak durmak, inançlı ve ihlaslı okumak, öncesinde ameli salih işlemek, elbiseyi temizlemek, dizüstü oturmak, yedi kere hamd, üç kere salavat, tevbe suresinin son iki ayetini okumak gibi şartları Osman Tevfik Efendi Yalvaçlı İbrahim Efendi'den nakletmiştir.

³⁰ Bu şartlar hakkında *on altı* gibi farklı sayılar verilmektedir. Bkn. Rahmi Serin, *Kaside-i Bürde Şerhi, Havâs ve Esrârı*, (İstanbul, Pamuk Yayıncılık, 2004), 19.

1.2.7.4. *Kaşîdetü'l-Bürde* Üzerine Yapılan Çalışmalar

Kaşîdetü'l-bürde, Bûsîrî henüz hayatta iken Abdüsselam b. İdris el-Marrakûşî ve Ebû Şâme el-Makdisî tarafından şerh edilmiştir. *Kaşîdetü'l-bürde* kendisi hakkında en çok şerh yazılan eserlerden olup bunların sayısı yüzün üzerindedir.³¹

1- Halid el-Ezherî (Vakkad) (ö. 905/1799), Bursa İnebey Kütüphanesi. Şerh-i el-Kevâkibü'd-dürriyye fî Medhi Hayri'l-beriyye.

2- Musannifek, Alaaddin Ali b. Muhammed b. Mesud eş-Şahrûdî (875/1470), Bursa İnebey Kütüphanesi. Şerh-i el-Kevâkibü'd-dürriyye fî Medhi Hayri'l-beriyye.

3- Nâimî, Ömer b. Ahmed b. Muhammed, el-Harpûtî, Süleymâniye Kütüphanesi. Şerh-i el-Kevâkibü'd-dürriyye fî Medhi Hayri'l-beriyye.

4- Şeyhzâde, Muhyiddin b. Muhammed b. Mustafa el-Kocavî er-Rûmî (ö. 905/1543), Süleymâniye Kütüphanesi. Şerh-i el-Kevâkibü'd-dürriyye fî Medhi Hayri'l-beriyye.

5- Şeyh Sadullah Halvetî (ö. ?) Süleymâniye Kütüphanesi. Şerh-i el-Kevâkibü'd-dürriyye fî Medhi Hayri'l-beriyye.

6- Celâleddin Ahmed b. Muhammed b. Muhammed el-Hucendî (ö. 803/1401), Süleymâniye Kütüphanesi. Şerh-i el-Kevâkibü'd-dürriyye fî Medhi Hayri'l-beriyye.

7- İbnü'l-Kabâkibî, Ebû Abdillâh Şemseddin Muhammed B. Halil b. Ebû Bekir el-Halebî (ö. 849/1445), Süleymâniye Kütüphanesi. Şerh-i el-Kevâkibü'd-dürriyye fî Medhi Hayri'l-beriyye.

8- Celâleddin el-Mahallî (ö.864/1459), Süleymâniye Kütüphanesi. Şerh-i el-Kevâkibü'd-dürriyye fî Medhi Hayri'l-beriyye.

9- Fahreddin Ahmed b. Muhammed b. Ebû Bekir eş-Şirâzî (ö. ?), Süleymâniye Kütüphanesi. Şerh-i el-Kevâkibü'd-dürriyye fî Medhi Hayri'l-beriyye.

10- Ayn-ı Ekber Mehmed Efendi (ö. 1134/1721), Beyazıt Kütüphanesi, el-Fevâidü'z-zümeriyye fî Tesbî'i'l-kevâkibi'd-dürriyye fî Medhi Hayri'l-beriyye.

11- Muhammed b. Abdullah b. Mahmud (ö. ?), Süleymâniye Kütüphanesi. Şerh-i el-Kevâkibü'd-dürriyye fî Medhi Hayri'l-beriyye.

12- Ebû Saîd el-Hâdimî el-Konevî (ö. 1176/1762), Süleymâniye Kütüphanesi. Şerh-i el-Kevâkibü'd-dürriyye fî Medhi Hayri'l-beriyye.

³¹ Kaya, “*Kaşîdetü'l-bürde*”.

13- Atûfî, Hayreddin Hızır b. Mahmud b. Ömer el-Merzifonî (ö.948/1541), Milli Kütüphâne. Şerh-i el-Kevâkibü'd-dürriyye fî Medhi Hayri'l-beriyye.

14- Verdizâde, Hüseyin en-Nushî en-Nkaşibendî el-Adanavî (ö. ?), Süleymâniye Kütüphânesi. Şerh-i el-Kevâkibü'd-dürriyye fî Medhi Hayri'l-beriyye.

15- Kastallânî, Ebu'l-Abbas Şihâbüddin ahmed b. Muahmmmed b. Ebû Bekir el-Mısırî el-Kastallânî (ö. 923/1517), Beyazıt Kütüphanesi, Meşârikü'l-envârî'l-mudiyyefî şerhi'l-kevâkibi'd-dürriyye.

Kaşîdetü'l-bürde üzerinde Türkçe çalışma yapanlar;

1- Kayacıklı Süleyman Efendi (ö. ?), Süleymâniye Kütüphânesi. Şerh-i el-Kevâkibü'd-dürriyye fî Medhi Hayri'l-beriyye.

2- Şeyhülislam Mekkî, Efendi, (ö. 1212/1797), Köprülü Kütüphanesi. Et-Tevessül Şerh-i el-Kevâkibü'd-dürriyye fî Medhi Hayri'l-beriyye.

3- Kemalpaşazâde (İbn Kemal (ö. 940/1534), Süleymâniye Kütüphânesi Şerh-i el-Kevâkibü'd-dürriyye fî Medhi Hayri'l-beriyye.

4- Lâlî, Ahmed b. Mustafa es-Saruhânî (ö. 975/1563), Süleymâniye Kütüphânesi. Şerh-i el-Kevâkibü'd-dürriyye fî Medhi Hayri'l-beriyye.

Kaşîdetü'l-bürde üzerinde yapılan Farsça çalışma;

1- İbnü'l-kabâkibî, Ebû Abdillâh Şemseddin Muhammed b. Halil b. Ebû Bekir el-Halebî (ö. 849/1445), Süleymâniye Kütüphânesi. Şerh ve Terceme-i el-Kevâkibü'd-dürriyye fî Medhi Hayri'l-beriyye.

2. ÖMER B. AHMED EL-HARPÛTÎ HAYATI VE ESERLERİ

2.1. Ömer b. Ahmed el-Harpûtî'nin Hayatı

Ömer b. Ahmed el-Harpûtî kendisi gibi müftü olan babası Hacı Ahmet Efendi'nin üç oğlunun en büyüğüdür. 1801 yılında Harput'ta dünyaya gelmiştir. İlme babasıyla başlamış, keskin zekâsı ile akranlarını kısa zamanda geçmiştir. Babasının fetva işleri ile meşguliyetinden dolayı kendisinden düzenli ders alamadığından, ilim merkezi olması ve Harput'a yakınlığı sebebi ile Antep'e okumaya gitmiştir.³²

Antep'te farklı âlimlerden dersler görüp en son Küçük Hafız Necip Efendi'den (ö 1234-1819) icazet almıştır. Antep'te çıkan yeniçeri isyanlarındaki kargaşada hocası öldürülünce şair arkadaşı Rahmi Harpûtî (ö. 1301-1884) ile Kayseri'ye gitmek zorunda kalmıştır.³³

Kayseri'de Hoca Kasım Efendi (ö. 1258-1842), Hacı Vahdi Efendi (ö 1826), Sarı Abdullahzade Mehmed Efendi (ö. ?) gibi âlimlerden çeşitli ilimleri okumuştur. 1826 yılında Hoca Kasım Efendi'den icazet almıştır.³⁴ İcazet aldığı hocasının kendisine gösterdiği odasının küçük olması sebebi ile yazdığı *آتَيْتِي حُجْرَةً وَهُوَ مِنَ الْكَرَمِ* “*Lütf u kereminizden kabir gibi dar ve karanlık bir hücre verdiniz*” ibaresi nüktedanlığını göstermektedir. Bunun üzerine hocası kendi odasını Ömer Naimi Efendi'ye vermiştir. Ömer b. Ahmed el-Harpûtî Arap, Türk ve Fars edebiyatı konusunda bilgi sahibidir.³⁵ Kendisi hakkında üç dilde şiir yazabilecek yetenektedir denilmektedir.³⁶

Kayseri'de icazet aldıktan sonra Harput'a dönmüş, babası ve dedeleri gibi okuyup okutmakla meşgul olmuş ve birçok kereler icazet verip Harput'ta 15 sene müftülük yapmıştır.³⁷

³² İshak Sunguroğlu, *Harput Yollarında*, (İstanbul: Elazığ Kültür ve Tanıtma Vakfı Yayınları, 1959), 2/149.

³³ Sunguroğlu, *Harput Yollarında*, 2/149.

³⁴ İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri* (İstanbul: Milli Eğitim Basım Evi, 1970), 3/1326.

³⁵ Sunguroğlu, *Harput Yollarında*, 2/150.

³⁶ Bursalı Mehmed Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, haz. Ali Fikri Yavuz, İsmail Özen, (İstanbul: Meral Yayınevi, 1972), 1/348.

³⁷ Bursalı Mehmed Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, haz. Ali Fikri Yavuz, İsmail Özen, 1/348.

1843 yılında hac yolculuğuna çıkan Ömer b. Ahmed el-Harpûtî, ilme olan sevgisini ve bağlılığını bu yolculukta da göstermiştir. Yolculuğunda Halep, Şam, Mısır ve Arabistan'da birçok âlim ile irtibat kurmuş, Şam'da Muhaddis Kizbîrî (ö. ?) Abdurrahman Efendi (ö. 1262-1845) ile görüşüp hadis konusunda kendisinden icazet almıştır.³⁸

1845 yılında ortaya çıkan bir vergi meselesinden dolayı Ömer b. Ahmed el-Harpûtî'de dâhil olmak üzere Harput'un âlimleri Konya'ya sürgün olarak gönderilmiştir. Sürgün haberini alan babası üzüntüsünden vefat etmiştir. Aynı yıl affedilen Ömer Naimi Efendi Harput'a geri dönmüştür. Bu affi ile beraber meşihat makamının onayı ile tekrar Harput müftüsü olmuştur.³⁹

1866 tarihinde İstanbul'a bir seyahat yapan Ömer Naimi Efendi, burada birçok ilim erbabı ile görüşmüş, ilimdeki kemalatı sebebiyle terfi ettirilip maaşı 1000 kuruşa yükseltilmiştir.⁴⁰

Doksan yıla yakın yaşadığı ömrünün sonlarında dahi hafızasında herhangi bir zayıflama görülmemiştir. Yaşlılık döneminde gözleri âmâ olduğunda bile ilim ile uğraşmış ve Manzûme-i Na'îmiyye'yi yazmıştır. 1882 tarihinde vefat edip Harput'taki kabristana gömülmüştür.⁴¹

Ölümü ile ilgili, oğlu Abdülhamit Hamdi Efendi, "*Peder Efendi bu sâl etti azm-i dâri beka*" yazıp ebced ile tarihi düşürmüştür.⁴²

Ailenin son nesil din âlimi olan, Beyoğlu eski müftüsü Ömer Naimi Efendigil'in beyanına göre bu ailenin ilim ile meşguliyetleri 350 yıllık bir geçmişe sahiptir. Osmanlı döneminde bu aileye dini alanda ihtisas yaptıklarından İmamzâdeler, Harput'ta müftülük yaptıklarından dolayı da Müftügiller denilmiştir. Soyadı kanunu ile beraber Erdem, daha sonrasında Ömer Naimi Efendi'nin başvurusu ile Efendigil soyadını almışlardır.⁴³

³⁸ Sunguroğlu, *Harput Yollarında*, 2/152.

³⁹ Sunguroğlu, *Harput Yollarında*, 2/152-153.

⁴⁰ Sunguroğlu, *Harput Yollarında*, 2/153.

⁴¹ Bursalı Mehmed Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, 1/348.

⁴² Sunguroğlu, *Harput Yollarında*, 2/155-156.

⁴³ Ahmet Turan Arslan, "Harput'ta Bir Âlim Sülalesi: Efendigil Ailesi", *Dünü ve Bugünüyle Harput Sempozyumu 2*, ed. Fikret Karaman. (Elazığ: Türkiye Diyanet Vakfı Elazığ Şubesi, 1999), 2/77.

Görüldüğü gibi bütün aile cumhuriyetin ilk dönemlerine kadar dini ilimler ile meşgul olmuşlardır. Ailenin bu şekilde bilinen âlimler silsilesinin 14. yüzyıla kadar dayandığı da belirtilmektedir.⁴⁴

2.2. Ömer b. Ahmed el-Harpûtî'nin Eserleri

Ömer Naimi Efendi Arap, Fars ve Türk Edebiyatı'na ilgili ve bu alanlara hâkim bir âlimdir. Yazdığı eserler şu şekilde sıralanabilir:

1- *Rubu' Risâlesi Şerhi*: Kayseri ulemasından Hacı Vahdi Efendi'nin *Rubu' Risalesi*'ni şerhetmiştir. Eserde zaman ve astronomi konuları işlenmektedir.⁴⁵

2- *Velediyeye Hicâbisi Şerhi*: Yine Hacı Vahdi Efendi'nin münazara ve edepler ile ilgili *Velediyeye Hicâbisi*'ne başlamış fakat bitirememiş, oğlu Abdülhamid Hamdi Efendi tarafından tamamlanmıştır.⁴⁶

3- *'Aşîdetü's-şühde Şerh-i Kaşîdeti'l-Bürde*: Ömer Naimi Efendi'nin asıl şöhretini kazanmasına sebep olan eseridir. Bûsîrî'nin *Kaşîdetü'l-bürde* adlı eseri üzerine yazmış ve ismini *'Aşîdetü's-şühde Şerh-i Kaşîdeti'l-Bürde* koymuştur.⁴⁷

4- Şeyhülislam Arif Hikmet Bey'e yazılan *Kaşîdetü'l-'arifiyye* 10 bölümlük medhiyedir.⁴⁸

5- Tosun Paşa hakkında yazılan ve çok güzel olduğu söylenen bir kasidesinin olduğu belirtilmektedir.⁴⁹

6- *Şerh-i Binâ*: Ömer b. Ahmed el-Harpûtî'nin meşhur *Binâ* kitabına ait Arapça şerhidir.⁵⁰

7- *Manzûme-i Na'îmiyye*: Ömer b. Ahmed el-Harpûtî'nin çocuk eğitimi konusundaki nasihatnamesidir. Manzum olarak kaleme alınan bu eser 654 beyitten

⁴⁴ İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1969), 1/548.

⁴⁵ Sunguroğlu, *Harput Yollarında*, 2/150.

⁴⁶ Sunguroğlu, *Harput Yollarında*, 2/150.

⁴⁷ Bursalı Mehmed Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, hz. Ali Fikri Yavuz, İsmail Özen, 1/348.

⁴⁸ Yücel, *Arap Edebiyatında Nevbevî Medihler Bağlamında Ömer Harpûtî'nin Kasîde-i Bürde Şerhi*, 109.

⁴⁹ Sunguroğlu, *Harput Yollarında*, 2/152.

⁵⁰ Ömer b. Ahmed el-Harpûtî, *Şerhü'l-binâ*, (Millet Kütüphanesi: Marmara Üniversitesi, *Şerhü'l-binâ, Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, <https://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/serhu-l-bina-naimi>. Erişim 27 Kasım 2023.

oluşmaktadır.⁵¹ Ömrünün son demlerinde ve gözleri görmez olduğu halde yazmıştır. İlk sayfasında Osmanlı Türkçesi ile şunlar yazılıdır:

Müderrişîn-i kirâm ve ‘ulemâ-i fihâmdan, Kaşîde-i Bürde Şarihi, Harpûtî, Ömer Na‘îmî Efendi’nin lisân-ı Türkî üzre terbiye-i etfâl ve mehâsin-i hisâl ve şurût-i İslâm ve î mân ve şağâir ve kebâir ve elfâz-ı küfr ve riyâ mesâilini hâvî bi tarîki’l-implâ ve inşâ ve tanzim eylediği manzûme-i latîfedir.⁵²

Yukarıda sıralananlardan başka birçok gazeller yazdığı da nakledilmektedir. Bunlardan birisi şudur:

Şehâ lâl-i lebin diller emip emleşmesinler mi?
Devacılar bulup dermânı merhemleşmesinler mi?
Ferâmus eyleyip cevri-ü cefâ resmin vefâlar kıl
Seninle âşikîn hem-bezm hemdemleşmesinler mi?
Niyaz ettikte âğuşu etmesin şâh-ı hûbana
Dahî bazularım kuçmağa muhkemleşmesinler mi?
Güneş kim her seher hak-i rehinden tûtiyâ ister
Dîl-i şeydaların aşkınla sersemleşmesinler mi?
Behey sofî cemâl-i Yûsuf’u seyreyleyen âşık
Girip zindana nakd-i canla femleşmesinler mi?
Naîmî zarı katletmek havasın tutmuş ol dilber
Ferahtan gözlerim gül gibi şebnemleşmesinler mi?⁵³

2.3. ‘Aşîdetü’ş-şühde Şerh-i Kaşîdeti’l-Bürde

‘Aşîdetü’ş-şühde Şerh-i Kaşîdeti’l-Bürde, Ömer Naîmî Efendi’nin en meşhur eseridir. Bu eser ile *Kaşîdetü’l-bürde* şarihi olarak tanınmıştır. Kayseri’deki öğrencilik yıllarında veya yeni icâzetnâme aldığı 1826 yılında 25’li yaşlarında *Kasîdeci* olarak tanınan hocası Sarı Abdullahzâde Mehmed Efendi’den ders olarak okurken

⁵¹ Melek Dikmen-Kamile Çetin, “Oğula Yazılmış Bir Nasihatname: Harputlu Ömer Naim ve Manzûme-i Naimiyyesi” Elazığ: Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi, Uluslararası Harput’a Değer Katan Şahsiyetler Sempozyumu, 2015, 423.

⁵² Naîmî Ömer b. Ahmed el- Harpûtî, *Mazûme-i Nâimiyye*, (Konya: Konya Bölge Yazma Eserler Bölge Müdürlüğü, Bölge Yazma Eserler Basma, 54477), 14648.

⁵³ Sunguroğlu, Harput Yollarında, 153.

yazmıştır.⁵⁴ Bundan dolayı *Aşîdetü's-şühde*'de Sarı Abdullahzâde Mehmed Efendi'nin görüşlerinin de bol miktarda olduğu düşünülebilir.

Ömer b. Ahmed'in beyitleri şerh ederken delil olarak kullandığı ayet, hadis ve şiirleri ustaca işlemesi takdire şayandır. Yazdığı şerhten fıkıh, tefsir, kelam, tasavvuf, Arapça konularına hâkimiyeti belli olmaktadır. Eserini ilim erbabı için yazdığı kullandığı delillerden anlaşılmaktadır. Hac yolculuğu esnasında Mısır'ı ziyaretinde Mehmet Ali Paşa (ö. 1849) ile görüşmüş ve bu görüşmesinde *'Aşîdetü's-şühde Şerh-i Kaşîdeti'l-Bürde* adlı kitabını takdim etmiştir. Eser çok beğenilmiş ve kendisine iltifat edilmiştir. *'Aşîdetü's-şühde Şerh-i Kaşîdeti'l-Bürde* ilk olarak Mısır'da ve sonrasında İstanbul'da Mehmet Ali Paşa tarafından bastırılmıştır. Yazım tarihinin 1826, basım tarihinin 1843'ten sonra olması dikkat çekicidir. Harpûtî, *Bürde*'nin 161 beyitlik rivayetini şerh etmiştir. Bilindiği gibi *Kaşîde-i Bürde*'nin beyit sayılarında farklılık olan baskıları da mevcuttur. Ömer Naîmî Efendi'nin beyitleri şerh ederken kullandığı ayet, hadis, şiir, mantık, Arapça, tefsir, fıkıh gibi konularda kullandığı üslup ve işlediği konularda âlimlerin farklı görüşlerini nakletmesi ne kadar donanımlı bir âlim olduğunu göstermektedir. el-Harpûtî, Arapça bir kelimenin Yunanca'daki karşılığından,⁵⁵ insanın cenin halinden itibaren geçirdiği tüm merhalelerin isimlendirilmesine,⁵⁶ ilmin insan zihnindeki oluşumu ve ilerlemesine,⁵⁷ mezheplerin Peygamber kabrinin ziyaretine dair görüşlerine kadar⁵⁸ birçok alimden ve eserlerinden nakiller yapması onun farklı konulardaki vukufiyetini ortaya koymaktadır.

Ömer Naimî Efendi'nin ismini *Kaşîde-i Bürde* şârihi olarak tanıtan eser hakkında “*üslup ve ifadesi, gerek bendlerin erişilemeyecek derecede ve bütün mesellelerin zarif ve latif bir surette hal ve beyanı dolayısıyla bu kasidenin, bundan evvelki şerhlere nazaran kıyas kabul etmez derecede üstünlüğü, zamanın uleması arasında tahakkuk ve tespit edilmiştir*” denilmektedir.⁵⁹

Ömer b. Ahmed el-Harpûtî, yazdığı *Kaşîde-i Bürde* şerhinde beyitleri incelerken oldukça geniş açıklamalar yapmış, ilim erbabı yazdığı eseri çok

⁵⁴ Sunguroğlu, Harput Yollarında, 151.

⁵⁵ el-Harpûtî, *Kaşîdetü'l-bürde me'a şerhihâ 'Aşîdetü's-şühde*, 166.

⁵⁶ el-Harpûtî, *Kaşîdetü'l-bürde me'a şerhihâ 'Aşîdetü's-şühde*, 82.

⁵⁷ el-Harpûtî, *Kaşîdetü'l-bürde me'a şerhihâ 'Aşîdetü's-şühde*, 149.

⁵⁸ el-Harpûtî, *Kaşîdetü'l-bürde me'a şerhihâ 'Aşîdetü's-şühde*, 166.

⁵⁹ Sunguroğlu, Harput Yollarında, 151.

beğenmiştir. Arap olmayan birisi tarafından, Arapça yazılmış bir eser olmasına rağmen döneminin Arap âlimlerinden övgüler almıştır. *‘Aşîdetü’ş-şühde şerh-i kaşîdeti’l-bürde* hakkında Ezher şeyhi İbrâhim el-Bâcûrî (ö. 1277/1860), Ezher Camii Hatibi İbrahim es-Sakâ (ö. 1298/1881) ve müfessir Muhammed el-Ebrâşî (ö. 1259/1844’dan sonra) gibi âlimler esere takrizler yazmışlardır.⁶⁰

Farklı ilim merkezleri olan Mısır, Beyrut, Karaçi, İstanbul’da basılarak ilgi görmüştür.⁶¹ El-Harpûtî’nin şerhi üzerine Yusuf İbrahim Yücel tarafından 2020 yılında doktora tezi yazılmıştır. Tezimiz hazırlanırken Karaçi baskısı kontrol amaçlı kullanılmış ve oluşturulan dipnotlar bu baskıdan alınmıştır.

⁶⁰ el-Harpûtî, *Kaşîdetü’l-bürde me’a şerhihâ ‘Aşîdetü’ş-şühde*, 300-301-302.

⁶¹ Yücel, *Arap Edebiyatında Nevbevî Medihler Bağlamında Ömer Harpûtî’nin Kasîde-i Bürde Şerhi*, 80.

3. OSMAN TEVFİK EFENDİ, HAYATI ve ESERLERİ

3.1. Hayatı

Osman Tevfik Efendi'nin hayatı hakkında şu ana kadar herhangi bir ilmi çalışma yapılmadığı görülmektedir. İsmi, sadece “*Selanikli Osman Tevfik Efendi Kaşîde-i Bürde şerhinin tercümesini yapmıştır*” şeklinde kayıtlanmıştır.⁶²

Osman Tevfik Efendi hakkında Osmanlı Arşivleri'nde ve salnamelerde yapılan taramalarda çeşitli evraklar bulunmuştur. 4, 5 ve 8 numaralı Selanik salnamelerinde Osman Efendi olarak ismi geçmektedir. Bu belgelerden elde edilen bilgiler toparlandığında, Osman Tevfik Efendi 1841 tarihinde, büyük bir ihtimal ile Selanik'te doğmuştur. İhtimal denilmesinin sebebi arşiv belgesinde doğum yeri telaffuz edilmemektedir. Bu tarih Osmanlı Padişahı Sultan Abdülmecid (ö. 1861) dönemine rastlamaktadır. Babası, tuzla kâtibi olan Emin Efendi'dir. İncelenen belgelerde Osman Tevfik Efendi'nin evliliği, çocukları ile ilgili bir bilgi mevcut değildir. Ölüm tarihi de kesin olarak belirtilmemektedir. 1888 yılında Leskovik Sancağı'nın statüsü değiştirilip kaza yapıldığında⁶³ halen görevi başında olduğu nakledilmektedir. Buradan ölüm tarihinin 1888'den sonra olduğu anlaşılmaktadır. Osmanlı Devleti'ndeki kâtipler kendi istekleri ile emekli olmadıkları ve yer değiştirmedikleri sürece ölene kadar aynı yerde görevde kalabilmektedirler. Aynı bölgede görev yaparak elli yıldan fazla çalışma süresi olan kâtiplere rastlanmaktadır.⁶⁴ Buradan hareketle, Osman Tevfik Efendi'nin 1865 yılında kâtipliğe başlamasından 1884 yılında Leskovik'e atanmasına kadar çok fazla yer gezmeden Selânik'te yaşamış olduğunu görülmektedir. Leskovik sancağına atanması, günümüzde Arnavutluk'ta olan bu bölgeye gittiğini göstermektedir.⁶⁵

3.1.1. Osman Tevfik Efendi'nin Eğitim Hayatı

Arşivler taranarak elde edilen belgede sıbyan mektebinde okuduğu, Selanik medreselerinde bir miktar Arapça ve Farsça eğitimi gördüğü kaydedilmektedir.

⁶² Ebubekir Sıddık Şahin, *Kasîde-i Bürde'nin Türkçe Şerh ve Tercümeleri*, (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1997), 90.

⁶³ İlkay Eren, *Yanya Sancağının İdari Yapısı ve Yerleşim Birimleri (1867-1913)*, (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 160.

⁶⁴ Erhan Afyoncu, Recep Ahışhalı, “Kâtip, Osmanlı dönemi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim 28/11/2023).

⁶⁵ Osmanlı Arşivi (BOA), (DH. SAİDd...) Gömlek No. 18, 57.

İncelenen belgelerde eğitimi ile ilgili bunlardan başka bilgi mevcut değildir. Osman Tevfik Efendi'nin eğitiminde medresenin bulunması, Osmanlı Devleti klasik medrese eğitiminden geçmiş olduğunu göstermektedir. Fakat arşiv belgesinde *bir miktar Arapça ve Farsça okumuştur* denmesi medrese eğitimi baştan sona kâmilan bitirmemiş olabileceği ihtimalini de akla getirmektedir. Ayrıca Osmanlı Devleti'nde kâtiplik mesleği ile ilgili yapılan araştırmada, mesleğin kendisine has bazı ilimlerin bu işi icra edecek kişilerde arandığını göstermektedir. Bu ilimlerden tefsir, fıkıh, kelam, hadis ile örfî hukuk, coğrafya, tarih ve edebi ilimlerden sarf, nahiv, lügat, meani, beyan, bedii alanlarında bilgi sahibi olmaları gerekmektedir. Bu birikimi sağlayacak eğitimi ise medreselerden tahsil etmiş olabileceği düşünülebilir.⁶⁶

3.1.2. Osman Tevfik Efendi'nin Memuriyeti

Kâtiplik mesleği ile ilgili olarak, başlangıç dönemlerinde herhangi bir okul veya eğitim kurumu olmadığından memur çocuklarından, 12'li yaşlarından itibaren çırak gibi alınıp sistemin içinde yetiştirilmesi şeklinde bir uygulamadan bahsedilmektedir. Düşük bir ihtimal olması ile beraber, babası Emin Efendi'nin kâtip olmasının Osman Tevfik Efendi'nin de kâtip olmasında etkisi olduğu düşünülebilir.⁶⁷

Osman Tevfik Efendi, 1282/1865 tarihinde 25 yaşında Hukuk Merkez Meclis Kalemi'nde kâtipliğe başlamış, 1283/1866 yılı Recep (Kasım/Aralık) ayında 125 kuruş maaş ile vekâleten ve 3 ay sonra asâleten 250 kuruş maaş ile Selanik Hapishanesi Kitâbeti'ne tayin edilmiştir. İki yıl kadar bu görevi yaptıktan sonra 1285/1868 yılında 100 kuruş maaş ile Meclis-i Temyiz Hukuk Cinayet Kitabeti'ne refakat etmiştir. Bu görevde yaklaşık üç yıl kadar çalıştıktan sonra 1288/1872 yılı Zilkade (Ocak/Şubat) ayında 370 kuruş maaş ile Devâ'i-i Meclis Baş Kitabeti'ne memur olmuştur. Birkaç ay sonra 1289/1872 Cemâziyelâhir (Ağustos/Eylül) ayında Devâ'i-i Meclis Baş Kitabeti'nde yeniden oluşturulan Mahkeme-i Merkeziyye Baş Kitâbeti refakatine maaşsız olarak görevlendirilmiş iken, Meclis-i Temyiz-i Hukukun açılması ile 500 kuruş maaş ile Cinayet Kitâbeti'ne atanmıştır. 1290/1873-74 Zilkade (Aralık/Ocak) ayında 600 kuruş maaş ile yine Meclis-i Temyiz Hukuk İşleri Baş Kitabeti'ne

⁶⁶ BOA, DH. SAİD. d, Gömlek No. 18, 57.

⁶⁷ Nuri Kavak, "Osmanlı Muhakeme Sisteminde Kâtiplik Mesleğinin Yeri Ve Önemi". Pamukkale Journal of Eurasian Socioeconomic Studies 2 / 2 (Ekim 2015): 1-10.

atanmıştır. Bu görevde 8 yıl kadar bulunduktan sonra 1298/1881 Rebiulahir (Mart) ayında 1000 kuruş maaş ile tezin konusu olan tercüme eserini de yazdığı zaman dilimi olan Mahkeme-i İstinaf Baş Kitabeti'nde görevlendirilmiştir. Bu dönemde yaşı 40 civarındır. 1300/1883 Recep (Mayıs/Haziran civarı) ayının beşinde son görevinden istifa ettikten sonra 1301/1884 Rebiulahir (Ocak/Şubat) ayında 1400 kuruş maaş ile Leskovik Sancağı Bidayet Mahkemesi Ceza Reisliği görevine getirilmiştir. Leskovik Sancağı'nın kazaya çevrilmesinden sonra görevine devam etmiştir. Osman Tevfik Efendi, görevine bağlı işini güzel yapan, işi ile ilgili herhangi bir soruşturmaya tabi tutulmamış bir memurdur.⁶⁸ 1887-1888 yılında Leskovik Sancağı Bidayet Mahkemesi Ceza Reisliği görevinde iken memurların kendisini zulmünden dolayı gazetelere şikâyet etmeleri üzerine soruşturma yapılmış fakat iddiaların asılsız olduğu ortaya çıkmıştır.⁶⁹

Osman Tevfik Efendi'nin 1873 ile 1881 tarihleri arasında yaklaşık 8 yıl süren Meclis-i Temyiz Hukuk Şubesi Başkâtipliği görevi ile 1881 ile 1883 seneleri arasında görev yaptığı İstinaf Mahkemesi Başkâtipliği görevleri Selanik salnamelerinde de görülmektedir. Fakat bu salnamelerde ismi Osman Efendi olarak geçmektedir. Burada geçen Osman Efendi isminin Osman Tevfik Efendi'ye ait olduğunu Osmanlı arşivlerindeki kayıtlardan teyit edebilmekteyiz. Ayrıca aynı salnamelerde ismi geçen bazı şahıslar, incelediğimiz tercüme eserin sonunda takrizleri bulunan kişilerdir. Buradan da anlaşılmaktadır ki aynı zaman ve mekânda çalışmışlardır. Bu kişilerin tercüme eserimizde makam ve isimleri zikredilmektedir. Adliye müfettişi Hasan Sadrettin Efendi (ö. ?) Arapça bir takriz yazmıştır. Diğer isimler, İstinaf Mahkemesi Başkanı Muhammed Kamil Efendi (ö. ?), Selanik savcısı Rıdvan Bey (ö. ?), İstinaf Mahkemesi ikinci başkanı Hacı Asım Bey'ler (ö. ?) ise Türkçe takrizler yazarak Osman Tevfik Efendi'nin yazmış olduğu eseri beğendiklerini belirtmişlerdir. Ayrıca Osman Tevfik Efendi'nin tercüme eserini yazarken manen ve madden istifade ettiği Mehmet Nuri Efendi (ö. ?) 8 numaralı salnamede ismen geçmektedir. 1886 tarihli Selanik salnamesinde ise bizzat ismi ile Osman Tevfik Bey olarak geçmektedir.

⁶⁸ BOA, DH. SAİD. d, Gömlek No. 18, 57.

⁶⁹ Osmanlı Arşivi (OA), (DH. MKT.) Gömlek No. 1529,100.

3.2. Osman Tevfik Efendi'nin Eserleri

Arşiv belgesinde, Osman Tevfik Efendi Türkçe yazar ve Kasîde-i Mübâreke-i Bür'e'nin Harpûtî şerhini bazı deliller ve olayları ekleyerek şerh ve tercüme etmiştir denmektedir.⁷⁰ Tezimizin konusu olan *Kaşîdetü'l-bürde Tercüme-i Mücmeli* veya Osman Tevfik Efendi'nin verdiği isim ile *Harpûtî Tercüme-i Mücmeli*, yazarımızın tek eseri olarak görünmektedir. Kaynaklarda başka bir eserine rastlanmamıştır. Arşiv belgesindeki notta olduğu gibi, eserine farklı kaynaklardan eklemeler yaptığı görülmüştür.

⁷⁰ BOA, DH. SAİD. d, Gömlek No. 18, 57.

4. ŞERH-İ KAŞİDE-İ BÜRDE TERCÜME-İ MÜCMELİ İNCELEME

4.1. Tercüme Eserin Özellikleri

Osman Tevfik Efendi, eserine *Harpûtî Tercüme-i Mücmeli* ismini vermiştir. Eserin kapağında *Şerh-i Kaşîde-i Bürde Tercüme-i Mücmeli* yazmaktadır. Erzurum Kütüphanesinde olan nüshası *Kaşîdetü'l-bürde Tercümesi*, Süleymaniye Kütüphanesi Basma Bağışlar koleksiyonunda olan nüsha *Şerh-i Kaşîdetü'l-bürde*, Konya Yazma Eserler Bölge Müdürlüğü Kütüphanesi Bölge Yazma Eserler Basma koleksiyonunda olan nüshası *Şerhu Kaşîdetü'l-bürde* isimlerinde görünmektedir. Bu isimlendirmeler görevliler tarafından kitabın genel konusuna tercih edilmiş olabilir. *Harpûtî Tercüme-i Mücmeli* ismi ise 3. sayfada olduğundan eseri okurken anlaşılabilmektedir. Arşivlerde bulunan diğer isimler ilk bakışta verilen isimler gibi görünmektedir. Bu bilgiler ışığında, *Şerh-i Kaşîde-i Bürde Tercüme-i Mücmeli* isminin kullanılması kitabın ilk sayfasından kaynaklanmaktadır diye düşünülebilir.

Tercüme eserin yazma eserler veri tabanında 18 adet kaydı mevcuttur. Bunlardan üç tanesinin baş tarafında hata-savap cetvelinin ekli olduğu görülmüştür. Sabahattin Zaim Üniversitesi Arşivi'nde bulunan eserlerde yazar olarak Osman Tevfik Yalman ismi geçmektedir. Bu eserin hataen kendisine nispet edildiği düşünülmektedir. Zira Osman Tevfik Yalman'ın eserin yazıldığı zaman diliminde 17'li yaşlarında gazetecilik ile meşgul olduğu bilinmektedir. Osman Tevfik Efendi ise aynı dönemde kendisinin de belirttiği gibi Selanik İstinaf Mahkemesi'nde başkâtip olarak görevlidir. Bilim Sanat Vakfı'nın (Bisav) arşivindeki ebatı büyütülmüş olan eserin sayfa sayısı 132 olarak kaydedilmiştir. Fakat diğer baskılara göre 144 numaralı sayfadan itibaren eksik olduğu belirtilmektedir. Tezde faydalanılan tercüme, Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Nadir Eserler Koleksiyonu'ndaki 2648 numaralı eserdir.

Osman Tevfik Efendi'nin yazmış olduğu *Harpûtî Tercüme-i Mücmeli* isimli eser hicri 1300 tarihinde basılmıştır. Bu tarih Osmanlı Devleti padişahlarından Sultan II. Abdülhamid dönemi olan 1883 yılına rastlamaktadır. Osman Tevfik Efendi'nin eserin giriş kısmındaki beyanına göre Selânik İstinaf Mahkemesi başkâtibi olduğu dönemde el-Harpûtî'nin bahsi geçen şerhinin tercümesini yapmaya başlamıştır. Osmanlı Arşivleri'ndeki belgede 1298 Rebî'u'l-âhir ayında İstinaf Mahkemesine

başkâtip olarak atandığı belirtilmektedir.⁷¹ Bu tarih yaklaşık olarak miladi 1881 yılı Mart ayına denk gelmektedir. Buradan anlaşılan tercüme eser Selânik'te 1881 yılı ortaları yazılmaya başlanmış ve aşağı yukarı bir buçuk, iki yıl içerisinde bitirilip 1883 tarihinde İstanbul'da Mahmutbey Matbaası'nda basılmıştır.

4.1.1. Eserin Yazılma Sebebi

Osman Tevfik Efendi, *Harpûtî Tercüme-i Mücmeli* isimli kitabının giriş kısmında dua bölümünden sonra eseri yazmasındaki sebep ve amacını belirtmiştir. Rusçuk eski müftüsü ve huzur derslerine iştirak etmiş âlim, Selânik Merkez Bidayet Mahkemesi Reisi Mehmet Nuri Efendi'nin geceleri düzenlediği ilim meclislerine katılan Osman Tevfik Efendi bu âlimin ilim ve feyzinden istifade etmektedir. Bu şekilde düzenlenen toplantıların birisinde söz *Kaşîdetü'l-bürde'nin* çok kıymetli oluşu, dünya-ahiret, maddi-manevi sıkıntıların şifası için okunmasının uygun olduğuna gelmiştir. Bu şekilde gelişen konunun devamında Osman Tevfik Efendi'nin bizzat kendisi tarafından yapılan rica üzerine *Kaşîdetü'l-bürde'nin* haftada iki gece ders şeklinde okunmasına başlanmıştır. Toplantılarda konu, *Kaşîdetü'l-bürde* şerhlerinin çoğunlukla Arapça olduğundan, Arapça'sı belli bir düzeyde olmayanların istifade edemediğinden, Harpûtî'nin yazmış olduğu şerhten Türkçe'ye tercüme edilmesi ve kitaplaştırılmasının faydalı olacağına gelir. Kaynak eser olarak Harpûtî'nin yazmış olduğu '*Aşîdetü's-şühde Şerh-i Kaşîdeti'l-Bürde*' adlı eserin kullanılmasından dolayı, aynı şerhten gece düzenlenen ilmi toplantılarda da istifade edildiği düşünülebilir. Daha sonra Osman Tevfik Efendi, kıymet verdiği meclis arkadaşlarının el-Harpûtî'nin şerhini tercüme etmeye teşvik etmesi ve Mehmet Nuri Efendi'nin yardım sözü ile birlikte eseri çeviriye başlamıştır. Yani üzerinde çalıştığımız tercüme eser, Arapça'sı olmayan veya Arapça'sı olup *Kaşîdetü'l-bürde'yi* anlayacak seviyede olmayanlara hitap etmektedir. Asıl itibari ile Osman Tevfik Efendi'nin bu şekilde bir hedef kitlesinin olması tercümesini baştan sona kadar etkilemiş, *Harpûtî Tercüme-i Mücmeli*'nin bütün yapısı bu cümlelerin anlattığı hedef kitleye göre oluşturulmuştur.

⁷¹ BOA, DH. SAİD. d, Gömlek No. 18, 57.

4.1.2. Eserin Planı ve Muhtevası

Osman Tevfik Efendi, tercüme eserine klasik olarak besmele, hamdele, Peygamber'in zatına, ailesine ve arkadaşlarına salat ve övgü ile başlamaktadır. Daha sonra bir girizgâh ile devam etmektedir. Bu bölümde tevazu ile acizliğini belirttikten sonra Rusçuk eski müftüsü Mehmed Nuri Efendi'den övgü ile bahsederek ilmi toplantılarına katıldığını anlatır. Mehmed Nuri Efendi'nin ilmi toplantılarında *Kaşîdetü'l-bürde*'nin kıymeti, şifası gibi meselelerden söz edilmesi ile Osman Tevfik Efendi'nin ricası üzerine haftada iki gece ders olarak okunduğunu belirterek devam eder. Daha sonra tercüme eserin yazılma sebebini, isimlendirilmesini ve yazılmasında izleyeceği üslubu anlatır. Osman Tevfik Efendi, Ömer b. Ahmed el-Harpûtî'nin '*Aşîdetü's-şühde Şerh-i Kaşîdeti'l-Bürde*' isimli şerhini bu ismi zikretmeden tercüme edeceğini, ayrıca gerekli yerlere Yalvaçlı İbrahim Efendi'nin *el-Mecmû'atü'l-kübrâ mine'l-kaşâidi'l-fuhrâ fi hakkı nebiyyinâ* adlı kitabından ve başka eserlerden eklemeler yapacağını belirtir. Busîrî'yi kısaca tanıtip şifa kıssasını anlattıktan sonra kasidenin bölümlerini, okunma şartlarını ve bazı kıssaları naklederek her bir beyiti kelime kelime tercüme etmiştir. Muhtemelen salavat olarak yazmış olabileceği 162 numaralı beyitten sonra kendisine ait olduğunu düşündüğümüz birkaç beyit ve çevresindeki seçkin şahsiyetlerin takrizleri ile tercüme eser bitmektedir. Osman Tevfik Efendi, beyitlerdeki kelimelerin irab edildiği bölümlerde, iki beyit arasındaki bağlantı paragraflarında ve beyitlerin anlamlarını açıklamada '*Aşîdetü's-şühde Şerh-i Kaşîdeti'l-Bürde*' adlı eserden tercümeler yapmıştır. Beyitlerin şifalarının anlatıldığı kenar notlarında kaynak olarak genelde Yalvaçlı İbrahim Efendi'nin *el-Mecmû'atü'l-kübrâ mine'l-kaşâidi'l-fuhrâ fi hakkı nebiyyinâ*'sını ve çok az olmakla beraber Harpûtî'nin '*Aşîdetü's-şühde Şerh-i Kaşîdeti'l-Bürde*' adlı eserini kullanmıştır. Kıssaları yer yer Harpûtî'den, *Me'âricü'n-nübüvve*'den ve *Şerh-i Muhammediyye*'den nakletmektedir.

Osman Tevfik Efendi'nin tercümesi şekil bakımından incelendiğinde, bölümlere ayrıldığı görülmektedir. Beyitlerin hangi hastalıklara ve dertlere şifa olduğu gibi meseleler kenar notlarında belirtilmiştir. Beyitler belirgin bir biçimde ayrılmış, irabı yapılan kelimeler parantez içine alınmıştır. Tercüme eserde, faydalandığı kaynakların ismini vererek ayrı bölümlerde yazmaya çalıştığı görülmektedir. Tercüme eserin şekil bakımından Yalvaçlı İbrâhim Efendi'nin eserine benzediği görülmektedir.

4.1.3. Eserin Tercüme Eserler Arasındaki Konumu

Mütercim yazdığı *Harpûtî Tercüme-i Mücmeli*'nde kaynak eserden oldukça fazla miktarda bilgiyi almamıştır. Bu durumun tercüme eserin hedeflediği okuyucu kitlesinden dolayı normal olduğu düşünülebilir. *Harpûtî Tercüme-i Mücmeli*, kaynak eser '*Aşîdetü's-şühde Şerh-i Kaşîdeti'l-Bürde*'de olduğu gibi yine ilmi bir meclisteki toplantıda alınan notlardan yazılmış olma ihtimaline de sahiptir. Yazılma sebebinde anlatıldığı gibi *Kaşîdetü'l-bürde* Mehmet Nuri Efendi'nin akşamları yaptığı ilmi toplantılarda haftada iki kere ders şeklinde okunmaktadır. Mehmet Nuri Efendi, Osman Tevfik Efendi'nin beyanına göre huzur derslerine katılmış, Rusçuk müftülüğü yapmış, Bidayet Mahkemesi başkanı ilim ehli bir şahıstır. Bu bilgiler ışığında *Harpûtî Tercüme-i Mücmeli* ilim ehli insanların birikimlerinden elde edilmiş, kendi kategorisinde kıymetli bir eserdir. Ayrıca Harpûtî'nin eserinin tek tercümesi olarak görülmektedir. Hedef kitlesinin Arapça'yı az bilenler veya bilmeyenler olması eserin kıymetini düşürmemektedir. Arapça'ya yeni başlayıp bir miktar ilerlemiş ilim talebelerine beyitlerdeki kelimelerin gramer ve yer yer belagat konularındaki durumlarından bilgiler vermektedir. Hatta tercüme eser, Arapça bilmeyenlere mahsul kısımlarındaki açıklamaları, *Mesnevi*, *Şerh-i Muhammediyye*, *Meâricü'n-nübüvve* gibi kıymetli eserlerden eklenen bölümler ile güzel bir hizmette bulunmaktadır. Anlatılan bu yönleri yanında, sıradan insanlara Peygamber'in övgüsü konusunda sembol olmuş *Kaşîdetü'l-bürde* gibi bir eser ile iletişim kurma konusunda büyük bir hizmeti yerine getirmektedir.

4.1.4. Eserin Dili ve Üslûbu

Osman Tevfik Efendi tercümesinde özellikle giriş kısmında ağır bir dil kullanmıştır. Bu bölümde Farsça kelimeleri çokça kullandığı görülmektedir. Hepsinde olmamakla beraber beyitler arası bağlantının sağlandığı satırlarda ve mahsul-i beyit kısımlarında düz yazıyı uyaklı kelimeler kullanarak şiirsel bir anlatım ile aktardığı dikkat çekmektedir. Osman Tevfik Efendi, Harpûtî'den nakil yaptığı kelimeler hakkında basit ve anlaşılabilir kuralları tercüme etmeyi tercih etmiş, ileri seviye sarf, nahiv ve belagat konularına girmemiştir.

Arşiv belgelerinde Osman Tevfik Efendi hakkında *Kaşîdetü'l-bürde*'yi bazı eklemeler yaparak şerh ve tercüme etmiştir denilmektedir.⁷² Tercüme eserinde farklı kaynaklardan ayet, hadis, şiir ve kıssalar ekleyerek eserini zenginleştirmiştir. Harpûti'den başka eserleri kaynak olarak kullanırken paragrafları olduğu gibi nakletmektedir.

4.2. 'Aşîdetü's-şühde Şerh-i Kaşîdeti'l-Bürde ve Şerh-i Kaşîde-i Bürde Tercüme-i Mücmeli İsimli Eserlerin Karşılaştırması

4.2.1. İçerik Yönünden İki Eserin Karşılaştırılması

Bu kısımdaki incelememiz iki eserin karşılaştırılması şeklinde olacaktır. Tercüme bir eserin, tercüme şekli, üslubu ve özelliklerinin kaynak eser ile karşılaştırıldığında daha iyi anlaşılacağı düşünülmektedir.

İki eser karşılaştırıldığında dikkat çekmektedir ki, Harpûti önceki beyit ile bağlantı oluşturacak birkaç satır veya bir paragrafı, işleyeceği beyitten hemen sonraya, birkaç satır bile olsa eklemiştir. Osman Tevfik Efendi ise bu kısımların bazısını tercüme etmiş, bazısını ise tercümesine almamıştır. Ayrıca tercüme ettiklerinde yer değişikliği yapıp işleyeceği beyitin öncesine koymuştur. Yapılan tercümeyi yansıtmaması bakımından üç numaralı beyitteki mana ve bağlantı paragrafının buraya eklenmesinin uygun olacağı düşünülmüştür.

Gözlerinde hâşıl olan şey nedir ki men' ile emr etsen seyelân olur. Kalbinde hâşıl olan şey nedir ki afâkatla emr etsen hüzn ve tehayyürü artar. Ya'nî ey 'âşık-ı hakîkî sen gözlerine ve kalbine mâlik değilsin. Eğer onlara mâlik olsa idin gözlerine emr ettiğin vakitte men' olunur ve kalbine istifâk ile emr eylediğinde ifâkat bulurdu. Hâlbuki men'ini emir ettiğin gözlerin bilâ tevakkuf seyelân ve ifâkatını emr ettiğin kalbin hüzn ve tehayyürünü müzdâd ve fevârân ediyor. Binâ'en 'aleyh 'aşkını ketm etme zîrâ...

أَيْحَسَبُ الصَّبُّ أَنَّ الْحُبَّ مُنْكَتَمٌ مَا بَيْنَ مُنْجَمٍ مِنْهُ وَمُضْطَرَمٍّ -4

Görüldüğü gibi güzel bir geçiş yapıp sonrasında sırası gelen beyiti vermektedir. Osman Tevfik Efendi bağlantı bölümlerini tercüme eserde 3, 4, 5, 6, 7, numaralı

⁷² BOA, DH. SAİD. d, Gömlek No. 18, 57.

beyitlerde ve diğer beyitlerde yer yer tercüme etmektedir. Fakat 13, 20, 23, 30, 72, numaralı beyitlerde olduğu gibi ekseriyetle bu kısımları tercüme etmemiştir. Harpûti hemen hemen bütün beyitlerde önceki beyitle olan bağlantıyı devam ettirmiştir. Harpûti'nin bu konudaki üslubu Osman Tevfik Efendi'ye göre daha sistemlidir.

Osman Tevfik Efendi'nin eserinde kelimelerin irab edildiği bölümün tercümesi, yazarın tercümede uyguladığı yöntemi anlamamız açısından önem arz etmektedir. Tercümedeki üslubun daha kolay anlaşılabilmesi için bazı beyitlerdeki kelimelerin burada zikredilmesinin uygun olacağı düşünülmüştür.

Örnek olması bakımından 40 numaralı beyitteki لَدَي ve اَلْحَدَّ kelimeleri uygundur. لَدَي kelimesi hakkında Osman Tevfik Efendi, Harpûti'den⁷³ naklen sekiz lügat olduğunu söyler ve bunları birebir tercüme eder. Fakat aynı beyitteki اَلْحَدَّ kelimesine gelince, kelime hakkında Harpûti yine لَدَي kelimesinde olduğu gibi geniş açıklamalar yapmaktadır.⁷⁴ Osman Tevfik Efendi ise Harpûti'nin açıklamalarını almayıp sadece kelimenin anlamını verip geçmektedir.

Aynı şekilde 42 numaralı beyitteki جَوْهَر kelimesi ile ilgili tercümesinde Osman Tevfik Efendi yine Harpûti'den naklen⁷⁵ جَوْهَر hukemaya göre beş, mütekellimine göre ikidir demekte ve bu konu ile ilgili açıklamaları da tercüme etmektedir. Fakat evvelindeki شَرِيك kelimesi hakkında sadece ortak ve misal manasınadır deyip geçmiştir. Harpûti'nin شَرِيك kelimesi hakkındaki geniş açıklamalarını almamıştır.⁷⁶

Osman Tevfik Efendi'nin aynı şekilde yaptığı kısaltmaları, tercüme eserin her beyitinde görmek mümkündür. İncelediğimiz eserin isminin *Harpûti Tercüme-i Mücmeli* olması, bu şekildeki kısaltmaların doğal olduğunu göstermektedir. Osman Tevfik Efendi, tercümesine almadığı veya kısaltarak aldığı açıklamalarda neye göre seçim yapmıştır? Bu soruya verilebilecek en uygun cevap, eserin giriş kısmında geçmektedir. Arapça'yı bilmeyen veya yeni başlayanların istifade etmesi için yazılmış bir eserde, ileri seviyedekiler için bulunacak bilgiler gereksiz görülmüş olabilir.

⁷³ el-Harpûti, *Kaşîdetü'l-bürde me'a şerhihâ 'Aşîdetü's-şühde*, 132.

⁷⁴ el-Harpûti, *Kaşîdetü'l-bürde me'a şerhihâ 'Aşîdetü's-şühde*, 133.

⁷⁵ el-Harpûti, *Kaşîdetü'l-bürde me'a şerhihâ 'Aşîdetü's-şühde*, 137.

⁷⁶ el-Harpûti, *Kaşîdetü'l-bürde me'a şerhihâ 'Aşîdetü's-şühde*, 136.

Osman Tevfik Efendi'nin tercümesinde dikkat çeken konulardan birisi de, Harpûtî'nin şerhinde isim vererek yaptığı nakilleri, isimleri zikretmeden doğrudan Harpûtî'nin düşüncesi gibi anlaşılacak şekilde tercüme etmesidir. Bu konuya örnek olmak üzere Osman Tevfik Efendi, 21 numaralı beyitte **الْمَرْءُ** kelimesi ile ilgili Harpûtî'nin Okyanus sahibi Mütercim Asım Efendi'den (ö. 1235/1819) naklettiği [الْمَرْءُ]: *Muṭlaḳ olarak kişi, ya 'nî insan demektir. İsterse zukûr olsun isterse inâs olsun*⁷⁷ satırını aynen tercüme etmiştir fakat bu tercümesinde Asım Efendi'nin ismini anmamaktadır.

58 numaralı beyitin tercümesinde **طُوبَى** kelimesi ile ilgili olarak *ṭūyb ü ḥasen ü ḥayr ma 'nâlarıdır ve cennette bir şecerenin ismidir* demektedir fakat Harpûtî bunun ilk kısmını *Kâmus'tan*, ikinci kısmı İkrime'den naklettiğini belirtmektedir.⁷⁸ Osman Tevfik Efendi ise bu isimleri zikretmemektedir.

44 numaralı beyitin tercümesinde **ذَات** kelimesinin tercümesinde *zâtın aşlı (ذَوِي) idi yâ ḥazf olundu zû kaldı, tâ 'ivaż olundu zut oldu, "vâv" "elif" e kalb edildi zât oldu* demektedir. Harpûtî mevcut görüşleri Çarperdi'den (ö. 746/1346) nakletmektedir.⁷⁹ Osman Tevfik Efendi Çarperdi ismini anmadan nakil yapmıştır. Buna benzer örnekler tercüme eserin farklı beyitlerinde fazlasıyla mevcuttur.

Tercüme eser incelenirken Osman Tevfik Efendi'nin bir beyiti veya bir bölümü baştan sona okuyup zihninde bir düzen oluşturduktan sonra yazmaya başladığı fark edilmektedir. Bu fikir beyitlerin tercümesinde bazı konuların kaynak esere göre biraz ileride veya biraz geride anlatılmasından kaynaklanmaktadır.

Bahsi geçen konunun örneği olmak üzere, 13 numaralı beyitin kelimelerinin irab edildiği kısımda Harpûtî **نَذِير** kelimesini açıkladıktan sonra nefis ile ilgili âlimler, felsefeciler ve tasavvufçuların görüşleri hakkında açıklamalar yapmaktadır.⁸⁰ Osman Tevfik Efendi bu açıklamaları Harpûtî'nin yaptığı yerde değil daha baş tarafta **أَمَارَتِي** kelimesinin ardından yapmaktadır.

⁷⁷ el-Harpûtî, *Kaşîdetü'l-bürde me'a şerhihâ 'Aşîdetü's-şühde*, 89.

⁷⁸ el-Harpûtî, *Kaşîdetü'l-bürde me'a şerhihâ 'Aşîdetü's-şühde*, 165.

⁷⁹ el-Harpûtî, *Kaşîdetü'l-bürde me'a şerhihâ 'Aşîdetü's-şühde*, 139.

⁸⁰ el-Harpûtî, *Kaşîdetü'l-bürde me'a şerhihâ 'Aşîdetü's-şühde*, 74.

Aynı durum 55 numaralı beyitin kelimelerinin açıklandığı kısımda da görülmektedir. Harpûti'nin تَرْفٍ فِي terkinin arkasından yaptığı açıklamaları⁸¹ Osman Tevfik Efendi bu terkipten önce gelen كَالزَّهْرِ hakkındaki açıklamalarda yapmaktadır.

Benzer bir tercüme şekli 70 numaralı beyitin kelime incelemelerinin yapıldığı kısımda da mevcuttur. Harpûti bu beyitte geçen أَبْرَهَةَ isminden sonra Melik Ebrehe ve ordusunun kıssasını anlatmaya geçmekte ve kıssayı iki sayfa kadar anlatmaktadır.⁸² Osman Tevfik Efendi ise beyitteki kelimelerinin incelendiği bölümü bitirip beyitin içerdiği mana birikimini anlattıktan sonra bu kıssayı nakletmektedir.

Anlatılan bu konunun en belirgin örneği Harpûti'nin 60 numaralı beyitten itibaren anlattığı Peygamber'in doğumunda yaşanan mucizeler ve İran Şahı'nın kıssasını Osman Tevfik Efendi 70 numaralı beyitte Mearicü'n-nübüvve'den naklederek hepsini toplayıp anlatmıştır.

Osman Tevfik Efendi'nin *Harpûti Tercüme-i Mücmeli* isimli eserinin merkezini mahsul-i beyit olarak parantez içerisinde başlıklandığı bölümler oluşturmaktadır. Bu başlıklandırmanın altında, beyite ait kelimelerin irab edildiği bölümden elde edilen bilgi birikimi toparlanıp, beyitin içerdiği mana aktarılmaktadır. Harpûti bazı beyitlerin sonunda mana ile ilgili bölümleri yapmamış, bazen mana malum tekrara gerek yok şeklindeki ifadeler ile geçmiştir. Bazen ise beyitin bütün kelimelerinin incelemeleri tam bitmeden elde edilen manaları açıklamıştır. Osman Tevfik Efendi ise asıl amacın bu kısımlar olduğunu düşündüğünden olsa gerek bazen uzun, bazen kısa istisnasız her beyitin sonuna mutlaka mahsul kısmı eklemiş ve beyitin anlamını birbirine uyaklı kelimeler ile şiirsel bir anlatım ile ortaya koymaya gayret etmiştir. Harpûti 9, 11, 12, 13, 22, 32, 33 numaralı beyitler ve bunun gibi birçok beyit için özel bir başlık açmamış ve mahsul kısımlarını yapmamıştır. Osman Tevfik Efendi ise mutlaka beyitlerin manalarını açıklama gayretine girmiştir. Bu konuda Osman Tevfik Efendi, Harpûti'den daha sistemli bir iş yapmış görünmektedir. Bu durum aynı zamanda Osman Tevfik Efendi'nin tercüme esere Harpûti'nin eserinden hariç olarak eklemeler yaptığı görülen yerler olarak dikkat çekmektedir. Bunlardan olmak üzere,

⁸¹ el-Harpûti, *Kaşidetü'l-bürde me'a şerhihâ 'Aşîdetü's-şühde*, 159.

⁸² el-Harpûti, *Kaşidetü'l-bürde me'a şerhihâ 'Aşîdetü's-şühde*, 181-182-183.

Harpûtî'nin anlamları kısa verdiği 148, 149, 158, 157 numaralı beyitlere Osman Tevfik Efendi manaları biraz daha anlatmak gayreti ile eklemeler yapmıştır.⁸³

4.2.2. Osman Tevfik Efendi'nin Eserinde Farklı Kaynakları Kullanım

Şekli

Osman Tevfik Efendi'nin tercüme eserinin temel kaynağı '*Aşîdetü's-şühde Şerh-i Kaşîdeti'l-Bürde*' isimli eserdir. Fakat bu eserden başka kaynaklardan da alıntı yaptığını kendisi belirtmiştir. Farklı kaynaklardan yaptığı alıntılarda dikkat çeken konu, genelde Osmanlı Toplumu'nda kabul gören, tercüme edilmiş eserlerden alıntı yapması ve alıntı yaptığı kısmı birebir şekliyle alıp kısaltma veya özetleme yoluna gitmemesidir.

Alıntı yapılan eserlerden ilki Rusuhi İsmail Ankaravi tarafından yazılan Mesnevi şerhi *Mecmûatü'l-letâif ve matmûretü'l-maârif* isimli kitaptır. Bu eserden 30, 108, 111, 125, 144 numaralı beyitlerdeki anlatılmak istenen konuyu desteklemek için alıntılar yapmıştır. 30 numaralı beyitteki alıntısında Hz. Peygamber'in riyazatını anlatmak için aktarıma gitmiştir. Bu alıntısında bazı hadisleri nakletmiştir. Konunun kaynağını oluşturan hadis Harpûtî'nin şerhinde de vardır⁸⁴ fakat Osman Tevfik Efendi oradan almayıp İsmail Rusuhi'deki hadisi almıştır. Bu beyitteki naklini beyitin kelime tahlilleri ve mahsul kısmını bitirdikten sonra eklemiştir. 108 numaralı beyitte Hz. Peygamber'e yapılan biatın Allah'a yapıldığını anlatmak için Mesnevi şerhinden ayet açıklaması nakletmiştir. Bu beyitteki naklini kelimelerin irab edildiği yere eklemiştir. 111 numaralı beyitte Peygamber'in Sidre-i Munteha'da Cibril'i geride bırakıp ilerlediğini anlatmak için kıssa nakletmektedir. Bu kıssayı beyitin sonuna eklemiştir. 125 numaralı beyitte yaptığı alıntıda İslam'ın ve müslümanların ahir zamanda zayıf olacaklarını anlatmak için hadis açıklaması nakletmiştir. Mahsul kısmından sonraya yani beyitin en sonuna eklemiştir. 144 numaralı beyitte ise dünyadan yüz çevirmek ahirete yönelmek ile ilgili hadisleri alıntı yapmıştır.

Osman Tevfik Efendi'nin nakil yaptığı eserlerden ikincisi, Altıparmak Mehmet Efendi tarafından yazılan *Meâricü'n-nübüvve Tercümesi* isimli eserdir. Bu eser Molla Miskin tarafından yazılan *Meâricü'n-nübüvve fî Medârici'l-Fütüvve* isimli Farsça

⁸³ el-Harpûtî, *Kaşîdetü'l-bürde me'a şerhihâ 'Aşîdetü's-şühde*, 288-289-297,

⁸⁴ el-Harpûtî, *Kaşîdetü'l-bürde me'a şerhihâ 'Aşîdetü's-şühde*, 111.

eserin tercümesidir. Osman Tevfik Efendi bu kitap ile ilgili alıntılarını Tercüme eserden de almış olabilir. Farsça'sı olmasına rağmen tercüme eserden nakil yapması ayrıca dikkat çekicidir. Bu eserden 95, 108, 70 numaralı beyitlerde kıssalar nakledilerek alıntı yapılmıştır. 95 numaralı beyitte Kur'an-ı Kerim ayetleri ile mücadele hakkında bir kıssa ile ilgili nakil yapar. 108 numaralı beyitte ise miraç hadisesi hakkında iki sayfadan fazla bir alıntı yapar. 70 numaralı beyitte ise Peygamber'in doğumu ile ilgili uzun kıssalar nakletmektedir.

Osman Tevfik Efendi'nin tercüme eseri yazarken sık sık alıntı yaptığı kaynaklardan birisi de Yalvaçlı İbrahim Efendi'nin *el-Mecmûatü'l-kübrâ mine'l-kasâidi'l-fuhrâ fî hakkı nebiyyinâ* isimli eseridir. Osman Tevfik Efendi bu eserden genelde Kaşidetü'l-bürde beyitlerinin hangi hastalık ve dertlere deva olduğu, uygulama şekilleri ve okunma şartları konusunda alıntı yapmıştır. Bu alıntılarını da beyitlerin yanına kenar notu olarak yazmıştır. Tezimizde bu notlar dipnotlar şeklinde yazılmıştır. Burada dikkat çekici bir durum, Osman Tevfik Efendi tarafından nakledilen beyitlerin, sıkıntılardaki uygulama şekillerinde, Abdüsselam b. İdris el-Marrakûşi isminin zikrettiği yerlerin de Yalvaçlı İbrahim Efendi'nin eserindeki notlardan alınmasıdır. Yalvaçlı İbrahim Efendi, Abdüsselam böyle dedi demektedir. Yalvaçlı İbrahim Efendi'nin eserinde 47 numaralı beyitten başlayarak anlatılan şifa tarifinde 8 beyit olduğu söylenmiş fakat elimizdeki tercüme eserde belirtilen beyitler arası 7 beyittir. Bu da Yalvaçlı İbrahim Efendi'nin farklı bir kaside nüshasına bakmış olabileceğini göstermektedir.⁸⁵ Osman Tevfik Efendi'nin Yalvaçlı İbrahim Efendi'nin eserindeki bazı rakamsal hataları da düzelterek naklettiği görülmektedir.⁸⁶ Başlangıçtan itibaren yaptığı tariflerde beyitlerin sayısını da naklederken sonlara doğru beyit sayılarını nakletmekten vazgeçmiş ebyat deyip bırakmıştır.

Harputî Tercüme-i Mücmeli isimli eserde kullanılan bir diğer kaynak, İsmail Hakkı Bursevi'nin tercüme eseri olan *Şerh-i Muhammediyye'sidir*. Eser Yazıcıoğlu Mehmet Efendi'nin *Kitâbü Muhammediyye fî na'ti seyyidi'l-âlemîn habîbillâhi'l-a'zam Ebi'l-Kâsım Muhammedini'l-Mustafâ*'sının tercüme ve şerhidir. Osman Tevfik Efendi eserden 66, 75, 78, 82, 91, 107, 108, 109 numaralı beyitlerde farklı konular naklederek istifade etmiştir. 66 numaralı beyitte kıssa nakleder. 75 numaralı beyitte

⁸⁵ Yalvaçlı, *el-Mecmû'atü'l-kübrâ mine'l-kaşâ'idi'l-fuhrâ* (Hacı Mahmud Efendi, 3692), 11.

⁸⁶ Yalvaçlı, *el-Mecmû'atü'l-kübrâ mine'l-kaşâ'idi'l-fuhrâ* (Hacı Mahmud Efendi, 3692), 14.

Hiz. Peygamber'in göğsünün yarılması kıssasını anlatır. 78 numaralı beyitte hicret kıssalarını aktarır. 82 numaralı beyitte bi'setten evvel görülen rüyanın vahiy olması meselesini nakleder. 91 numaralı beyitte vahyin mahiyeti hakkında nakiller yapar. 99 numaralı beyitte hatim etmek hakkında şiiri eklemiştir. 107 numaralı beyitte miraç ve Kudüs hakkındaki görüşleri alır. 108 numaralı beyitte miraç ile ilgili diğer peygamberlere olan kıyas anlatılır. 109 numaralı beyitte Hiz. Muhammed'in diğer peygamberlere imam olmasının hikmetini anlattır.

Osman Tefvîk Efendi'nin alıntı yaptığı kaynaklardan birisi de, İbrahim Hakkı Erzurumi'nin Marifetname isimli eseridir. Marifetname'den, 101 numaralı beyitin mahsul kısmının ardından Kur'an-ı Kerim'in kıymeti ile ilgili hadisleri nakletmiş ve uzun bir alıntı yapmıştır.

Harpûtî Tercüme-i Mücmeli isimli eserimizde Ayıntâbî Mehmet Efendi'nin Tibyan Tefsiri isimli Eserinden 92 numaralı beyitte Ad kavmi ile ilgili uzun bir kıssa anlatılmıştır. Bu kıssayı Harpûtî'de nakletmiştir. Osman Tefvîk Efendi aynı yerde O'nun da ismini zikretmektedir.

Osman Tefvîk Efendi, 84 numaralı beyitin mahsul kısmında Beyzâvî'nin meşhur tefsirinden gaybın Allah'ın (c.c.) bildirmesi ile bilinebileceği meselesinde ayet alıntısı yapmıştır.

Tercüme eserimizin giriş kısmında ise meşhur hadis âlimi Ebû Davud'dan ilim erbabının kıymeti ile ilgili bir hadis nakletmiştir.

72 numaralı beyitte Hiz. Peygamber'in mucizesine örnek olmak üzere İmam Tirmizî'den nakilde bulunmuştur.

148 numaralı beyitin mahsulünde şefaatin büyük günah işleyenlere de fayda edeceğine dair Ahmed b. Hanbel'den hadis nakletmiştir.

Osman Tefvîk Efendi, Hasan Sezâyî, Şeyh Sâdî, Hakânî Mehmet Bey gibi tasavvuf ehlinde de kısa birer şiir nakletmiştir.

4.3. Osman Tefvîk Efendi'nin Tercümede el-Harpûtî'den Ayrıldığı

Yerler

Osman Tefvîk Efendi'nin yazdığı eserin bazı yerlerinde, kaynak eser olan Harpûtî'nin '*Aşîdetü's-şühde Şerh-i Kaşîdeti'l-Bürde*' adlı şerhine göre farklı tercüme tercihlerinde bulunduğu yerler görülmektedir. Bu tarz yerler çok olmamakla birlikte

karşılaştırmalı okuma esnasında göze çarpmaktadır. Buraların anlaşılabilmesi için Harpûti'nin eserinden buraya aynı yerin nakledilmesinin uygun olacağı düşünülmüştür.

Bahsi geçen yerlerden ilki her iki eserin giriş bölümlerindeki *Kaşidetü'l-bürde*'nin isimlendirilmesi meselesinde görülmektedir. Harpûti'nin *Kaşidetü'l-bürde*'nin üç ismi hakkında tercihleri şöyledir.

ثُمَّ إِنَّهُمْ اخْتَلَفُوا فِي اسْمِهَا، فَقَالَ بَعْضُهُمْ: اسْمُهَا بُرْدَةٌ بِضَمِّ الْبَاءِ مَعَ الْهَمْزَةِ لِأَنَّهُ لَمَّا كَانَ الْإِمَامُ قَدْ
بَرَى مِنْ مَرَضِهِ بِهِدِهِ الْقَصِيدَةِ سُمِّيَتْ بُرْدَةً مِنْ قَبِيلِ تَسْمِيَةِ السَّبَبِ بِاسْمِ الْمُسَبَّبِ.⁸⁷

Âlimler *kasîde*'nin isimlendirilmesi konusunda ihtilaf ettiler. Bir kısmı *kasîdenin* ismine “ba” harfinin dammesi ve hemze ile beraber *Bür*’e dediler. *Bûsirî* bu *kasîde* sebebi ile hastalıktan kurtulduğundan eser *Bür*’e diye isimlendirildi.

وَقَالَ بَعْضُهُمْ: اسْمُهَا بُرْدَةٌ بِضَمِّ الْبَاءِ وَفَتْحِ الدَّالِ، وَإِنَّمَا سُمِّيَ بِهَا لِأَنَّهَا فِي الْمَعْنَى كِسْوَةٌ شَرِيفَةٌ
قُرِضَتْ عَلَى قَدِّ النَّبِيِّ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ حَيْثُ ذُكِرَ فِيهَا مَدَائِحُهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ فَسُمِّيَتْ الصَّفَاتُ بِاسْمِ
الْكِسْوَةِ لِأَنَّ الصَّفَاتِ بِتَمَامِهَا اسْتَوْعَبَتْ بَدَنَهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ مِثْلَ الْكِسْوَةِ.⁸⁸

Bazı âlimleri ise *kasidenin* ismine “ba” harfinin dammesi, “dâl” harfinin fethası ile *Bürde* dediler. *Hırka* insanın bedenini nasıl kaplıyor ise *kasidede* yapılan övgüler Hz. Peygamber’i tam olarak anlattığından, *Bürde* diye isimlendirildi.

وَقِيلَ: بُرْدِيَّةٌ بَيَاءِ النَّسَبَةِ لِأَنَّ الْإِمَامَ بُوصِيرِي قَرَأَهَا حِينَ الْإِتِمَامِ عَلَى النَّبِيِّ عَلَيْهِ السَّلَامُ فَأَلْبَسَهُ عَلَيْهِ
السَّلَامُ بُرْدَتَهُ الشَّرِيفَةَ، فَشَفِيَ بِهَا، فَسُمِّيَتْ بُرْدِيَّةً⁸⁹

Nisbet için olan “ya” harfi eklenip *Bürdiyye* de denildi. Çünkü *Bûsirî* *kasidesini* bitirip Hz. Peygamber’e okuduğunda Peygamber *Bûsirî*’ye kendi hırkasını giydirdi ve bununla hastalığından kurtuldu.

Osman Tevfik Efendi ise bu konuda *ba* ‘zılar *kisve-i sa’âdet* *İmam-ı müşârun* ileyhın bedenine sirâyet ettiği ve onun ile şifâyâb olduğu için *bâ*’nın zammi ile ve dâlin fethiyle *Kaşide-i Bürde* ve *Kaşide-i Bürdiyye* dedi şeklinde görüş belirtmektedir. *Kasîde-i Bür*’e isminin verilme sebebinde Harpûti’den ayrılmaktadır.

⁸⁷ el-Harpûti, *Kaşidetü'l-bürde me'a şerhihâ 'Aşidetü's-şühde*, 39.

⁸⁸ el-Harpûti, *Kaşidetü'l-bürde me'a şerhihâ 'Aşidetü's-şühde*, 39.

⁸⁹ el-Harpûti, *Kaşidetü'l-bürde me'a şerhihâ 'Aşidetü's-şühde*, 39-40.

6 numaralı beyitte bulunan الدَّمْعُ kelimesi hakkında Harpûti, الْأَلْفُ وَاللَّامُ وَمَنْ قَالَ: فِي الدَّمْعِ أَيْضًا عَوَضٌ عَنِ الْمُضَافِ إِلَيْهِ أَيْ دَمْعُ الْعَيْنِ فَقَدْ سَهَا فَافْهَمْ “ed-Dem ‘deki elif lam muzafun ileyhden ivazdır diyen hata yapmıştır”⁹⁰ şeklinde bir ifade kullanmaktadır. Osman Tevfik Efendi ise, elif lam muzafun ileyhden ivazdır demektedir. Osman Tevfik Efendi Harpûti’nin hata olarak gördüğü şeyin doğru olduğunu düşünüp nakletmektedir. Kendisinin bu şekilde bir tercih yaptığı düşünülebilir.

83 numaralı beyitteki فَالْفَاءُ لِلتَّفْصِيلِ وَذَا إِشَاوَةٌ إِلَى كَوْنِ فَذَٰكَ ile ilgili olarak Harpûti “Fa, tafsil içindir zâ rüyanın vahiy olmasına işarettir.” Osman Tevfik Efendi ise “(فَا) tafşîl içindir ve (ذَا) vahyin rü’yâda olmaklığına işârettir” şeklinde tercümede bulunmuştur.

64 numaralı beyitte bulunan كَانَنَّ hakkında Harpûti بِالْفِعْلِ بِالْحُرُوفِ الْمُسَبَّهَةِ بِأَلْفٍ كَانَنَّ şeklinde bir açıklama yaparken tercüme eserimizde Fi’l ile hurûfu müşebbehedendir denilmiştir.

Osman Tevfik Efendi 74 numaralı beyitte Peygamber’in Şam’a yolculuğunu nakletmektedir. Aynı beyitin mana kısmında Harpûti’de bu olayı nakletmektedir. Harpûti’nin eserindeki nakilde Hz. Hatice’nin işleri için Şam’a yolculuk yapıldığı belirtilmektedir.⁹² Hâlbuki bu olay Osman Tevfik Efendi’nin belirttiği gibi Hz. Muhammed’in 12’li yaşlarında iken gerçekleşmiştir. Bu konuda Osman Tevfik Efendi Harpûti’ye göre farklı bir nakilde bulunmuştur.

4.4. Tercüme Eserde Baskı Hatası Olabilecek Yerler

Osman Tevfik Efendi’nin eseri basıldıktan sonra kendisi tarafından kontrol edildiği anlaşılmaktadır. Bu kontrolünden sonra hata-savap cetvelini oluşturmuştur. Hata-savap cetvelinde 7 sayfa kadar gördüğü hataları kendisi düzeltmiştir. Fakat bu düzeltmeden sonra da göze çarpan bazı noktalama, harf ve tercüme hataları olduğu görülmektedir.

⁹⁰ el-Harpûti, Kaşidetü’l-bürde me’a şerhihâ ‘Aşîdetü’ş-şühde, 57.

⁹¹ el-Harpûti, Kaşidetü’l-bürde me’a şerhihâ ‘Aşîdetü’ş-şühde, 174.

⁹² el-Harpûti, Kaşidetü’l-bürde me’a şerhihâ ‘Aşîdetü’ş-şühde, 189.

Noktalardan kaynaklanan 50’den fazla yerde cim, hâ, hâ, fe, kâf, zâl, ze, bâ, yâ harflerinin birbirine karıştığı göze çarpmaktadır. Harf yanlışları olan hâ ile şâd, zâd ile hâ, nun ile fâ, râ ile vâv harfinin yer değiştirmesi durumları görülmektedir. Bunlar ise manalara tesir etmektedir. Bunların baskıdan kaynaklanabilecek hatalar olması ihtimali vardır.

Bazı ayetlerin yazımında kelime eksiklikleri görülmüştür. Bu konuya örnek olmak üzere *Kaşidetü’l-bürde*’nin okunma şartlarını anlattığı kenar notları kısmında لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤُوفٌ رَّحِيمٌ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُلْ (حَسْبِيَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَهُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ) “Andolsun, size içinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya uğramanız ona ağır gelir, size çok düşkündür, müminlere karşı şefkat ve merhamet doludur. Buna rağmen yüz çevirirlerse de ki: Allah bana yeter, O’ndan başka tanrı yoktur, ben yalnız O’na güvenip dayanırım; O, büyük arşın sahibidir.”⁹³ Ayetlerinin yazımında فَإِنْ تَوَلَّوْا kısmı yazılmamıştır. (كَبَّرَ مَقْتًا) وَيَضَعُ (عِنْدَ اللَّهِ أَنْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ) “Yapmayacağınız şeyleri söylemeniz Allah katında çok çirkin bir davranıştır.”⁹⁴ Ayetinde لَا تَفْعَلُونَ ibaresindeki لَا harfi yazılmamıştır. (عَنْهُمْ إِصْرُهُمْ وَالْأَعْلَالُ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ) “Ağırlıklarını kaldırır, üzerlerindeki zincirleri çözer.”⁹⁵ Ayetinde إِصْرُهُمْ kelimesi إِحْرَهُمْ şeklinde yazılmıştır. Bu tarz hataların da baskıdan kaynaklanacağı düşünülebilir.

Osman Tevfik Efendi, 49 numaralı beyitte bulunan اللَّهُمَّ اجْعَلْنِي فِي عَيْنِي صَغِيرًا⁹⁶ hadisinin tercümesini “Yarabbi senin ‘azametini müşâhede için beni benim gözümde şağîr ve kudretini keşf için nâsın gözlerinde kebîr kıldın şeklinde yapmıştır. Burada kıldın denilmesi dikkat çekmektedir. Dua cümlesinde “Yarabbi senin ‘azametini müşâhede için beni benim gözümde şağîr ve kudretini keşf için nâsın gözlerinde kebîr kıl” denilse daha uygun olacağı düşünülmektedir.

⁹³ Tevbe, 9/128-129.

⁹⁴ Saf, 61/3.

⁹⁵ A’râf, 7/157.

⁹⁶ el-Harpûtî, *Kaşidetü’l-bürde me’a şerhihâ ‘Aşîdetü’ş-şühde*, 148.

145 numaralı beyit incelendiğinde Harpûti'de ⁹⁷ فَلَا أَحْزَنُ وَلَا أَقْطَعُ الرَّجَاءَ وَطَلَبَ

الشَّعْوِ şeklinde haber formunda geçen cümle, Osman Tefvik Efendi tarafından *maḥzûn olma ve racâyı ve taleb-i 'afvı kaç' etme* şeklinde inşâi cümle olarak tercüme edilmiştir. Aynı beyitin devamında yine Harpûti'deki الرَّجَاءَ وَلَا تَحْزِنِي يَا نَفْسِي وَلَا تَحْزِرِي وَلَا تَقْطِعِي الرَّجَاءَ ⁹⁸ şeklinde inşâ cümlesi olarak geçen ibareyi Osman Tefvik Efendi *ey nefis ben maḥzûn ve müteḥayyir olmam ve racâyı kaç' etmem* şeklinde tercüme etmektedir. Haberi cümlelerin inşâ şeklinde, inşâi cümlelerin haberi cümle şeklinde çevirilmesi dikkat çekmektedir.

92 numaralı beyitteki Kayl bin Katrim olarak yazılan isim kaynağında Kayl bin 'İtr olarak geçmektedir.⁹⁹

150 numaralı beyitte Harpûti'den nakledilen ثُمَّ حَكَى ذَلِكَ عَنْهُمْ فَأَمَرُوهُ ثَانِيًا بِتَكَرُّرِ التَّوَجُّهِ إِلَى أَنْ يَبْلُغَ ثَلَاثَ لَيَالٍ وَكَانَ الْأَمْرُ كَمَا ذُكِرَ فَاجْتَمَعُوا وَكَتَبُوا هَذِهِ الْوَاقِعَةَ فِي صَحِيفَةٍ فَأَرْسَلُوا إِلَى التَّوَجُّهِ إِلَى أَنْ يَبْلُغَ ثَلَاثَ لَيَالٍ وَكَانَ الْأَمْرُ كَمَا ذُكِرَ فَاجْتَمَعُوا وَكَتَبُوا هَذِهِ الْوَاقِعَةَ فِي صَحِيفَةٍ (وَكَتَبُوا هَذِهِ الْوَاقِعَةَ فِي صَحِيفَةٍ) ¹⁰⁰ ibaredeki سُلْطَانِ مِصْرَ وَعُلَمَائِهَا görülmektedir. bu bölüm olmadan cümle eksik görünmektedir. Tercüme şöyle yapılmıştır: “*Tekrâr bi tekrâr ḥuzûr-i sa'âdete teveccüh etmesini o zâta tenbîh eylediler. Üç def'a vukû' bulan mülâkâtında ke'l-evvel cevâb red oldu. Mısır melikine ve 'ulemâsına gönderdiler.*” Bu olayı bir mektuba yazıp kısmı el-Harpûti'den naklen transkripsiyon metne eklenmiştir.

151 numaralı beyitte Harpûti tarafından *Herim b. Sinan* olarak belirtilen isim ¹⁰¹ tercüme eserde Herim b. Hayyan olarak kaydedilmiştir.

136 numaralı beyitte Harpûti'nin *eş-şeyḥ Aḥmed el-Mülîm* olarak naklettiği kişi eserimizde *eş-şeyḥ Aḥmed el- Hîl'im* olarak geçmektedir.

Beyitler incelendiğinde ise *Ḥarpûti Tercüme-i Mücmeli*'nde fark elifleri görünmemektedir.

⁹⁷ el-Harpûti, Kaşîdetü'l-bürde me'a şerhihâ 'Aşîdetü's-şühde, 285.

⁹⁸ el-Harpûti, Kaşîdetü'l-bürde me'a şerhihâ 'Aşîdetü's-şühde, 285.

⁹⁹ el-Harpûti, Kaşîdetü'l-bürde me'a şerhihâ 'Aşîdetü's-şühde, 217.

¹⁰⁰ el-Harpûti, Kaşîdetü'l-bürde me'a şerhihâ 'Aşîdetü's-şühde, 290.

¹⁰¹ el-Harpûti, Kaşîdetü'l-bürde me'a şerhihâ 'Aşîdetü's-şühde, 291.

4.5. Şerh-i Kaşîde-i Bürde Tercüme-i Mücmeli İçeriği

Bu bölümde *Harûî Tercüme-i Mücmeli* isimli eserin kısaca özeti bölümler halinde verilecek, yapılan nakiller yerleri geldikçe belirtilecektir.

Osman Tevfik Efendi, tercüme eserini *Kaşîdetü'l-bürde* üzerine yazılmış diğer eserler gibi giriş kısmı hariç 10 bölüme ayırmıştır. Bu 10 bölümde tercümesini yazmaktaki sebebini ve yöntemini anlattığı giriş kısmı yoktur. Bölümlerde sırasıyla Peygamber'e olan sevgiyi, nefsi tanıyıp kötü isteklerine karşı direnmeyi, Peygamber'e övgüyü, mevlid gecesi ortaya çıkan olağanüstü olayları anlatmıştır. Şerhi *Kaşîdetü'l-bürde Tercüme-i Mücmeli*'nin 5. bölümünde mucizeler anlatılmakta fakat başlık *Peygamber'in daveti* olarak geçmektedir. Devamında Kur'an-ı Kerim'in anlatıldığı kısım, Peygamber'in miracı, yapmış olduğu cihadları, Allah'tan af talep edildiği bölüm, son olarak Allah'a yakarış ve arzı hacât denilen kısımlara ayırmıştır.

Giriş kısmında anlattıkları daha önce geçtiğinden tekrar edilmeyecektir. Ardından gelen ve Peygamber'e olan sevginin anlatıldığı kısımda 12 tane beyit bulunmaktadır. Bu bölümde Peygamber sevgisi sebebiyle ağlayıp gözyaşı döktüğü, esen rüzgârda sevdiğinin kokusunu hissetmesi, sevgisini gizlemek istese bile mümkün olmadığı, aşkından dolayı geceleri uyuyamadığı ruhlar ile ilgili bir ayeti delil alarak açıklar. Mecburen sevgisini itiraf ettiği, bunca sıkıntısına rağmen kendi haliyle mutlu olduğu, kendisini durumundan dolayı kınayanlara siz hakiki sevgiyi yaşayınca anlayabilirsiniz beni demektedir. Bu bölümü tercüme eserde 7. Sayfa başından 18. sayfa sonuna kadar devam etmektedir ve 13 sayfa civarındadır.

Osman Tevfik Efendi, ikinci bölüme 13. Beyit ile ve 18. Sayfanın sonundan başlayıp 28. Beyit ile 31. Sayfanın ortalarında bitmektedir ve 13 sayfa kadardır. Bu bölümde nefsin kötülüğünden, ağaran saçların insana verdiği mesajdan, ihtiyarlığın sevilmeyen misafir oluşu, nefsin azgın, hırçın ve dizginlemesi zor at gibi olduğu ifade edilmektedir. Devamındaki beyitlerde, nefsin doymak bilmeyen hallerini, dereceleri ve bu mertebelerdeki insanların kimler olduğu, emzirildikçe kuvvetlenen süt çocuğu gibi olan nefsin arzularına dur demek gerektiği tavsiye edilir. Nefsin sürekli kötülüğü emredip ibadette bile hile yapıp kendini beğenme durumu olduğu, nefse aldanılmaması gerektiği, ikramının bile zehir olduğu için çok dikkat edilmesi gereken bir düşman oluşu beyan edilir. Nefsin haramları güzel gösterdiği, şeytan ile işbirliği içinde olduğu ve ikisine birden karşı koymak gerektiği, konu ile ilgili iki ayet vererek amel

etmeksizin iyiliği emretmenin problemlı bir durum olduğu, ölümden evvel farzlara ek olarak nafıle denilen ibadetlerin ahiret için lazım olduğunu anlatmaktadır.

Üçüncü bölümde Peygamber övgüsüne yeni yeni girilmektedir. Bu bölümde Peygamber'in geceleri ayakları şişinceye kadar namaz kıldığı halde bizim sünnetlerini terk ettiğimiz anlatılmaktadır. Devamında Allah'ın dünyanın bütün nimetlerini hatta dağları altın olarak Peygamber'e ikram ettiği halde bunları istemeyip açlıktan karnına taş bağladığı, kâinatın Peygamber hürmetine yaratıldığından dolayı dünyalık şeylere meyil etmesinin Peygamber hakkında düşünölemeyeceğini beyan etmektedir. Osman Tefvik Efendi bu konuda Mesnevi'den hadis, Yusuf aleyhisselamın kıssasından ayet, meşhur لَوْلَاكَ hadisi ile nakilde bulunmaktadır. Peygamber'in insan, cin, arap ve acem bütün varlıkların en hayırlısı ve üstünü olduğu, dünya ve ahiret her türlü sıkıntı durumunda O'nun şefaatinin geçerli olduğu, bütün peygamberlerin en üstünü olduğu ve bütün peygamberlerin ilimlerinin onun ilmi karşısında bir nokta konumunda olduğu işlenmektedir. Allah'ın Peygamberi kendisine habib olarak seçtiği, fiziki ve ahlaki güzelliklerinde benzeri bulunmaz bir kişi oluşu, en son noktada övgüye layık olduğu konusuna değinmektedir. Burada Peygamber'in âlemlere rahmet oluşu, şahit ve uyarıcı oluşu, Allah'a daveti ve O'nun ipine tutunmak gerektiği hakkında ayetler nakledilmektedir. Bütün bu övgülerin yanında İslam'ın çizdiği sınır belli edilerek Hristiyanların Hz. İsa'ya yakıştırdıkları ilahlık gibi sıfatları O'na yakıştırmamak gerektiği işlenir. Fakat ilahlık hariç ne kadar övsek de hakkıyla övmüş olamayacağımız konuları işlenmektedir. Devamında Peygamber'in zatının kıymetine göre gösterdiği mucizelerin çok küçük olduğu, çürümüş kemiklere ismi şerifi söylense ölüünün hemen dirileceği kadar zatının kıymetli olduğu anlatılır. Peygamber'in Ümmetine ağır bir teklifte bulunmadığını ayet ve hadis ile anlatmıştır. O'nun mükemmelliğini anlamaktan bütün yaratıkların acizliği, bütün peygamberlerin yıldız, O'nun güneş gibi olduğu tasvir edilir. Bu konuda peygamberlerin derecelerini, Allah'ın Peygamber'e yaptığı ikramın büyüklüğünü, fazileti Allah'ın (c.c.) kime isterse vereceğini, Peygamber'in çok kıymetli oluşunu anlatan ayet ve Hasan Sezâyi'den şiir eklenmiştir. Ayrıca Peygamber'in duası, bir hadis ve övöldüğü bir şiir nakledilmektedir. İlk görüşte insanı ürkötecek şekilde heybetli olduğu, sözlerinin ve gülüşünün inci gibi olduğu, kabrinde bedenine temas eden toprağın en üstün kokuya sahip olduğu ifade edilir. Bölümün sonunda ise Osman Tefvik Efendi Türkçe Hâkânî Mehmed Bey'den ve

yazarını tam olarak bulamadığımız bir kişiden şiir ve hikmetli bir söz naklederek bölümü bitirmiştir.

Görüldüğü gibi Peygamber'in övüldüğü bölüm oldukça uzun tutulmuştur. Osman Tevfik Efendi 3. bölüme 29 numaralı beyit ile 31. sayfadan başlamış 23 sayfa kadar sonra 54. sayfada 58 numaralı beyit ile bitirmiştir.

Dördüncü bölüm, Peygamber'in doğumundaki olayları anlatmaktadır ve Osman Tevfik Efendi bu bölüme 59 numaralı beyit ile 54. sayfanın sonundan başlayıp 16 sayfa sonra 71. sayfanın ortasında 71 numaralı beyit ile bitirmiştir. Bu bölümde Peygamber'in hayatının başından sonuna kadar dikkatli bakılması gerektiği, doğduğu günde olan olayları akıllı insanlar fark ederek bir acayıplık hissettikleri anlatılır. O gece Save gölünün kuruması, mecusilerin ateşinin sönmesi, cinlerin çılgık atmaları anlatılır. Kâfirlerin manen kör olduğu için bu olayları fark edemediği İsmail Hakkı'nın *Muhammediye Şerhi'nden* bir kıssa nakli ile ve yine aynı kaynaktan ayet ile beyan edilir. Yine o gece hakkında kâhinlerin söyledikleri, şeytanların semadan kovulması ve kaçışmaları ve bu durumun Ebrehe askerlerinin kaçışmalarına benzetilmesi *Mearicü'n-nübüvve'den* Ebrehe'nin kıssası, fil suresinin ilk ayeti nakledilerek tasvir edilir. Ayrıca yine *Mearicü'n-nübüvve'den* Peygamber ile kıyametin yakın olduğu, doğduğu mahalle, ilkbahar ile ilgili bir hadis, Peygamber'in doğumunun ilkbaharda gerçekleşmesi meselesindeki hikmetler nakledilmektedir. İlkbahar ile ilgili bazı görüşler, putların yıkılması ve konuşması, Kısra'nın sarayının yıkılması ve Hz. Safiye ile ilgili uzun bir nakil aynı eserden nakledilmiştir. Bu bölüme 71 numaralı beyitteki Peygamber'in elindeki taşların tesbih etmesi konusu eklenmiştir. Bu beyit mucizeleri anlatan kısma eklense daha uygun olacaktır diye düşünülebilir.

Kaşîdetü'l-bürde'nin beşinci bölümü Peygamber'in mucizelerini anlatmaktadır. 72. beyit ile başlar ve 87. beyit ile biter. Daha önce belirtildiği gibi Osman Tevfik Efendi Yalvaçlı İbrahim Efendi'den naklen bu bölüme Peygamber'in daveti demiştir ve 72. beyite 71. sayfadan başlar, yaklaşık olarak 20 sayfa sonra 87. beyit ile 91. sayfada bitirir. Yaklaşık 20 sayfa ile en uzun bölümlerdendir. Mucizelerden ağacın yürümesi ve dalının koparak gelmesi ve geri gidip yerine yapışması Harpûti'nin şerhinden nakledilir. Ağacın yürümesi bulutun gölge yapmak için yürümesine benzetilmiştir ve bu olay hakkında *Mearicü'n-nübüvve'den* Şam yolculuğundaki kıssa eklenmiştir. Ay yarılması ve göğüs açılmasındaki mucize

beraber olarak İsmail Hakkı'nın Muhammediyye Şerhi'nden aktarılır. Hicret esnasındaki mağarada yakalanmamasını sağlayan örümcek ve güvercin mucizeleri yine İsmail Hakkı'nın Muhammediyye Şerhi'nden uzun bir alıntı ile nakledilmiştir. Peygamber'in rüyasının vahiy olması İsmail Hakkı'nın Muhammediyye Şerhin'nden görüşler alıntılanarak anlatılır. Peygamberliğin çalışarak elde edilemeyeceği ifade edilir. Peygamber'in eli ve duası aracılığı ile Allah'ın dertlere derman yarattığı Harpûti'nin eserinden, birisi Harpûti'nin bizzat kendisinden 2 kıssa nakli ile beyan edilir.

Bûsirî'nin meşhur eserinin 6. bölümü 88. beyit ile başlar, 104. beyit ile biter ve Kur'an-ı Kerim'in faziletini anlatır. Osman Tevfik Efendi bu bölüme 91. sayfanın sonundan başlar, 111. sayfanın sonunda yaklaşık 20 sayfa sonra bitirir. Bu bölüme Peygamber'e övgü ile girilir ve daha sonra Kur'an-ı Kerim'in en büyük mucize olduğu anlatılır. Osman Tevfik Efendi, Harpûti'den ve İsmail Hakkı'dan vahiy ile ilgili görüşler nakletmektedir. Kur'an-ı Kerim'in anlattığı kıssalar ile geçmişten ve gelecekte haber vermesi, O'nun zaman üstülüğüne delildir diyerek Ad ve İrem kıssaları ile ilgili, Harpûti'nin delil olarak aldığı ayetleri ve Tibyan Tefsiri'nden kıssa naklederek beyan eder. Tahriye uğramadan kıyamete kadar kalması diğer peygamberlerin mucizelerinden üstün olduğuna delildir dermektedir. Arapların fasihlerinin Kur'an-ı Kerim ile yarışmasının mümkün olmadığını beyan için Harpûti'den Velid b. Muğîre, Müseyleme'nin kıssaları ve Mearicü'n-nübüvve'den Utbe'nin ayetleri dinleyince verdiği tepki anlatılmaktadır. Kur'an-ı Kerim'in, ayetleri ile yarışmaya niyetlenenleri, erkeğin eşine uzanan eli engellemesi gibi engellemesi, ayetlerin birbirini desteklemesini ise deniz dalgalarına teşbih ederek nakleder. Kur'an-ı Kerim'in çok tekrar edilmekle usandırmaması, okuyanın gözlerinin nurlanması, cennete kavuşup cehennemden uzak edilmesi ve Kur'an-ı Kerim'in kendisini okuyana şefaatçi olması İsmail Hakkı'dan güzel bir şiir ve Marifetname'den hadisler nakledilerek uzun bir alıntı ile ifade edilir. İnsanların aralarındaki adaleti ancak kuran ile sağlayabilmeleri ve Kur'an-ı Kerim'e inanmayanların haline şaşkınlıkla bakmak gerektiği, bu durumun gözün güneşi görmemesindeki gibi hastalıktan kaynaklandığı beyan edilir.

Kasîde-i Bür'e'nin yedinci bölümü Peygamber'in miracını anlatmaktadır. Bu bölüm 105. beyitten başlar ve 117. beyitte biter. Osman Tevfik Efendi 7. bölüme 112.

sayfadan başlar, 22 sayfa sonra 124. sayfanın sonunda bitirir. Bu bölüme de Peygamber'e övgü ile giriş yapılmaktadır. Devamında Osman Tevfik Efendi bir ayet ve Şeyhi Ekber'den bir rivayeti Harpûti'den nakletmektedir. Sonrasında İsmail Hakkı'nın Muhammediyye Şerhi'nin Mirac bölümünden kısa bir paragraf nakletmektedir. Yine İsmail Hakkı'dan miracı inkârdaki hükmü Harpûti'deki kayıt ile beraber nakleder. Osman Tevfik Efendi Kâbe Kavseyn meselesinde Mearicü'n-nübüvve'den uzun bir bölüm nakletmektedir. Peygambere itaat Allah'a itaattir diyerek biat ayetlerini eserine ekler. Devamında ise Mesnevi'den biat ve itaat ile ilgili iki ayet, konu ile alakalı üç hadis ve şiir nakletmektedir. Muhammediyye Şerhi'nin miraç bölümünden yaptığı nakil ile toplam yedi sayfa kadar farklı kaynakları kullanmıştır. Osman Tevfik Efendi, Peygamber'in Hz. İbrahim tarafından imamete geçirilmesini ve sema katmanlarında Peygamberleri ziyaretini ve bulundukları makamların hikmetlerini İsmail Hakkı'nın Muhammediye Şerhi'nden nakletmektedir. Cebrail'in Sidre-i Münteha'daki durumu Mesnevi'den eklenmiştir. Peygamber'in Allah'ı görüp görmemesi meselesini Harpûti'den farklı rivayetleri tercüme ederek almıştır. Osman Tevfik Efendi, bölümün sonunda müslümanların da Peygamber'in üstünlüğü sebebi ile ümmetlerin üstünü olduğunu beyan etmekte ve bunu Şeyh Sâdi'den bir beyit ile alıntı yaparak işlemektedir.

Kasîde-i Bürdiyye'nin sekizinci bölümü Peygamber'in yaptığı cihadları anlatmaktadır. Bu bölüm 118. beyitten başlayıp 139. beyitte bitmektedir. Sekizinci bölüm 21 beyit olarak düzenlenmiştir. Osman Tevfik Efendi sekizinci bölüme 135. sayfadan başlayarak, 25 sayfa kadar sonra 159. sayfada bitirmektedir. Osman Tevfik Efendi, Harpûti'den Peygamber'in haberlerinin aslan sesinin koyunları korkuttuğu gibi kâfirleri korkuttuğunu, Peygamber'in cihaddan çekinmediğini, kâfirlerin savaş meydanından kaçmak istemelerini, savaş olmamasından dolayı haram ayların gelmesini istemelerini, savaşlarda Peygamber'in sahabeleri yönetmesini nakletmektedir. Yapılan cihadlar sayesinde İslam'ın gariplik devrinin bittiğini anlatmakta ve bunu Mesnevi'den kısa bir paragraf ve bu paragraftaki hadisi naklederek desteklemektedir. Yine Harpûti'den naklederek, cihadlardaki gayretler sayesinde İslam'ın sahipsiz kalmadığını beyan eder. Harpûti'den devamla ashabın savaşlarda dağlar gibi sağlam olduğunu ve kim Allah için cihad niyetiyle evden çıkarsa karşılığının Allah'tan olduğuna dair uzun bir hadis nakleder. Osman Tevfik Efendi

devamında, Huneyn gazası hakkında Harpûtî'den uzun bir nakil yapmaktadır. Yaptığı bu nakilde konu ile ilgili ayeti de eklemiştir. İsmail Hakkı'nın aynı konudaki ayeti açıklamasını da nakletmiştir. Devamında Uhud savaşı ile alakalı olarak Harpûtî'nin uzun bir hadis içeren anlatımını nakletmektedir. Ashabın kılıçlar ile yaptıkları işleri hattatların yazı yazması gibi işlere benzeterek, güzel görünümleri ile ilgili ayeti yine Harpûtî'den nakletmiştir. Ashabın atları üzerlerindeki hallerini, yüksek tepelerde yetişen otların sağlamlığı ile tarif etmektedir. Bu şekildeki başarıların ana kaynağının Allah'ın yardımı olduğunu, bu yardımın da Peygamber sebebi ile geldiğini açıklamaktadır. Bu konu hakkında ise Harpûtî aracılığı ile Şeyh Ahmed Mülsim'den ve İsmail Hakkı'nın Ruhul Beyan'ından kıssa anlatır. Aslanların yavrularını yuvalarında sakladığı gibi, Peygamber'inde ümmetini İslam dini ile kâfirlere karşı koruduğunu ve muhafaza ettiğini açıklar. Bu ümmete düşmanın galip gelmesinin asıl sebebi Peygamber'e ittibanın terkinden dolayıdır diyerek bu konuda hadis nakletmektedir. Peygamber'in herhangi bir eğitim almadan, yetim ve öksüz iken bu kadar ilmi ortaya koymasının mucize oluşunu naklederek bölümü tamamlamaktadır.

el-Kevâkibü'd-dürriyye fî medhi hayri'l-beriyye isimli meşhur eserin dokuzuncu bölümü Allah'tan af talep etmek hakkındadır, Osman Tevfik Efendi'de buna riayet etmiştir. Bu bölüm 140. beyitten başlayarak 151. beyite kadar devam etmektedir. Osman Tevfik Efendi bu bölüme 159. sayfanın sonundan başlayarak 172. sayfada yaklaşık olarak 13 sayfa sonra bitirmektedir. Osman Tevfik Efendi, Harpûtî şerhinden naklen şimdiye kadar insanları öven şiirler yazıp günaha girdim, şiir işi boynumda günah bağı olarak kaldı, batıl işlere meylettim bu hatalarım affedilsin diye bu kasideyi yazdım af ve şefa'at talep ediyorum demektedir. Osman Tevfik Efendi, nefis ile ruh arasındaki manevi ticareti, Harpûtî aracılığı ile İsmail Hakkı Bursevi'den hikmetli ve güzel bir anlatım ile ifade etmektedir. Bu nakillerinde Mesnevi'den hadis kullanır. Harpûtî'den Muhammed ismini taşıyanlar hakkındaki müjdeli hadis nakli ile şöyle bir açıklama yapmaktadır. *Günahlarım olsa da Peygamber'e olan iman ahdimi bozmadım, şefa'at edileceğim ve affa uğrayacağımı umuyorum çünkü adım Muhammed'dir.* O Peygamber kıyamet günü şefa'at etmez ise halim ne olur. Osman Tevfik Efendi devamında yine Harpûtî'den naklen, düşüncemi O'nun övgüsüne yönlendirdiğimden dolayı belki dertlerimden kurtulurum demektedir. Hayâ ile ilgili hadis hakkında Peygamberin rüyada görülüp bunun insanlara nakledilmesini

Harpûtî'den nakletmekte ve devamındaki beyitte Peygamber kendisinden beklentisi olanların elini boş çevirmez bizi de şefaatten mahrum etmeyecektir demektir. Bölümün son beyitinde Züheyr b. Ebî Sülma'nın Herim b. Sinan'ı övmesinde maksadı dünyalıktı, benim bu kasideyi yazarken dünyalık beklentim yok sözünü Harpûtî'den nakletmektedir.

Kaşîdetü'l-bürde'nin onuncu ve son bölümü münacaat ve arzı hacât hakkındadır. 152. beyitten başlayıp 161. beyitte sona ermektedir. Osman Tevfik Efendi ise son bölüme 172. sayfadan başlayarak 179. sayfada 8 sayfa kadar sonra bitirmiştir. Bu bölümde Osman Tevfik Efendi Harpûtî'nin şerhinden naklen, ya Rasulallah benim senden başka gidecek kimsem yoktur, Allah (c.c.) kıyamet günü müntekim ismi ile tecelli ettiğinde bana şefaet etsen, bu şefaet senin makamına zarar vermez demektir. Devamında, dünya ve ahiret senin cömertliğindendir, levhi mahfuza kalemin yazdığı ilimler senin ilminden bir parçadır, şefaatten bu fakiri mahrum etme, ümidim odur ki, kıyamet günü Allah'ın rahmeti günahlara göre dağıtılacak ve günahı çok olanlar günahları miktarınca rahmete ereceklerdir diyerek devam eder. *Peygamber'den şefaet talebini naklettikten sonra Allah'a yapılan yakarışı ey Rabbim, dualarımı reddetme, ümitlerimi boşa çıkarma, aciz kulun rahmetine muhtaç* şeklinde duayı aktarır. Devamında yine dua ile *ey Rabbim rahmet bulutlarına emir ver, Peygamberin üzerine sürekli olarak salavatlar yağdırsınlar, ya Rabbi rahmetini tamamı temiz olan Peygamberinin, ehli beyitinin, ashabının ve tabiilerinin üzerine rüzgârlar dalları hareket ettirdiği müddetçe yağdır* diyerek eserini tamamlamıştır.

Bu bölümden sonra Osman Tevfik Efendi'nin yazdığı birkaç beyitlik bir şiir ve çalışma arkadaşları tarafından, yazılan tercüme eser için yapılan takrizler bulunmaktadır.

4.6. Şerh-i Kaşîde-i Bürde Tercüme-i Mücmeli Transkripsiyon Yöntemi

Harpûtî Tercüme-i Mücmeli adlı eser üzerinde yapılan çalışmalar şunlardır:

Yapılan çalışma ile *Harpûtî Tercüme-i Mücmeli* isimli eser, transkripsiyonlu metin haline getirilerek ilim dünyasına kazandırılmaya çalışılmıştır.

Tercüme eserin metni, bölümler halinde başlıklandırılarak okuyucuya kolaylık sağlanmış, Arapça kullanılan kelimeler parantez içerisine alınmıştır.

Harpûtî Tercüme-i Mücmeli metnindeki beyitlere ait kelimeler kareli paranteze alınarak diğerlerinden ayrı gösterilmiştir.

Tercüme eserin kenarlarındaki notlar dipnotlara eklenmiş ve kaynağındaki yerleri tespit edilmiştir.

Kaşîdetü'l-bürde'nin beyitlerine numaralar verilerek erişim kolaylığı amaçlanmış, karşılaştırma kolaylığı için sayfa numaraları kareli paranteze alınmıştır.

Arapça olan ibareler harekelendirilmiştir. Anlamları verilmeyen ibarelerin tercümeleri yapılmıştır.

Aynı anlama gelip günümüzde kullandığımız kelimelerde Osmanlıca'dan kaynaklı harf ve okuyuş farkları güncel haline çevirilerek yazılmıştır. Buyurduğu, olunub-olunup, ânların-onların, berû-beri, ettikden-ettikten, olub-olup, itdiği-ettiği, eylemeğe-eylemeye, olduğundan-olduğundan, kendüyü-kendini, kimesne-kimse, itmesun-etmesin, gördüğü-gördüğü, âna-ona, urdılar-vurdular, varub-varıp, toğri-doğru, tağ-dağ, tırdiler-durdular, bırağıverdi-bırakıverdi, toköz-dokuz, ditredi-titredi, yuduci-yutucu, gügercin-güvercin, fenâlığla- fenâlıkla, kağı-hangi, yoğidi-yoktu, saymağa-saymaya, kılağuzluk-kılavuzluk, ağı-akı, tıul-dul, bağçelere-bahçelere, toğrâdılar-doğradılar, *ânın-çün-onun* için. Bunlar ve benzeri kelimelerde güncel halleri tercih edilmiş, okuyuşta dile ağır gelen durumlar ortadan kaldırılmıştır.

Eserde görülen ve baskıdan olma ihtimali yüksek olan hatalar kaynağından kontrol edilip dipnotlara yazılmış, doğru şekilleri ise metne eklenmiştir.

Osman Tevfik Efendi'nin düzenlemiş olduğu hata-savap cetvelindeki uygulamaları esere tatbik edilmiştir.

Harpûtî Tercüme-i Mücmeli'nde geçen ve dilimizde kullanılmayan Farsça kelimeler dipnotlarda gösterilmiştir.

Osman Tevfik Efendi'nin Ömer b. Ahmed el-Harpûtî'den naklettiği Arapça paragraflarda bulunan bazı harf ve kelime farkları Harpûtî'deki metne göre düzeltilmiştir.

5. KASÎDE-İ BÜRDE TERCÜME-İ MÜCMELİ (METİN)

[Osman Tefvik Efendi'nin Giriş Kısmı]

[1] Me'ârif nezâret-i celîlesinin ruhsatıyla

Dersa'âdet

Maḥmudbey Maṭba'ası

Bâb-ı 'âli civârında Ebu's-su'ûd caddesinde numara 72

1300 (1883) [2]

ŞERḤ-İ KAŞÎDE-İ BÜRDE TERCÜME-İ MÜCMELİ

Bismillâhirrahmânirrahîm

Ḥamd ü sipâs-ı¹⁰² nâ ma'dûd bu kâr ḥane'-i 'âlemi ḥalk u îcâd eden ḥalîk-ı ḥay-yi vedûd ḥazretlerine lâyıḳ ve sezâdır¹⁰³ ki ḳulûb-i muvaḥḥidîni, zuhûr-i nûr-i Muḥammedî ile tenvîr u iclâ buyurdu ve şalavât u selâm-ı nâmaḥdûd, o Ḥabîb-i mevcûd-i cüz' ve küllün sertâcı, şunûf-i mükەرreme'i rusul, sebeb-i ḥilḳat-i kâ'inât ve Mefḥar-i mevcûdât Efendimiz'e aḥrâdır ki, hâdi-i şırât-ı müstakîm olan şer'-i mübîn-i el-ḥaḳ, tulû'-i şems-i tâbân¹⁰⁴ gibi ehl-i îmânı, zulumât-ı cehlden rehâ¹⁰⁵ eyledi ve tekrîmât u ta'zîmât-ı mefruza âl ve aşḥâb-ı kirâmına îfâ olup, her biri semâ-i şer'-de birer necm-i ziyâ-i baḥşâ ve 'âlimîn-i âmilîn ve şâlihîn-i sâlikîn, onların envârlarından bi'l-istifâde eşerlerine muḳtedîdir. 'Ammâ ba'du, âlûde-i¹⁰⁶ 'aciz ü miknet ve muḥtâc-ı rahmet-i rabb-i 'izzet, Selânik Maḥkeme-i İstînâf başkâtibi 'Osman Tefvîḳ şu şûretle dehenbâz¹⁰⁷ ve nâṭıḳa perdâz¹⁰⁸ dermândeğî¹⁰⁹ olur ki (الْعُلَمَاءُ وَرَبُّهُ الْأَنْبِيَاءُ)¹¹⁰ sırrına mâ sadâḳ olup 'ilm ü faẓl u kemâl ile müştehir ve ḥuzur-i mevhibin nüşûr, cenâb-ı tâcdâride¹¹¹ şeref-i tadrîse mazḥar olan ve bir müddetten beri Selânik Merkez Bidâyet

¹⁰² Sipâs: Allâh cc. İçin yapılan şükür .

¹⁰³ Sezâ: Layık, yaraşır, uygun.

¹⁰⁴ Tâbân: Parlak, ışıḳlı.

¹⁰⁵ Rahâ: Kurtulma, kurtuluş.

¹⁰⁶ Âlûde: Dolu.

¹⁰⁷ Dehenbâz: Konuşan, ağzı açık.

¹⁰⁸ Perdâz: Tertipleyen, düzenleyen.

¹⁰⁹ Dermândeğî: Âciz, düşkün kalmak.

¹¹⁰ "Âlimler peygamberlerin varisleridir." Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, *es-Sünen*, nşr. Muhammed Muhyi'd-dîn Abdü'l-Hamîd (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye), 3/317 (No:3641).

¹¹¹ Tâcdâri: Pâdişâhlık, hükümdarlık.

Maḥkemesi riyâsetinde bulunan Ruscuḳ müftî-i sâbıkı, fazîletlü Meḥmed Nûri Efendi Ḥazretleri'nin meclis-i 'âlîlerine ba'zan duḥûl ettikçe rûḥum mebâhiş-i 'ilmiyyelerinden iktisâb-ı feyz ü gıdâ ve ḳalbim naşâyih-i nefîse-i ma'neviyyelerinden istiḥşâl-i inbisât u şafâ eder idi.¹¹² [3] Bu şûretle bir ḥayli vakıtlar müşârun ileyh ḥazretlerinden istifâza-i ḥayr-i keşîr ettikten sonra bir gece sözü İmâm Bûşîrî 'aleyhi rahmetü'l-bârî Ḥazretleri'nin inşâd buyurdıkları Ḳaşîde-i Bürde'ye intikâl ve ḳaşîde-i mezkûre, belâgat ve feşâhatde bî-hemtâ¹¹³ ve birçok ebyât-ı şerîfesinin ḥâşşası her nev' emrâz ü eskâm ve ekdâr u âlâma devâ olup, her beyit-i dilküşâsı¹¹⁴ bir cevher-i giranbahâdır ki bi-ḥaḳḳın ḳadr u kıymet ve meziyyetini bilenler ḥazer cân ve erkân-ı şurûtuna ri'âyetle ḳırâ'atını vird-i zebân¹¹⁵ edenler dâreyinde vâsıl-ı emân olurlar diye îrâd-ı maḳâl buyurmalarıyla, ḳaşîde-i mezkûranın ta'lîmine bezl-i 'âtıfet buyurulması ḥaḳḳında vâḳî' olan istirḥâm-ı 'âcizânem ḳarîn-i is'âf buyurularak ve haftada iki gece taḥşîş ve ta'yîn kılınarak okunmaya bed-i mubâşeret olunmuştı.

[Ḥarpûtî Tercüme-i Mücmeli İsimli Eserin Yazılma Sebebi ve İsimlendirilmesi]

İşbu ḳaşîde-i mübârekeyi fuḫalâ-yı benâmdan¹¹⁶ 'Ömer bin el-Ḥarpûtî rahmetü'l-lâhi 'aleyh şerḥ ettiği mişillü sâ'ir zevât-ı fiḥâm dahî meżâmîn ü me'ânîsini şerḥ ve îzâḥ eylemiş ise de şerḥlerin ekşerîsi 'Arabiyyu'l-'ibâre olup eżhân-ı mübtediyân me'âline ve nüket-i meżâyâsına ḳolaylıkla vâsıl olamayarak kesb-i vuḳûf edemediklerinden nâşî, okundukça her beyitin müfredât ve maḥşûlü 'alâ vechi'l-icmâl Ḥarpûtî merḥûmun şerḥinden alınıp Türkçe'ye tercüme olunduktan sonra bir kitap şekline konulsa, 'ulûm-i 'Arabiyye'ye âşina olmayanların veyâḥûd bir dereceye ḳadar âşina olupta mefhûm u ma'nâsını istiḥrâca ḡayr-i muḳtedir bulunanların, ez her cihet istifâdesini mûcib olacağından bu umûr-i ḥayriyyenin ḥuşûlüne ba'zı zevât-ı kirâm bu

¹¹² El-Ḥâc İbrâhîm ibni Muhammed el-Yalvâcî Ḥazretlerinin (1810-1876) *Mecmû'at-i Ḳaşâ'id* nâm kitâbından tercüme olundu. Bir kimse Ḳaşîde-i Bür'e'yi merîz üzerine yâḥûd kendi nefisine ḳırâ'at eylese, eceli gelmemiş ise Allâh-u Te'âlâ şifâ i'tâ eder. Tıfl-ı şabî üzerine ḳırâ'at olunur ise cin ve vesvâs keydinden ve ümm-i ciyândan ve cesedde olan mûziyât vesâ'ir emrâzdan emîn olur. Ḳaşîde-i Bürde'nin ba'zı şerḥinden ḥulâsâ edilmiştir. Bkn. Yalvaçlı, el-Mecmû'atü'l-kübrâ mine'l-ḳaşâ'idi'l-fuḫrâ *fî ḥaḳḳı nebiyyinâ*. Hacı Mahmud Efendi, 3692), 4.

¹¹³ Bî-hemtâ: Eşsiz, benzersiz.

¹¹⁴ Dilküşâ: Gönül açan, ferahlık veren.

¹¹⁵ Zebân: Dil, lisan, konuşma.

¹¹⁶ Benâm: Tanınan, bilinen, adlandırılmış..

‘abd-i ‘âcizi sevķ etmiş ve her ne kadar ‘aczim ve ‘adem-i istiṭâ‘at u ehliyyetim buna mâni‘ olduğunu beyânla dehen güşây-ı¹¹⁷ i‘tizâr olunmuş ise de üstâd-ı mükerrem ü muhteremim re’îs-i müşârun ileyh ḥazretleri nazar-ı re’fet-i eșer ve qalem-i me‘ârif küsterleriyle¹¹⁸ sehv ü ğalaṭâtını tașhîḥ eylemeye va‘d buyurmuş olduklarından ve müşârun ileyh ḥazretleri gibi ḥâ’iz-i kemâl ü ‘irfân olan bir zât-ı fezâ’il simâtın iş bu va‘dleri ‘âcizlerince bâdî-i cür’et ve șerḥ-i mezkûrun tercümesince vesîle-i muvaffakiyyet olduğundan, evvelâ Cenâb-ı Bârî’ye, šâniyen işbu va‘d-i ‘âlîye müsteniden, șerḥ-i mezkûrun ba‘zı fıkraları muhtașaran tercüme ve *Ḥarpûtî Tercüme-i Mücmeli* ismiyle tesmiye olundu ve kütüb-i sâ’ireden aḥz olunup maḥalle münâsip olan ba‘zı maḳâlât dahîl derc ü ‘ilâve kılındı.[4]¹¹⁹

[Harpûtî’nin ‘Așîdetü’s-șühde Șerḥ-i Kașîdeti’l-Bürde Adlı Șerhinin Başlangıcı]

Evvelâ Nâzım-ı fâhimin ba‘zı aḥvâliyle medâyıḥ-ı Nebeviyye’yi müştemil olan şu kașîde-i mübârekenin sebeb-i te’lîfi ve vech-i tesmiyesi ve kırâ’atında mu‘ayyen

¹¹⁷ Dehen güşâ: Dehen+gușâ, ağız açan.

¹¹⁸ Küster: Marangoz rendesi.

¹¹⁹ Kașîde-i Bür’e’yi sefer edici bir kimse metâ’-ı veyâḥûd kendi üzerine taḥmîl eylese Allâh u Te‘âlâ Ḥazretleri metâ’ına revâc ve sefer ğâ’ilelerinden ve ḥüsrân-ı ticâretten ve cümlesinden sâlim eyler ve nüzûl-i šedâyid ve tâġun ve vebâ ve kûșuf ve ḥuşûf vaktinde ve sefine ve hubûbu’r-rîyḥ ve sâ’ire için kırâ’at etmeli, tecrübe olunmuş ve fevâ’id-i ‘azîmesi görülmüştür. Zîrâ şu kașîde’-i mübâreke bir kenz-i maḥfî ve sırr-ı ‘acibdir. Bkn. Yalvaçlı, el-Mecmû‘atü’l-kübrâ mine’l-kașâ’idi’l-fuḥrâ (Hacı Mahmud Efendi, 3692), 4.

Ma‘lum ola ki Kașîde-i Bürde’nin šurûṭunda birtakım vecihler ta‘dâd olunur. Evvelen ḥaramdan ictinâb etmek, šâniyen i‘tikâd ve ḥulûș ile okumak, šâlišen ‘amel-i šâliḥ takdîm eylemek, râbi‘an eșvâbını tatyîb etmek, ḥâmisen kıbleye muteveccih olmak, sâdisen dizleri üzerine oturmak, sâbi‘an Allâh-u Te‘âlâ Ḥazretleri’ni yedi kere taḥmîd ya‘nî šenâ eylemek, șâminen üç kere šalavât-ı šerîfe okumak, tâsi‘an este‘îzu bi’l-lâhi (لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤُوفٌ رَّحِيمٌ) (فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُلْ حَسْبِيَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَهُوَ الْعَرْشُ الْعَظِيمُ) *Andolsun, size içinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya uğramanız ona ağır gelir, size çok düşkündür, müminlere karşı şefkat ve merhamet doludur. Buna rağmen yüz çevirirlerse de ki: Allah bana yeter, O’ndan başka tanrı yoktur, ben yalnız O’na güvenip dayanırım; O, büyük arşın sahibidir.”* (Ayetteki فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُلْ حَسْبِيَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَهُوَ الْعَرْشُ الْعَظِيمُ) ibaresinin yazılmadığı görülmüştür) Âyet-i kerîmesini bir kere kıra’at etmek. Ve ‘âșiran şu šalavât-ı šerîfeyi okumak (اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ فِي الْأَوَّلِينَ وَالْآخِرِينَ فِي الْمَلَأِ الْأَعْلَى إِلَى يَوْمِ الدِّينِ). Ve bu şartlardan sonra iki rek‘at namaz kılmak ve yedi kere Nebî ‘aleyhisselâm üzerine šalavât-ı šerîfe getirmekdir ve yedi kerre istiġtâr etmeli ve bâ‘dehû este‘îzu bi’l-lâhi (لَقَدْ جَاءَكُمْ) âyet-i celîlesini yine âḥirine kadar kırâ’at eylemek ve bâ‘dehû Kașîde-i Bürde’yi okuduktan sonra evvelki gibi yedi kere šalavât-ı šerîfe getirmekdir. Ba‘dehû (اللَّهُمَّ إِنِّي أَتَوَسَّلُ بِقِرَاءَةِ الْقَصِيدَةِ الْمُبَارَكَةِ إِلَيْكَ أَنْ تُعْطِيَ نَبِيَّ خَيْرِي الدَّارَيْنِ عَاجِلًا) (وَأَجَلًا) dedikten sonra ḥâcetini taleb etmeli, yedi günden evvel nef’i müşâhede olunur. Bkn. Yalvaçlı, el-Mecmû‘atü’l-kübrâ mine’l-kașâ’idi’l-fuḥrâ (Hacı Mahmud Efendi, 3692), 7-8.

şurûtu ve ta'zîmât-ı lâyıķada nâsı terğîb için ba'zı fevâ'id ü te'sîratı nakl ü beyân olunur.

Ma'lûm ola ki, Nâzım u nihrîr Mısır kıurâsından ebû Şiyr nâm kıaryeli Şerafü'd-dîn Muhammed ismiyle benâm olup kıarye-i mezkûraya nisbet ile İmâm Bûşîrî diye şöhret bulmuştur. Zât-ı 'âlisi, 'ulûm-i 'Arabiyye-i 'akliyye ve nakliyyede mâhir bir 'âlim ü fâzıl ve mişl ü nazîri bulunmaz derecede feşâhat ü belâğatın derece-i nihâyesine vâsıl idi. Bidâyet-i 'ömründe selâtin-i 'izâm hâzarâtına muķârreblerden ve 'indlerinde makbûl ü mu'teberândan olarak ebyât-ı faşîha ile onları tavşîf ve a'dâsını elfâz-ı fezî'a ile hicv ve ta'rîf ederdi. Bir gün nezd-i selâtin-den beyt-i şerîfine 'avdet eder iken bir şeyh-i melîha teşâdüf ederek, İmâm Bûşîrî Hâzretlerine hitâben “*Sen bir gece Rasûlüllâh şallallâhu 'aleyhi ve sellem Hâzretleri'ni hâl-i menâmda gördün mü*”? Diye su'âl ve İmâm-ı müşârun ileyh dahî “*görmedim*” cevâbını vermiş ise de şeyhin bu kelâmından kıalbi mümtelî olarak 'aşk u muhabbet-i Nebviyye ile hânesine girdi ve nevme vardığında Rasûl-i Ekrem ve Nebî-i Muhterem şallallâhu Te'âlâ 'aleyhi ve sellem hâzretlerini aşhâb-ı kirâmıyla müşâhede eylediği gibi kendisinde muhabbet-i kıalbiyye ve sürûr-i ma'neviyye tezâyüd ettiğinden *Muğariyye ve Hemziyye* mişillü kıaşâ'id-i keşîra inşâ eylemişti. Bir müddet mürûrunda işâbet eden bir 'illet, müşârun ileyh hareketten men' etmesiyle medh-i Nebî 'aleyhisselâma müstemil bir kıaşîde inşâsını ve bu sebeble Cenâb-ı Hâk'dan şîfâ talebinde bulunmasını tefekkür ü taşmîm ve binâ'en 'aleyh bu kıaşîde-i mübârekeyi inşâ vü tetmîm eyledi. Hâl-i menâmda Nebî-i zî-şân şallallâhu Te'âlâ 'aleyhi ve sellem Hâzretlerini görüp kıaşîde-i mezkûrayı huzûr-i sa'âdetlerinde kıırâ'at ve itmâmında, a'zâsı yed-i mu'ciz-i penâh-ı risâletle mesh¹²⁰ şerefine nâ'iliyyet kesb ederek, âlâmdan şıhhat u 'âfiyetle mülâbis olduğu hâlde nevmden bîdâr olmuştur.¹²¹

[Kıaşîdetü'l-bürde'nin Vechi Tesmiyesi Ve Okunma Şartları]

İş bu kıaşîde-i mübârekenin isminde ihtilâf vâķi' oldu. Ba'zılar İmâm Bûşîrî Hâzretleri bu kıaşîde sebebiyle marâzından berî olduğu için ismini *bâ*'nın zammıyle *Kıaşîde-i Bür'e* tesmiye eyledi ve ba'zılar kisve-i sa'âdet İmam-ı müşârun ileyhin bedenine sirâyet ettiğİ ve onun ile şîfâyâb olduğu için *bâ*'nın zammi ile ve dâlin

¹²⁰ Mesh şeklinde yazıldığı görülmektedir. Mesh şeklinde düzeltilmiştir.

¹²¹ el-Harpûtî, *Kıaşîdetü'l-bürde me'a şerhihâ 'Aşîdetü's-şühde*, 37-38.

fethiyle Kaşîde-i Bürde ve Kaşîde-i Bürdiyye dedi. Beyne'n-nâs Kaşîde-i Büreyde demek ile meşhûr ise de [5] ğalaṭ-ı şariḥdir.^{122 123 124}

Ma'lum olsun ki işbu Kaşîde-i Bürde'nin dokuz şartı vardır 'alâ vechi'l-marâz. Şurûṭuna ri'âyetle kıra'at olunduğu takdirde mü'eşşirdir.

Birincisi: Vuzû' etmek.

İkincisi: Kibleye muteveccih olmak.

Üçüncüsü: Elfâz ve 'irâbının taşhîhinde diğkat eylemek.

Dördüncüsü: Kıra'at edecek kimse ma'ânîsini 'âlim olmak.

Beşincisi: Nazm ile kıra'at etmek.

Altıncısı: Hıfz eylemek.

Yedincisi: Kıra'at edecek olanlar kıra'atına ehil ve erbâbından me'zûn olmak.

Sekizincisi: İmam Bûşîrî Ḥazretleri'nin,

(مَوْلَايَ صَلِّ وَسَلِّمْ دَائِمًا أَبَدًا) (عَلَى حَبِيبِكَ خَيْرَ الْخَلْقِ كُلِّهِمْ)

Beyit-i şerîfiyle edâ buyurdukları şalavât-ı şerîfe ile kıra'at etmek.

Doğuzuncusu: Her bir beyitin tamâmında yine (مَوْلَايَ صَلِّ وَسَلِّمْ) beyit-i şerîfi ile şalât u selâm eylemektir. Ve illâ mü'eşşir olmaz.¹²⁵

Rivâyet olunur ki İmam Gaznevî Ḥazretleri,¹²⁶ Nebî 'aleyhisselâmı hâl-i menâmda görmek için külle leyletin bu kasîdeyi kıra'at ederdi. Lâkin muvaffak olamadığı cihetle şeyḥ-i kâmiline bunun sırrından su'âl ettiğinde “Şerâ'itina ri'âyet edici olmadın” cevabını verdi. İmâm-ı müşârun ileyh de, ri'âyet ettiğini söyleyince

¹²² el-Harpûtî, *Kaşîdetü'l-bürde me'a şerḥihâ 'Aşîdetü's-şühde*, 39-40.

¹²³ Nüzûl-i şedâid ve tâğûn ve vebâda okunursa Allâh Te'âlâ mesrûr ve ğumûmunu def' eder ve sefnede okunursa âfât-ı emvâc-ı riḥdan sâlim olur. Merîz üzerine okunursa şifâ ihsân eder, ecel-i mev'ûdi gelmemiş ise. Maḥbûs için okunursa sâlimen ḥalâş olur. Şabî üzerine okunursa Allâh Te'âlâ Ḥazretleri cinn-i vesvâsın keydinden emîn eder ve Kaşîde-i Mübâreke'yi metâ'ına veyâ kendi üzerine tahmîl eder ise Canâb-ı Ḥaḳ ziyâde eder ve ğavâ'il-i sefer ve riḥdan selâmet verir ve bir kimse cum'â gecesi 'işâ'-i eḥîreden ya'nî yatsıdan sonra tahâret-i kâmile ile kıra'at ederse menâmda Nebî 'aleyhisselâmı görür. 'Ömrün ziyâdesi, belânın def'i, menfe'atin celbi, hâcetin ḥuşûlu için cum'â gecelerinde okunur ve ru'yet-i Nebî şallallâhu 'aleyhi ve sellem için devâmen leyl ü nehârda ve tâğûni def' için ve bir şey'-i menâmda görmek için devâmen gecelerde okunur. Bkn. Yalvaçlı, el-Mecmû'atü'l-kübrâ mine'l-kaşâ'idü'l-fuḥrâ (Hacı Mahmud Efendi, 3692), 8-9.

¹²⁴ Osman Tevfîk Efendi'nin isimlendirme konusundaki tercümede farklı düşündüğü anlaşılmaktadır. Harpûtî bu konuda, *Bûşîrî bu kasîde sebebiyle iyileştiği için Bür'e, Kasidede Peygamber hakkıyla övüldüğünden dolayı, sanki Hz. Muhammed için biçilmiş kaftan gibi olduğundan Kaşîdetü'l-bürde, Peygamber hırkasını Bûşîrî'ye giydirdiği için Bürdiyye demektir*. Bkn. el-Harpûtî, *Kaşîdetü'l-bürde me'a şerḥihâ 'Aşîdetü's-şühde*, 39-40.

¹²⁵ el-Harpûtî, *Kaşîdetü'l-bürde me'a şerḥihâ 'Aşîdetü's-şühde*, 38-39.

¹²⁶ Buradaki Gaznevî ile hangi Gaznevî'nin kast edildiği kesin olarak bilinmemektedir.

ederek teberrüken teyemmünen işbu tercüme-i mücmelin hâmişine başkaca derc ve ‘ilâve olundu.

[Muhteva-yı Kaşîde]

İmdi Nâzım-ı fâhim bu Kaşîde-i Mübâreke’yi on faşl üzerine tertîb ve tanzîm buyurmuştur:

Faşl-ı evvel: ‘Aşk-ı Rasûlillâh

Faşl-ı şânî: Men‘-i hevâ-yı nefis

Faşl-ı şâlîs: Medâyiḥu’n-Nebî ‘aleyhisselâm.

Faşl-ı râbî‘: Mevlidü’n-Nebî şallallâhu ‘aleyhi ve sellem.

Faşl-ı hâmis: Nebî-yi Ekrem ve Rasûl-i Muhterem’in da‘vet-i mübârekesi.¹³¹

Faşl-ı sâdis: Qur’ân-ı ‘Âzîmü’s-şân’ın şeref ve medḥi.

Faşl-ı sâbi‘: Mi‘râc-ü’n-Nebî ‘aleyhisselâm.

Faşl-ı şâmin: Zîkr-i cihâd-ı’n-Nebî ‘aleyhisselâm.

Faşl-ı tâsi‘: Cenâb-ı Hak’dan taleb-i mağfiret.

Faşl-ı ‘âşir: Münâcât-ı ‘arz-ı hâcât beyânındadır.

Harpûtî Tercüme-i Mücmeli (Metin)

Bismillâhirrahmânirrahîm

Baḥs-i besmele erbâb-ı ifâde vü istifâde beyninde meşhûr olduğundan bunun îzâhına hâcet görülmedi. Nâzım-ı merhûmun ḥamdele ve şalveleyi terk eylediğine dâ’ir kıl u kâl olmuş ise de ba’zı Arab’dan istima‘ olunduğuna göre beyit-i âtî ile îfâ eylemiştir.¹³² [7]

الْحَمْدُ لِلَّهِ مُنْشَى الْخَلْقِ مِنْ عَدَمٍ ثُمَّ الصَّلَاةُ عَلَى الْمُخْتَارِ فِي الْقَدَمِ

Faşl-ı Evvel: Der Beyân-ı ‘Aşk-ı Nebî ‘Aleyhisselâm

Ma‘lûm ola ki, Nâzım-ı fâhim bükâ-i şedîdinden istifhâm ve mezc-i dem‘in îcâbından su’âl edici bir şahşı nefsinden tecrîd ederek ve zâtına dahî onu muḥâtab kılarak buyurur;¹³³

¹³¹ Bu bölümde mucizeler anlatılmaktadır fakat davet yazıldığı dikkat çekmektedir.

¹³² el-Harpûtî, Kaşîdetü’l-bürde me‘a şerḥihâ ‘Aşîdetü’s-şühde, 40.

¹³³ el-Harpûtî, Kaşîdetü’l-bürde me‘a şerḥihâ ‘Aşîdetü’s-şühde, 40.

مَزَجَتْ دَمْعًا جَرَى مِنْ مُقْلَةٍ بِدَمٍ -¹³⁴ أَمِنْ تَذَكُّرٍ جِيرَانٍ بِذِي سَلَمٍ

[أَمِنْ]'de "hemze" istifhâm içindir, (مِنْ) (مَزَجَتْ)'ye müte'allıktır, haşr için veyâhûd zarûret için veyâhûd (مِنْ تَذَكُّرٍ), (دَمٍ) ile (دَمْعٍ)'in mezcine 'illet olmak için tekaddüm etmiştir. [تَذَكُّرٍ]: Maşdardır (ذِكْرٍ)'dendir, (ذِكْرٍ) zâlin kesriyle olduğu gibi zammiyle dahî olur. Bunların beynlerindeki fark şudur ki, zâlin kesriyle olur ise zıkr-i lisânîde ve zammiyle olur ise zıkr-i kâlbîde isti'mâl olunur. (تَذَكُّرٍ) mef'ûlüne muzâfdır, fâ'ili hîtâb ma'nasını ifâde eden (ك)'dir ki maḥzûftur, (مَزَجَتْ) karînesiyle (جَارٍ)'ın cem'i (نَارٍ)'ın cem'i (جِيرَانٍ) geldiği gibi (جَارٍ)'ın cem'i dahî (جِيرَانٍ) gelir, (جِيرَانٍ) komşuya derler. Câr-ı ḥakîkî ile keşret-i ihtilâtdan nâşî bu maḥâmde (جِيرَانٍ)'dan murâd mecâz ve isti'âre târîkiyle maḥbûbdur. [بِذِي سَلَمٍ]'de (بَا),¹³⁵ ma'nâsına zarf-ı müsteḥkardır ve (جِيرَانٍ) için şifattır, ya'nî mekân-ı zî-selemde kâ'in-i cîrân demektir. (سَلَمٍ) "lâm"ın fethiyle Mekke-i Mükerre ile Medîne-i Münvvere beyninde olan bir şecerenin ismidir ki Faḥr-i 'âlem Efendimiz Mekke-i Mükerre'yi teşrîflerinde mezkûr şecerin tahtında ârâm uistirâhat buyururlar idi. Şecerin Faḥr-i 'âlem şallallâhu 'aleyhi ve selleme münâsebeti cihetiyle cîrân ile şecerden bu maḥâmde Faḥr-i 'âlem Efendimiz murâd olunur. Ba'zı kıylde selemden murâd cennât-ı âliyâtıdan dâru's-selâm ismiyle musemmâ olan cennettir ki ondan da Ravza-i mübâreke murâd olunur ve ba'zı kıylde selemden murâd eṣâmdan¹³⁶ ya'nî günahdan sâlim olan mekândır. Mekândan murâd a'lâ-yı 'iliyyîndir. [8] Şu ma'nâ üzerine cîrândan dahî (أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ)¹³⁷ "... Ben sizin Rabbiniz değil miyim? ..." hîtâbıyla

¹³⁴ (أَمِنْ تَذَكُّرٍ جِيرَانٍ بِذِي سَلَمٍ) beyitinden (وَمَا لِقَلْبِكَ أَنْ قُلْتَ اسْتَفِيقْ يَهُم) beyitine gelince; şu üç beyitin hâşşası budur ki, bir kimsenin 'indinde ta'lîm kabûl eylemez bir hayvan bulunur ise ebyât-ı mezkûrayı bir sırça üzerine yazıp yağmur suyu ile maḥv ederek hayvana içirmeli ol hayvan tezellül edip sur'atle öğretmek istediği şeyi ta'lîm eder ve bir kimsenin bir memlûkesi yâhûd 'acemden bir memlûku olubda kelâm-ı Arabî sur'atle ta'lîm etmez ise şu ebyâtı geyik yavrusu derisinden ma'mûl yazı yazmak için tirşe ta'bîr olunur, ince bir deri üzerine yazdıktan sonra sağ kolunun bir kıt'asına ta'lîk etmeli bi izni'l-lâhi Te'âlâ serî'an feşâhatle tekellüm eder. ('Abdü's-selâm) kezâ (Fi'l-Harpûti). Bkn. el-Harpûti, Kaşîdetü'l-bürde me'a şerḥihâ 'Aşîdetü's-şühde, 50. ve Bkn. Yalvaçlı, el-Mecmû'atü'l-kübrâ mine'l-kaşâ'idü'l-fuḥrâ (Hacı Mahmud Efendi, 3692), 9.

¹³⁵ Kelimelerin irab edildiği yerde bâ kı şeklinde görülmektedir. Fî olarak düzeltilmiştir.

¹³⁶ Osman Tevfik Efendi'nin kelimelerin irabını yaptığı yerde bu kelime etâm olarak görülmektedir, eṣâm olarak düzeltilmiştir.

¹³⁷ el-A'râf 7/172.

muhâtab olan ervâh'dan, ervâh-ı enbiyâ ve evliyâ vü şâlihîn murâd olunur. [مَزَجَتْ]: (مَزَجَ), (خَلَطَ) ya'nî *karışdırmâk* ma'nâsınadır. [دَمَعًا]: Hüzün¹³⁸ vaktinde gözden cereyân eden şuya derler ki hüzün ile sürûrdan haşıl olan bükâ iki şeyle fark olunur, eğer sürûrda mâ cereyân eder ise bârid ya'nî soğuktur ve hüzünden cârî ise sıcaktır. [جَرَى]: *Cereyân*, *seyelân*, *aqmâk* ma'nâsınadır. [مِنْ مُقَلَّةٍ]: (جَرَى)'ya müte'allıktır. (مُقَلَّةٌ) aynda dâhil olan beyaz ve karaya derler. [بَدَمَ]: (مَزَجَتْ)'ye müte'allıktır, (دَمَعًا), (مُقَلَّةٌ), (بَدَمَ) 'ibârelerinde olan tenvinler muzâfun ileyhden 'ivazdır, ya'nî hitâb ma'nâsını ifâde eden kâfdır. [دَمَ]: *Kan* ma'nâsınadır.

[Maḥşûl-i Beyit]

Ey 'âşık-ı hâkîkî! Selâmet şâhibi olan maḥbûb u ma'sûkunu, yâhûd ey 'âşık-ı hâkîkî! Âsâm ve âlâmdan sâlim, a'lâ-yı 'illiyyînde bulunan ervâh-ı enbiyâ ve evliyâ vü şâlihîni veyâhûd ey 'âşık-ı hâkîkî! Zî-selem olan Faḥr-i 'âlem şallallâhu Te'âlâ 'aleyhi ve sellem Efendimiz'i tezekkürden midir gözlerinden cereyân eden eşk-i¹³⁹ sürûru kân ile ya'nî dem'ini dem ile karışdırıyorsun yoksa...

أَمْ هَبَّتِ الرِّيحُ مِنْ تِلْقَاءِ كَاطِمَةٍ وَأَوْمَضَ الْبُرْقُ فِي الظُّلُمَاءِ مِنْ إِضْمٍ 2-

[أَمْ]: Kelimesi ittisâl yahûd inkıtâ'dır, ekseri şurrâh evveli terciḥ etmiştir.

[هَبَّتِ]: (هَبَّوْب) 'dandır, (هَبَّوْب) *esmek* ma'nâsınadır ki neşr murâd olunur. [رِيحٌ]: (رِيحٌ) 'dandır, *zehâb* ma'nâsına rayiḥa-i dâ'imeden nâşî (رِيح) tesmiye olunmuştur. (رِيح) 'dan murâd rîḥ-i şabâdır ki mecâzen evşâf ve ahlâk-ı Nebî 'aleyhisselâm murâd olunur. [كَاطِمَةٍ]: (هَبَّتِ) 'e müte'allıktır, (تِلْقَاءِ) *cânib* ve *cihet* ma'nâsınadır. [كَاطِمَةٍ]: Kâzime, Medîne-i Münevvere'den (نُورُ اللَّهِ تَعَالَى إِلَى يَوْمِ الْقِيَامِ)¹⁴⁰ bir isimdir. Bu isimde, ism-i fâ'ildir (كَظِمَ) 'dendir, *gâzabını teskîn* etmek ma'nâsına gelir. Medîne-i Münevvere'ye (كَاطِمَةٍ) isnâdı (جَرَى النَّهْرُ) denildiği mişillü mecâz tarîkîyledir, zîrâ Medîne-i Münevvere'de gâzabı teskîn yoktur. Belki o maḥall-i mübâreğin ḥâşşîyyeti

¹³⁸ Bu kelime burada ve birçok yerde خزن şeklinde yazılmıştır. Hüzün şeklinde düzeltilmiştir.

¹³⁹ Eşk: Gözyaşı.

¹⁴⁰ Allah Kıyâmet gününe kadar onu nurlanırsın.

onda sâkin olanların gâzabını t̤abî’i teskîn eder ve ba’zı k̤ıylde (كَاطِمَةٍ)’den z̤ikr-i ‘âm irâde-i h̤âş t̤arîkiyle mecâzen Ravza-i Muṭahhara-i Nebevî murâd olunur. [وَأَوْمَضَ]’de [9] (و) ya cem’ içindir veyâhûd (أَوْ) ma’nâsınadır. (أَوْمَضَ), (إِيْمَاضٍ)’dandır, (إِيْمَاضٍ) leme‘ân ve z̤uhûr ma’nâsınadır. (الْبَرْقُ), seḥâbdan z̤âhir olan nârdır ki leme‘ân eder şimşek ta‘bîr olunur. [فِي الظُّلُمَاءِ]’ya mûte‘allıktır, (الظُّلُمَاءِ) şıfattır, mevşûfu maḥzûftur, (لَيْلَةُ الظُّلُمَاءِ) demektir ki *karanlık gece* ma’nâsınadır. Ancak (لَيْلَةُ) [مِنْ إِضْمٍ]: ‘Aşkın evveli mecâz ve isti‘âredir. (الظُّلُمَاءِ)’dan bidâyet-i ‘aşk murâd olunur. ‘Aşkın evveli mecâz ve isti‘âredir. [مِنْ إِضْمٍ]: (أَوْمَضَ)’ya mûte‘allıktır. (إِضْمٍ) “hemze”nin kesri “dâd”ın fethiyle Medîne-i Münevvere’ye karîb bir cebelin ismidir ki ekşer-i evkâtta Fahr-i ‘âlem şallallâhu Te‘âlâ ‘aleyhi ve sellem Efendimiz’in iskân buyurdıkları maḥâldir. Z̤ikr-i maḥal irâde-i hâl t̤arîkiyle, ‘alâ vechi’l-isti‘âre nûr-i Nebî ‘aleyhisselâm murâd olunur.

[Maḥşûl-i Beyit]

Medîne-i Münevvere cânibinden hubûb eden nesîm-i şabânın te’sîrinden mi, yâhud Ravza-i Muṭahhara-i Cenâb-ı Risâletpenâhî’den intişâr eden râyiha-i tayyibeyi istişmâm ettiğinden mi? Ve’l-hâşıl ma’sûk-i ḥaḳîkînin ḳalbe ilgâ-i sūrûr eden rayiha-i tayyibesi ma’neviyyesi eşerinden midir? Yoksa leyle-i zalmâda cebel-i Hira’dan berḳin z̤uhûr u lem‘ânından mı? Ya’nî maḥbûb u ma’sûk-i ḥaḳîkî olan Nebî-i zî-şân ‘aleyhişşalâtu vesselâm Efendimiz’in nur-i nübüvveti bidâyet-i ‘aşkında sana z̤uhûr ve lem‘ân ettiğinden midir ki gözlerinden rîzân¹⁴¹ olan eşk-i sūrûri dem ile ḳarışdırıyorsun. Velḥâşıl senin dem‘ini demle mezc etmekliğin, ya cîrân-ı zî-selemi z̤ikrinden veyâhûd sevi-i cânândan intişâr eden râyiha-i tayyibe-i ma’neviyyeyi istişmâm ettiğinden veyâhûd bidâyet-i ‘aşkında nûr-i nübüvvetin z̤uhûr ve leme‘ânındandır demek olur.

Nâzım-ı fâhim nefsinde tecrîd ettiḡi şahsa ḥiṭâben, dem‘i dem ile mezc etmek muṭlaḳan îrâd eylediḡin esbâb-ı şelâşeye mi mutevaḳḳıfdır? Mezce başka sebep câ’iz olamaz mı? Ya’nî cisme işâbet eden marâzdan veyâhûd bir muşîbet-i sâ’ireden mezc etmek tecvîz edilemez mi? Elbette câ’iz olabilir. Binâ’en ‘aleyh mezc îrâd ettiḡin

¹⁴¹ Rîzân: Dökülen, akan.

‘illetlerin şihhatine teslîm olunamaz diye ke-ennehû vuku‘ bulan i‘tirâza cevâben beyit-i âtiyi îrâd buyururlar. [10]

فَمَا لِعَيْنِكَ إِنَّ قُلْتَ اكْفُفَا هَمًّا وَمَا لِقَلْبِكَ إِنَّ قُلْتَ اسْتَفِقْ بِهِمْ - 3

[فَمَا لِعَيْنِكَ]’de (فَا) faşîhadır, fâ-i faşîha ‘inde’l-Keşşâf şart-ı mahzûf üzerine delâlet eder. ‘İnde’s-sekkâkî şartın gayri, sebep-i mahzûf üzerine delâlet eder. (فَقُلْنَا) 142 “... Biz de ona “Asânı taşa vur!” demiştik. Bunun üzerine taştan on iki göze fıskırdı ...” (أَيُّ فَضْرَبَ فَانْفَجَرَتْ) âyet-i kerîmesinde olduğu gibi. Ammâ gayrilerin ‘indinde fâ-i faşîha sebep-i mahzûf üzerine delâlet eder, şartın gayri olsun, ma‘tûfun ‘aleyhin gayri olsûn (مَا) istifhâm içindir, ya cinsinden su’âl eder, yâhûd sıfatdan, bu ma‘âmde cinsden su’âl eder. (لِ) kendinde vâkî‘ olan mu‘kaddere müte‘allıktır ki (مَا حَصَلَ لِعَيْنِكَ) demek olur. (عَيْنَ) göz ma‘nâsınadır, (ك) hitâbdır. [إِنَّ] bu mâkâmde hitâb ma‘nâsınadır. (قُلْ) ile isti‘mâl olunur ise hüküm ve (عَلَى) ile isti‘mâl olunur ise i‘tirâz ve (فِي) ile isti‘mâl olunur ise ictihâd ve (لِ) ile isti‘mâl olunur ise hitâb ma‘nâlarına gelir. [اكْفُفَا]: Teşniye şîğası üzerine emirdir ve (كَفَّ)‘dendir, men‘ ma‘nâsına gelir. [هَمًّا]: (هَمًّا), (يَهْمِي), (هَمِّي) ‘den gelir, (سَأَلْنَا) ya‘nî seyelân ma‘nâsınadır. Teşniye zamîri (عَيْنَيْنِ)’e râcî‘dir. [وَمَا لِقَلْبِكَ]: (قَلْبَ) menbe‘-i hayât ve îmân olan mahâldir. Yukarıda (مَا حَصَلَ لِعَيْنِكَ) denildiği gibi burada da (مَا حَصَلَ لِقَلْبِكَ) demek olur. [اسْتَفِقْ]: Emirdir, (اسْتَفَاقَ)’dandır, (أَفَاقَ) ma‘nâsınadır. (اسْتَفَاقَ)’daki “sîn” vicdân içindir, (كُنْ مُفِيقًا) demek olur. (مُفِيقَ), ifâkat bulucu ma‘nâsınadır. [بِهِمْ]: (هَامَ), (بِهِمْ)’dendir, cezm için (يَا)’sı hâz olmuştur, tehayyür ma‘nâsınadır.

[Maḥşûl-i Beyit]

Gözlerinde hâşıl olan şey nedir ki men‘ ile emr etsen seyelân olur. Kalbinde hâşıl olan şey nedir ki afâkatla emr etsen hüzn ve tehayyürü artar. Ya‘nî ey ‘âşık-ı hâkîkî sen gözlerine ve kalbine mâlik değilsin. Eğer onlara mâlik olsa idin gözlerine

142 el-Bakara 2/60.

emr ettiğin vakitte men‘ olunur ve kalbine istifâk ile emr eylediğinde ifâkat bulurdu. Hâlbuki men‘ini emir ettiğin gözlerin bilâ tevakkuf seyelân ve ifâkatını emr ettiğin kalbin hüzn ve tehayyürünü müzdâd ve ferâvân¹⁴³ ediyor. Binâ‘en ‘aleyh ‘aşkını ketme etme zîrâ ...[11]

مَا بَيْنَ مُنْسَجِمٍ مِنْهُ وَمُضْطَرِمٍ - 144⁴ يُحْسَبُ الصَّبُّ أَنَّ الْحُبَّ مُنْكِمٌ

[يُحْسَبُ]’de (أَنَّ) istifhâm-i inkârî, o da bu makâmda nefiy ma‘nâsınadır.

kesr ile ve fethle ef‘âl-i kulûbdan zan ma‘nâsınadır. [الصَّبُّ]: Akıtmak ma‘nâsınadır ki bu makâmda mecâz tarîkîyle ‘âşık-ı kâmil murâd olunur. [أَنَّ الْحُبَّ]’de (أَنَّ) te’kîd içindir, [الْحُبُّ]: Maşdardır muhabbet ma‘nâsınadır. [مُنْكِمٌ]: (انْكِيَامٌ)’dandır, müstetir ve istitâr için kâbil demektir. [مَا بَيْنَ]’de (مَا) zâ’iddir, (بَيْنَ) için zarftır. [مُنْسَجِمٌ]: Şıfattır, mevşûfu mahzûftur, (دَمْعٌ مُنْسَجِمٌ) demektir, (مُنْسَجِمٌ) (انْسِجَامٌ)’dandır. (انْسِجَامٌ), (مُنْسَجِمٌ) ‘e müte‘allık ve (هَاطِلٌ) ya‘nî gözden veyâ buluttan akmak ma‘nâsınadır. [مِنْهُ]: (مُنْسَجِمٌ) ‘e müte‘allık ve zamîr, istiḥdâm tarîkîyle (الْحُبُّ)’e râci‘dir. (الْحُبُّ)’dan ‘âşık-ı kâmil murâd olunduğu mişillü zamîrin merci‘i olan (الْحُبُّ)’dan dahî ‘uzv-i mahşûş ya‘nî göz murâd olunur. [مُضْطَرِمٌ]: (مُنْسَجِمٌ) üzerine ma‘tûfdur, (مُنْسَجِمٌ) gibi bu da şıfattır, mevşûfu mahzûftur, (مُنْسَجِمٌ) demektir. (مُنْسَجِمٌ) ve (مُنْسَجِمٌ) ya‘nî ‘alevli ve şu‘leli demektir. Kalb-i ‘âşık (مُنْسَجِمٌ) olduğu vakitte ondan rayiḥa-i tayyibe münteşir olur.

[Maḥşûl-i beyit]

Ey ‘âşık-ı kâmil, [‘aşk] u muhabbet müstetir zan etme, bir şûretle kâbil-i istitâr değildir. Belki dem‘-i münsecim ve kalb-i muḥtarim ya‘nî gözlerden dem‘in cereyân

¹⁴³ Fevârân: Bol bol gözyaşı. Bu kelime ferâvân olarak geçmektedir.

¹⁴⁴ (وَالْحُبُّ يَعْتَرِضُ اللَّذَاتِ بِالْأَلَمِ) beyitinden (يُحْسَبُ الصَّبُّ أَنَّ الْحُبَّ مُنْكِمٌ) beyitine gelince, şu beş beyitin haşşası budur ki, tâife‘-i nisâdan birisi bir töhmede bulunur ise şu ebyâtı bir turuncu kâğıt üzerine yazıp nevmde bulunduğu zamân şol memesı üzerine vaz‘ eyledikten sonra kulağını onun ağzına yaklaşdığını gibi senin gıyâbından her ne şey var ise nîk ve beddi tamamıyla ifâde eder ve kezâlik bir kimse bir malını ahz etti diye diğer bir kimseden şüphe eylese ve o da inkârda bulunsa şu ebyâtı debâgat olunmuş bir kurbaga derisi üzerine tahrîr ve kurbağanın lisânını alıp mezkûr deride tasyîr etmeli ve ba‘dehû şüphe olunan kimsenin gerdanına ta‘lîk etmeli. Müttehem sirkat eylediği şey‘i dehşeti sebebiyle inkâr edemeyip o sâ‘atte ikrâr eder ve aslâ huşûmet dahî etmez. Mucerebât-ı şâhîḥadan olunmağla bu sırr-ı ‘azîmin kadrini bilmek lâzımdır. (‘Abdü’s-selâm). Bkn. Yalvaçlı, el-Mecmû‘atü’l-kübrâ mine’l-kaşâ‘idi’l-fuḥrâ (Hacı Mahmud Efendi, 3692), 9.

etmesi ve kalbinin ‘alevgir ü şu‘ledâr olması ‘âşık-ı hakîkî olduğunu isbât için iki şahiddir.

Ke-ennehû yine da‘vâ-yı ‘aşkı inkâr eylediğinden mahkeme-i ‘aşka zehâb ve kâzi-i ‘aşkdan hüküm talep eylediler. Kâzi-i ‘aşk dahî şahid-i evvel makbûldur lâkin şahid-i sânî memnû‘dur. Zîrâ onun hâlî mestûr olmak mülâbesesiyle kalbindeki ahvâle ittîla‘ gayr-i mümkün ve ancâk ‘allâmü’l-guyûba ma‘lûmdur demesi üzerine zor ve bühtândan ‘ârî olan da‘vâ-yı şâdıkasını te’kîd ve takviyetle isbât için delîl-i âhar getirdi, ya’nî beyit-i âtiyi îrâd buyurdu. [12]

وَلَا أَرِفْتُ لِذِكْرِ الْبَانِ وَالْعَلَمِ 5- 145 146 147 لَوْلَا الْهُوَى لَمْ تَرْقُ دَمْعًا عَلَى طَلَلٍ

[لَوْلَا الْهُوَى]’da (لَوْلَا) bu makâmda cümle-i ismiyye üzerine dâhil olan bir kelimedir ve gayrin vücûdundan için bir şey’in imtinâ’ına delâlet eder. (الْهُوَى) üç ma’nâya gelir. Evvelkisi şer‘an muktezâ olmayan maḥalde *nefse meyl etmek* ki bu mezmûmdur.¹⁴⁸ İkincisi ‘aşk, üçüncüsü *maḥbûb* demektir. Bu makâmda ‘aşk u muḥabbet murâd olunur. “Elif” “lâm” muzâfun ileyhden ‘ivaẓdır, (لَوْلَا مَحْبُوبُكَ) *mevlâ maḥbûbun* demek olur. (لَمْ تَرْقُ): (أَرَاكَ)’dandır, erâka (الْصَّبُّ)¹⁴⁹ ma’nâsına ya’nî *akıttıcı* demektir. (دَمْعًا): (دَمَعٌ)’in ta’rîfî mürûr eyledi, tenvîni ta’zîm içindir. (طَلَلٍ)’de olan tenvîn tahkîr için olduğu gibi. (عَلَى طَلَلٍ)’de (عَلَى) (لَمْ تَرْقُ) kelimesine müte‘allıktır.

¹⁴⁵ Bu beyitten sonra Hayrettin el-Âtûfî nin yazmış olduğu Kaşîde-i Bürde şerhinde وَلَا أَعَارَتِكَ لُونِي عِبْرَةً beyitinin olduğu görülmektedir. İncelenen tercüme eserde böyle bir beyit yoktur. Bkn. Civelekoğlu, *Hayruddin Hızır b. Mahmûd b. Ömer el-Merzifonî el-Âtûfî ve şerhu’l-Kaşîdeti’l-Burde Adlı Eserinin İnceleme ve Tahkîki*, 6.

¹⁴⁶ Bu beyit *Kaşîdetü’l-bürde* üzerine yazılmış farklı şerhlerde iki beyit sonra görünmektedir. Bkn. Çağlar, *Doğu Türkçesi Kasîde-i Bürde Şerhi*, 105.

¹⁴⁷ İşbu (لَوْلَا الْهُوَى) beyitinin hâşşası budur ki, bir kimsenin kalbinde darlık u gâmm u guşsa vü âlâm u ekdârdan ‘usret olur ise bu beyiti, hurûf-i muḳaṭṭa‘a ile bir elma üzerine yazıp onu ekl etmeli. Tahkîk ziyâ-i kalbî ve ‘usretini izâle eder. Eger bir sırça üzerine yazıpta şu ile mahv ederek onu içerse kezâlik ziyâ-i kalbiyyi izâle eyler. Lâkin elma üzerine kitâbetin te’sîri ziyâdedir. Harpûtî merhûmun üstâz-ı mükerrremi Muhammed bin ‘Abdu’l-lâh e’l-Kayşerî Hazretleri kerrâren ve merrâren tecrübe etmiş ve sâdık bulmuştur. (Fi’l-Harpûtî) el-Harpûtî, *Kaşîdetü’l-bürde me’a şerhihâ ‘Aşîdetü’ş-şühde*, 55.

¹⁴⁸ Mezmûm şeklinde keskin ze ile yazıldığı görülmektedir. Mezmûm şeklinde düzeltilmiştir.

¹⁴⁹ Kelimelerin irab edildiği yerde ح şeklinde yazıldığı görülmektedir fakat Harpûtî şerhindeki الصَّبُّ kelimesine göre düzeltilmiştir. Bkn. el-Harpûtî, *Kaşîdetü’l-bürde me’a şerhihâ ‘Aşîdetü’ş-şühde*, 53.

(طَلَلِ), fethateyn ile *dâru'l-ḥarbe*¹⁵⁰ eşerine derler ki ḥarâb bir mekân demektir. (طَلَلِ)'den murâd Mekke-i Mükerrreme olması da muhtemeldir. Mekke-i Mükerrreme'ye Daru'l-ḥarbe denilmekten maḳşad Faḥr-i 'âlem şallallâhu 'aleyhi ve sellem Efendimiz, Mekke-i Mükerrreme'den hicret buyurdukları eśnâda arz-ı Mekke ma'nâ'en daru'l-ḥarbe hükümünde olmasından nâşîdir. Âşâr-ı muḥabbeti ve ḳalb-i 'âşıkta¹⁵¹ olan 'aşkı, dâru'l-ḥarbeye teşbîh tārîkiyle (طَلَلِ)'de isti'âre-i muşarraḥa olmaklık da câ'izdir. [وَلَا (أَرِقَ): (أَرِقْتُ): (لَمْ تُرَقْ) üzerine ma'tûfdur, (لَا) zâ'iddir, te'kîd-i nefiy içindir. (أَرِقْتُ): (لَمْ تُرَقْ) dan *seheru'l-leyâlî* ve *'adem-i nevm* ma'nâsınadır. [لَذِكْرِ الْبَنَانِ] ecliyyedir, (ذِكْرٍ) kesr ile yâḥûd zamme ile olsun maşdardır, mef'ûlüne muzâf, fa'ili metrûkdur. (لَأَجْلِ ذِكْرِ الْبَنَانِ) demek olur. (الْبَنَانِ), laṭîfu'r-râyiḥa bir şecerdir, şecerden murâd Mekke-i Mükerrreme'ye ḳariyb olan şecerdir ki Faḥr-i 'âlem şallallâhu 'aleyhi ve sellem Efendimiz tahtında iclâs buyurup, aşḥâb-ı güzîn riḍvânü'l-lâhu Te'âlâ 'aleyhim ecme'îyn ḥazarâtıyla mukâleme buyururlardı. Şecer-i mezkûrun rayiḥa-i tayyibe ve ḥüsn-i leṭâfeti münâsebetiyle, zıkr-i maḥal, irâde-i ḥâl ḳabîlinden olarâḳ mecâzen (الْبَنَانِ)'dan murâd, teşbîh tārîkiyle Nebî 'aleyhisselâmdır. [وَالْعَلَمِ]: İsm-i cebeldir ki bu maḳâmda Mekke-i Mükerrreme cibâlinden bir cebel murâd olunur. Ba'zı ḳiyde cebel-i ebî Ḳubeys ve cebel-i Ḥirâ ve cebel-i Şevr'deki ḡâr murâd olunur. Ve 'alâ külli't-taḳdîr yine maḳşad zıkr-i maḥal irâde-i ḥâl ḳabîlinden [13] olarak mecâzen Faḥr-i 'âlem Efendimizdir, zîrâ şu cibâlde iskân buyurmuşlar idi.

[Maḥsûl-i beyit]

Ey 'âşık-ı Rasûlüllâh, senin medîne-i ḳalbinde sultân-ı muḥabbet olmamış olsaydı, arz-ı Mekke'nin Faḥr-i 'âlem şallallâhu Te'âlâ 'aleyhi ve sellem Efendimiz'in vuḳû'-i hicretiyle daru'l-ḥarbe döndüğünü mülâḥaza için dem'ini seylân ve şecere-i bân ve cebel-i Ḥirâ ve ḡârı zıkr u beyân ederek gecelerde ḥavâb-ı¹⁵² râḥatını terk ve nisyân etmez idin. Ya'nî arz-ı Mekke ve şecere-i bân ve cebel-i Ḥirâ ve cebel-i ḡârdan maḳşad mâ fi'z-zamîr olan Cenâb-ı Faḥr-i risâlet Efendimiz'i tezekkür için eşk-i çeşmini rîzân

¹⁵⁰ Dâru'l-ḥarbe şeklinde yazıldığı görülmektedir. Devamında da aynı hata devam etmektedir. Dâru'l-ḥarbe olarak düzeltilmiştir.

¹⁵¹ 'Âşda şeklinde, kaf harfî olmaksızın yazıldığı görülmektedir. 'Âşıkta olarak düzeltilmiştir.

¹⁵² Ḥavâb: Uyku, rüyâ, düş, uyuklama.

ederek geceleri ihyâ eylemez idik. Maḥbûb-i ḥaḳîkîyî külle leyletin böyle tezkâr ve girye¹⁵³ vü zârın¹⁵⁴ ‘aşk u muḥabbetine şâhid-i ‘âdildir.

Ke-ennehû nefsinden tecrîd ettiği şahşa, senin şâhidlerin ‘adl olmadıklarından da‘vân onlar ile ğayri şâbettir. Binâ‘en ‘aleyh ‘adâletlerini işbât et diye vuḳu‘ bulan inkâr u i‘tirâz üzerine beyit-i âtiyi îrâd buyûrurlar.

فَكَيْفَ تُنْكِرُ حُبًّا بَعْدَ مَا شَهِدْتَ بِهِ عَلَيْكَ عُدُولُ الدَّمْعِ وَالسَّقَمِ - 6

[فَكَيْفَ]’de (فَا) faşîḥadır, (كَيْفَ) istifhâmdır, ya te‘accüb veyâhûd tevbiyh veyâ istib‘âd için isti‘mâl olunur. [تُنْكِرُ]: İnkârdandır, ikrârın zıddına ceḥd demektir. [حُبًّا]: Maşdariyye veyâ mevşûle, [شَهِدْتَ]: Şehâdet zikrinden isti‘âre tarîkiyle delâlet ve teb‘iyyet murâd olunur. Şu isti‘ârede şehâdetten müştaktır. [بِهِ]: Zâmîri (حُبِّ) içindir. [بَعْدَ]: Naşb ile (تُنْكِرُ) için zarftır. [مَا]: Maşdariyye veyâ mevşûle, [شَهِدْتَ]: Şehâdet zikrinden isti‘âre tarîkiyle delâlet ve teb‘iyyet murâd olunur. Şu isti‘ârede şehâdetten müştaktır. [بِهِ]: Zâmîri (حُبِّ) içindir. [عَلَيْكَ]’de (عَلَى) zararda isti‘mâl olunur. Zîrâ ḳalb-i âşık, aşkının izhâr ve işbâtına râzı değildir. [عُدُولُ]: (عَدْلُ)’in cem‘idir, (عَادِل) şehâdette *mevsûk* u *mu‘temed* ma‘nâsınadır. (عُدُولُ)’ün (دَمْعُ)’a ve (سَقَمُ)’e izâfeti, izâfet-i beyâniyye-i lügaviyye yâhûd izâfet bi ma‘nâ min ma‘nâsınadır. (الْمُسْتَفَادَةُ مِنْ جِهَتَيْهِمَا¹⁵⁵ أَيِ الْعُدُولِ) ya‘nî o iki cihetten istifâde eden ‘uduller demektir. [الدَّمْعُ]: (دَمْعُ)’in tarîfi mürûr eyledi. [وَالسَّقَمِ]: Maraz ma‘nâsınadır, *elif ve lâm* muzâfun ileyhden ‘ivâzdır. *Ḳalbin saḳami* demektir ve (الدَّمْعُ)’deki “*elif*”[14] ve “*lâm*” kezâlik muzâfun ileyhden ‘ivâzdır, (دَمْعُ الْعَيْنِ) demektir.

[Maḥşûl-i Beyit]

Senin ‘aşk u muḥabbetine dem‘-i seḳamdan istifâde eden iki şâhid-i ‘âdil şehâdet ettikten sonra ne keyfiyyetle inkâr edersin. Ya‘nî dem‘-i ‘aynın ve maraz-ı ḳalbin ‘âşık-ı ḥaḳîkî olduğunu edille-i ḳatı‘a ile işbât etmiş-îken yine inkârına te‘accüb olunur demektir.

¹⁵³ Girye: Ağlama, gözyaşı.

¹⁵⁴ Zâr: Ağlayan, inleyen, perişan halli.

¹⁵⁵ Tercüme eserimizde الْعُدُولُ kelimesi elif ve lam olmaksızın yazılmıştır. Kaynağında ise elif ve lam ile görülmüştür. Manaya etkisi olabileceğinden kaynağındaki şekliyle düzeltilmiştir. el-Harpûtî, Ḳaşıdetü’l-bürde me‘a şerḥihâ ‘Aşîdetü’ş-şühde, 57.

Ke-ennehû da‘vâ-yı muhabbet üzerine şehâdet eden şahidlerin ‘adâletleri, kâzî-i ‘aşk ‘indinde şâbit olarak da‘vâ-yı mezkûranın şıdkına lâhik olan hükmi-kâzî tescil olduğundan, beyit-i ûlâ[yı] te‘yîd ve takviyet maķâmında beyit-i âtiyi îrâd buyururlar.

وَأَثْبَتَ الْوَجْدُ خَطِيءَ عَبْرَةٍ وَضَنَى مِثْلَ الْبَهَارِ عَلَى خَدَيْكَ وَالْعَنَمَ - 7

[وَأَثْبَتَ]: Bu maķamda siyâķ karînesiyle, ‘aşk haķ ile şâbit oldu demektir.

[الْوَجْدُ]: Ahzân-ı kalbiyye ve hâlât-ı ‘aşkiyye murâd olunur, vecd ref‘ ile (أَثْبَتَ)’nin fâ‘ilidir. [خَطِيءَ]: Ya hurûf-i hicâ ile lafzî taşvîr ma‘nâsına haķt-ı ‘arabî veyâhûd haķt-ı hükmi’dur. [عَبْرَةٍ]: “‘Ayn”ın fethiyle ‘ayndan vechine aķan mâ demektir. [وَضَنَى]: (عَبْرَةٍ) üzerine ma‘tûfdur, (هَزَال) ya‘nî zebûnluķ ve za‘f ma‘nâsınadır. [الْبَهَارِ]: Nehâr vezninde evvel-i rebî‘de ya‘nî ilkyazda biten şarî gülün ismidir ki faķat şarî çehreye teşbîh olunur. Yoksa cirm ve şûrette teşbîh olunmaz. [عَلَى خَدَيْكَ]’de hadeynâķ ma‘nâsınadır. [وَالْعَنَمَ]: (عَنَم) fethateyn ile kendisinden kırmızı boya olur, bir nev‘ ağaca derler.

[Maķşûl-i beyit]

Cerhine muktedir olamadığın şuhûd-i ‘âdile, da‘vâ-yı muhabbeti işbât ettikten sonra, ne keyfiyyetle inkâr edersin ki senin ‘âşık olduğuna hükmi-kâzî lâhik oldu ve şaķîfe-i haddeyne haķtayn-ı aķmerayn ile menşûr-i muhabbet ketb olundu. Seni görenler âyet-i muhabbeti yüzünden okurlar. Binâ’en ‘aleyh inkârın, bedîhi olan şeyi inkârdır. [15]

İmdi Nâzım-ı fâhim medîne-i kalbinde olan sultân-ı muhabbeti evvel ve âķir inkâr etmişti. Vaķtâ ki şâhideyn-i ‘âdileyn ile da‘vâ şâbit olup ketb ü tescil olundu. Artık inkâra mecâl kalmadığından da‘vâyı taşdîķ ederek ebyât-ı âtiyeyi îrâd buyurdu.

1568- نَعَمْ سَرَى طَيْفٌ مِنْ أَهْوَى فَارَقَنِي وَالْحُبُّ يُعْتَرِضُ اللَّذَاتِ بِالْأَلَمِ

[طَيْفٌ]: Hayâl [سَرَى]: Seyr-i leyl ile ihtisâs olunmuştur. [نَعَمْ]: Harf-i taşdîķdir. [فَارَقَنِي]: Harf-i taşdîķdir. [أَهْوَى]: Nefsi mütekellim, (هَوَى) dandır. (أَهْوَاهُ) ve (أَحْبَهُ) demektir ma‘nâsınadır. [أَرْقَى]: (أَرْقَى) şart-ı maķzûfun cevâbıdır, (أَرْقَى) mef‘ûl zamîri mevşûle râci‘dir. [فَارَقَنِي]’de (فَا) şart-ı maķzûfun cevâbıdır, (أَرْقَى),

¹⁵⁶ Bu beyit ile ilgili Harpûtî şerhinde dördüncü beyitteki tesirin aynısının olduğu söylenmektedir fakat Osman Tevfik Efendi burada onu zikretmemiştir. Bkn. el-Harpûtî, Kaşîdetü’l-bürde me‘a şerhihâ ‘Aşîdetü’ş-şühde, 62.

ta'rîkçendir *teshîr ve nevmden îkâz* ma'nâsınadır. [وَالْحُبُّ] de (و) ya hâliyye yâhûd istînâfiyye-i ma'âniyyedir. (حُبُّ) 'un muhâbbet ma'nâsına olduğu mürûr eyledi. [يَعْتَرِضُ]: *Katl eder demektir*, (حُبُّ) 'a isnâdı mecâz ve isti'âre-i teb'îyye tarîkîyledir ki i'tirâzdan katl murâd olunur. [اللَّذَاتِ]: Lezzetin cem'idir. [أَلَمْ]: Lafzen ve ma'nen *keder* ma'nâsınadır.

[Maḥşûl-i Beyit]

Geceleri maḥbûbun hayâli ve ma'sûkun muḥabbeti geldiği vakitte beni nevmden îkâz eder, zîrâ 'aşk u muḥabbet elem sebebiyle lezzeti mühlîktir. 'Aşk-ı ḥakîkî bir ḳalbe dâhil olduğu vakitte dünyânın lezzet ve ni'metleri o ḳalbden münḳatı' olarak onun için eşyâdan bir şey ile zevk¹⁵⁷ bâkî değildir. Zîrâ 'aşk-ı ḥakîkî ve ni'am-i dünyâ ile iltizâz zıddır, (وَالضِّدَّانِ لَا يَجْتَمِعَانِ)¹⁵⁸.

يَا لَأَيْمِي فِي الْهُوَى الْعُذْرِيَّ مَعْدِرَةً مِّنِي إِلَيْكَ وَلَوْ أَنْصَفْتَ لَمْ تَلَمْ - 9

[يَا لَأَيْمِي]: Sıygâ-i nidâ bu'd üzerine delâlet eder, nidâdan bu maḳâmda maḳşad lâ'imden ḳabûl-i 'üzr, racâdan i'tizârdır. (لَأَيْمِي), levmden ism-i fâ'ildir, mütekellim zamîrine muzâfdır. [فِي الْهُوَى]: Melâmet için zarftır. [الْعُذْرِيَّ]: Cer ile hevânın şıfatıdır. (الْعُذْرِيَّ), 'aynın zammiyle Yemen'de keşret-i 'aşk ile meşhûr ve vefret-i şevk ile ma'rûf olan benî 'Uzre kabîlesine mensûb ma'nâsınadır. [مَعْدِرَةً]: (عُذْرٌ) 'den maşdardır, fi'l-i muḳaddere mensûb, fi'l-i muḳadder ile taḳdîr-i kelâm, (أَيُّ أَقْبَلِ أَوْ أَعْدِرِ). [16] [مِنِي]: (مَعْدِرَةً) 'e müte'allıktır. [إِلَيْكَ]: İsim fi'ildir. [وَلَوْ أَنْصَفْتَ] de (و) ibtidâ'îyye yâhûd hâliyyedir. (أَنْصَفْتَ), (أَنْصَافٌ) ya'nî 'adl ma'nâsınadır. [لَمْ تَلَمْ]: Fi'ili, ceḥdi muṭlak ve melâmettendir, levmden ve zem eylemedin demektir.

[Maḥşûl-i beyit]

Keşret-i 'aşk ile meşhûr ve vefret-i şevk ile ma'rûf benî 'Uzre kabîlesine mensûb olan 'aşk u muḥabbette ey benî levmden edici, ben taleb-i ma'zerette bulunduḳça sen inşâf etmeyip beni levmden edersin, ya'nî sende inşâf ve 'adâlet olsaydı beni levmden etmez idin.

¹⁵⁷ Zevk şeklinde keskin ze ile yazıldığı görülmektedir zevk olarak düzeltilmiştir.

¹⁵⁸ İki zıd ise bir araya gelmez.

عَدَّتْكَ حَالِي لَا سِرِّي بِمُسْتَرٍ عَنْ الْوُشَاةِ وَلَا دَائِي بِمُنْحَسِمٍ - 10

[عَدَّتْكَ حَالِي]: Bu maḳâmda benim hâlim sana tecâvüz etsin demektir. [لَا سِرِّي]: Cümlesi istînâfiyye-i me'âniyyedir. (بَا) za'iddir, (مُسْتَرٍ) gizleyici ma'nâsınadır. [عَنْ الْوُشَاةِ]'de (عَنْ) 'e müte'allıktır, (الْوُشَاةِ) gamz edici ya'nî 'âşık ile ma'sûk beynini tefrîk için ilkâ-yı *fesâda sa'y edici* demektir. [وَلَا دَائِي], (دَائِي) maraz ma'nâsına, üzerine ma'tûfdur ve te'kid için harf-i nefyi i'âdedir. [مُنْحَسِمٍ]: İsm-i fâ'ildir, (إِنْحِسَامٍ)'dan *inkıtâ'* ma'nâsınadır.

[Maḥşûl-i Beyit]

Ey levm edici, senden keşretle i'tizâr ve racâ ettim, kabûl etmeyip melâmeti terk eylemedin, Cebâb-ı Hâk'dan racâ ederim ki benim gibi seni de mübtelâ kılsın. Ke-ennehû sâ'ilin keyfiyyet-i ibtilâdan su'âl etmesi üzerine ben bir hâle mülâbis olmuş idim. Benim sırrım, 'âşık ile ma'sûk beynindeki gâmmazlardan müstetir olmadığı cihetle ihtiyârım selb ve sırrım bi'l-ihtiyâr keşf oldu. Benim marazım, Nebiyyi muhtârın 'aşkı için her leyl ü nehâr munḳatı' değildir ve ondan bu'd ve firâkın fâ'idesi yoktur. İllâ menfe'at o Nebî-i zî-şâna vuşlât ve muṭṭalî-i envâr olan cemâline nâ'iliyyettedir demek olur.

İmdi, Nâzım-ı fâhimin 'aşk u muḥabbetini 'aşk-ı mecâzîye ḥaml ile senin 'aşkın, 'aşk-ı ilâhî ve 'aşk-ı Nebî değildir, belki fûlân ibni fûlân içindir. 'Aşk-ı mecâzî ise bezl-i nefis ve tezyî-i evkât etmekten 'ibâret olmasıyla fâ'ide vermez diyerek [17] nuşh etmesi üzerine, hażmen li nefsihî ḥubb-i ḥaḳîḳîyi inkâr ve a'zâm-ı zûnûb olan 'ucbdan ihtirâzen beyit-i âtiyi îrâd buyurdu.

إِنَّ الْمُحِبَّ عَنِ الْعُدَالِ فِي صَمٍّ - 11¹⁵⁹ مَحَضَّتِي النَّصْحَ لَكِنْ لَسْتُ أَسْمَعُهُ

[مَحَضَّتِي النَّصْحَ]: Hiṭâb şîğasıdır ya'nî 'aşk-ı mecâzîde levm edici olan men için hiṭâbdır. O da (تَمَحِيضٌ)'dendir, bir şeyi *hâliş ve şâfi kılmak*. [النَّصْحَ]: Naşihatden gayr için *ḥayr irâ'e etmek* ma'nâsınadır. [لَكِنْ]: Kelimesi istidrâk içindir, ya'nî o da

¹⁵⁹ İşbu beyitin ḥaşşası şudur ki, eger sen bir şerr u mekrden korkucu olur isen bu beyit bir kağıda yazıp kağıdı daḥi dâ'ire etmeli ve ba'dehû başının üzerine ya'nî 'imâme altına koymalı bi izni'l-lâhi Te'âlâ şer u mekrden maḥfûz olursun (Fi'l-Harpûtî). Bkn. el-Harpûtî, Kaşîdetü'l-bürde me'a şerḥihâ 'Aşîdetü's-şühde, 70.

kelâm-ı sâbıkdan neş’et eden tevehhümi def’ içindir. [كُنتُ أَسْمَعُهُ]: Bi tarîkı’l-mecâzi’t-teb’iyyi (لَمْ أَلْتَفِتْ) demektir. Zîrâ teveccüh-i ƣalbde (إِسْمَاع) ile iltifât teşbîh olunmuştur ki (أَسْمَعُ) zıkr olunur ise (أَلْتَفِتْ) ve (إِسْمَاع) denir ise (الْتِفَات) murâd olunur. [إِنَّ الْمُحِبَّ]: ‘Adem-i sima’ için ‘illettir ki (لَأَنَّ الْمُحِبَّ) taƣdîrindedir. “Elif” ve “lâm” bu maƣâmda istigrâƣ için küllü muħibbin, ya’nî muħabbetin küllîsi demektir. [عَنِ الْعُدَّالِ]’de (عَنِ), (صَمَم)’e müte‘allıƣtır. (أَلْعُدَّالِ), (عَادِلِ)’in cem’idir, *levm* edici demektir. Bu maƣâmda mütekellim-i muƣlâƣ ma’nâsına da olmaƣ câ’izdir. [فِي صَمَمٍ]: fethateyn ile (سَمْع)’in zıddı olan *şagırlıƣ* demektir.

[Maħşûl-i Beyit]

Ey pend-i¹⁶⁰ naşîhat eden zâhid, sen nuşhi hâliş kıldın. Lâkin ben iltifât edici olmadım, taħkîk muħabbetin küllîsi levmden işitmez. Ya’nî senin naşîhat-i hâlişâna havâle-i sem’ ve i’tibâr etmedim, zîrâ ‘aşƣ-ı muħabbet, levm-i lâ’imi istimâ’da şagırdır demek olur.

Naşîhat-i nâşihî, ‘adem-i sem’a gösterilen delîl üzerine muħabetten dolayı, nuşhi istima’ ve ƣabûl etmemekliğine teslim olunamaz ve naşîhat-i nâşihî ģased ve ƣama’ üzerine ģaml etmek bir vechle tecvîz edilemez diye vaƣı’ olan i’tirâza cevâben beyit-i âtiyi îrâd buyururlar.

نَصِيحَ الشَّيْبِ فِي عَذَلِي وَالشَّيْبُ أَبْعَدُ فِي نَصِيحٍ عَنِ التُّهْمِ - 12¹⁶¹ إِنْني أَنْتَهَمْتُ

[18] ifti’âl (أَنْتَهَمْتُ) ‘illettir. (لَاِنِّي), (إِنِّي) de [إِنْني أَنْتَهَمْتُ]

bâbından nefsi-i mütekellimdir. (حَمَلْتُ عَلَى التُّهْمَةِ) ma’nâsınadır ki töhmet üzerine ģaml ettim demektir. [نَصِيحَ الشَّيْبِ]’de (نَصِيح) fi’îl bi ma’na’l-fâ’il, ya’nî (نَاصِح) ma’nâsına (الشَّيْب)’e muzâfdır. (حَمَلْتُ شَيْبَ النَّاصِحِ عَلَى تَهْمَةٍ) demektir. (الْكُشَيْبُ), *saƣda beyazlıƣ* ma’nâsınadır. Naşîhat-i şeybden murâd lisân-ı ģâl ile irtihâl-i ƣarîb oldu demektir. [فِي عَذَلِي]: (أَنْتَهَمْتُ)’ye müte‘allıƣtır, (فِي عَذَلِي) “zâl”-i mu’cemenin sükûnuyla *levm*

¹⁶⁰ Pend: Nasîhat, öğüt, söz.

¹⁶¹ Bu kelime tez konusu olan tercüme eserde harfî tarif ile görölmektedir. Kelimelerin irab edildiğı bölümde da aynı şekilde devam etmektedir. Kaynak eserde harfî tarif olmaksızın yazılmıştır. Bkn. el-Harpûti, Ƙaşîdetü’l-bürde me’a şerħihâ ‘Aşîdetü’ş-şühde, 70.

ma'nâsınadır. "Zâl"ın harekesi, zarûret-i şî'r ve tahfîf içindir. [وَالشَّيْبُ]’de (و) hâliyye, (الشَّيْبُ)’ın ma'nâsı mürûr eyledi. [أَبْعَدُ]: onun haberidir ve ism-i tafdîldir, ziyâde be'iyd, uzâk ma'nâsınadır. [فِي نُصْحٍ]’deki (فَا) (أَبْعَدُ)’ye müte'allıktır. Tenvîni muzâfun ileynden 'ivâzdır, (فِي نُصْحِهِ) demektir. (نُصْحٍ) ta'rîfi dahî beyit-i evvelde mürûr etti. [عَنْ التُّهْمِ]: (أَبْعَدُ)’e müte'allıktır. (تُّهْمٍ), töhmet ma'nâsınadır bu beyit mâkâbli için 'illettir.

[Maḥşûl-i Beyit]

Ben naşîhat-ı şeybi, levimde töhmete ḥaml ettim. Hâlbûki şeybin nuşhi töhmetten ziyâde be'iyddir. Ya'nî mevtin karîb olduğunu ve bu âvânı ancak aḥvâl-i seyyi'eden tevbe ve istiğfâr edecek bir zamân olduğunu, lisân-ı hâl ile kâil-i şeyb-i nâşihî ben töhmete ḥaml ettiğimden dolayı, o naşîhat-i ḥâlîşayi istimâ' etmemiş-idim. Lâkin yakînen bildim ki şeyb-i nâşih, töhmetten mi'râ ve be'iyddir demek olur.

Nâzım-ı fâhim 'aşk u muḥabbet ḥaqqındaki kelâm-ı sâbıktan ferâğat ederek, kelâmı dâ'imen insana fenâlık ile emr eden nefsin marâz ve devâsına bir şûret-i ḥasene ile intikâl eyledi ve nuşhin 'adem-i istimâ'ına 'illet makâmında ebyât-ı âtiyeyi îrâd buyurdu.

Faṣl-ı Sâni: Der Beyân-ı Men'-i Hevâ-i Nefs

فَإِنَّ أَمَّارَتِي بِالسُّوءِ مَا اتَّعَظْتُ مِنْ جَهْلِيهَا بِنَذِيرِ الشَّيْبِ وَالْهَرَمِ - 13

[فَإِنَّ]’de (فَا) ta'lîl içindir. [أَمَّارَتِي]: (أَمَّارَتُ بِالْمُبَالَغَةِ), sû' ile emir edici nefis demektir. "Yâ"-i mütekellime izâfeti 'ahd içindir. [بِالسُّوءِ]: (أَمَّارُ) için [19] şıladır, (سُوءُ) zamme ile fitne ve 'azâb u belâ ma'nâlarına isimdir. Mutaşavvufın nefis için yedi mertebe ta'dâd buyurmuşlardır ki bu makâmda zîkr u beyânı münâsib görüldü. (Birincisi) nefis-i emmâredir ki ṭabî'at-ı bedeniyeye meyl eder ve lezzât ve şehvât-ı hissiyye ile emr eder ve ḳalbi dahî cihet-i süfliyyeye cezb ettirir. Me'vâ-yı şurûr ve menbe'-i aḥlâḳ-ı zemîmedir. Zîrâ mebd-i kibr ve hırş u şehvet ve ḥased ve ḡaḡab ve buḡl ve hıḳddır. (İkincisi) nefis-i levvâmedir ki nûr-i ḳalb ile tenevvür eder. Ba'zan 'aḳla itâ'at eder ve ba'zan dahî 'işyân eder. Ondan sonra nefsine nedâmet u levm eder ḳünkü bu makâmın menbe'î nedâmettir. Zîrâ onun mebd-i heves ve 'aşret¹⁶² ve hırşdır.

¹⁶² Tercüme eserimizde bu kelime 'işret olarak geçmektedir. Kaynak eserimizde ise tökezlemek, ayak kayması manasında 'aşret olduğu görülmüştür. Bkn. el-Harpûtî, Ḳaşıdetü'l-bürde me'a şerḫihâ 'Aşîdetü's-şühde, 74.

(Üçüncüsü) nefis-i muṭme’inedir ki nur-i ḳalb ile o nefis tenevvür ve şîfât-ı zemîmeden taḥliye edip aḥlâḳ-ı ḥamîde ile teḥalluḳ eder. (Dördüncüsü) nefis-i mülhemedir ki menbe’i şabr u teḥammül ve şükr olduğuna binâ’en, Ḥaḳ Te’âlâ Ḥazretleri ona ‘ilm ve tevaḫḫu’ ve ḳanâ’at ve seḥâvet ilhâm eder. (Beşincisi) nefis-i râziyedir ki Allâh u Te’âlâ Ḥazretleri ondan râzî olur ve Ḥaḳḳ’ın eṣer-i rızası onda zâhir olur. Bu maḳâm, kerâmet ve ihlâş ve zikirdir. (Altıncısı) nefis-i merḍiyyedir ki (وَرَضُوا عَنْهُ)¹⁶³ “... Onlar da Allah’tan razı olmuşlardır ...” âyet-i celîlesinde buyurulduğu gibi Allâh u Te’âlâ ondan râzî olur ve nefsinde kerâmeti terk ile nefsinde Allâh u Te’âlâ Ḥazretleri’ni ḥaḳ ma’rifetle bilir. (Yedincisi) nefis-i şâliḥadır ki bu maḳâm, Allâh u Te’âlâ Ḥazretleri ile onun beyninde maḳâm-ı esrârdır. Mertebe-i ûlâ, kâfirîn-i şeyâtîn ve fâsikînin, mertebe-i şânî mü’minînden ğayr-i fâsik bulunanların, mertebe-i şâlîş ‘âlimîn-i müte’allimîn ve mertebe-i râbî ‘âlimîn-i mu’allimîn ve mertebe-i ḥâmis evliyâ-i kirâmın ve mertebe-i sâdis ‘ârifîn ve mertebe-i sâbi‘, enbiyâ-yı mürselînin nefsidir.¹⁶⁴

[مَا اتَّعَظْتُ]: nâfiyedir, (مَا) dandır ki *va’z u naşîḥati ḳabûl* ma’nâsındır.

[نَذِيرٌ]: Ey ‘adem-i ḳabûlihâ, ya’nî ‘adem-i ḳabûlünden nâşî demektir.

[الشَّيْبُ]: Şaç ve şaḳalın ağarması ma’nâsındır.

[وَالْهَرَمُ]: (الشَّيْبُ) üzerine ma’tufdur, (الْهَرَمُ), *pek kocayıp pîr olmak* ma’nâsındır.

[Maḥşûl-i Beyit]

Benim sû’ ile emr edici olan nefsim, saçlarımın aḳlığı ḳorkusuyla naşîḥat ḳabûl etmedi. Ya’nî ef’âl-i seyyi’e-i [20] nâ meşrû’ ile emr eden nefis-i insâniyye, kemâl-i cehlinden nâşî ḳurbiyyet-i mevte muḥbir-i ma’nevî olan şeyḫûḥat-i bedenîyye, ḥavf u hirâs-ile¹⁶⁵ o mev’îza-i ḥâlîşa-i şaḫîḥayı ḳabûl ve isma’ etmedi demek olur.

وَلَا أَعَدَّتْ مِنَ الْفِعْلِ الْجَمِيلِ قَرَى ضَيْفٌ أَلَمْ بِرَأْسِي غَيْرَ مُحْتَشَمٍ 14-

[وَلَا أَعَدَّتْ]: (إِعْدَادٌ) dandır, *ḥâzırlamadı* ve *tehiyye* etmedi ma’nâsındır.

[الْفِعْلُ الْجَمِيلُ]: (فَعْلٌ جَمِيلٌ) şer’an mustaḥsen olan ‘amel-i şâlîḥa derler. Zîrâ ba’zı ef’âl-i tabî’at istiḥsân eder ancak şer’-i şerîfde mezmûmdur. [قَرَى]: “*Kâf*” ın kesri ve ḳaşıyle

¹⁶³ el-Beyyine 98/8.

¹⁶⁴ el-Harpûtî, Ḳaşıdetü’l-bürde me’a şerḫihâ ‘Aşıdetü’ş-şühde, 74.

¹⁶⁵ Hirâs: Korku, korkma, ürkme.

Başıma nâzil olan zayf-i tevķîr edemeyeceğimi bilmiş olaydım, hîzâb¹⁶⁹ ve hınna ile saçlarımın aklığını ketm ve ihfâ eder idim. Ya'nî zayf-ı pîrîye hürmet ve ri'âyet ancak ef'âl-i hasene tedârikine mutevaķķıf ve muhtaç olup, bunu tedârik etmeksizin ihtirâmât-ı lâyıķada bulunamayacağımı bilmiş olsaydım a'mâl-i seyyi'eden keff-i yed ve ona lâyıķ ve sezâvâr¹⁷⁰ olan ziyâfet-i ma'neviyye-i tehiyye vü tedârikine sa'y ve ğayret eylerdim.

Nâzım-ı fâhim, nefsi emmârenin ğaddarlığından ve naşîhat kabûl etmediğinden bahîşle, nefsin der 'acziyyet göstermesi ve ke-ennehû nefsin bir murşid-i kâmilin irşâdı-yle işlâh et denilmesi üzerine beyit-i âtîyi îrâd buyururlar.

مَنْ لِي بِرَدِّ جِمَاحٍ مِنْ غَوَايَيْهَا كَمَا يُرَدُّ جِمَاحُ الْخَيْلِ بِالْجُمِّ - 16

[مَنْ لِي]: İstifhâm-ı inkârî, benim için ne hâşıldır, ya'nî hâşıl değildir ma'nâsınadır. [يُرَدُّ]: *Şarf ve men* 'ma'nâsına maşdardır, mef'ûlüne muzâfdır. [جِمَاح]: (جُمُوح)'un cem'idir, *başı zabt olunmaz sert ve serkeş hayvana* derler ki teşbîh tarîkiyle nefis murâd olunur, tenvinler muzâfun ileyhden 'ivażdır. [مِنْ غَوَايَيْهَا]: (يُرَدُّ) kelimesine müte'allıktır, (غَوَايَتْ), *dalâlet* ma'nâsınadır, zamîri nefse râci'dir. Şu mısırâ'da dalâletten nefsin reddine bir âlet hâzıf olundu ve mısırâ'-i şânîde hâzıf olunmadı (لُجَام) zıkr olundu, mısırâ'-i evvelde zarûret-i şî'r için zıkr olunmadı. Âlet-i mahzûf, mürşidin va'z u himmetidir. [كَمَا يُرَدُّ]: (أَيُّ رَدًّا مِثْلَ رَدِّ جِمَاحٍ), ya'nî cimâh red olunduğu gibi demektir. [جِمَاح]: Cimâh-ı şânî, "cîm" in kesriyle maşdardır, *şiddet ve ğilzat* ma'nâsınadır. [بِالْجُمِّ]: (يُرَدُّ)'ye müte'allıktır ve (لُجَام)'ın cem'idir. (لُجَام), lukâm-ı Fârisî için mu'rebdir, ya'nî hangi tarafa isterse teveccüh ittirmeye muktedir olmak için hayvanın ağızına vurdukları gem ta'bîr olunur, *dizgin* ma'nâsınadır ki, 'Arabî'de (لُجَام) ve Fârisî'de lukâm derler.

[Maḥşûl-i [22] Beyit]

Sert ve serkeş olan hayvanı azgınlığından men' etmek benim için hâşıl değildir, onun şiddet ve ğilzatını def' ve men' edecek dizgindir. Ya'nî sert ve serkeş olan bir

¹⁶⁹ Hîzâb: Boya, renk. Hîzâb yazıldığı görülmüştür.

¹⁷⁰ Sezâvâr: Layık olan.

hayvanı vâdi-i hevlnâkdan¹⁷¹ çekip semt-i maşûda getirmek için bir dizgine ihtiyâc bedîhî olduğu gibi, nefis-i emmare-i gaddâranın sevğ eylediği tarik-i dâlâletten men‘ olunmak dahî mutlakân bir murşid-i kâmilin va‘z u himmetine muhtaçtır. Yoksa bu halle tahlîş-i girîbân¹⁷² benim için hâsıl değildir demek olur.

Ke-ennehû tahkîk murşid senin nefsindir ki ‘indinde hâzırdır, talebe hâcet yoktur, eğer nefsini ziyâfet-i zünûbla mükerrerrem ve tok edersen, ya’nî onu me‘âşî ile vücûdunda besleyip her şeyden teşbî‘ eylersen, tokluktan nâşî onun artık bir şey’e râğbeti kalmayıp, gûyâ telezzüzât-ı insâniyyenin cümlesinden ‘arzûsını alıp şehveti munkatı‘ olur denilmesi üzerine reddeden beyit-i âtîyi îrâd buyururlar.

فَلَا تَرْمُ بِالْمَعَاصِي كَسْرَ شَهْوَتِهَا إِنَّ الطَّعَامَ يُقْوِي شَهْوَةَ النَّهْمِ - 17

[فَلَا تَرْمُ]’da (فَا) cezâ’iyyedir, (لَا تَرْمُ), (رَامَ)’den nehyi hâzırdır, *taleb* ma’nâsınadır ve nehiy şîğasıdır, ya’nî sen talep etme demektir. [بِالْمَعَاصِي]:’de “bâ” isti‘ânet içindir, (الْمَعَاصِي), (الْمَعْصِيَةِ)’in cem’idir, şağîr olsun kebîr olsun (ذَنْبٌ), ya’nî *günâh* ma’nâsınadır. [كَسْرَ]: Naşb ile (فَلَا تَرْمُ) için mef‘uldur, *kaṭ*’-ı *inkisâr* ma’nâsınadır. [شَهْوَتِهَا]: ile nefsin *iştihâ ve galebesi* demektir. [أَنَّ الطَّعَامَ]: Mâ kabli için ‘illettir, harf-i ta‘lîl hâzîf olunmuştur, (الْمَعَاصِي), (الطَّعَامُ) menzilesindedir. [يُقْوِي]: Takviyettendir, [شَهْوَةَ النَّهْمِ]: (شَهْوَةٌ) naşb ile onun mef‘ûlûdudur. (شَهْوَةٌ)’in ta‘rîfi sebkat eyledi, (النَّهْمُ) ‘nûn’un fethi ve ‘hâ’nın kesriyle sıfat-ı muşebbehedir *keşret-i ekl ü şürbe* harîş demektir. (النَّهْمُ) nefis için isti‘âre olunmuştur ki, (النَّهْمُ) zîkr olunur ise nefis murâd olunur. (الطَّعَامُ) da kezâlik (الْمَعَاصِي)’den mecâz ve isti‘âredir.

[Maşûl-i beyit]

Ey nefsini hubb-i şehavât ile tezyîn eden kimse, inkıtâ‘-ı şehveti ‘işyân ve zünûbde talep etme, zîrâ ta‘âm menzilesinde [23] olan ‘işyân şehvete kuvvet verir. Ya’nî ef‘âl-i seyyi’e-i nâ meşrû‘ayı i‘tiyâd, şehvât-ı nefsâniyyeyi kaṭ‘ etmez belki keşret-i ma‘şiyet-i vefret, hırş ve şehveti istilzâm eder. Binâ’en ‘aleyh senin dediğin gibi nefsi ziyâfet-i zünûble mükerrerrem ve tok tutmak gayri câ’izdir.

¹⁷¹ Hevlnâk: Korkunç, korku dolu (hevl+nâk).

¹⁷² Girîbân: Yaka.

وَالنَّفْسُ كَالطُّفْلِ إِنْ تَهْمَلَهُ شَبَّ عَلَى حُبِّ الرِّضَاعِ وَإِنْ تَقْطِعْهُ يَنْفَطِمَ -18

[وَالنَّفْسُ]’de (و), ya ‘âtıfe yâhûd istînâfiyyedir, nefs-i emmâre-i ma’hûde demektir. “Elif” ve “lâm” ‘ahd için yâhûd istiğrâk içindir, lâkin evlâ evvelidir. [كَالطُّفْلِ]’de (ك) mişl ma’nâsına, (الطُّفْل) *çocuk* demek olduğu ma’lûmdur. [إِنْ تَهْمَلَهُ]’de (إِنْ) şek üzerine delâlet içindir, (تَهْمَلَهُ), (اهْمَال) ‘den muzari‘ ve hıfâb şîğası üzerinedir. (اهْمَال), *boşlamak, bırakmâk terk etmek* ma’nâlarıdır. [شَبَّ]: Harîş ma’nâsıdır. [حُبِّ]: Ta’rîfi sebkat eylediği vechle muhabbet ma’nâsıdır. [الرِّضَاع]: Fethle ve kesr ile *çocuğun anasından süd emzirilmesine* derler. [وَإِنْ تَقْطِعْهُ]: (إِنْ تَهْمَلَهُ)’ye ma’tûfdur, (أَيَّ إِنْ قَطَعْتَهُ عَنِ الرِّضَاعِ) ya’nî *sütten çocuğu kaçı edersen* demektir. [يَنْفَطِمَ]: Muzâri‘dir, kaç‘ olur ma’nâsıdır.

[Maḥşûl-i Beyit]

Nefs-i emmâre tıfl gibidir, ihmâl olunursa o tıfl hubb-i razâ’a harîş olur, sütten kaç‘ edersen kesilir. Ya’nî süt emzirilen bir çocuk ‘alâ hâlihî bir ağlayacak olur ise hırs-ı tezâyüd edeceği ve sütten kaç‘ olunursa kesileceği mişilli, nefs-i insâniyye dahî ef’âl-i zünûbiyyede meydan verilipte ma’âsîden kestirilmez ise külle yevm, izdiyâd-i ‘isyânla şehveti müzdâd ve şâhibini helâk eder, bu da ma’âza’l-lâh u Te’âlâ selb-i imân için bir sebebdir.

فَاصْرِفْ هَوَاهَا وَحَازِرْ أَنْ تُوَلِّيَهُ إِنَّ الْهَوَى مَا تَوَلَّى يَصِمُ أَوْ يَصِمُ -19

[فَاصْرِفْ]’de (فَا) faşîhâdır (اصْرِفْ), (صَرَفْ) ‘den emirdir, *men‘ et* ma’nâsıdır. [وَحَازِرْ]: *Meyl ve şehvetle lezzet almak* ma’nâsıdır. [أَنْ تُوَلِّيَهُ]: (أَنْ تُوَلِّيَهُ) ma’nâsıdır ki ziyâde hazır eyle demektir. [أَنْ تُوَلِّيَهُ]’de (أَنْ) maşdariyyedir, (أَنْ تُوَلِّيَهُ) naşb ile muzâridir, *galebe* ma’nâsıdır. Kendindeki zamîr-i mef’ûl (هَوَى)’ya râci‘dir. [إِنَّ الْهَوَى]: Hazır ile emrin ‘illetidir ki (لَأَنَّ الْهَوَى) demektir. (هَوَى)’dan murâd yukarıda zikr olundu. [مَا تَوَلَّى]’de (مَا) şartıyye-i zamâniyyedir, (كُلَّمَا) ma’nâsıdır, yaḥud şartıyyedir, (أَيَّ كَلَّمَا كَانَ هَوَى نَفْسِكَ وَالْيَا) fi’li mâzîdir, zamîri (هَوَى)’ya râci‘dir. (عَلَيْكَ أَوْ إِنْ كَانَ هَوَى نَفْسٍ ۙ غَالِبًا وَوَالِيًا عَلَيْكَ) ya’nî *hevâ-yı nefsin üzerine vâli ve gâlib*

olur ise demektir. [يُصِمُّ] (وَصِمَ) (يُصِمُّ) dendir, katl ve helâk ma'nâsınadır. [أَوْ يُصِمُّ] de (أَوْ) kelimesi 'atf içindir, uşûliyyûn kavlinde iki ma'nâyâ gelir, ekşerde şek için yahut teşkîk için gelir ve ba'zı kere de ibâhat ve tahyîr için gelir amma bu ma'âmde şek ma'nâsınadır. (يُصِمُّ), (وَصِمَ) den muzâri'dir, mef'ulleri zarûret için hâzîf olunmuştur, 'ayb şâhibi demektir. (يُصِمُّ أَوْ يُصِمُّ), cinâs-ı tâm va'ki' olmuştur.

[Maḥşûl-i Beyit]

Nefsin hevâsını men' eyle zîrâ her ne zamân o hevâ senin üzerine vâli ve gâlib ise helâk eder, yâhûd beyne'n-nâs 'ayb şâhibi kılâr. Ya'nî ey muhâtab nefsi insâniyyenin kâbil-i infitâm olduğunu bildinse hevâsına teb'iyetten kendini men' edip âsâm ile nefsin telezzüz talebinden hâzîr eyle ve iklim-i vücûdu hevâ-yı nefsânîyye sebebiyle mağlûb kılma. Zîrâ bu mağlûbiyyet mevlâdan bu'diyyete ve nefsin sana gâlib ve vâli olması helâkine yâhûd nâs 'inde ma'yûb ve maḥcûbiyyetine sebep olur.

Nâzım-ı fâhim hevâ-yı nefsânîyyeden men'i tavşîye ve beyân eyledikten sonra, riyâzât ile tahliye-i mevşûfenin beyânına şuru' buyururlar ki, tahkîk riyâzât-ı hevâ-yı nefsiyyeden men' ve tâ'at-ı mevlâyâ cibr eder.

وَرَاعِهَا وَهِيَ فِي الْأَعْمَالِ سَائِمَةٌ وَإِنْ هِيَ اسْتَحَلَّتِ الْمَرْعَى فَلَا تَسْمُ - 20

[وَرَاعِهَا] da (وَ) 'âtîfedir, 'atfu'l-inşâ 'ale'l-inşâddan hâzîr cümlesine ma'tûfdur. (رَاعَى) emirdir (رَاعَى) dendir, sen râ' et ya'nî *otlat* demektir. Zamîr-i müenneş nefse râci'dir. Ke-ennehû nefsi zihinde dâbbe ya'nî hayvana teşbîh eyledi. [وَهِيَ]: Ey nefis demektir, (هِيَ) nın sükûnu zarûret-i şî'r içindir ve (وَ) hâliyyedir. [فِي الْأَعْمَالِ] (سَائِمَةٌ) e müte'allıktır, a'mâl-i şâliha ma'nâsınadır. [25] [سَائِمَةٌ]: Mübtedânın haberidir, *gezici olduğu halde* demektir. [وَإِنْ هِيَ] de (وَ) istînaf içindir, cümlesi su'âl-i muḥadder için cevâbtır o nefis demektir. [اسْتَحَلَّتِ الْمَرْعَى]: Mer'âdan tatlılanırsa, mer'âdan murâd a'mâl-i şâliha ve 'ibâdâtdır. Ya'nî 'ibâdâtdan lezzet alırsa demek olur. [فَلَا تَسْمُ]: (أَسَامَ) den nehyi hâzîrdır, kendi hâline bırakma demektir.

[Maḥşûl-i Beyit]

Ey muhâtab dabbeyi mer'âda otlatdıkları gibi sende nefsinin a'mâl-i şâliha, 'ibâdât-ı fâliha mer'asında ra' et, lâkin lezzet-i tâ'at ile mütelezziz olur ise 'ucb u riyâ ve gurûr getirmek gibi zarar ve fesâdına uğramamak için onu kendi hâline bırakma.

كَمْ حَسَنَتْ لَذَّةَ الْمَرَّةِ قَاتِلَةً مِّنْ حَيْثُ لَمْ يَدْرِ أَنَّ السَّمَّ فِي الدَّسَمِ - 21

[كَمْ]: haberiyyedir, bu maqâmda (كَمْ) *merra* demektir. Çok kereler murâd olunur. [حَسَنَتْ]: (تَحْسِين) 'dendir, mazîdir ve te'nîs sîğası üzerinedir, zamîri nefse râcî, *güzel kıldı* ma'nâsınadır. [لَذَّةً]: (حَسَنَتْ) 'in mef'ûlûdür ve şîfat olur, mevşûfu mahzûftur, *(a'î) şî'â lüzîdâ*), ya'nî lezzet bir şey demektir. [لِلْمَرَّةِ]: (قَاتِلَةً) kelimesine müte'allıktır, zarûret-i şî'r için tekaddüm etmiştir. [الْمَرَّةِ]: Mutlak olarak kişi, ya'nî insân demektir. İsterse zükûr olsun isterse inâs olsun. [قَاتِلَةً]: (قَتَلَ) ma'nâsınadır ki, bu maqâmda zîkr-i melzûm irâde-i lâzım kabîlinden olarak helâk murâd olunur. [مِّنْ حَيْثُ]: Bu maqâmda cihet ma'nâsî-çün isti'âre olunmuştur. [لَمْ يَدْرِ]: (لَمْ يَعْلَمْ) ya'nî *bilmedi* ma'nâsınadır. [أَنَّ السَّمَّ]: (السَّمَّ), insânı sür'atle helâk eder bir 'ilacdır ki Fârisî'de zehir derler. Burada (السَّمَّ) 'den murâd mecâz ve isti'âre târîkiyle 'ucb u riyâdan hâşıl olan ma'sıyettir. [فِي الدَّسَمِ]: Zarf-ı müstekârdır, (الدَّسَمِ) *ta'âm* demektir ki kezâlik mecâz ve isti'âre târîkiyle a'mâl ve 'ibâdât murâd olunur.

[Mahşûl-i Beyit]

A'dânın ta'âma semm idhâl ettiği ve insânda lezzet-i ta'âm sebebiyle semmi bilmediği için helâk olduğu mişilli, nefsi-i emmâre-i gaddâra dahî 'ibâdâta 'ucb u riyâ karıştırır ve onun lezzetinden şerr-i hafiyi bilmeyip helâk olur. Ya'nî nefsi-i insâniyyenin pek çok tahsîn [26] ettiği şeyler vardır ki insân onun lezzet-i zâhiriyyesiyle mütelezziz olur. Lâkin bâtınına bir fesâd ilkâ eder ki, helâkine kadar sebebiyyet verir.

وَإِخْشَاءُ الدَّسَائِسِ مِنْ جُوعٍ وَمِنْ شَيْعٍ قَرُبَ مَخْمَصَةٍ شَرٌّ مِنَ التُّخَمِ - 22

[وَإِخْشَاءُ الدَّسَائِسِ] 'de (وَ) 'âtîfe ve istînâfiyye-i me'âniyye olmaklıkta muhtemeldir. (وَإِخْشَاءُ) emirdir, (وَإِخْشَاءُ) 'dan, bu maqâmda te'dîb veyâhûd irşâd içindir, hazır et demektir. [الدَّسَائِسِ] 'de "elif" ve "lâm" kendinde muzâfun ileyhdn

‘ivaızdır ki nefis murâd olunur. (الدَّسَائِسُ), (دَسِيسَة)’nin cem‘idir *keyd* ve *hîle-i hafıyye* demektir. [مِنْ جُوعٍ]: Cû‘iyyet *açlık* demektir. [وَمِنْ شَبَعٍ]: Şebâ‘at tokluk demektir ki (جُوعٍ)’den cehl, ve (شَبَعٍ)’den ‘ilm, yâhûd (جُوعٍ)’den ‘adem-i ‘amel ve (شَبَعٍ)’den ‘amel, yâhûd (جُوعٍ)’den sükût ve (شَبَعٍ)’den kelâm, yâhûd (جُوعٍ)’den seheru’l-leyl ve (شَبَعٍ)’den nevm, yâhûd (جُوعٍ)’den ‘uzlet ve (شَبَعٍ)’den hâlta veyâhûd (جُوعٍ)’den ‘uzûbet ve (شَبَعٍ)’den tezevvüc murâd idilmesi ca‘izdir. Ve ‘ala hâzihi’t-tekâdîr¹⁷³ mecâz ve isti‘aredir ki cümlesi nefis-i insâniyye için gıdâdır. [فَرُبَّ] de (فَا) ta‘lîl içindir, (رُبَّ) harfî cerdir, taqlîl için ve ‘inde’l-ba‘z tekşîr içindir. [مَخْمَصَةٍ]: Şiddet-i cû‘ ya‘nî *çok açlık* ma‘nâsınadır. [شَرٌّ]: Aşlı eşrardır, hemzenin iskâtıyla tahfif olunmuştur. [مِنْ التُّخْمِ]: (التُّخْمَةُ) kelimesinin cem‘idir, bu da maşdardır, ‘adem-i hazm-ı ta‘âm ya‘nî *mi‘deyi çok doldurmâk* ma‘nâsınadır.

[Maḥşûl-i Beyit]

Nefs-i emmâre-i ğaddâranın açlıktan veyâ tokluktan nâşî olan hîle ve desâ‘isinden hazır eyle, ba‘zan çok çok açlık mi‘deyi doldurmâktan şerdir. Ya‘nî nefis-i emmâre-i insâniyyenin zâhiren dostluk yüzünde vuķu‘ bulan ma‘ruzât-ı mefsedetkârânesinden bigâyet ihtiraz eyle, zîrâ ‘azm-i kavîsi iğvâ vü idlâl etmek ve tarîk-i şavâbdan semt-i inḥirâfa çevirmektir. [27]

– 23¹⁷⁵ النَّدَمَ ¹⁷⁴وَأَسْتَفْرِغِ الدَّمَاعَ مِنْ عَيْنٍ قَدْ امْتَلَأَتْ مِنْ الْمَحَارِمِ وَالزَّمَّ حِمِيَةً

[وَأَسْتَفْرِغِ] de (وَ) ‘âtîfedir, ca‘iz ki istînâfiyye de ola, su‘âl-i muḳaddereye cevâb olucu olduğu halde (أَسْتَفْرِغِ)’dan emirdir ki *cereyân et, akıttır* demektir. [الدَّمَاعَ]: (دَمْعٌ) ‘ayndan *cereyân eden şudan* ‘ibârettir. [قَدْ امْتَلَأَتْ]: “‘Ayn”ın şıfatıdır ve zamîr-i müenneş istiḥdâm tarîkiyle “‘ayn”a râci‘dir, *dolmak* ve *doldurmak* ma‘nâsınadır, “‘ayn”dan kalb murâd olunur. [مِنْ الْمَحَارِمِ]: (امْتَلَأَتْ) ‘ibâresine müte‘allıktır, (مَحْرَمٌ)’in

¹⁷³ هذا İsmi işaretinin kullanıldığı görülmüştür fakat uygun olan هذه olmasıdır.

¹⁷⁴ Beyitte حِمِيَةً şeklinde yazıldığı görülmektedir fakat kelimelerin irab edildiği kısımda حِمِيَةً olarak mana verilmiştir.

¹⁷⁵ Bu beyitin havâşşı budur ki, eger dersinden bir maḥallî muṭâla‘ada ‘usret görüpte senin için keşfi mümkün olamazsa yüz on dokuz kere şu beyiti kıra‘at etmeli, bi izni’l-lâhi Te‘âlâ o maḥal keşf olur. (Fi’l-Harpûtî) Bkn. el-Harpûtî, *Ḳaşıdetü’l-bürde me‘a şerḫihâ ‘Aşîdetü’ş-şühde*, 96.

cem‘i (الْمَحَارِم)‘dir. [وَالزَّمْ]: *Mülâzemet et* demektir. [حِمِيَّةَ النَّدَمِ]: *perhîz ve hîfz* demektir, (النَّدَمِ) *nedâmet* ve *ye’s* ma‘nâsınadır ki Farisî‘de pişman derler. Ammâ mezâlim ile gayrın hakkını ahz etmekle berâber bükâ ve nedâmetin fâ‘idesi olmayıp mağfîret olunmaz, belki ashâbına red ile isitihlâl etmek lâzımdır.

[Maḥşûl-i Beyit]

Haramlarla dolmuş olan kalbinden dem‘ini akıttırıp perhîz ve nedâmete mülâzim ve mudâvim ol, ya‘nî e‘zâ-yı bedeniyyeden şâdir olup onunla kesb-i telezzüz ettiğin ef‘âl-i seyyi‘e-i nâ meşrû‘adan eşk-i nedameti rîzân¹⁷⁶ ederek tâ‘ib-i mustağfîr olup ma‘âşîye ‘adem-i sülûkte perhîz eyle demek olur.

وَخَالَفَ النَّفْسَ وَالشَّيْطَانَ وَأَعْصَاهُمَا وَإِنْ هُمَا مَحْضَاكَ النَّصْحَ فَاتَّهَمَ 24

[وَخَالَفَ]‘de (وَ) ‘âtîfedir, (خَالَفَ) muhâlefetten emirdir, sen muhâlefet eyle demektir. [النَّفْسَ]‘de “*elif*“ ve “*lâm*“ ‘ahd içindir, nefis-i emmâre-i mekkâr murâd olunur. [وَالشَّيْطَانَ]‘de (وَ) nefis üzerine ma‘tûfdur ki (وَ), nefis ile şeytânın sû-i fahşâ emrinde iştirâk ve ictima‘larına delâlet eder. ¹⁷⁷ “... Çünkü nefis, rabbimin acıyıp koruması dışında, daima kötülüğü emreder...” ve الشَّيْطَانُ يَعِدُكُمُ الْفَقْرَ “¹⁷⁸ “Şeytan içinize yoksulluk korkusu düşürür ve çirkin şeyler yapmanızı emreder...” kavli şeriflerinde olduğu gibi. [وَأَعْصَاهُمَا] kelimesine ma‘tûfdur, emirlerine muhâlefetle nefis ve şeytâna ‘âşî o demektir. [وَإِنْ هُمَا]‘da (وَ) şartıyyedir ve zamîr-i teşniye nefis ile şeytâna râci‘dir ki eğer o nefis ve şeytân demektir. [النَّصْحَ], [28] (النَّصْحَ)‘den yâhûd (مَحْضُ)‘dan *hâliş kılıcı* ma‘nâsınadır. (مَحْضَاكَ النَّصْحَ) gayr için hayrî irâ‘e etmeye derler. [فَاتَّهَمَ]‘de (فَا) cezâ‘iyye içindir, (اتَّهَمَ), (الْتِهَمَ)‘den emirdir, sen *töhmeye*, ya‘nî hâlis görünen *naşîhatlerini kizb üzerine haml et* demektir.

[Maḥşûl-i Beyit]

Cürm-i me‘âşîden tâ‘ib-i müsteğfîr olduktan sonra nefis ve şeytânın emirlerine muhâlefetle onlara ‘âşî o ve her ne kadar sana naşîhat-i hâlişada bulunurlarsa da

¹⁷⁶ Rîzân: Dökülen, akan.

¹⁷⁷ Yûsuf 12/53.

¹⁷⁸ el-Bakara 2/268.

töhmte haml eyle, ya'nî sû'-i faḥşâ ile emir etmeyi i'tiyâd eden 'adüv-i dînin, şûret-i zâhirde hâlişâne görünen naşîhatlerine bile havâle-i sem'-i i'tibar etmeyip, avâmir-i bâtılasına muhâlefet eyle, zîrâ maḫşad-ı tarîḫ-i ḥaḫtan 'udûl ve ef'âl-i seyyi'e ile meşgûl ettirmektedir.

وَلَا تُطْعُ مِنْهُمَا خَصْمًا وَلَا حَكَمًا فَأَنْتَ تَعْرِفُ كَيْدَ الْخَصْمِ وَالْحَكَمِ - 25

'(خَصْمٌ)' dan ve '[مِنْهُمَا]': (خَصْمٌ), 'adâveti zâhir olan 'adüv ma'nâsınadır. '[حَكَمًا]': (حَكَمٌ), ḥâkim ma'nâsınadır murâd, nefis ve şeytândan neş'et edici olan hâle (خَصْمًا) ve (حَكَمًا) ya'nî ḥaşım ve ḥakem cihetleriyle itâ'atden nehiydir. '[فَأَنْتَ]' de (فَا), mâ ḳablîni ta'lîl içindir, ya'nî sen nazar eyle demektir. '[تَعْرِفُ]': Bilirsin ma'nâsınadır. '[كَيْدَ الْخَصْمِ]': mekr u ḥiyânet¹⁷⁹ ve ḥîle ma'nâsına gelir ki ḥaşımın mekr ve ḥîlesi demektir. '[وَالْحَكَمِ]': Hüküm edersin ma'nâsınadır.

[Maḫşûl-i Beyit]

Nefs ve şeytândan neş'et eden aḥvâle gerek ḥaşım ve gerek ḥükm cihetinden itâ'at eyleme, onların mekr ve ḥîlesine nazar-ı birle fehm ü idrâk ederek ihtirâz et. Ya'nî tekâlif-i vaḳı'âlarının netîcesi vaḥîm ve mûcib-i ye's-i aẓîm olduğunu derpîş¹⁸⁰ ederek zinhâr u zinhâr onlara itâ'at eyleme demek olur. [29]

أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنْسَوْنَ أَنْفُسَهُمْ وَأَنْتُمْ تَتْلُونَ الْكِتَابَ (Nâzım-ı fâhim este'îzu bi'l-lâh, "Sizler kitabı okuduğunuz halde insanlara iyiliği emredip kendinizi unutuyor musunuz? Aklınızı kullanmıyor musunuz?" ve (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ) ¹⁸¹ "Ey iman edenler! Niçin yapmayacağınız şeyleri söylüyorsunuz? Yapmayacağınız şeyleri söylemeniz Allah katında çok çirkin bir davranıştır." Âyât-ı celîlesinin me'l-i ḥikmet iştimâlini muṭâla'a buyurup, [29]

¹⁷⁹ Hıyânet şeklinde noktasız ha harfî ile yazıldığı görülmektedir, ḥıyânete çevirilmiştir

¹⁸⁰ Derpîş: Göz önünde bulundurma.

¹⁸¹ el-Bakara 2/44.

¹⁸² Ayetin metninde لَا kelimesinin yazılmadığı görülmektedir.

¹⁸³ es-Saff 61/2-3.

nefsini terbiye için sizi lezâ'iz-i nefsâniyyeden men' etmek istiyorum, lâkin benim nefsim me'âşî ve menâhî ile mülevveştir. Bu halle sizi men'e taşdî edişim mûcib-i istigfardır diyerek ve o bâbda ba'zî mişâl îrâd ederek ebyât-ı âtiyeyi beyân buyururlar.

لَقَدْ نَسَبْتُ بِهِ نَسْلًا لِذِي عَقْمٍ - 18426 أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ مِنْ قَوْلٍ بِلاَ عَمَلٍ

[إِسْتِغْفَار]: *Gafr taleb* etmek, ya'nî Cenâb-ı Hâkka tevbe eylemek ve Mevlâ'ya ric'at etmek ma'nâlarına gelir ki, (أَسْتَغْفِرُ مِنْ اللَّه) takdîrindedir. [مِنْ قَوْلٍ]: (قَوْلٍ)'den murâd lafızdır. [بِلاَ عَمَلٍ]: Zarf-ı müsteķar, (قَوْلٍ) için şıfattır. [لَقَدْ نَسَبْتُ]: Cümle-i istînâfiyye-i me'âniyyedir. (نَسَبْتُ) izâfet ma'nâsınadır, [بِهِ]'de (بِ) sebebiyyet içindir, zamîri (قَوْلٍ بِلاَ عَمَلٍ)'ne râci'dir. [نَسْلًا]: (نَسْلٍ) *veled* ma'nâsına gelir, lâkin veleden mecâz ve isti'âre tarîkiyle 'amel murâd olunur, çünkü veleden dünyâda intifâ' olduğu gibi 'amelden dahî ahirette intifa' olunur. [لِذِي عَقْمٍ]'de (لِذِي)'ye mûte'allıktır, (عَقْمٍ) zamle onun için *devâ olmayan marazdır* ki, (عَدَمَ قَبُولِ الرَّحْمِ) yâhûd (وَلَدَ صُلْبٍ)'dir, ancak isti'âre tarîkiyle (ذِي عَقْمٍ)'den nefsi murâd olunur.

[Maḥşûl-i Beyit]

'Amelsiz olarak âmir ve nâhî olan kavlimin seyyi'âtından tevbe eder ve Cenâb-ı Hâk'dan mağfîret taleb eylerim zîrâ ben nefse'l-emrde nâ ehle fazl ve racül-i zî-'uḳme veled nisbet etmiş gibi oldum, ya'nî racül-i zî-'uḳme veled ve nâ ecle fazl nisbet etmek zor ve buhtân ve bu da cürm ve 'işyân ḳabîlinden olduğu gibi mûcibini icrâda tekâsül eylediğim emr ve nehyi bilâ 'amel ḳalḳa beyân ve nuş eylemek vebâl-i azîm olup mûcib-i istigfar olduğundan Cenâb-ı Hâk'dan mağfîret taleb ederim demek olur.

أَمْرُكَ الْخَيْرَ لَكِنْ مَا انْتَمَرْتُ بِهِ وَمَا اسْتَقَمْتُ فَمَا قَوْلِي لَكَ اسْتَقِم - 27

[أَمْرُكَ]: *Ben sana emr ederim* ma'nâsınadır. [الْخَيْرَ]: (بِالْخَيْرِ) demektir ki, (أَمْرُكَ)

[30] (مَا انْتَمَرْتُ بِهِ) *ben sana ḳayr ile emr ve naşîḳat ediyorum* lâkin (الْخَيْرِ)'dan murâd,

¹⁸⁴ (وَلَمْ أَصِلْ سِوَى فَرْضٍ وَلَمْ أَصُمْ) beyitinden (أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ مِنْ قَوْلٍ بِلاَ عَمَلٍ) beyitine gelince, şu üç beyitin ḳaşşası şudur ki 'ulûm ve a'mâl-i ḳaseneye ve nâsın ta'zîm ve tekrîmine mâlik olan bir kimse nefsinde 'ucb ve riyâ husûliyle âşim olmaktan ḳavf eder ise şu ebyâtı tûlû'-i fecrde yazmalı ve kağıtta dahî yetmiş bir kere tekrar ettikten sonra sol ḳolunun bir kıt'ası üzerine hamâ'il gibi ta'lik etmeli ve ḳânenin etrâfını da'ire eylemeli. Tahḳîḳ, o kimse bi iznî'l-lâhi Te'âlâ mütevâzî' olup nefsinde 'ucb ve kibirden bir şey ḳalmaz. ('Abdü's-selâm) Bkn. Yalvaçlı, el-Mecmû'atü'l-kübrâ mine'l-ḳaşâ'idü'l-fuḳrâ (Hacı Mahmud Efendi, 3692), 10.

emri ‘ademi kabûl ma‘nâsınadır, *ben emri kabûl etmiyorum* demektir. [وَمَا اسْتَقَمْتُ]: (مَا اسْتَمَرَّتْ) üzerine ma‘tûfdur, *ben istikâmet etmiyorum* ma‘nâsınadır. İstikâmetin hakîkati, ‘âlem-i ervâhda olan ‘uhûdun küllisini îfâ etmektir. [فَمَا قَوْلِي]’de (فَا) ‘atıf içindir, (أَمْرُكَ) kavli üzerine ma‘tûfdur ki lafzen atfu’l-inşâ’iyyeti ‘ale’l-ihbâriyyeti, ma‘nâ-yı makşûda nazaran ‘atfu’l-inşâ’iyyeti ale’l-inşâ’iyyettir. Zîrâ (أَمْرُكَ) kavli şûrette ihbardır ve ma‘nâda inşâyı tehasşür ve hâline te’essüfdür. [فَمَا قَوْلِي]’deki (مَا) istifhâmiyyedir ki tevbiyh ve te‘accüb ve tasavvura i‘tirâf gibi ve inkâr mişillü makâm için münâsib ma‘nâ ondan mütevelliddir. [قَوْلٌ]: (قَوْلٌ)’e müte‘allıktır. (قَوْلٌ) bu makâmda hitâb ma‘nâsını ifâde eder. [اسْتَقَمْتُ]: (اسْتَقَامَ)’dan emirdir, bu şûretçe (فَمَا قَوْلِي لَكَ اسْتَقَمْتُ) ne ‘acâyibdir ki sana istikâmetle emir ediyorum demektir.

[Maḥşûl-i Beyit]

Sana ‘amel-i hayr ile emir ve naşîhat ediyorum lâkin kendim o hayrı icrâ ve onunla ‘amel etmiyorum, ne ‘acâyibdir ki istikâmete seni sevk ile müstakîm o diyorum, ḥalbûki ben istikâmet edemiyorum. Ya‘nî kendim hayrı işlemez ve tarîk-i müstakîmde gitmez iken sana hayr ve istikâmetle emir ve naşîhatde bulunmağlığım mûcib-i te‘essûf ve mahzâ ḥaṭâdır demek olur.

وَلَمْ أَصِلْ سِوَى فَرَضٍ وَلَمْ أَصِمَّ¹⁸⁵ وَلَا تَرَوَّدْتُ قَبْلَ الْمَوْتِ نَافِلَةً

[وَلَا تَرَوَّدْتُ]’de (و) ‘âtıfe ve tekrar-i (لَا) nefyi te’kîd içindir, (تَرَوَّدْتُ)’dendir, *sefer için ittiḥâz olunan ta‘âm* ma‘nâsınadır ki teşbîh tarîkiyle seferden murâd, dünyâdan ahîret ve ta‘âmdan murâd bu makâmda ṭâ‘ât u ‘ibâdât ve a‘mâl-i şâlihâdır. [قَبْلَ الْمَوْتِ]: *Mevt erişmezden evvel* demektir. [نَافِلَةً]: Farz ve vâcib olmadığı halde icrâ olunan fi‘il ve ‘amele derler. [وَلَمْ أَصِلْ]: Mâ kabli için ‘atf-ı tefsîr ve tevehhümü def‘ içindir, *ben kılmadım* ma‘nâsınadır. [سِوَى فَرَضٍ]: Farz namazdan başka demektir, farz luğatta *taḳdir* ve *kaṭ‘* ve şeri‘de kendinde şüphe olmayan ve delîl-i kat‘î ile şâbit olan şey’e derler. [وَلَمْ أَصِمَّ]: (لَمْ أَصَلَّ) üzerine ma‘tûfdur ve ḳarîne-i sâbiḳa ile mef‘ûlü

¹⁸⁵ Bu beyit Hayreddin el-Atûfî’nin yazmış olduğu *Ḳaṣîdetü’l-bürde* şerhinde 3. bölümde bulunmaktadır. Tezimizin konusu olan tercüme eserde ise 2. bölümün son beyitidir. Bkn. Civelekoğlu, *Hayruddin Hızır b. Mahmûd b. Ömer el-Merzifonî el-Atûfî ve şerhu’l-Ḳaṣîdeti’l-Burde Adlı Eserinin İnceleme ve Tahkîki*, 17.

maḥzûftur. Farzın ğayrı şıyamdan başka demektir, şavm luğatta imsâka derler ve şeri‘de şabahdan ğurûba [31] kadar ekl ü şürb ve cimâ‘dan imsâk-i maḥşuş etmeye derler. Şu iki mevzu‘da olan farzlar şıfattır, mevşûfu maḥzûftur, şalât-ı farz ve şavm-ı farz demek olur.

[Maḥşûl-i Beyit]

Ḳable‘l-mevt, zâd-i âhîret için nevâfilden bir şey tedârik edemedim ve merâtib-i kemâle vuşûl için ferâ‘iz-i ilâhiyyeden olan şalât ve şavmdan olan başka, bir güne ‘ibâdet hâzırlayamadım. Ya‘nî farzu‘l-lah‘dan mâ ‘adâ merâtib-i kemâle vuşûl için ‘ibâdât u tâ‘ât ile zâd-i âhîret hâzırlamak lâzım gelir iken bu bâbda ğâfil bulundum demek olur.

Nâzım-ı fâhim ma‘rifet-i nefis beyânında olan faşl-ı şâniden ferâğatla medâyiḥu‘n-nebî ‘aleyhişşalâtu vesselâmı müştamil olan faşl-ı şâlişe meşrû‘ ve mubâderet buyudilar.

Faşl-ı Şâlişin: Der Beyân-ı Medayih-i Rasûlüllâh

أَنْ اشْتَكْتُ قَدَمَاهُ الضَّرَّ مِنْ وَرَمٍ - 186 ظَلَمْتُ سُنَّةَ مَنْ أَحْيَى الظَّلَامَ إِلَى

[ظَلَمْتُ]: (ظَلَمْتُ)‘den müştaktır ki luğatta bir şeyi mevzi‘inin ğayrisine vaz‘ etmeye ve şeri‘atde ḥaktan bâtıla tecâvüz ve izni olmaksızın ğayrin mülkünde taşarruf eylemek derler. Bu maḳâmda mecâzen (تَرَكَتُ) ma‘nâsınadır. [سُنَّةً]: Naşb ile (ظَلَمْتُ) kelimesinin mef‘ûlûdür bu da luğatta tarîkat ve şeri‘de farzla vâcibin ğayri, dinde sülûk olunan bir yoldur. Bu maḳâmda sünnet-i mü‘ekkededen a‘amdır. Tarîkatden murâd Nebî-i zî-şân ‘aleyhişşalâtu vesselâm Efendimiz’e mensûb ḥanefiyyedir.¹⁸⁷ [مَنْ أَحْيَى]‘da (مَنْ) ile Nebî ‘aleyhisselâm murâd olunur ve ‘azamet ü tefḥîm içindir ki feḥîm ü ‘azîm ü kerîm olan Ḥazreti Peyğamber-i zî-şânın sünnet-i seniyyesi demektir. Öyle Nebî-i zî-şân ki, (أَحْيَى) mecâzen ‘ibâdet için nevmi terk eyledi. [الظَّلَامَ]: Fethle

¹⁸⁶ (لَوْلَاهُ لَمْ تَخْرُجِ الدُّنْيَا مِنَ الْعَدَمِ) beyitine kadar iş bu beş beyitin ḥaşşası budur ki, geceleri kıyâm etmek için üzerine bir şiklet ‘ârız olub namaz vaktinde nevmi ğâlib olan ve râhat-ı dünyâ için nefesine temeyyül iden kimse şu ebyâtı bir levḥaya yazıp uyuduğu maḥalde başı üzerine vaz‘ etmeli, taḥkîk o kimseden keslân ve şiklet izale olarak îkâz ve kâ‘im olur ve kendisinden nefse temeyyül bi‘l-izâle a‘mâl-i şaliḥâya raġib olur (‘Abdü’s-selâm). Bkn. Yalvaçlı, el-Mecmû‘atü‘l-kübrâ mine‘l-kaşâ‘idi‘l-fuḥrâ (Hacı Mahmud Efendi, 3692), 11.

¹⁸⁷ Ḥanefî şeklinde noktalı ha harfi ile yazıldığı görölmüştür, ḥanefî şeklinde düzeltilmiştir.

zehâb-ı nûr demektir, mecâzen leyl murâd olunur. [إِلَى أَنْ اشْتَكْتُمْ]’de (إِلَى) intihâ içindir ve (أَحْيَى) kelimesine müte‘allıktır ve (أَنْ) maşdariyyedir, (اشْتَكْتُمْ) iştikâdandır, ya‘nî [32] *izhâr-ı şikâyet* demektir. Lâkin bu maķâmda ma‘nâ-yı aslî üzerine değildir belki ‘avârız-ı beşeriyye ve umûr-i hissiyyîden neş‘et edici olan (وَجَعَ) ya‘nî *ağrı ve elem* üzerine delâlet ve izhâr ma‘nâsınadır. [قَدَمَاهُ]: Mükerrerem ü muhterem olan iki kadem-i sa‘âdet-i nebeviyye demektir. [الْضَرْ]: Fethle yâhûd zammle *şiddet-i hâl* demektir ki naşb ile (اشْتَكْتُمْ) kelimesinin mef‘ûlûdür. [مِنْ وَرَمٍ]: (الْضَرْ)’dan hâldir, yâhûd onun için beyândır, (وَرَمٍ) fethateyn ile *intifâh* ya‘nî *içine yel dolup şişip kabarmak* ma‘nâsınadır.

[Maḥşûl-i Beyit]

Şol Hâzreti Rasûl-i Ekrem Nebî-i Muhterem şallallâhu Te‘âlâ ‘aleyhi ve sellem Hâzretleri’nin sünnet-i seniyyesini terk eyledim ki, geceleri şalât-ı teheccüd için ahyâ ve tûlu-ı kıyâmdan, mübârek iki kadem-i sa‘âdetleri şişip biraz istirahatı Cenâb-ı Hâķ’dan racâ ederdi. Ya‘nî kadem-i sa‘âdetlerine tûl-i kıyâmdan verem hâşıl oluncaya kadar şalât ile geceleri ihyâ eden o Hâbîb-i Hüdâ ve Rasûl-i Kibriyâ’nın sünnet-i seniyyesini terk ettim demektir.

أَحْشَانُهُ وَطَوَى تَحْتَ الْحِجَارَةِ كَشْحًا مُتْرَفَ الْأَدَمِ¹⁸⁸ وَشَدَّ مِنْ سَعَبٍ

[شَدَّ], ‘*akd* ya‘nî (شَدَّ) cümlesi (أَحْيَى) üzerine ma‘tûfdur. (و) [وَشَدَّ]’de *bağlardı* demektir. [مِنْ سَعَبٍ]’de “*min*” kelimesi sebebiyyet içindir, (سَعَبٍ) fethateyn ile mutlakān *cû* ‘ya‘nî *açlık* ma‘nâsınadır. Ba‘zı kıylde (سَعَبٍ), te‘ib ve meşakkate muķârin *cû‘a* derler. Bu maķâmda ma‘nâ şahâbe-i kirâm hâzarâtına senet olmak için *cû‘iyyet izhârından bağlardı* demektir. Ve illâ Fahr-i ‘âlem şallallâhu Te‘âlâ ‘aleyhi ve sellem Efendimiz Hâzretleri aç olmazdı zîrâ kalb-i şerîfi Mevlâ-yı Mûte‘âl’in nûruyla memlû olup ekl ü şûrb-i mübâha muhtâc değil idi, onu Rabbisi it‘âm ü seķâ eder idi. [أَحْشَانُهُ]: Naşb ile (شَدَّ)’nin mef‘ûlûdür, zamîri mevşûle râci‘dir, (أَحْشَاءُ), (حَشَى)’nın cem‘idir ki *kalb* ma‘nâsınadır, Allâh u Te‘âlâ Hâzretleri racûl için iki kalb cem‘

¹⁸⁸ Beyitte سَعَبٍ olması gerekirken سَقَب şeklinde yazılmış. Kelimelerin irab edildiği kısımda da سَقَب şeklinde yazılmıştır fakat سَعَبٍ kelimesi üzerinden mânâ verilmiştir. Bkn. el-Harpûtî, *Kaşîdetü’l-bürde me‘a şerhihâ ‘Aşîdetü’ş-şühde*, 111.

etmedi, mücerred ta‘zîm ü tefhîm içindir. Mecâz ve isti‘âre tarîkiyle kalb-i Nebî ‘aleyhisselâmdır. Ya‘nî kulûb zîkr olduğu vakitte ondan kalb-i Nebî ‘aleyhisselâm murâd olunur. [طَوَى]: (لَفَّ) ya‘nî *kâb içine şarmak* ma‘nâsınadır. [تَحْتَ الْحِجَارَةِ]: (طَوَى) için zarftır, *tâşlar altında* demektir. [كَشَحَّ]: Naşb [33] ile (طَوَى)’nın mef‘ûlûdür. (كَشَحَّ), fethle ve sükûnla *kaburğa kemigi ile etrâfı beynindeki mahalle* derler. [مُتَرَف]: İtrâfdan ism-i mef‘ûlûdür, nü‘ûmet ya‘nî ni‘metler ma‘nâsınadır. [الْأَدَم]: Fetâteyn ile (أَدَم)’in cem‘idir, *cilt ya‘nî deri* ma‘nâsınadır.

[Maḥşûl-i Beyit]

Sünnet-i seniyyesini terk eylediğim Cenâb-ı Faḥr-i Risâlet ‘aleyhişşalâtu vesselâm Efendimiz kalb-i mübâreğini bağlardı. Ya‘nî laṭîf ve şerîf olan boş böğrünü taşlarla şarardı demektir. Ma‘lûm ola ki, *Bâlâ*’da beyân olduğu vecihle, Faḥr-i ‘âlem Efendimiz’in kalb-i sa‘âdeti envâr-ı ilâhiyye ile memlû bulunduğu mişilli, Rabbisi it‘âm ü seḳâ eder olduğundan ekl ü şürbe muḥtâc değil idi. Bundan maḳşad rızâ-yı Mevlâ’da, riyâzatı ihtiyar buyurduklarını beyândır.

(*Meşnevî-i Şerîf’in* cild-i rabi‘inde muḥarrer iş bu baḥşin bu mahalle münâsebeti cihetiyle derci münâsib görüldü). Ḥazreti Peyğamber şallallâhu ‘aleyhi ve sellem (أَيُّتُ عِنْدَ رَبِّي يُطْعِمُنِي وَيَسْقِينِي) buyurmuştur. “*Ya‘nî ben rabbimin katında geceledim banâ it‘âm ettirdi ve bana içirdi.*” Envâr-ı tecelliyât ta‘âmlarından ve esrar-ı zât ve şifât şarablarından demektir. Bu ḥadîs-i şerîfin sebep-i vurûdü budur ki, Ḥazreti Peyğamber ‘aleyhisselâmın ekşer şavmı vişal üzre idi. Ya‘nî leyli nehâra, neharı leyle işâl edip ta‘âm yemezdi. Nîce gün aşâbdan ba‘zı kimse o Ḥazret’e taklîd eyledikde nehiy buyurup dediler ki; (إِيَّاكُمْ وَالْوَصَالَ إِيَّاكُمْ وَالْوَصَالَ) ya‘nî “*Ertesi güne şavmı ulaştırıp gece gündüz yemekten hazır idin.*” (فَإِنِّي لَسْتُ أَحَدَكُمْ) “*Taḥkîkan ben sizin biriniz gibi değilim.*” (أَيُّتُ عِنْدَ رَبِّي يُطْعِمُنِي وَيَسْقِينِي) buyurdu. Müslim ve Buḥârî, Ebû Hureyre raḍiyallâhu ‘anhudan rivâyet ederler ki Ḥazreti Rasûl-i Ekrem bir ḥadîs-i şerîfinde daḥî (أَيُّ فِي الْجُوعِ يَصِلُ طَعَامُ اللَّهِ), (الْجُوعُ طَعَامُ اللَّهِ يُحْيِي بِهِ أَبْدَانُ الصَّادِقِينَ) buyurmuştur, ma‘nası “*Açlıkda*¹⁸⁹ *Allâh’ın ta‘âmı vardır, öyle ta‘âm ki o Allâh Celle Şânuhû onun sebebiyle*

¹⁸⁹ Eclef olarak yazıldığı görülmektedir, açlık olarak düzeltilmiştir.

şâdıkların bedenlerini ihyâ eyler. Cû‘da ta‘âmu‘l-lâh şâdıklara vâşıl olur. Ya‘nî gıdayı cismânîden munkatı‘ olup şâ‘im olmakda bir zevk-i¹⁹⁰ rûhânî ve lezzet-i ma‘nevî hâşıl olur ki Allâh u Te‘âlâ Hâzretleri o zevk-i rûhânî ve lezzet-i ma‘nevî vasıtasıyla şiddıkların bedenlerini kavî ve zinde eyler ve hâlet-i şavmda ta‘âmu‘l-lah ki, ondan murâd ta‘âm-ı rûhânî ve gıdâ-yı nurânîdir, bunlara vâşıl olur ve bunların kalbini ve rûhunu kuvvetli kılar.¹⁹¹ [34]

19231- وَرَاوَدَتْهُ الْجِبَالُ الشَّامُ مِنْ ذَهَبٍ عَنْ نَفْسِهِ فَأَرَاهَا أَيَّمَا شَمَمٍ

[‘رَاوَدَتْ’]’de (و) ‘âtıfe ve cümlesi qarîb yâhûd be‘iyd üzerine ma‘tûfdur, murâvedet, *cidd ü iştiâ ile me‘âlîbe* ma‘nâsınadır ve zamîr-i mef‘ûl şallallâhu ‘aleyhi ve sellem Efendimiz’e râci‘dir, yâhûd murâvedet kılıcı ma‘nâsınadır. [الْجِبَالُ]: Ref‘ ile (رَاوَدَتْ)’in fâ‘ili ve cebelin cem‘idir. [الشَّمُ]: “Şîn”in zammiyle (أَشَمَّ) kelimesinin cem‘idir, refi‘ ya‘nî *murtefi‘ u qadr u i‘tibâr u menzilesi ‘âlî* ma‘nâsınadır ve cibâlin şıfatıdır. [مِنْ ذَهَبٍ]: (الْجِبَالُ)’in şıfatı yâhûd ondan hâldir, *altın* ma‘nâsınadır. (الْجِبَالُ) de “*elif*” ve “*lâm*” ‘ahd içindir. [عَنْ نَفْسِهِ]: (وَرَاوَدَتْ)’ye müte‘allıktır, *meyl* ma‘nâsının inzimamıyla. [فَأَرَاهَا]’da (فَا) ta‘kîb içindir, (رَا), irâ‘e‘dendir fâ‘ili Nebî ‘aleyhisselâma ve zamîr-i mef‘ûl (الْجِبَالُ)’e râci‘dir, mef‘ûl-i şânîsi maḥzûftur. [أَيَّمَا]’da (مَا) zâ‘iddir, (أَيَّ) şıfattır, mevsûfu maḥzûftur, (أَيَّ) şu maḥâmde kemâl ma‘nâsını ifâde eder. [شَمَمٍ]: Derece-i ḡâyette istiḡna ma‘nâsınadır.

[Maḥşûl-i Beyit]

Rasûlüllâh şallallâhu Te‘âlâ ‘aleyhi ve sellem Hâzretleri dünyâdan i‘râz ve Mevlâ’ya teveccüh edip, metâ‘ib-i faḡr-i zâhirîyi menâşib-i ḡinâ üzerine tercîh buyurdu, hattâ nice cibâl-i murtefi‘a taş iken altına münkalib olduğu halde gelip neflerini arz ile meyl eylediler. Lâkin Cenâb-ı Faḡr-i Risâlet Efendimiz kabûl buyurmayıp, derece-i ḡâyette istiḡnâ buyurdular demek olur. Bu beyitte (وَرَاوَدَتْهُ اللَّيْ هُوَ)

¹⁹⁰ Zevk olarak yazıldığı görülmektedir, zevk olarak düzeltilmiştir.

¹⁹¹ Mehmet Özdemir, *İsmâil Rusûhî-yi Ankaravî Şerhi Mesnevi (Mecmûatü’l-Letâyif Ve Matmûratü’l-Maârif) (4. Cilt) (İnceleme-Metin-Sözlük)*, (Yozgat: Bozok Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013), 634-635.

¹⁹² Tezimizin konusu eserdeki beyitte شَمَم olan kelimeye شَمَم manası verilmektedir. Harpûti’nin metninde ise kelime شَمَم şeklindedir. Harpûti’ye göre düzeltilmiştir. Bkn. el-Harpûti, *Ḳaşîdetü’l-bürde me‘a şerhihâ ‘Aşîdetü’ş-şühde*, 113.

193 “Evinde bulunduğu kadın, onunla birlikte olmak istedi.” kavlı-i şerîfine telmîh vardır.

وَأَكَّدَتْ زُهْدَهُ فِيهَا ضَرُورَتُهُ إِنَّ الضَّرُورَةَ لَا تَعْدُو عَلَى الْعِصَمِ -32

[وَأَكَّدَتْ]’de (و) ‘âtıfe yâhûd ibtidâ’iyye, (أَكَّدَتْ) te’kîddendir. *Te’kîd ü tevkîd*, kuvvet ü şiddet ve te’yîd demektir ki *takrîr ü teşbît* ya’nî yerinde bir karar ve pâyidâr olmak ma’nâsınadır. [زُهْدَهُ]: (زُهْدٌ) bir şeyde kılllet-i rağbet ve iştilâhda *dünyâdan i’râz* ve *râhatı terk* ma’nâlarına gelir. Zâmîri ‘aleyhişşalâtu vesselâm Efendimize râci’dir. [فِيهَا]: (أَكَّدَتْ) kelimesine müte‘allıktır ve zâmîri zımnen mezkûr olan dünyâyâ râci’dir. [ضَرُورَتُهُ]: Ref’ ile (أَكَّدَتْ)’in fâ’ilidir, (الضَّرُورَةُ), [35] şiddet-i ihtiyâç ma’nâsınadır. Hâkîkatte Nebî-i zî-şân ‘aleyhişşalâtu vesselâm Efendimiz’de ihtiyâç olmaz, ondan murâd zarûret-i zâhiriyye ve ihtiyâc-ı hissiyyedir. [إِنَّ الضَّرُورَةَ]: Tahkîk, zarûret-i zâhiriyye ve ihtiyâc-ı hissîdir. [لَا تَعْدُو]: (عَدَا)’dandır *galebe etmez, müstevlî olmaz, tecâvüz etmez* ma’nâlarıdır. [عَلَى الْعِصَمِ]: (الْعِصَمُ), ‘işmetin cem’idir, (الْعِصْمَةُ) maşdardır, bu mağâmda mef’ûl ma’nâsınadır, *ma’sûm* ya’nî menhiyyâta meyliden ‘ârî ve berî olmuş demektir.

[Maḥşûl-i Beyit]

Ol Nebî-i zî-şânın zarûret-i zâhiriyye ve ihtiyâc-ı hissîsi zühdünü te’kîd eyledi. Zîrâ zarûret, ma’sûm üzerine galebe ve tecâvüz etmez, ya’nî ma’sûm olan Fahr-i âlem Efendimiz’in fakr u zarûreti ‘âdete muhâlif olarak dünyâdan i’râzına takvîyet verdi. Cenâb-ı Hâkḳ’ın hıfzında bulunan ne kadar fakîr olsa, dünyâyâ meyl ü rağbet eylemez demek olur.

وَكَيْفَ تَدْعُو إِلَى الدُّنْيَا ضَرُورَةً مَنْ لَوْلَاهُ لَمْ تَخْرُجِ الدُّنْيَا مِنَ الْعَدَمِ -33

[وَكَيْفَ]’de (و) muḳadder üzerine ‘atıf edici, (كَيْفَ) istifhâm-ı inkârî, *ne keyfiyetle* ma’nâsınadır. [تَدْعُو]: (الدَّعْوَةُ)’dendir ve (ضَرُورَةً) kelimesi fâ’ilidir, mef’ûlü maḥzûftur, *da’vet eder demektir*. [إِلَى الدُّنْيَا]: Dünyâyâ meyli, [ضَرُورَةً مَنْ]: o Hâzreti Peygamber-i zî-şânın zarûreti ki, (الضَّرُورَةُ)’den murâd beyit-i evvelde mürûr eyledi.

193 Yûsuf 12/23.

[لَوْلَاهُ]: eğer o zât-ı ‘âlî olmasaydı [لَمْ تَخْرُجْ الدُّنْيَا]: *Dünyâ çıkmazdı*, ya’nî halk olmazdı. ¹⁹⁴(لَوْلَاكَ لَوْلَاكَ لَمَا خَلَقْتُ الْأَفْلَاكَ) ‘Ademden, bu mışra’ [مِنْ الْعَدَمِ] hadîs-i kudsiyyesine işârettir ki eflâkden murâd cemî‘ mükevvenâtıdır.

[Maḥşûl-i Beyit]

Ol Hâzreti Peygamber-i zî-şânın zarûret-i zâhiriyye ve ihtiyâc-ı hissîsi ne keyfiyyetle dünyâyâ meyl eder ki, vücûd-i şerîfi olmasaydı dünyâ ‘ademden halk olunmazdı. Ya’nî (لَوْلَاكَ لَوْلَاكَ لَمَا خَلَقْتُ الْأَفْلَاكَ) hadîs-i kudsiî maẓmûn-ı ‘âlîsınca cemî‘-i mükevvenât o Nebî-i mu‘azzam ve muhteremin şerefine halk ve icâd olunmuştur. Onun vücûd-i şerîfi olmasaydı dünyâ dahî vücûd bulmazdı. Binâ’en ‘aleyh vücûd-i mu‘azzamı sebebiyle kâ’im olan dünyâyâ zarûret-i zâhiriyye ve ihtiyâc-ı hissiyyesi ne keyfiyyetle meyl eder, elbette etmez demek olur. [36]

وَالْفَرِيقَيْنِ مِنْ عَرَبٍ وَمِنْ عَجَمٍ -¹⁹⁵ مُحَمَّدٌ سَيِّدُ الْكَوْنَيْنِ وَالثَّقَلَيْنِ

[مُحَمَّدٌ]: İsm-i mef’ûldür, keşret-i hamdden mübâlağadır, sonra vaşfiyyetten ismiyyete nakl olundu ve Nebî ‘aleyhisselâma tesmiye kılındı. Hâzreti Muhammed ‘aleyhisselâm için rivâyet-i muhtelifle ile pek çok isimler vardır lâkin Muhammed ismi-i şerîfi müştahir ve ef’aldır. Zîrâ maḥmûdiyyette mübâlağayı ifâde eder ve o da hâmidiyyette mübâlağayı istilzâm eder. [سَيِّدُ الْكَوْنَيْنِ]: Seyyid, siyâdetten ‘ulu ve rif’at ma’nâsınadır, (الْكَوْنَيْنِ)’den murâd dünyâ ve âhiret veyâhûd ‘âlem-i şehâdet ve ‘âlem-i gaybdır. [وَالثَّقَلَيْنِ]: (الْكَوْنَيْنِ) üzerine ma’tûfdur, (الثَّقَلَيْنِ)’den murâd ins ile cindir. [وَالْفَرِيقَيْنِ]: İki fırka demektir ki, o fırkalarda (مِنْ عَرَبٍ وَمِنْ عَجَمٍ) ‘Arab ve ‘acemdir. ‘Acemden murâd Türk, Kürd, Fars, Rûm, Hind ve bunun gayridir.

[Maḥşûl-i Beyit]

¹⁹⁴ el-Harpûtî, *Kaşîdetü’l-bürde me’a şerhihâ ‘Aşîdetü’s-şühde*, 118.

¹⁹⁵ (أَحْيَى اسْمُهُ حِينَ يُدْعَى دَارِسَ الرَّمَمِ) beyitinden (مُحَمَّدٌ سَيِّدُ الْكَوْنَيْنِ وَالثَّقَلَيْنِ) beyitine gelince, iş bu on üç beyitin haşşası budur ki ešnâ-yı harbde havfı def’ etmek talebinde bulunan kimse, şu ebyâtı yazıp Nisân yağmûruyla maḥv eyledikten sonra onu içmeli. Tahkîk o kimse ândan sonra harbde korkmaz ve Mevlâ-yı Mute‘âl ve Rasûl’üne hubbi cihetiyle zelil olmaz ve nefsine ḥakâret gelmeyüb nuşret-i Mevlâ’ya ve firâr-ı a’dâyâ bu ebyât-ı şerife sebebiyyet verir ve kezâlik şu beyitleri gül veyâ çiçek suyuyla kefen üzerine yazmalı Allâh Te‘âlâ, Rasûl-i Ekrem Şalla’l-lâhu ‘aleyhi ve sellem Hâzretleri’nin bereketi ve medh-i mübâreki sebebiyle meyyite su’âlî ‘indinde sabır verir (‘Abdü’s-selâm). Bkn. Yalvaçlı, el-Mecmû‘atü’l-kübrâ mine’l-kaşâ’idi’l-fuḥrâ (Hacı Mahmud Efendi, 3692), 11.

(ظَلَمْتُ سُنَّةَ مَنْ) mısrâ’ında mübhem olarak men ile tavşif etmiş olduğum zât-ı a’lâ Hâzreti Muhammed ‘aleyhisselâmdır ki, iki cihânın ve ins ü cinnin ve ‘Arab u ‘acemin serveri ve seyyidi ve şân u şevket şâhibi efendisidir demektir.

نَبِيْنَا الْآمِرُ النَّاهِي فَلَا أَحَدٌ أَبْرَ فِي قَوْلٍ لَا مِنْهُ وَلَا نَعَمْ -35

[نَبِيْنَا]: Nebî (النَّبَأُ)’dendir, mehmûz olursa ya’nî “hemze” nefis-i kelimededen olursa muhbir ma’nâsına, yâhûd hemzeli olmazsa irtifâ’ ma’nâsınadır ve iştilâhda bir insândır ki Allâh u Te’âlâ Hâzretleri onu, kendine vahiy olunan ahkâm-ı Rabbâniyyeyi mahlûkâta tebliğ için gönderdi ve nebî rasûlün murâdifidir, ya’nî hem ma’nâdır. [الْآمِرُ]: ‘Akâ’id-i razîyye ve a’mâl-i seniyyeden min indi’l-lâh, me’mûr olduğu şey ile emir edici ve umur-i dünyeviyye ve ef’âl-i reddiyyeden hâsılı şer’an kabîh olan şeylerden nehiy edici demektir. [فَلَا أَحَدٌ]’de (فَا) cezâ içindir, (لَا) nefiy içindir, (أَحَدٌ)’in ma’nası ma’lûmdur. [أَبْرَ]: (الْبَرُّ) ism-i tafdildir, *kelâmda şıdk* ma’nâsınadır. [فِي قَوْلٍ]: ya’nî kavlinde demektir. [لَا مِنْهُ]’de nefiyden kinâyedir. [وَلَا نَعَمْ]: (أَبْرَ) üzerine ‘atıfıdır, (نَعَمْ) işbâtıdan kinâyedir.

[Maḥşûl-i Beyit] isti’âre

Bizim Seyyid ve Nebimiz Hâzreti Muhammed ‘aleyhişşalâtu vesselâm, akâ’idi [37] razîyye ve a’mâl-i seniyyeden min indi’l-lâh me’mûr olduğu şey ile emir edici ve umûr-i dünyeviyye ve ef’âl-i reddiyyeden nehiy edicidir ve küllü ihbârında şâdık ve nâkışını tekmiilde öyle hâzîkîdir ki nefiy ve işbâtıdan ondan eşdağ, va’d ü ve’iyinde ve hâlât-ı sa’irede ondan eḥakk bir kimse yoktur demek olur. وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ¹⁹⁶ “Kişisel arzularına göre konuşmamaktadır. O (size okuduğu) kendisine indirilmiş vahiyden başka bir şey değildir.” kavlı-i şerîfî dahî buna delâlet eder.

هُوَ الْحَبِيبُ الَّذِي تَرْجَى شَفَاعَتَهُ لِكُلِّ هَوٍ مِنَ الْأَهْوَالِ مُقْتَحِمٍ -36

[هُوَ الْحَبِيبُ]’de (هُوَ) mübtedâ, Muhammed ‘aleyhisselâma râci’dır. (الْحَبِيبُ), ref ile onun haberidir, *sevgili* ma’nâsınadır. [الَّذِي]: Öyle Hâbîb-i zî-şân dır ki [تَرْجَى], (رَجَاء)’dandır, *taleb olunur* ma’nâsına, [شَفَاعَتُهُ]: O’nun şefâ’at ve ‘afvı, [لِكُلِّ]’de lâm,

¹⁹⁶ en-Necm 53/34.

(في) ma'nâsınadır. [هُوْلٍ]: *Şiddet ve muşîbet* ma'nâlarıdır. [مُقْتَحِمٍ]: (الْأَفْتِحَامِ)'dandır ba'zan ism-i fâ'il sığası üzerine olur. Nâs beynine bir beliyye dahil olduğu vakitte demektir. Ba'zan dahî ism-i mef'ûldür ki belâyânın küllîsi demektir. Belâyâdan murâd, şefâ'at karînesiyle âhiret yâhûd dâreyndir.

[Mahşûl-i Beyit]

Ol Hâzreti Rasûl-i Ekrem, Cenâb-ı Hakk'ın öyle bir Hâbîbidir ki, dâreynde nâs beynine dahil olan her bir şiddet ve miñnette onun şefâ'at ve 'afvı [talep] olunur. Ya'nî o Hâbîb-i zî-şânın dünyâda ve âhirette korktuğumuzdan emîn olmak için şefâ'at-i 'uzmâsına şedâyid-i ihtiyâç ile muhtâcız demektir. (وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ)¹⁹⁷ “*Ve seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik*” naşs-ı celîli bu ümmet-i merhûme için tebşîrât-ı İlâhî'dendir. E'l-hamdu li'l-lâh hâzâ min fazl-i rabbî.

دَعَا إِلَى اللَّهِ فَالْمُسْتَمْسِكُونَ بِهِ مُسْتَمْسِكُونَ بِحَبْلِ غَيْرِ مُنْفَصِمٍ - 37

[دَعَا]: (الدَّعْوَةُ)'dendir, 'aleyhişşalâtu vesselâm Efendimiz'in cemî'-i zî-nutka olan da'veti demektir. [إِلَى اللَّهِ]'de muzâf hâzîf olundu, ilâ dîni'l-lâhi yâhûd ilâ 'ibâdeti'l-lâhi Te'âlâ yâhûd ilâ şer'i'l-lâhi Te'âlâ demektir. [فَالْمُسْتَمْسِكُونَ بِهِ]'de (فَا) tefrî'iyye, (الاسْتِمْسَاكِ)'dandır, [38] *temessük* ve *el ile almak* ma'nâsınadır. [بِهِ]: (مُسْتَمْسِكُونَ)'ye müte'allıktır, zamîr 'aleyhişşalâtu vesselâm Efendimiz'e râcî'dir. (الاسْتِمْسَاكِ) zîkr olunduğu vakitte itâ'at murâd olunur. Zîrâ (مُسْتَمْسِكُونَ) muṭî'ün için isti'âredir. [بِحَبْلِ]: (حَبْلٍ) *ip* ma'nâsınadır. [غَيْرِ مُنْفَصِمٍ]: (مُنْفَصِمٍ), (انْفِصَامٍ)'dan ism-i fâ'ildir, *kaṭ'* ma'nâsınadır.

[Mahşûl-i Beyit]

Cenâb-ı Fahr-i Risâlet Efendimiz halkı dîn-i Hakk'a da'vet eyledi. o Nebî zî-şâna itâ'at edenler, hiçbir vakitte inkıta' kabûl etmeyen hâbl-i metîne tutunmuş olurlar. Ya'nî şerî'at-i Muhammediyye öyle bir hâbl-i metîndir ki, ona tutunup mütemessik olanlar meḥâtîratdan emîn ve vâsıl-ı selâmet-i dâreyn olurlar demektir. Şu beyitin evvelinde (يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا وَدَاعِيًا إِلَى اللَّهِ بِإِذْنِهِ وَسِرَاجًا مُنِيرًا)¹⁹⁸ “*Ey peygamber! Seni tanık, müjdecî, uyarıcı, izniyle Allah'a çağırıcı ve eṭrâfını aydınlatan*

¹⁹⁷ el-Enbiyâ 21/107.

¹⁹⁸ el-Ahzâb 33/45-46.

bir ışık olarak gönderdik.” ve (وَمَنْ أَحْسَنُ قَوْلًا مِّمَّنْ دَعَا إِلَى اللَّهِ)¹⁹⁹ “Allah’a çağıran, dine ve dünyaya yararlı iş yapan ve “Ben muslumanlardanım” diyenden daha güzel sözlü kim vardır?” ve mışrâ’-i şânîsi (وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا)²⁰⁰ “Hep birlikte Allah’ın ipine sımsıkı yapışın ...” kavlı-i şerîfinden iktibâs olunmuştur.

فَاقَ النَّبِيِّ فِي خَلْقٍ وَفِي خُلُقٍ وَلَمْ يُدَانُوهُ فِي عِلْمٍ وَلَا كَرَمٍ -38

[فَاقَ]: ‘dendir tefevvuk etti ma’nâsınadır, tefevvuk-i mekânî demektir ki murâd ‘ulüvv-i kâdrdir. (فَاقَ) zıkr olunduğu vakitte isti‘âre tarîkiyle ‘alâ murâd olunur. [النَّبِيِّ]: Nebînin cem’idir. [خُلُقٍ]: “Ha”-i mu’cemenin fethi ve “lâm”ın sükûnuyla luğatta takdîr ve icâz²⁰¹ ma’nâsınadır. Bu mağâmde mef’ûl ma’nâsınadır ki hüsn-i şûret ve a’zâ ve eşkâl ve elvânın ve i’tidâl-i etrâfın tenâsübünden kemâlat-ı zâhiriyye murâd olunur. [خُلُقٍ]: “Ha” ve “lâm”ın zammîyle tabî‘at ma’nâsınadır ki murâd, kemâlat-ı bâtınıyyedir. [وَلَمْ يُدَانُوهُ]’da (و) istînâf, (لَمْ يُدَانُوهُ) tekarriib etmedi ma’nâsınadır. [فِي عِلْمٍ]: ‘İlmde, [وَلَا كَرَمٍ]: Keremde demektir.

[Maḥşûl-i Beyit]

Şefâ‘at-i ‘uzmâsı racâ olunan Ḥabîb-i Ekrem ve Rasûl-i Muḥterem Efendimiz, kemâlat-ı zâhiriyye ve bâtınıyyede cemî‘-i enbiyâya tefevvuk eyledi ve enbiyâ-yı kirâm, ‘ilm ve keremde o Nebî-i zî-şâna qarîb olamadı demektir. Cenâb-ı Fahri Risâlet Efendimiz’in hüsn-i kemâl ve ḥişâl-i hamîde ve külli ḥalde efḍal-i enbiyâ olduğuna (تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ)²⁰² “O peygamberlerin kimini kiminden üstün kıldık ...”, (وَكَانَ فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكَ عَظِيمًا)²⁰³ “... Sana Allah’ın lutfu gerçekten çok büyük olmuştur.”, (وَرَفَعْنَا بَعْضَهُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ)²⁰⁴ [39] “Kimini kiminden derecelerle üstün kıldık ...” Kavlı-i şerifleri delâlet eder ki ehli tefsîr onunla Muḥammed ‘aleyhisselâm murâd olunur buyurmuşlardır.

¹⁹⁹ Fussilet 41/33.

²⁰⁰ Âl-i İmrân 3/103.

²⁰¹ Bu kelime elimizdeki eserde icad olarak geçmektedir. Asıl metinde icaz şeklindedir. Bkn. el-Harpûtî, Kaşîdetü’l-bürde me‘a şerḥihâ ‘Aşîdetü’ş-şühde, 128.

²⁰² el-Bakara 2/253.

²⁰³ en-Nisâ 4/113.

²⁰⁴ Zuhurf 43/32.

وَكُلُّهُمْ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ مُلْتَمِسٌ* غَرْفًا مِنَ الْبَحْرِ أَوْ رَشْفًا مِنَ الدِّيمِ -39

[وَكُلُّهُمْ]’de (و) ‘atıf için yâhûd ibtidâ içindir, lâkin ikincisi evlâdır ve (كُلُّ) lafzı (الْإِكْلِيل)’den me’huzdur ki pâdişâhın başına aksâ ettiği *tâc* ma’nâsınadır ve cem‘ zamîri enbiyâya râci‘dir. [مِنْ رَسُولِ اللَّهِ]: (مُلْتَمِسٌ) ‘ibâresine müte‘allıktır vezn için ve haşr için takdîm olunmuştur. [مُلْتَمِسٌ]: *İltimâs edici* ma’nâsınadır. [غَرْفًا]: Naşb ile (مُلْتَمِسٌ) ‘ibâresinin mef‘ûlûdür. (غَرْفًا), “gayn”-ı mu‘cemenin fethi, “râ”nın sükûnuyla *yedine şu almak* (مِلَى الْكَفِّ) ya‘nî *avucunu doldurmak* ma’nâsınadır ki isti‘âre tarîkiyle ahlâk-ı enbiyâ murâd olunduğu gibi. (الْبَحْرِ)’dan dahî teşbîh tarîkiyle ahlâk ve ‘ilm-i Nebî ‘aleyhisselâm murâd olunur. [أَوْ رَشْفًا]’de (أَوْ) “vâv”-ı vâsıla ma’nâsınadır, (رَشْفًا) bir yudum şu almaya derler. [مِنْ الدِّيمِ]: (رَشْفًا) ‘ibâresine müte‘allıktır, hâldir yâhûd şıfattır cem‘i (دِيمَةً) gelir, *ra‘d ve berksiz sükût ile nüzûl eden maţar ya‘nî yağmur* ma’nâsınadır. (دِيمَةً) lafzındaki (يَا) “vâv”dan bedeldir, zîrâ aslı (دَوْمَةً)’dir ki *devâmdandır*.

[Maḥşûl-i Beyit]

Avuc ile deryâdan ve ağız ile yağmurdan şu alındığı gibi cemî‘-i enbiyâ Rasûlüllâh şallallâhu Te‘âlâ ‘aleyhi ve sellem Hâzretleri’nden taleb edici ve ‘ilmi aḥz eyleyicidir. Ya‘nî Cenâb-ı Faḥr-i Risâlet Efendimiz ‘ilm ü keremde öyle bir baḥr-i bî pâyandır ki enbiyâ-yı kirâm ḥazarâtı onun deryâ-yı ‘ilm ü kereminden istifâde ve maţar gibi nüzûl eden fuyûzât-ı nebeviyyesinden istifâde ederler demektir.

وَوَاقِفُونَ لَدَيْهِ عِنْدَ حَدِّهِمْ* مِنْ نَقْطَةِ الْعِلْمِ أَوْ مِنْ شَكْلَةِ الْحِكْمِ -40

[وَوَاقِفُونَ]’de (و) ‘atıf için yâhûd hâl içindir, (وَاقِفُونَ) mübtedâ için ḥaber ba‘de ḥaberdir ve mef‘ûl-i şânîsi maḥzûftur, (مُطَّلِعُونَ شَيْئًا) demektir. Ya‘nî enbiyâ-yı ‘izâmın küllîsi bir şey’e muṭṭali‘dirler. [لَدَيْهِ]: (عِنْدَ) ma’nâsınadır, [40] zamîri ‘aleyhişşalâtu vesselâm Efendimiz’e râci‘dir. (لَدَيْ) ‘da sekiz luğât vardır. Ūlâ, “elif”-i maḥşûra ile (لَدَى). İkincisi “lâm”ın fethi, “dâl”ın zammî, “nûn”un sükûnuyla (لَدُنْ). Üçüncüsü, “lâm”ın fethi, “dâl”ın sükûnuyla, “nûn”un kesriyle (لَدَنْ). Dördüncüsü, “lâm”ın ve

“dâl”ın fethi ve “nûn”un sükûnuyla (دُنْ). Beşincisi, “lâm”ın zammi, “dâl”ın sükûnu, “nûn”un kesriyle (دُنْ). Altıncısı, lâm”ın fethi, “dâl”ın sükûnu ile (دُ).²⁰⁵ Yedincisi “lâm”ın zammi, “dâl”ın sükûnu ile (دُ). Sekizincisi “lâm”ın fethi, ve “dâl”ın zammiyle (دُ)’dür ki küllîsi ‘inde ma’nâsını ifâde eder. [حَدِّهِمْ]’de (الْحَدِّ), “hâ”nın fethiyle bu maqâmda mertebe ma’nâsınadır, cem‘ zamîri enbiyâ ‘aleyhim es-selâma²⁰⁶ râci‘dir. [مِنْ نَقْطَةِ الْعِلْمِ]: Faḥr-i ‘âlem Efendimiz’in ‘ilminden bir nokta demektir. [أَوْ مِنْ شَكْلَةٍ]: feth ile esre üstün ma’nâsınadır, (الْحِكْمِ), hikmetin cem‘idir ki (أَوْ مِنْ) [شَكْلَةٍ الْحِكْمِ] yâhûd ‘ulûm-i bâtinânın şeklinden demektir.

[Maḥşûl-i Beyit]

Enbiyâ-yı kirâm, mertebeleri ‘indinde ‘ilm ve hikmete vâkıf ve muṭṭali‘dirler, lâkin ‘ilmleri Faḥr-i ‘âlem şallallâhu Te‘âlâ ‘aleyhi ve sellem Efendimiz’in ‘ilmine nisbetle bir nokta ve vâkıf oldukları hikmet daḥî hareke gibidir. Ya’nî enbiyâ-yı ‘izâm ḥazarâtı Nebî ‘aleyhişşalâtu vesselâm Efendimiz Ḥazretleri’nin ḥuẓûr-i sa‘âdetlerinde ḥâzır ve sâkitlerdir. o Peygamber-i zî-şânın ‘ilmine nisbetle ‘alâ merâtibihim aḥz eyledikleri ‘ilmleri bir nokta ve hikmetleri şekle ya’nî üstün esre gibidir. Hâşılı, Faḥr-i ‘âlem Efendimiz’in ‘ilmi, ‘ilm-i ilâhîden me’ḥuẓdur ve enbiyâ-yı sâ‘ire de Faḥr-i ‘âlemin kaffe-i esrâr-ı ilâhîyi câmi‘ olan nokta-i ‘ilminden aḥz ettiler demektir.

فَهُوَ الَّذِي تَمَّ مَعْنَاهُ وَصُورَتُهُ ثُمَّ اصْطَفَاهُ حَبِيبًا بَارِئُ النَّسَمِ - 41

(هُوَ) [فَهُوَ الَّذِي]’deki (فَا) netice içindir, (هُوَ), “hâ”nın sükûnuyladır vezn için. (هُوَ) Nebî-i zî-şân ‘aleyhişşalâtu vesselâma râci‘dir. [تَمَّ]: Bir şey’in *tamamından kemâl* ma’nâsınadır. [مَعْنَاهُ]: (مَعْنَى) ma‘lûmdur. [وَصُورَتُهُ]: *Şekil* ve *hey’et* ma’nâsınadır (مَعْنَى) ve (صُورَةٍ)’den bu maqâmda murâd, kemâl-i bâtinî ve kemâl-i zahirîdir. [تَمَّ]: Ondan *sonra* ma’nâsını ifâde eder. [اصْطَفَاهُ]: *İhtiyâr* ve *intihâb* ma’nâsınadır. [41] [حَبِيبًا]: (اصْطَفَاهُ) zamîrinden ḥâldir yâhûd (جَعَلَ) ma’nâsı inzimâmıyla (اصْطَفَاهُ) için mef’ûl-i

²⁰⁵ Kelimelerin irabını yapıldığı bölümde *Altıncısı*, “lâm”ın fethi, “nûn”un sükûnu ile لُنْ şeklinde görülmektedir. Fakat Harpûtî şerhinde lâm”ın fethi, “dâl”ın sükûnu ile دُ şeklinde görülmektedir. Bkn. el-Harpûtî, *Kaşîdetü’l-bürde me’a şerhihâ ‘Aşîdetü’ş-şühde*, 132.

²⁰⁶ Teziminin konusu olan tercüme eserde aleyhisselâm olduğu görülmüştür, çoğul zamirine çevrilmiştir.

[وَاحْكُمُ]²⁰⁷ Hıfâb şîğası üzerine sen hüküm eyle demektir. [يَمَّا شَيْتُ]: Murâd ettiğin vechle. [مَدْحًا]: Zâmîr-i mahzûfdan hâldir, mevşûle râci'dir. [وَاحْكُمُ]: *Ahkâm* ma'nâsına olur ise evveli te'kîd olur yâhûd (لَا تَتَجَاوَزْ عَنِ الْحَدِّ) (الْإِنْسَانِيَّ) ya'nî *medh*le hükümünde diğkât eyle tâ ki hadd-i insânîyi tecâvüz etmesin demektir.

[Maḥşûl-i Beyit]

Tâ'ife-i naşârânın nebîleri Hâzreti 'Îsâ 'aleyhisselâmı hâşâ ibnu'l-lâh diyerek vaşf ettikleri gibi, Cenâb-ı Faḥr-i Risâlet Efendimiz'i medḥ ve şenâ eyleme ve o iddi'âyı bâtılâyı terk et, onun gayri murâd eylediğin vechle evşâf-ı Cenâb-ı Risâletpenâhî'de devâm ve faḳat medḥle hükümünde hadd-i insânîyi tecâvüz etmemesine ihtimâm eyle. Ya'nî naşârânın Hâzreti 'Îsâ'ya birtakım isnâdât ile ettikleri medḥ gibi sende Faḥr-i 'âlem Efendimiz'i medḥ etme, zîrâ ḥaṭâ-yı 'azîmdir. o Peyğamber-i zî-şânı her ne denlû medḥ ve şenâ etmek murâd eder isen evşâf ve aḥlâḳ-ı Rasûlüllâh'ı me'a'l-iftihâr zîkr ve beyân eyle lâkin dâ'ire-i 'ubûdiyyetten çıkarma demektir.

فَانْسُبْ إِلَى ذَاتِهِ مَا شَيْتَ مِنْ شَرَفٍ وَانْسُبْ إِلَى قَدْرِهِ مَا شَيْتَ مِنْ عِظَمٍ -44

[فَانْسُبْ] de (فَا) tefsîr içindir, nesebet izâfettir. [إِلَى ذَاتِهِ]: Zâtın aslı (ذَوِي) idi yâ ḥazf olundu zû kaldı, tâ 'ivaż olundu zut oldu, "vâv" "elif" e ḳalb edildi zât oldu, nefis ma'nâsınadır. [مَا شَيْتَ]: Şât dahî zât gibidir. [مِنْ شَرَفٍ] de²⁰⁸ olan tenvîn ta'zîm ve ta'mîm içindir. [وَانْسُبْ إِلَى قَدْرِهِ]: Ḳadr *miḳtâr* ma'nâsınadır, miḳtârdan murâd mertebedir. [مِنْ عِظَمٍ]: 'Azamet'in cem'idir, *fehâmet* ma'nâsınadır. Şeref ile 'azamet beynlerindeki fark, şeref zâta ve 'azamet şîfâta nisbet olunduğudur. (مَا شَيْتَ مِنْ) den²⁰⁹ murâd Hâzreti Nebî-i zî-şânın 'ulüvv-i ḳadr u mertebesi ve ṭavr-ı cemâli ve 'azameti ve mu'cizât u irhâşâtı [43] ya'nî Peyğamber ba's olunmazdan muḳaddem

²⁰⁷ Burası وَالْحَكْمُ şeklinde yazılmıştır fakat beyitin kendisinde وَأَحْكُمُ şeklindedir.

²⁰⁸ Beyitin kendisinde مِنْ harfi ceri, kelimelerin irab edildiği kısımda ise فِي harfi ceri kullanılmıştır.

²⁰⁹ İncelenen tercüme eserde *bi mâ şî te min 'izâmin* şeklindedir fakat beyitin kendisinde "ba" harfi ceri bulunmamaktadır. el-Harpûtî'deki irab edilen bölümden olduğu gibi naklettiği görülmektedir. Bkn. el-Harpûtî, *Ḳaşıdetü'l-bürde me'a şerhihâ 'Aşîdetü'ş-şühde*, 140.

Peygamber olacağına ‘alâmet olan havâriğ-ı ‘âdât-ı mi‘râc ve münâcâtı ve enbiyâ-yı kirâma imâmet ve şefâ‘at-i ‘azîmetidir.

[Maḥşûl-i Beyit]

Cenâb-ı Faḥr-i Risâlet Efendimiz’in zât-ı şerîfine şerâfetten ve ḳadr-i ‘âlîsine ‘azamet ve feḥâmetten murâd ettiğın şeyi nisbet eyle. Ya‘nî beyit-i ûlâ maḳâm-ı tefsîrde Ḥazreti Faḥr-i ‘âlem şallallâhu Te‘âlâ ‘aleyhi ve sellem Efendimizi tâ‘ife-i naşârânın ‘Îsâ ‘aleyhisselâmı medḥ ettikleri gibi temeddühden ictinâb eyledikten sonra şerefi zâtına ve ‘azamet ü feḥâmeti şîfâtına izâfetle ne ḳadar iḳtidârın vâr ise vaşf ve şenâ etmekten çekinme demektir.

فَإِنَّ فَضْلَ رَسُولِ اللَّهِ لَيْسَ لَهُ حَدٌّ فَيُعْرَبُ عَنْهُ نَاطِقٌ بِفَمٍّ -45

[فَإِنَّ]’de (فَا) ta‘lîl içindir, [فَضْلَ رَسُولِ اللَّهِ]’de faẓl ziyâde ve *tefevvuk* ma‘nâsınadır, maşdar ve fâ‘iline muzâfdır. [حَدٌّ]: Bu maḳâmda (حَدٌّ) *gâyet* ve *nihâyet* yoktur veyâhûd *iḥâta edici* vaşf yoktur ma‘nâsınadır. [فَيُعْرَبُ]’de (فَا) nefiy için cevâbdır, (يُعْرَبُ) menşûbdur bi eni‘l-muḳadderati, (أَيُّ أَنْ يُعْرَبُ) taḳdîrindedir o da ‘irabdan me‘hûzdur, *izhâr* ve *ibâne* ma‘nâsınadır. Ya‘nî *ibâne*, *gecelemek* ve *gece* geçirmek demektir. Va ba‘zı kere *taḥsîn* ve *ta‘bîr* ma‘nâlarına da gelir, ancak bu maḳâmda murâd evvelki ma‘nâdır ya‘nî *izhâr* ma‘nâsıdır. [عَنْهُ]: (يُعْرَبُ)’ye müte‘allıktır. [نَاطِقٌ]: Mütakellim ma‘nâsınadır. [بِفَمٍّ]’de (بَا) isti‘âne içindir, (نَاطِقٌ) kelimesine müte‘allıktır. (نُطِقَ) lisânladır, ancak fem ile ta‘bîr, zîkr-i maḥal ve irâde-i hâl ḳabîlindedir. Nuṭḳ-ı fem ile taḳyid, te‘kîd içindir.

[Maḥşûl-i Beyit]

Rasûlüllâh şallallâhu ‘aleyhi ve sellem Efendimiz’in faẓline ḥad ü nihâyet yoktur. O faẓlin gâyetini beyân ve tavşîfe bir lisân ḳâdir değıldir. Ya‘nî Cenâb-ı Faḥr-i Risâlet Efendimiz’in zâtına, şeref ve şîfâtına feḥâmet ü ‘azameti dilediğın mertebede nisbet eyle, zîrâ faẓl ü şerefının nihâyeti bulunmaz. Ve hiçbir lisân, evşâf-ı Rasûlüllâh’ın gâyetine eremez demektir. Bu beyitte [وَأَنَّ الْفَضْلَ بِيَدِ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ]

... ve bütün lutfun Allah'ın elinde olup onu dilediğine verdiğini ²¹⁰ [وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ] bilsinler. Allah büyük lutuf sahibidir” âyet-i celîlesine telmîh vardır. [44]

لَوْ نَاسَبَتْ قَدْرَهُ آيَاتُهُ عِظَمًا أَحْيَى اسْمُهُ حِينَ يُدْعَى دَارِسَ الرَّمَمِ -46

[لَوْ نَاسَبَتْ] de (لَوْ) kelimesi harf-i şartdır, (نَاسَبَتْ), (الْمُنَاسَبَةُ)’den müştaktır, ma’nâsınadır. [قَدْرُهُ]: Naşb ile (نَاسَبَتْ)’in mef’ûlüdür, ta’rîfî dahî sebkat etti. [آيَاتُهُ]: Ref’le nâsebetin fâ’ilidir, âyât, âyetin cem’idir ‘alâmet ma’nâsını ifâde eder. [عِظَمًا]: ‘Azamet ma’nâsınadır. [أَحْيَى اسْمُهُ] de (أَحْيَى), (إِحْيَى)’dandır, hayâtı îcâd ve i’tâ ma’nâsınadır. (اسْمُهُ) ref’le (أَحْيَى)’nın fâ’ilidir. İsim ma’lûmdur ki Nebî-i zi-şânın ism-i şerîfidir. [حِينَ يُدْعَى]: Meçhûl sîğasıdır, (دَعَا)’dandır, zamîri Allâh u Te’âlâ Hazretleri’ne râci’dir. [دَارِسَ الرَّمَمِ]: Naşbla (أَحْيَى)’nın mef’ûlüdür, (الرَّمَمِ) (الْقِطْعِ) (الرَّمَمِ) (رِمَّةً)’nin cem’ide (الرَّمَمِ)’dir. (عِظَامٌ بِأَلِيَّةٍ) ya’nî eski ve köhne kemikli demektir.

[Maḥşûl-i Beyit]

Ol Hazreti Peygamber-i ‘âlî kâdrin mu‘cizâtı bâhirasi, kendi mertebesine göre olsaydı bir meyyite hitâben Muḥammed ‘aleyhisselâmın ism-i şerîfî hürmetine Cenâb-ı Mevlâ seni ihyâ eylesin denilse der ‘ikâb hayât-ı tâze bulurdu.

Ya’nî Cenâb-ı Faḥr-i Risâlet Efendimiz’in şeref ve feḥâmet-i ‘azameti o mertebededir ki, ism-i ‘âlîsi hürmetine ‘izâm-ı bâliyenin sebep-i hayât etmesi temennî olunsa mûcâb buyurulur idi, lâkin muktezâ-yı hikmet, mu‘cizât-ı bâhirâsı ‘ulu kâdrine nisbet olunmamış demek olur.

حِرْصًا عَلَيْنَا فَلَمْ نَرْتَبْ وَلَمْ نَهْمِ -47²¹¹ لَمْ يَمْتَحِنَا بِمَا تَعِيَ الْعُقُولُ بِهِ

²¹⁰ el-Hadîd 57/29.

²¹¹ (يُظْهِرُنْ أَنْوَارَهَا لِلنَّاسِ فِي الظُّلَمِ) beyitinden (لَمْ يَمْتَحِنَا بِمَا تَعِيَ الْعُقُولُ بِهِ) beyitinden haşşası budur ki cehl ve bid’at aşhâbından bir kavme dâhil olubda cehâlet ve beḥâletlerinden nâşî onlarla mücâdele etmekten ḥavf iden kimse, şu ebyâtı bir kağıda yazıp sağ kolunun bir kıt’ası üzerine ta’lîk etmeli, o kimse tekellüm eylediği vakitte, cehlen ondan istima’ edip ḥakka maḥrûn kelimâtda muḥâlefete kâdir olamazlar ve birisinden bir ḥâceti olur ise tereddüd edemezler (‘Abdü’s-selâm). Bkn. Yalvaçlı, el-Mecmû’atü’l-kübrâ mine’l-kaşâ’idi’l-fuḥrâ (Hacı Mahmud Efendi, 3692), 11.

[لَمْ يَمْتَحِنًا]: (الامْتِحَان) 'dan *ihtibâr*²¹² ve *ibtilâ* ma'nâsınadır, yâhûd (الْمِحْنَةِ) 'dendir, miñneti üzerine yükletmedi demektir. [بِمَا] 'daki (بَا) (يَمْتَحِن) 'e müte'allıktır. [تَعْيٍ]: Muzâri'dir, (أَعْيٍ) 'den değil (عِي) 'dendir *te'ib* ve *muşakkaat* ma'nâsınadır. [الْعُقُولُ بِهِ]: 'Aqlın cem'i 'uqûldür, 'aql tedbîr ve taşarrufa mu'allak ve bedene müte'allak bir cevherdir. [بِهِ]: (تَعْيٍ) 'ya müte'allıktır, zamîr (مَا) -i mevşûle râci'dir. [حِرْصًا]: Bir şeyde *şiddet* ve *ragbet ü meyl* ma'nâsınadır. [عَلَيْنَا]: 'Alâ (حِرْصًا) 'a müte'allıktır. [فَلَمْ نَرْتَبْ] 'de (فَا) neticedir, (نَرْتَبْ) 'dan *şek* ma'nâsınadır. [وَلَمْ نَهْم]: (لَمْ نَهْم) 'dan muzâri'dir, tehayyür *ma'nâsınadır* ki (لَمْ نَهْم), tehayyür etmedik, ya'nî hayrette kalmadık demektir.

[Maḥşûl-i Beyit]

Ol Nebî-i zi-şân [45] 'aklın te'ib ve meşakkaatı ile bize bir şey tahmîl etmedi ve biz onun hak Nebî olduğunu taşdik ve mutâba'atda şek eylemedik. Ya'nî aḥkâm-ı şerî'atde, öyle 'akla te'ib ve meşakkaat getirecek tekâlif-i şakka ile bizi ibtilâ kılmadı ve biz daḥî o Hazreti Rasûl-i Ekrem'in nübüvvetini taşdikde ve ona şiddet-i ragbetle teb'iyette aṣlâ ve kaṭ'â şek etmedik ve tahayyürde kılmadık demektir. İş bu beyitte (لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ) ²¹³ “Andolsun, size içinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki sizin sıkıntıya düşmeniz ona ağır gelir” kavlı-i şerîfine telmîh, (وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ) ²¹⁴ “Ve seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik” kavlı-i şerîfine îma (... وَيَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ وَالْأَغْلَالَ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ ...) ²¹⁵ “... Ağırılıklarını kaldırır, üzerlerindeki zincirlerini çözer...” âyet-i celîlesine (بُعِثْتُ بِالْخَنِيفَةِ السَّهْلَةِ السَّمْحَاءِ) ²¹⁶ “... kolay bir hanîflikle gönderildim.”, (وَلَقَدْ جِئْتُكُمْ بِهَا بَيِّضَاءَ نَفِيَّةٍ) ²¹⁷ “And olsun ben size tamamen halis bir din getirdim.” eḥâdîs-i nebeviyyeye işâret vardır.

²¹² Tercüme eserimizde bu kelime *ihtiyar* olarak geçmektedir fakat Harpûtî *ihtibâr* olarak kaydetmiştir. Bkn. el-Harpûtî, *Ḳaşıdetü'l-bürde me'a şerhihâ 'Aşîdetü's-şühde*, 144.

²¹³ et-Tevbe 9/128.

²¹⁴ el-Enbiyâ 21/107.

²¹⁵ el-Â'râf 7/157. Ayet metninde olan اصرهم kelimesi احرهم şeklinde yazılmış görülmektedir.

²¹⁶ el-Harpûtî, *Ḳaşıdetü'l-bürde me'a şerhihâ 'Aşîdetü's-şühde*, 146.

²¹⁷ el-Harpûtî, *Ḳaşıdetü'l-bürde me'a şerhihâ 'Aşîdetü's-şühde*, 146.

أَعْيَ الْوَرَىٰ فَهَمْ مَعْنَاهُ فَلَيْسَ يَرَىٰ لِلْقُرْبِ وَالْبُعْدِ مِنْهُ غَيْرُ مُنْفَجِمٍ -48

[أَعْيَ]: (الْإِعْيَاءُ), ‘aczenmek ma’nâsınadır. [الْوَرَى]’da “elif” ve “lâm” istiğrâk içindir, (الْوَرَى) halk ma’nâsınadır. İmdi (أَعْيَ الْوَرَى), (أَعْجَزَ جَمِيعَ مَخْلُوقَاتِ) demektir. Türkîsi *mahlûkâtın cem’isini ziyâde ‘âciz kıldı*. [فَهَمْ مَعْنَاهُ]: Ref’le (أَعْيَ)’nın fâ’ilidir ki onun mef’ûlüne muzâfdır, (أَيُّ فَهْمِهِمْ مَعْنَاهُ) takdîrindedir. Anlamak, *zihn* ile *idrâk* etmek ma’nâsınadır. (مَعْنَاهُ), ma’nâ lûgatça lafz vesâ’ir delillerin müş’ir olduğu şûret, *zihnin* ve akl-ı beşerin fehm ü idrâkinden ‘âciz bulunduğu umûr-i mücerrede-i rûhânîye derler. [فَلَيْسَ]’de (فَ) faşîha, (لَيْسَ)’nin aşlı (لَا أَيْسَ)’dir ki (أَيْسَ) mevcûd için isimdir. (لَا أَيْسَ) denildiği vakitte *lâ mevcûd ve lâ vücûd* ma’nâsınadır. Keşret-i isti’mâlden nâşî “elif” hâzıf olunup (لَيْسَ) kalmıştır, olmadı mevki’inde isti’mâl olunur. [يَرَى]: Meçhûl sîğası üzerine muzâri’dir, ya *ru’yet-i başariyyeden yâhûd ru’yet-i kalbiyyedendir*. Eğer ru’yet-i başariyyeden olur ise gelecek (لِلْقُرْبِ وَالْبُعْدِ) kavli fâ’il maqâmına ka’im olur, mef’ûldür ve eğer ru’yet-i kalbiyyede olur ise mef’ûl-i şânî me’a’l mecrûri, câreynin biridir. [لِلْقُرْبِ]: Ba’zı nüshada (فِي) ile ve ba’zı nüshada (لِ) ile vâki’ oldu. İmdi “lâm” “fî” ma’nâsınadır, kurb *yakın olmak* ma’nâsına olduğu gibi. (بُعْدِ) dağî (بُعْدِ) ma’nâsınadır. [مِنْهُ]: Ba’zı nüshada (مِنْهُ)’ye bedel (مِنْهُمْ) vâki’ [46] olmuştur. (مِنْهُ) olur ise zamîri (مَعْنَاهُ)’ye ve (مِنْهُمْ) olur ise (الْوَرَى)’ya râci’dir. [غَيْرُ مُنْفَجِمٍ]: (الْإِنْفِجَامِ)’dan müştaktır, *kemâl ma’nâsını işbâtıdan ‘âciz* demektir. Murâd Peygamber-i zi-şânın ma’nâ-yı kemâlini bilmekten ‘âciz demektir.

[Maḥşûl-i Beyit]

Ol Meḥḥar-ı mevcûdâtın ma’ânî-i ḥafîyye²¹⁸ ve kemâlât-ı ‘aliyye-i seniyyesini fehmde cemî’-i mahlûkât ziyâde ‘âcizdir. Belki ḥaḳîḳat ma’nâsını yakînde ve uzakda idrâk etmek kâbil değildir. Ya’nî o Server-i enbiyânın kemâlat-ı bâtîniyye ve ḥaḳîḳat-i Muḥammediyyesini yakînde ve uzakda fehm ü idrâkdan herkes ‘âciz ve kâşırdır.

كَالشَّمْسِ تَظْهَرُ لِلْعَيْنَيْنِ مِنْ بُعْدٍ صَغِيرَةً وَتَكِلُ الطَّرْفَ مِنْ أَمَمٍ -49

²¹⁸ *Ḥafî* olması gerekirken, tez konusu eserde *ḥafî* şeklinde yazıldığı görülmektedir.

[كَالْشَّمْسِ]: Şems, cemî‘-i ‘âlem için ziyâ verici olan *kevkeb-i nehâriye* derler.

[تَظْهَرُ]: (ظُهُور)‘dan te‘nîs şîğasıdır, zîrâ şems müenneş-i semâ‘îdir. Nâzım-ı fâhim bu beyitte temsîl tarîkiyle şemsi, Nebî ‘aleyhisselâmın cemâline teşbîh eylemiştir. Nitekim Sezâyî merhûm vaşf-ı Nebî‘yi meş‘ar olan bir na‘tta,

Cemâlin nûruna nisbet güneş bî nûr bî ferdir

Güneş sensin ki zerrâtın nebîlerle velilerdir²¹⁹

buyurmuştur. [لِلْعَيْنَيْنِ]: Teşniye şîğasıdır, (تَظْهَرُ)‘ye müte‘allıktır, “elif” ve “lâm” istiğrâk içindir, ya‘nî her bir ‘ayn için demektir. [مِنْ بَعْدٍ]: Kezâlik (تَظْهَرُ)‘ye müte‘allıktır, (بَعْدٍ) zammeteyn ile kurbın zıddıdır ki ta‘rîfî beyit-i evvelde mürûr eyledi. [صَغِيرَةً]: Naşb ile hâldir, (صَغِير) ya‘nî *küçük* olduğu halde demektir. [وَتَكِلُ]: (تَكِلُ)‘ye [مِنْ أَمٍّ]: Kezâlik (تَكِلُ)‘ye müte‘allıktır, (أَمٍّ) fetḥateyn ile kurb ya‘nî yakınlık ma‘nâsınadır.

[Maḥşûl-i Beyit]

Şems, nûr-i nübüvvet gibidir, insanın gözleri-çün uzaktan küçük bir halde görünür amma yakından nazar u başarı ‘âciz ve gözleri kamaştırıp, ru‘yet edenleri müteḥayyir kılar. Ya‘nî Nâzım-ı fâhim beyit-i evveli maḥâmı te‘yidde temsîl tarîkiyle buyururlar ki âsumâna nazar ettiğin vakit kurb-ı hürşîd²²⁰ uzaktan küçük bir şey görünür, lâkin onun ḥaḳîkatini idrâk için bir şahş teḳarrüb etse nefsin ‘acizden başka bir şey keşf etmesi kâbil değildir, [47] işte nûr-i nübüvvet daḥî böyledir. Fahr-i ‘âlem şalla‘l-lahu Te‘âlâ ‘aleyhi ve sellem Efendimiz bâdi-i nazarda efrâd-ı beşerden bir ferd görünür, amma cemâl-i zâtı ve kemâl-i şıfâtı te‘emmül olunursa ḥaḳîkat ma‘nâsını fehm ü idrâkta cemî‘-i maḥlûkât ‘âciz ve müteḥayyirdir. Bu beyitte Nebî ‘aleyhisselâmın *اللَّهُمَّ اجْعَلْنِي فِي عَيْنِي صَغِيرًا أَيْ لِمُشَاهَدَةِ عَظَمَتِكَ وَفِي أَعْيُنِ النَّاسِ كَبِيرًا أَيْ لِمُكَاشَفَةِ* ‘aleyhisselâmın *قُدْرَتِكَ* kavlı-i şerîfine işâret-i dakîka vardır. Mefhûm-i ma‘nâsı “*Yarabbi senin*

²¹⁹ Ali Rıza Uygun, *Hasan Sezâyî’nin Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri, Divânı’nın tenkitli Metni ve İncelemesi*, (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1999), 37.

²²⁰ Hürşîd: Güneş.

‘azametini müşâhede için beni benim gözümde şağîr ve kudretini keşf için nâsın gözlerinde kebîr kıl.”^{221 222} demektir.

وَكَيْفَ يُدْرِكُ فِي الدُّنْيَا حَقِيقَتَهُ قَوْمٌ نِيَامٌ تَسَلَّوْا عَنْهُ بِالْحُلُمِ -50

[وَكَيْفَ]: Ba‘zı nüshada “fâ” ile vâki‘ olmuştur. (وَكَيْفَ)’de (و) ‘âtıfîr, (كَيْفَ), (يُدْرِكُ)’nün zarfıdır, istifhâm bu ma‘âmda vu‘û-i inkâr içindir. (كَيْفَ), (يُدْرِكُ)’nün tekaddüm etmesi, istifhâm şadâreti kelâmı iktizâ etmesi-çün. [يُدْرِكُ]: İdrâkdan taşavvur-i mu‘tlaq, yâhûd ihâta ma‘nâlarıdır. [فِي الدُّنْيَا]: (يُدْرِكُ)’ye müte‘allık ve ma‘nâsı ma‘lûmdur, ha‘îkât ve kemâlat-ı Muhammediyye müstetir ve muhtefî olmakla dünyâda lâıyıkıyla idrâki ‘adîmu’l-îmkândır. [حَقِيقَتَهُ]: Naşb ile (يُدْرِكُ)’nün mef‘ûlûdür, zamîri ‘aleyhişşalâtu vesselâma râci‘dir. Ha‘îkât bir şey’in kemâlini tahşîş iledir. [قَوْمٌ]: Ref‘le (يُدْرِكُ)’nün fâ‘ilidir, (قَوْمٌ) cemâ‘at-i ricâl için isimdir. [نِيَامٌ]: Ref‘le (قَوْمٌ)’un şıfatı ve (قَائِمٌ)’in cem‘idir, (نِيَامٌ)’dan murâd isti‘âre ve mecâz tarîkiyle ğaflettir. (نَوْمٌ) zıkr olunduğu vakitte ğaflet murâd olunur. [تَسَلَّوْا]: (التَّسْلِيَةُ)’dendir, bi ma‘nâ (فَنَعُوا وَكَتَفُوا) ya‘nî kanâ‘at ve iktifâ ettiler demektir. [عَنْهُ]: (تَسَلَّوْا)’e müte‘allıktır, zamîri Nebî ‘aleyhişşalâtu vesselâma veyâhûd (حَقِيقَتَهُ) kelimesine râci‘dir. [بِالْحُلُمِ]: Zâmmeteyn ile nâ‘imin düşte gördüğü hayâlât ma‘nâsıdır.

[Maḥşûl-i Beyit]

Ol Server-i enbiyânın ha‘îkât-i Muhammediyesini dünyâda ne keyfiyyetle idrâk eder o cemâ‘at-i ğâfile ki, nevmde onun ma‘rifetinden evhâm ve hayâlâtıyle kanâ‘at ederler. Ya‘nî hal-i menâmda Cenâb-ı Fahr-i Risâlet Efendimiz’in hayâlini görmekle kanâ‘at ve iktifâ eden cemâ‘at-i ğâfile, müstetir [48] ve muhtefî olan ha‘îkât-i Muhammediyyesini bu ‘âlem-i dünyâda naşıl fehîm ü idrâk idebilir, edemez demek olur. Bu beyitte Nebî ‘aleyhişşelâmın (النَّاسُ نِيَامٌ فَإِذَا مَاتُوا انْتَبَهُوا)²²³ kavî-i şerîfine tenbîh vardır. Ya‘nî “Nâs uykuudadır, öldükleri vakitte ğafletten intibâh ederler.”

²²¹ el-Harpûtî, *Ḳaşıdetü’l-bürde me‘a şerhihâ ‘Aşîdetü’s-şühde*, 148.

²²² Osman Tefkî Efendi’nin hatalı tercümede bulunduğî görülmektedir. Cümle “Yarabbi senin ‘azametini müşâhede için beni benim gözümde şağîr ve kudretini keşf için nâsın gözlerinde kebîr kıldın” şeklinde yazılmıştır.

²²³ el-Harpûtî, *Ḳaşıdetü’l-bürde me‘a şerhihâ ‘Aşîdetü’s-şühde*, 150.

51-224 فَمَبْلَغُ الْعِلْمِ فِيهِ أَنَّهُ بَشَرٌ وَأَنَّهُ خَيْرُ خَلْقِ اللَّهِ كُلِّهِمْ

[فَمَبْلَغُ الْعِلْمِ]’de (فَا) tafşıl ve tefsîr içindir, (مَبْلَغ) müntehâ ve gâyet ma’nâsınadır, [فِيهِ]: ‘ilim ma’lûmdur. (الْعِلْمِ)’de “elîf” ve “lâm” kendinde muzâfun ileyhden ‘ivaẓdır, ‘ilim ma’lûmdur. (مَبْلَغ)’e müte‘allıktır, yâhûd zarf-ı müsteķar ‘ilm için şıfattır ve kendinde muzâf hâzıf olunmuştur, (فِي شَأْنِهِ) ‘aleyhisselâm demektir. [أَنَّهُ]’de (أَنَّ) onun ismi ve haberiyle berâber mübtedânın haberidir, zam’iri ‘aleyhisselâma râci’dır. [بَشَرٌ]: Ma’lûmdur, [وَأَنَّهُ] üzerine ma’tûfdur. [خَيْرٌ]: Herkes ‘indinde ma’tlûb ve mergûb olup bâ’îs-i menfa’at olan şeye derler. [خَلْقِ اللَّهِ]: (خَلَقَ), maḥlûk ma’nâsınadır. [كُلِّهِمْ]: Zamîri (خَلَقَ)’a râci’dır.

[Maḥşûl-i Beyit]

Bizim ‘ilmimizin nihâyeti ve fehminizin ğâyeti o Meḥḥar-i mevcûdât, efrâd-ı insândan bir beşer-i ‘azîm ve cevher-i cisimdir lâkin ḥaḳîḳat ma’nâda cemî-i maḥlûkâtın eḳdali ve kâ’inâtın seyyididir.

وَكُلُّ آيٍ آتَى الرُّسُلَ الْكِرَامُ بِهَا فَإِنَّمَا اتَّصَلَتْ مِنْ نُورِهِ بِهِمْ - 52

[وَكُلُّ]’de (و) beyit-i evvele ‘atfu’l-‘illeti ‘ala’l-ma’lûli kabîlindendir. (كُلُّ), ref’le mübtedâ nekraya muzâfdır, efrâdı ‘umûmiyyeyi ifâde eder. [آيٍ]: Âyetin cem’idir, ‘alâmet-i zâhire ma’nâsınadır, âydan müştaktır, maḥsûsât ve ma’kûlâtta müsta’meldir bu maḳâmda murâd mu’cizâtdır. [آتَى الرُّسُلَ]’de etâ, ya ḥâzır oldu veyâhûd geldi ma’nâsınadır. (الرُّسُلَ) zarûret-i vezn için “sîn”in sükûnuyla rasûlün cem’idir. [الْكِرَامُ]: Kerîmin cem’idir, ya kerîmdendir, zîrâ rusul-i kirâm şerî’atleriyle ümmetleri üzerine in’âm edici, tarîḳ-i hidâyeti irâ’e eyleyici küfr ve ḳalâletten [49] ḥalâş kılıcıdır veyâhûd kerâmettendir. [بِهَا]’da (بَا) mülâbese içindir ve (آتَى)’ya müte‘allıktır, zamîr (آيٍ)’e râci’dır. [فَإِنَّمَا اتَّصَلَتْ]: O mu’cizât taḥḳîḳ muttasıl oldu demektir. [مِنْ نُورِهِ]: (اتَّصَلَتْ) kelimesine müte‘allıktır ve zamîri Muḥammed ‘aleyhişşalâtu vesselâma

224 Beyitin وَأَنَّهُ خَيْرُ خَلْقِ اللَّهِ كُلِّهِمْ bölümünün Peygamber Efendimiz (s.a.v.) tarafından ilham edildiği Kaşîdetü’l-bürde’nin giriş kısmında anlatılmaktadır.

râci'dir, nûr-i ziyâ verici bir cevherdir. [يَهُمُّ]: (اتَّصَلَتْ)'e mûte'allıktır, zamîri (الرُّسُلُ) içindir.

[Maḥşûl-i Beyit]

Rusûl-i kirâmın getirdiği her bir mu'cize o server-i enbiyânın nûrundan onlara muttaşıl olmuştur. Ya'nî enbiyâ-yı 'izâmin izhâr eyledikleri mu'cizelerin cümlesi, Cenâb-ı Fahr-i Risâlet Efendimiz'in nûr-i nübüvvetinden muttaşıl ve onun şerefi hürmetine hâsıl olmuş demektir.

فَإِنَّهُ شَمْسٌ فَضْلٌ هُمْ كَوَاكِبُهَا يُظْهِرْنَ أَنْوَارَهَا لِلنَّاسِ فِي الظُّلْمِ -53

[شَمْسٌ فَضْلٌ]: 'شَمْسٌ' (فَا) ta'lîl içindir ve zamîri Nebî 'aleyhisselâma râci'dir. [فَإِنَّهُ]:

Şemsden isti'âre-i muşarraha tarîkiyle Nebî 'aleyhisselâm murâd olunur. Şems, (فَضْلٌ)'e muzâfdır faẓl *kerem*, 'inâyet, ihsân, cûd, 'ilm, hüner, dâniş ma'nâlarıdır. Keşret-i nef'i ve 'ulv-i rif'at ve zuhûr-i şerî'at ve celâlet-i kâdr ve 'azamet-i menzile için 'aleyhişşalâtu vesselâm Efendimiz'e şems tesmiye olundu, zîrâ kemâliyle ihâta kâbil değildir. Kevâķib-i sâ'ire, şemsin nûrundan istimdâd ettikleri gibi, nûr-i enbiyâ dahî o Nebî-i zîşânın nûrundan istimdâd edicilerdir. [هُمْ]: Enbiyâ-yı kirâma râci'dir. [كَوَاكِبُهَا]: (الْأَقْمَارُ) veyâhûd (النُّجُوم) ya'nî yıldızlar murâd olunur, zamîri (الشَّمْسُ)'e râci'dir. [يُظْهِرْنَ أَنْوَارَهَا]: O kevâķib, envâr-ı şemsi izhâr ederler demektir. [لِلنَّاسِ]: Nâs için ya'nî cemî'-i 'ibâd için, [فِي الظُّلْمِ]: (ظُلْمَةٌ)'nin cem'i (الظُّلْمُ)'dir, şemsin gaybûbetinde demektir.

[Maḥşûl-i Beyit]

Ol Hâzreti Fahr-i risâlet hürşid-i fazilettir. Peygamberân-ı sâ'ire o şems-i faẓlin kevâķibidir, şemsin gaybûbetinde cemî'-i 'ibâd için envâr-ı şemsi izhâr ederler. Ya'nî beyit-i evvelde beyân olunduğu üzere rusûl-i kirâmdan şâdır olan mu'cizeler nûr-i nübüvvetinden muttaşıl olmuştur. Zîrâ Nebî 'aleyhisselâm şems-i faẓldır, vesâ'ir enbiyâ-yı 'izâm onun kevâķi'bidir ki şemsin gaybûbetinde nâs için izhâr eyledikleri envâr, o şems-i faẓlin nûrudur demek olur. [50]

Nâzım-ı fâhim 'aleyhişşalâtu vesselâm Efendimiz'in hüsn-i hûluk ve şüretini şemse teşbîhle icmâlen beyân eyledikten sonra ona tâbî' olan ba'zı ahlâk ve sîret-i Rasûlüllâh'ı dahî tafşîle şurû' ve ibtidâr ile ebyât-ı âtiyeyi îrâd buyururlar.

بِالْحُسْنِ مُشْتَمِلٍ بِالْبَشْرِ مُتَّسِمٍ - 54²²⁵ أَكْرَمَ بِخَلْقِ نَبِيِّ زَانَهُ خُلُقٌ

[أَكْرَمَ]: Emr-i hâzır şîğası üzerine fi'l-i te'accübdür, zamîri müstetir Allâh'a râci'dir, *ne 'acâyib ikrâm etti demektir*. [بِخَلْقِ] de (بَ) kendinde zâ'iddir, (الْخَلْقِ) zât ve şûret ma'nâsınadır. [نَبِيِّ] de olan tenvîn ta'zîm içindir, fi nebiyyin fehîmin demektir ki maķâm ķarînesiyle Muħammed 'aleyhişşalâtu vesselâm murâd olunur. [زَانَهُ]: Cümlesi Nebî için şıfattır ve zînettendir, *tezyin etti* ma'nâsınadır. [خُلُقٌ]: Ref'le (زَانَهُ)'nün fâ'ilidir ve zammeteyn ile ĥalkın cem'idir, *şıfat ve sîret* ma'nâsınadır ki murâd 'aleyhişşalâtu vesselâmın şemâ'ilidir. [بِالْحُسْنِ]: Mu'ahħar olan (مُشْتَمِلٍ)'e müte'allıktır, ĥaşrı ifâde için takdîm olunmuştur. "Elif" ve "lâm" istiğrâķ içindir, ya'nî Nebî 'aleyhişşelâm üzerine maķşûr olan enva'-ı ĥüsnün cemî'ine müştemildir. [مُشْتَمِلٍ]: Cer ile Nebî-i zî-şân için şıfat ba'de şıfattır ve ism-i fâ'il sîğası üzerine iştimâlden *iĥâta ve ictimâ'* ma'nâsınadır. İştimâl ile şümûlün beynindeki fark şudur ki iştimal küllün eczasına tenâvülünde isti'mâl olunur. Şümûl külliyyetin cüz'ıyyâtına tenâvülünde isti'mâl olunur. [بِالْبَشْرِ]: Mu'ahħar olan (مُتَّسِمٍ)'e müte'allıktır, (بَشْرٍ) "bâ"nın kesriyle *beşere-i vechin sürûrda* ĥareketine derler. Ba'zı nüşhada (بِالْبَشْرِ)'e bedel (بِالْبَرِّ) vâķi' olmuştur ki şıdk ma'nâsınadır lâkin nüşha-yı ûlâ evlâdır, ikinci nüşha tekerrürü istilzâm eder. Zîrâ yukarıda Nebiyyüne'l-âmîru'n-nâhî beyitinde 'aleyhişşalâtu vesselâm Ĥazretleri'nin ibriyyeti sebķ eyledi. [مُتَّسِمٍ]: Cer ile Nebî 'aleyhişşelâm için şıfat ba'de şıfattır, o da ism-i fâ'il ve (الْإِتْسَامِ)'dan ittişâf ya'nî *şıfat şâĥibi olmak* ve (الْوَسْمِ)'den *'alâmet* ma'nâlarıdır.

[Maĥşûl-i Beyit]

Ĥazreti Muħammed 'aleyhişşelâmın zâtına Allâh u Te'âlâ *ne 'acâyip ikrâm etti* ki o Nebî-i zîşânın şûret-i zâhire-i şıfat ve sîreti ya'nî cemî'-i ĥâlât ve maķâlât ve sekenâtı mehâsin-i muĥîtdan müştemil ve beşâsetle müzeyyendir. [51]

²²⁵ Bu beyitin evvelinde bazı *Ĥaşıdetü'l-bürde* nüşhalarında حتى إذا طلعت في الكون عم هدى ها العالمين beyitinin geçtiği görülmüştür. Bkn. Dursaliye Çağlar, *Doğu Türkçesi Kasîde-i Bürde Şerhi*, 132.

كَالزَّهْرِ فِي تَرْفٍ وَالْبَدْرِ فِي شَرْفٍ وَالْبَحْرِ فِي كَرَمٍ وَالْدَّهْرِ فِي هِمَمٍ -55

[كَالزَّهْرِ]: Zarf-ı müsteķar mecrûr, onun üzerine Nebî ‘aleyhisselâm için şıfat ba‘de şıfattır. Yâhud onun üzerine merfû‘ mübtede-i maḥzûfun haberidir, (هُوَ كَالزَّهْرِ) demektir. (كَالزَّهْرِ)’de (ك) teşbîh içindir, (الزَّهْر) “zâ”yi mu‘cemenin fethiyle (أَزْهَار) ve (أَزَاهِر)’in cem‘idir, nebâtı tenvîr eder. Ba‘zı kıylde eşfara ya‘nî sarı renkte bir çiçeğe tahşîş olunmuştur, lâkin eşaḥ olan a‘amdır. Ba‘zı kıylde de zehr nûra mensûb bir şeydir ki ‘alevkîr olan kandîl gibi vechde lem‘ân eden ziyâ-yı gâyette müsta‘meldir. Bu maķâmda murâd, siyâķ-ı karîne ile evvelki ma‘nâdır. Zehrden murâd verd ya‘nî gül olmaķlıkta câ‘izdir. Zîrâ rayiḥa-i tayyibe vü leṭâfetle berâber ezḥârın sultânı güldür. Zîkr-i ‘âm, irade-i ḥâş²²⁶ tarîķiyle mecâzen verd ‘ale’t-taķdîrîn Nebî ‘aleyhisselâma teşbîhdır ve teşbîhi maķlûbdur. [فِي تَرْفٍ]: (ك)‘den müstefâd olan teşbîhe müte‘allıķtır ve o da vech-i şebek için beyândır, (تَرْفٍ), fethateyn ile cildde ne‘ûmet ma‘nâsınadır. [وَالْبَدْرِ]: Cer ile “kâf”-ı medḥûl üzerine ma‘tûfdur, (الْبَدْرُ) ayın on dördüncü gecesinde (الْقَمَرُ), ya‘nî aya itlâķ olunur. Ma‘lûm ola ki bedr, ‘aleyhişşalâtu vesselâm Efendimiz’in esmâsındandır, bedre teşbîhi teşâdüf kabîlindendir. Zîrâ bedre teşbîh ‘inde’l-Arab şems ve ķamere teşbîhden ziyâde belîğdir. [فِي شَرْفٍ]: (تَرْفٍ) üzerine ma‘tûfdur, (الْعُلُوُّ) ma‘nâsınadır, lâkin (الْعُلُوُّ)’den murâd ‘ulüvv-i ķadrîdir, yoksa ‘ulüvv-i meķânî değildir. [وَالْبَحْرِ]: Cer ile ķarîbe yâḥûd be‘iyde ma‘tûfdur, (الْبَحْرُ) deniz deryâ ma‘nâsınadır. [فِي كَرَمٍ]: Kerem ve iḥsânda demektir. [وَالْدَّهْرِ]: Cer ile ķarîb yâḥûd be‘iyd üzerine ma‘tûfdur, “dâl”ın fethiyle zamân ma‘nâsınadır. [فِي هِمَمٍ]: (هِمَّةٌ)‘in cem‘idir, kemâl-i teveccûḥ ķaşd olunur ve Nebî-i zîşânın vaşfı ḥaķķında vârid olmuştur.

²²⁶ Hâş şeklinde yazıldığı görölmektedir olması gereken Hâş şeklinde olmasıdır.

[Maḥşûl-i Beyit]

Cenâb-ı Fahr-i Risâlet Efendimiz güldür ve şeref ü ‘azamette bedr ve kerem ü ihsânda baḥr ve himmette dehr gibidir. Ya’nî baḥr insâna lü’lü ü mercân ve cevâhir-i keşîra i’tâ eylediği mişilli, o server-i kâ’inât dahî menfa‘at bahş olan şeyleri i’tâda [52] baḥr ve himmette dehr gibidir. El-hâşıl, vücûd-i hikmet, âlûdi maḥz-ı nezâket ve zât-ı sûtûde-i şîfât,²³⁰ menbe‘-i luṭf u ‘inâyettir demek olur.

Fahr-i ‘âlem Efendimiz’in beşâşeti ve ziyâde keremi, kavminden havfdan nâşî olmadığını beyân için Nâzım-ı merḥûm beyit-i âtiyi îrâd buyurmuşlardır.

كَأَنَّهُ وَهُوَ فَرْدٌ فِي جَلَالَتِهِ فِي عَسْكَرٍ حِينَ تَلْقَاهُ وَفِي حَشَمٍ -56

[كَأَنَّهُ]: teşbîh içindir, zan için değildir ve zamirleri Nebî ‘aleyhisselâma raci‘dir, [وَهُوَ]’de (و) hâl içindir. [فَرْدٌ]: Münferid ma’nâsınadır. [فِي جَلَالَتِهِ]: (كَأَنَّهُ)’den müstefâd olan teşbîhe müte‘allıktır ki vech-i şebhi beyândır. *Celâlet ü mehâbet ü ‘azamet* ma’nâsınadır. [فِي عَسْكَرٍ]: Zarf-ı müsteḳar (كَأَنَّهُ)’nin haberidir, ‘askerin ma’nâsı ma‘lûmdur. [حِينَ تَلْقَاهُ]: Zarf-ı teşbîh (تَلْقَاهُ) mülâkatdan vuşûl ma’nâsına gelir. [وَفِي]: ‘Atfî tefsir ve beyân-ı ‘asker için te’kiddir. Bâ‘zı nüshada "bâ"nın zammiyle (فِي) vaqi‘ olmuştur ki (بُهُم), (بُهُمَّة)’nin cem‘idir, *fârisî* ya’nî atlı ma’nâsına gelir, ‘askerden dahî ceyş-i meşât ya’nî ayak ile yürüyen ‘asker murâd olunur. Şu nüsha evvelki nüshadan evlâdır. Te’sîs, te’kidden hayırlıdır zîrâ bulegâ-i ‘Arab التَّاسِيسُ أَبْلَغُ derler.

[Maḥşûl-i Beyit]

²²⁷ Bu nasıl bir irade! Sınır yok büyüğüne, zaman râkıp olamaz himmetin küçüğüne. Bkn. Ebü’l-Meâlî Celâlüddîn el-Hatîb Muhammed b. Abdîrrahmân b. Ömer b. Ahmed el-Kazvînî eş-Şâfiî, *Telhîsü’l-miftah*, çev. Selim Köroğlu, (İstanbul: Kitap Kalbi Yayıncılık, 2017) 554.

²²⁸ O’nun öyle çok himmetleri vardır ki büyük olanlarının sayısının sınırı yok. En küçük icraatı bile tüm zamanlardan daha kıymetlidir. Bkn. Sa’düddîn Mes’ûd b. Fahriddîn Ömer b. Burhâniddîn Abdillâh el-Herevî el-Horâsânî et-Teftâzânî, *el-Mutavvel*, çev. Zekeriya Çelik, (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2019) 525.

²²⁹ Harpûtî’de beyitin Hz. Hassan bin Sabit’e (r.a.) ait olduğu belirtilmiştir. Bkn. el-Harpûtî, *Ḳaşîdetü’l-bürde me’a şerhihâ ‘Aşîdetü’ş-şühde*, 161.

²³⁰ Sûtûde-i şîfât: Beğenilen, övülen özellikler, iyi vasıflar.

Sultân-ı zamânın birçok ‘asker içinde kemâl-i sa’vet ve saltanat ile durduğu gibi Cenâb-ı fahri risâlet Efendimiz dahî zatıyla münferid olduğu halde şîfât-ı ‘azâmetinde şâbit ve kemâl-i heybet ve cemâl-i übbehetinde kâ’im idi. Ya’nî yalnız bulunduğu vakitte dahî mehâbet ve ‘azâmeti ber kemâl ve ber devâm idi demektir.

İş bu beyitte ‘aleyhişşalâtu vesselâm Efendimiz hâşâ galîzi’l-ğalb ‘abûsi’l-vech ve şedîdu’l-kelâm idi gibi bir tevehhümden kâşîrûn ve ‘âcizûnu def’ için beyit-i âtiyi îrâd buyururlar.

كَأَنَّما اللَّوْثُ الْمَكْتُونُ فِي صَدَفٍ مِنْ مَعْدِنِي مَنْطِقٍ مِنْهُ وَمُبْتَسَمٍ -57

[كَأَنَّما اللَّوْثُ]’de (ك) teşbîh içindir, (اللَّوْثُ), ya’nî inci ma’nâsınadır. [53]

[فِي الْمَكْتُونِ]: Ref ile (اللَّوْثُ)’nün şîfatıdır. *Mestûr* u *meşûn* u *maḥfûz* ma’nâsınadır. [صَدَف]: (اللَّوْثُ) ‘nün zarfıdır. Hayâtî (ö. 1229/1814)²³¹ şerḥ-i tuhfede beyân eder ki “*Şadef ḥayavânât-ı bahrden bir ḥayvandır, ekser bilâd-ı Hind ve Habeş bahrinde olur. Nîsân geldiği vakitte bahr üzerine çıkar ve ağzını semâya açar, maṭardan bir kaṭre femine düştüğü gibi o kaṭre karnında inci olur. Her bir kaṭresi buna kıyâs oluna.*”²³² Erbâb-ı kemâlden bir zâtın;

Halkın isti’dâdına vâbestedir²³³ âşâr-ı feyz

Ebr-i nîsândan şadef dur tâne ef’â sem kapar

beyiti dahî bu ma’nâyı te’yid eder. [مِنْ مَعْدِنِي]: “dâl”ın kesriyle ikâmet ma’nâsınadır, teşniye sîğası üzerinedir, izâfetle “nûn”u ḥazf olunmuştur. (مَعْدِن) mantık içindir o da ḳalbdır. [وَمُبْتَسَمٍ]: Luğatta *laṭîf gûlmekte olana* derler, ma’dini’l-mubtesemden murâd femdir.

[Maḥşûl-i Beyit]

Ol Nebî-i zî-şân beşâşet ve leṭâfetin o derece gâyet ve nihâyetinde idi ki her kelâmı ḥikmet, benâm-ı dürr-i meknûna ve ḥıfz-ı kelâmda mübârek ve mu’allâ, fem-i laṭîfî şadef-i makbûle müşâbihdir. Ḳalb tarîkiyle demek olur, nitekim Ḥâkânî (ö. 1015/1606) merḥûm Ḥilye-i Pâk-i Nebî ‘aleyhisselâmda buyurur:

²³¹ Hayâtî Ahmed Efendi.

²³² el-Harpûtî, *Ḳaşîdetü’l-bürde me’a şerḥihâ ‘Aşîdetü’ş-şühde*, 163.

²³³ Vâbeste: Bağlı.

Gülse i‘zâz ile o şekl-i²³⁴ melek Nuh-felek dir idi el-‘izzetü lek
 Gül -i handâna dönüp açsa dehân Feyz-i nûr eyler idi o dendân
 Bağ-ı hüsn içre o rû-yi rengin Bir açılmış güle benzerdi hemîn
 Zâhir olurdu ziyâ-yı envâr ‘Aksi divâra düşerdi her bâr²³⁵

Nâzım-ı fâhim ‘aleyhişşalâtu vesselâm Efendimiz’in hâli hayâtında kemâlat-ı şûriyye ve ma‘neviyyesini, halk ve hulukundaki fezâ’il-i seniyyesini beyandan sonra hâl-i memâtında dahî cemî‘-i maḥlûkâtta efḍal olduğuna işâret için buyururlar ki; [54]

طوبَى لِمُنْتَشِقٍ مِنْهُ وَمُلْتَمِمْ - 23658 لَا طَيْبَ يَعْدِلُ تُرْبًا ضَمَّ أَعْظَمَهُ

[‘لا طَيْبَ’]’de (لا) cinsden hükümü nefiy içindir ve (يَعْدِلُ) cümlesi (لا)’nın haberidir ve (طَيْب) isimdir. [يَعْدِلُ]: *Müsâvi* ma‘nâsındır ki (لا شَيْءٌ طَيْبٌ يُسَاوِي تَرْبًا) ya‘nî *cins-i güzellikten turâba müsâvi bir şey yoktur* demektir. [تَرْبًا]: “Tâ”nın zammi ve “râ”nın sükûnuyla turabda luğattır, yâḥûd *türbe* ma‘nâsındır. [ضَمَّ]: Temâs, ya‘nî dokunur demektir, cümlesi (تَرْبًا) kelimesinin sıfatıdır. [أَعْظَمَهُ]: (عِظَام)’ın cem‘i (الْأَعْظَمُ), murâd ‘aleyhişşalâtu vesselâm Efendimiz’in cem‘i a‘zâsıdır, zamîri dahî Nebî ‘aleyhisselâma râci‘dir. Nâzım-ı fâhimin murâdı kinâye tarîkiyle beden-i Rasûlüllâh için işbât-ı tayyibedir. [طوبَى]: *Tîyb ü ḥasen ü ḥayr* ma‘nâlarındadır ve cennette bir şecerenin ismidir. [لِمُنْتَشِقٍ]: (اِنْتَشَقَ)’dan ism-i fâ‘ildir, *işmâm* ya‘nî *koçlamak* ma‘nâsındır. [مِنْهُ]:

²³⁴ Bu kelime incelenen eserde Fahr-i melek olarak geçmektedir. Kaynağında şekl-i melek olarak görülmüştür. Bkn. Mehtap Erdoğan, *Türk Edebiyatında Manzum Hilyeler*, (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011) 226-228

²³⁵ Erdoğan, *Türk Edebiyatında Manzum Hilyeler*, 226-228.

²³⁶ (لا طَيْبَ يَعْدِلُ تُرْبًا ضَمَّ أَعْظَمَهُ) beyitinden (مُنْفَضَةً وَفَقَّ مَا فِي الْأَرْضِ مِنْ صَنَمٍ) beyitine gelince, işbu on bir beyitin haşşası budur ki, hac etmek ve kabr-i Nebî ‘aleyhisselâma ziyaret eylemek ve nefis-i mel‘ûnunu vatandaşta ikâme ettirmek murâd eden bir kimse şu ebyâtı geyik derisinden ma‘mûl, yazı yazmak için musta‘mel bir nev‘ tirşe kağıda gül şuyu ve zağferân ile yazmalı ve şandal denilen kokulu ağac ile buhurladıktan sonra abdest alıp iki rek‘at namaz kılmalı ve gerdanına ta‘lik eylemeli ve başka bir kağıda da ebyât-ı mezkûreyi ba‘de‘t-nihîr akçe ve malı meyânına vaz etmeli. Tahkik o kimse edâ-yı farîzaya ‘azîmet eder ve onun nefsi haremeyni şerifeyni ziyârete muştâk olup mâl ve evlâd ve vâṭana muḥabbet anda kalmayıp, muḥabbeti ancak hac ve ziyârete munḥâşır olur. Ve şu ebyâtı, mucâvir ya‘nî i‘tikâfda bulunanlar yazar ise ehline ve vâṭanına asla korku gelmez. Ve’l-hâşıl seferde bulunan herbir misâfir için nâfi‘dir lâkin yazmalı veyâḥûd içmeli (‘Abdü’s-selâm). Bkn. Yalvaçlı, el-Mecmû‘atü’l-kübrâ mine’l-kaşâ’idi’l-fuḥrâ (Hacı Mahmud Efendi, 3692), 12.

(مُنْتَشِق) kelimesine müte‘allıktır. [وَمُلْتِم]: (مُنْتَشِق) kelimesinin ‘atf-ı tefsîridir ve (التَّام)‘dan teşîm, ya‘nî koçlamak²³⁷ ma‘nâsınadır.

[Maḥşûl-i Beyit]

Zâhir ve ma‘nevi, o Meḥḥar-ı mevcûdâtın ravza-i mübârekisi toprağına müsâvi bir râyiḥa-i ṭayyibe yoktur. Sa‘âdet-i ‘uzmâ, o ṭurâb-ı ravzadan koçlayan kimse içindir. Ya‘nî Nebî ‘aleyhisselâmin mübârek ve mu‘allâ beden-i latîfeleri öyle ṭayyibdir ki, ravza-i muṭahhara-i münevvereleri ṭurâbının râyiḥa-i ṭayyibe-i şûriyye ve ma‘neviyyesine müsâvî ve mu‘âdil hiçbir râyiḥa yoktur, ondan istiṣmâm eden sa‘âdet-i dâreyne vâşıl olur demektir.

Faṣl-ı Râbî‘in: Der Beyân-ı Mevlidi’n-Nebî Şallallâhu ‘Aleyhi ve Sellem

23859- أَبَانٌ مَوْلَدُهُ عَنْ طِيبٍ عُنْصُرِهِ يَاطِيبُ مُبْتَدَأٌ مِنْهُ وَمُخْتَمٌ

[أَبَانٌ]: Zâhir oldu, keşf oldu demektir. [مَوْلَدُهُ]: “Lam”ın kesriyle ism-i zamandır ve (أَبَانٌ)’nin fâ‘ilidir, mef‘ûlû maḥzûftur, ‘acâyib-i keşîra demektir. [55] [عَنْ طِيبٍ]: (أَبَانٌ)’ye müte‘allıktır. (عَنْ), kelimesi ba‘zı kere bedel için ve ba‘zan ifâde için ve ba‘zan daḥî bu‘d için olur, bu maḥâmda murâd ikinci ma‘nâdır, zîrâ Rasûl ‘aleyhisselâmin ṭib-i ‘unşuru, zamânı vilâdetinde ‘acâ‘ibât-ı keşîra izhârına sebep olmuştur. (طِيب), râyiḥa-i ṭayyibe, hoş koku ve güzel ma‘nâsınadır, (طِيب)’den murâd ‘unşur ya‘nî aşlı ve esâs-ı Rasûlüllâh’tır. [يَا طِيب]’de (يَا) kelimesi nidâ içindir, nidâ ile maḥşûd maḥzûftur, (يَا يَا أَيُّهَا الْعُقَلَاءُ انْظُرُوا بِنَظَرِ التَّعَجُّبِ إِلَى طِيبِ ابْتِدَائِهِ وَانْتِهَائِهِ), ya‘nî “Ey ‘aḳıllılar siz ṭib-i Rasûlüllâh’ın ibtidâ ve intihâsına nazar-ı te‘accüble nazar ediniz!”²³⁹ Demektir ki bu beyit, ṭibî ibtidâ’iyyeyi ve beyit-i sâbık ṭib-i intihâ’îyi beyân eder. [وَمُخْتَمٌ]: Maşdar ma‘nâsınadır ki luğat-ı Arabiyye’de maşdar, nisbenin neş’et edip şudûr ettiği bir menba‘ ve mebd-i me’ḥuze derler.

²³⁷ Harpûtî şerhinde öpmek manasına işaret etmektedir. Bkn. el-Harpûtî, *Ḳaşıdetü’l-bürde me‘a şerḥihâ ‘Aşîdetü’ş-şühde*, 165.

²³⁸ Bu beyitin evvelinde, üçüncü bölümün son beyiti olarak Hızır Hayruddin el-Atufî’nin *Ḳaşıdetü’l-bürde* şerhinde إِذَا طَلَعَتْ فِي الْكَوْنِ عَمَّ هُدًى لِلْعَالَمِينَ وَأَحْيَا سَائِرَ الْأُمَمِ beyiti görülmektedir. İncelenen tercüme eserde böyle bir beyit yoktur. Bkn. Civelekoğlu, *Hayruddin Hızır b. Mahmûd b. Ömer el-Merzifonî el-Atufî ve şerhu’l-Ḳaşıdeti’l-Burde Adlı Eserinin İnceleme ve Tahkiki*, 28.

²³⁹ el-Harpûtî, *Ḳaşıdetü’l-bürde me‘a şerḥihâ ‘Aşîdetü’ş-şühde*, 166.

[Maḥşûl-i Beyit]

Ol Peyğamber'i zi-şânın tîb-i 'unşuru sebebiyle zamân-ı vilâdetinde Cenâb-ı Hâk nîce 'acâyibat-ı keşîra izhâr eyledi. Ey zevi'l-'uqûl, tîb-i Rasûlüllâh'in ibtidâ ve intihâsına nazar-ı te'accüble nazar ediniz. Ya'nî ey 'âkıller o Mefḥar-i mevcûdâtın tahâret-i aşliyye ve fazâ'il-i zâtıyyesi zamân-ı vilâdetinde bir takım ahvâl-i 'acîbenin vukû' ve zuhûruna sebebiyyet verdigini görünüz ve böyle bir cism-i laţîfin turâbını daḥî aşl ve esâsına nisbet ediniz ki bidâyet ve nihâyetindeki hûlûş-i pâki bir dereceye kadar fehm olunabilsin demek olur.

Nâzım-ı fâhim vuku' bulan 'acâyibat ve 'alâmatdan ba'zılarını ebyât-ı âtiye ile zikr ve beyân buyururlar.

يَوْمٌ تَفْرَسُ فِيهِ الْفَرَسُ أَنَّهُمْ قَدْ أُنْذِرُوا بِحُلُولِ الْبُؤْسِ وَالنَّقَمِ -60

[يَوْمٌ]: Mevlid-i Nebî aleyhi's-selâmdan bedeldir, zamân-ı mutlakda isti'mâl olunur, lâkin bu makâmda murâd nehâr ya'nî gündüzdür. [تَفْرَسُ]: *Nazar eyledi* ve *ferâsetle bildi* demektir, ferâset insâna ḥayâlât-ı zâhiriyyeden me'ânî-i bâtıniyyeyi derk ettiren kuvvete derler. [فِيهِ الْفَرَسُ]'de (فِيهِ) zamîri (يَوْمٌ)'e râci'dir, (الْفَرَسُ) ref'le onun fâ'ilidir, ehl-i Fâris için ism-i cem'dir. Fâris, Pâris'in mu'rebidir, ya'nî Pâris, [56] Nûḥ 'aleyhisselâmin oğlu Sâ'm'ın oğlu Nâsur için lakabdır ki Şiraz ve İşfehân gibi bilâd-ı meşhûra-i keşîrayı binâ eylemiştir. [أَنَّهُمْ]'de (أَنَّ) ismi ve ḥaberiyle me'an, (تَفْرَسُ)'nin mef'ûlûdür ve zamir (الْفَرَسُ) içindir. [قَدْ أُنْذِرُوا]'de (قَدْ) taḥkîk içindir, (أُنْذِرُوا) mâzî-i meçhûldur, (الْإِنْذَارُ) *taḥvîf* ma'nâsınadır. [بِحُلُولِ]: (الْإِنْذَارُ)'a müte'allıktır, (حُلُولُ) *nüzûl* ma'nâsınadır. [الْبُؤْسِ]'de "elif" ve "lâm" istiğrâk yâḥûd cins yâḥûd 'ahd içindir. (الْبُؤْسِ) *şiddet, muzâyika* ma'nâsınadır. [وَالنَّقَمِ]: Fetḥateyn ile (الْبُؤْسِ) için 'atf-ı tefsîrdir "nûn"un kesriyle (النَّقَمَةُ)'nin cem'idir *şiddet ve 'ukûbet* ma'nâsınadır.

[Maḥşûl-i Beyit]

Nebî 'aleyhisselâmin yevm-i vilâdetinde ehl-i Furs şiddet-i muzâyika ve 'ukûbetin nüzûliyle taḥvîf olunduklarını ferâsetle teferrus ettiler. Ya'nî o server-i enbiyânın teşrîfî mülâbesesiyle ba'dema ona tuğyan etmek mûcib-i şakâvet olduğundan, îmân ve teb'iyyetten başka selâmet olmadığını yakînen bildiler ve söylediler demektir.

وَبَاتِ إِيوَانُ كِسْرَى وَهُوَ مُنْصَدَعٌ كَشْمَلُ أَصْحَابِ كِسْرَى غَيْرَ مُلْتَمِمْ 61

[إِيوَانُ]: Beytütet etti ya'nî çökdü ve *harâb* oldu ma'nâsınadır. [كِسْرَى]: "Hemze"nin kesriyle ism-i mu'rebdir, *yüksek binâ, kaşır u köşke* derler. [كَشْمَلُ]: Husr'un mu'rebidir ki, 'Acem meliklerî-çün ism-i cinsdir, cem'i (أَكَاْسِرَة) gelir, nitekim Kayşer Rûm meliklerî-çün ism-i cins olduğu gibi. [وَهُوَ]'de (و) hâliyye zamîri (إِيوَانُ) râci'dir. [مُنْصَدَعٌ]: İsm-i fâ'ildir, (الْإِنْصِدَاعُ) *inhidâm ve tefrîka* ma'nâsınadır. [كَشْمَلُ]: İzdâddandır bu ma'âmnda *tefrîka* ma'nâsınadır ki, (كَشْمَلُ أَصْحَابِ كِسْرَى) *ashâb-ı Kistrâ'nın tefrîkası* gibi demek olur, Kistrâ'nın ta'rîfi mürûr eyledi. [غَيْرَ مُلْتَمِمْ]: *İşlâhı kabûl etmeyici* ma'nâsınadır.

[Maḥşûl-i Beyit]

Ol server-i enbiyânın yevm-i vilâdetinde, *ashâb-ı Kistrâ'nın işlâhı* gayri kâbil olan *tefrîkası* gibi, şâh-ı 'acemin kaşır çöküp münhedim ve *harâb* oldu demektir ki bunun ve vilâdet-i Cenâb-ı Fahr-i risâlette vâki' olan 'acâyibât-ı sâ'irenin tafşîlatı karîben beyân olunur. [57]

وَالنَّارُ خَامِدَةٌ الْأَنْفَاسِ مِنْ أَسْفٍ عَلَيْهِ وَالنَّهْرُ سَاهِي الْعَيْنِ مِنْ سَدَمٍ 62

[وَالنَّارُ]'de (و) [âtime],²⁴⁰ cümlesi cümle-i sâbıkaya ma'tûfdur *nâr, ateş, şu'le* ma'nâsına olduğu ma'lûmdur. [خَامِدَةٌ]: (الْخُمُودُ)'dandır, *nârın be'kâsıyla berâber şu'lesini inqitâ'* ma'nâsınadır. [الْأَنْفَاسِ]: Nefsin cem'idir ki hayevân onun be'kâsıyla dâ'im olur. Enfâs nârın şu'lesi için isti'âre olunmuştur. (الْأَنْفَاسِ) zikr olunur ise şu'le murâd olunur. Kezâlik nârdan dahî mecâz ve isti'âre tarîkiyle küffâr murâd olunur. [أَسْفٍ]: (أَسْفٍ)'e müte'allıktır, esef *hüzn* ma'nâsınadır. [عَلَيْهِ]: (أَسْفٍ)'e müte'allıktır, zamîr ya (النَّارُ)'a, yâhûd yevm-i milâda veyâhûd (الْفُرْسُ)'a râci'dir. [وَالنَّهْرُ]: (النَّارُ) üzerine ma'tûfdur, nehirden murâd mâ-i Sâve, ya'nî 'acem memleketindeki şulardır ki maḥal zikr olunur, hâl murâd olunur. [سَاهِي الْعَيْنِ]: Ref'le

²⁴⁰ Harputi'den parantez içindeki (âtime) kelimesi eklenmiştir. Bkn. el-Harpûtî, Kaşîdetü'l-bürde me'a şerhihâ 'Aşîdetü's-şühde, 171.

mübtedânın haberidir, (سَاهِي) *gâfil* ma'nâsınadır, (الْعَيْنِ) elfâz-ı müştarekedendir, bir çok ma'nâlara gelir. Lâkin bu maqamda murâd menbe'î'l-mâ ya'nî *şuyun menbe'idir*. [مِنْ سَدَمٍ]: (سَاهِي)'ye müte'allıktır, (مِنْ) ecliyyedir, (سَدَمٍ) *hüzün* ve *nedâmet* ma'nâsınadır, ba'zı nüshada "nûn"la (مِنْ نَدَمٍ) vâki' olmuştur.

[Maḥşûl-i Beyit]

Ol yevm-i mübârekte mecûsun alevkîr olan ateşi hüzün ve esefinden nâşî sönüp şu'lesi munkaṭı' olduğu gibi, ırmaqlarının menbe'î daḥî nedâmet ve te'essüfden dolayı kesildi. Ya'nî nâr-ı mecûs yelklenib dururken, o server-i kâi'nâtın mübârek cism-i laṭîfî rûnümûn²⁴¹ olduğu günde kemâl-i maḥzûniyetinden şu'lesi maḥv ve munkariz ve ma-i Sâve denilen nehir daḥî kezâlik te'essüfüne mebnî mecrâ-yı kâdîmini şaşırıp menbe'ini tecâvüz eyledi demektir.

وَرُدُّ وَارِدُهَا بِالْغَيْظِ حِينَ ظَمِي - 242 63 وَسَاءَ سَاوَةً أَنْ غَاضَتْ بِحَيْرَتِهَا

[وَسَاءَ] 'de (و) 'atıf içindir, cümlesi qarîbi yâḥûd be'îdi üzerine ma'tûfdur, (وَسَاءَ) *maḥzûn* oldu demektir. [سَاوَةً]: 'Acemde bir büyük memleketin ismidir. (سَاوَةً)'den murâd zîkr-i maḥal irâde-i hâl kabîlinden olarak ehl-i [58] memlekettir. [أَنْ غَاضَتْ]: (غَاضَتْ) *gâbe* ma'nâsınadır, ya'nî şuları gâ'ib oldu demektir. [بِحَيْرَتِهَا]: Ref'le (غَاضَتْ)'ın fâ'ilidir, zamîri (سَاوَةً)'e râci'dir. (بِحَيْرٍ), 'Irâk ve 'Acem memleketinde bir 'azîm şu için isimdir. [وَرُدُّ] 'de (و) ya hâl için yâḥûd 'atıf içindir ve (رُدُّ) cümlesi (غَاضَتْ) üzerine ma'tûfdur, *ric'at* etti ma'nâsınadır. [وَارِدُهَا]: Ref'le (رُدُّ) için nâ'ib-i fâ'ilidir, zamîri (بِحَيْرٍ)'a râci'dir, (وَارِد) *zâhib* ya'nî şu almak için gidici demektir. [بِالْغَيْظِ]: (رُدُّ)'ye müte'allıktır, *gâzab* ma'nâsınadır. [حِينَ ظَمِي]: (وَارِد) için yâḥûd (رُدُّ) için zarftır, aşlı (ظَمِي)'dir *şuşuzluk*, *şuşamak* ma'nâsınadır zarûret-i şî'r için hemzesi ḥazf olunmuştur.

[Maḥşûl-i Beyit]

Ehl-i Sâve, şuları gâ'ib olduğundan nâşî maḥzûn oldu ve şu almak için gidenler me'yûs oldukları halde ḥiddet ve gâzâpla rîc'at eyledi demektir.

²⁴¹ Rûnümûn: Yüz gösteren, ortaya çıkan.

²⁴² بِحَيْرَتِهَا kelimesi ح harfi ile yazılmış fakat mânâyâ uygun olanın ح harfi ile olmasıdır. Kelimelelerin irab edildiği kısmında da aynı şekilde devâm edildiği dikkat çekmektedir.

64-²⁴³ كَانَ بِالنَّارِ مَا بِالْمَاءِ مِنْ بَلْغٍ حُرْنًا وَبِالْمَاءِ مَا بِالنَّارِ مِنْ ضَرَمٍ

[كَانَ]: Hurûfu müşebbehün bi'l-fi'ldendir.²⁴⁴ [بِالنَّارِ]: Zarf-ı müsteķar, (كَانَ)'nin haberidir, hâşıl olan muķaddere müte'allıktır. (أَيُّ كَانَتْ حَاصِلُ النَّارِ) ya'nî *güyâ ki nârda hâşıl olan demektir*, nârdan murâd nâr-ı mecûsdur. [مَا بِالْمَاءِ]'de (مَا) mevşûledir (بِالْمَاءِ) muķaddere müte'allıktır. (أَيُّ مَا حَصَلَ بِالْمَاءِ) ya'nî *mâ'da hâşıl oldu demektir*. [مِنْ بَلْغٍ]: (الْمَاءِ) için beyândır, (الْمَاءِ)'dan murâd Buḡayra-i Sâvedir ki Buḡayra ve Sâve'nin ta'rîfi beyit-i evvelde mürûr eyledi. (بَلْغٍ) *yaşlılık* ma'nâsınadır. [حُرْنًا]: Kendilerinde vâķi' olan hüznden nâşî demektir. [وَبِالْمَاءِ]'de (وَ) 'âtıfedir, (الْمَاءِ) nâr üzerine ma'tûfdur. [بِالنَّارِ]: (الْمَاءِ) üzerine ma'tûfdur, "elif" ve "lâm" 'ahd içindir. [مِنْ ضَرَمٍ]: (الْمَاءِ) için beyândır, (ضَرَمٍ) *nârın iltihâb ve işti'âline derler*.

[Maḥşûl-i Beyit]

Ehl-i Sâve o gece zan ettiler ki mâda hâşıl olan şey nârda hâşıl ve 'ibâdet ettikleri ateşin iltihâb ve şu'lesi yaşlıktan munķatı' oldu ve kendilerinde olan hüznden nâşî içecek şuları ke-enne ateş oldu. Ya'nî o server-i kâi'nâtın zamân-ı vilâdetinde kendilerini şaşırp hüzün ve eseflerinden dolayı zan ettiler ki şuda hâşıl olan ruṭûbet ve bürûdet nârda ve nârın [59] harâreti mâda hâşıl olmasıyla ateşleri söndü ve şuları kalmayıp ke-enne nâr olup kurudu demek olur.

وَالْجِنَّ تَهْتَفُ وَالْأَنْوَارُ سَاطِعَةٌ وَالْحَقُّ يَظْهَرُ مِنْ مَعْنَى وَمِنْ كَلِمٍ -65

[وَالْجِنَّ]'de (وَ) 'âtıfedir, cümlesi sâbık üzerine ma'tûfdur, yâḥûd (وَ) hâliyyedir. Cin insin muķabilidir, eşķâl-i muḥtelife ile teşekkül eden cevheri nârîdir. Cin luğatta *setr* ma'nâsına gelir, nâsın gözlerinden mestûr oldukları-çün ve kezâ melâ'ikelerde nâsın gözlerinden mesturdur. Bunun hikmeti, tâ'ife-i cin gâyet kabîḥ ve melâ'ikeler gâyet güzeldir. Binâ'en 'aleyh bu iki tâ'ifeyi görmeye insân taḥammül edemez. [تَهْتَفُ]: *Şayḡa etti*, ya'nî vilâdet-i Nebî 'aleyhisselâmda şayḡa vü şavt ve tekellüm etti demektir. [وَالْأَنْوَارُ سَاطِعَةٌ]: 'Alâmet-i uhrâ için beyândır. (وَالْأَنْوَارُ)'da (وَ) 'âtıfe, cümlesi

²⁴³ İncelenen tercüme eserde ضَرَمٍ kelimesi خَرَمٍ olarak görölmektedir.

²⁴⁴ Hurûfu müşebbehün bi'l-fi'ldendir olması gereken cümle *Fi'l ile hurûfu müşebbehedendir* şeklinde Arapça'daki cümle dizilişi Türkçeye uygulanmış görölmektedir.

ma'nâsınadır ve (٥) te'nîs için yâhûd mübâlağa içindir. (الإنذار) tahvîf üzerine *iblâğ* etmek ya'nî eriştirmek ma'nâsınadır. (لَمْ تَنْظُرْ): (لَمْ تَشْمَ) ve (لَمْ تَبْصُرْ) ma'nâsınadır ki *nazar olunmadı* görülmedi demektir ve zamîri (بَارِقَةً)'ya râci'dir.

[Maḥşûl-i Beyit]

Küffâr gözleri görmemesinden ve kulaqları sağır olmasından nâşî, o i'lân-ı beşâ'ır ve şems gibi leme'ân eden inzârı ru'yet ve istimâ' etmedi, ya'nî beyit-i sâbıkta beyân olunduğu vecihle, nûr-i nübüvvet ve ahkâm-ı şerî'atin zuhûrunu cin tâ'ifesi bülend avaz ile i'lân etmişler iken, küffârın îmân etmemelerine sebep nedir gibi bir su'âl-i muḥaddereye cevâp maḥâmında Nazım-ı fâhim buyururlar ki, küffâr-ı cinnin tebşîrât vakı'asını bir muktezâ-yı şekâvet şağırlıklarından işitmedikleri gibi envâr-ı ilâhiyyeyi dahî a'mâ bulunduklarından nâşî görmediler. E'l'iyâzen bi'l-lâhi.

İsmâ'il Hakkı Efendi Hâzretleri *Muḥammedîye* şerhinde bir vech-i âtî buyururlar. Maḥkîdir ki Şâh Maḥmûd Ġâzî²⁴⁸ (ö. 421/1030) Şeyḫi Rabbanî Ebu'l-Haseni'l-Harâkânî (ö. 425/1033) ḳuddise sirrahû Hâzretleri'nin ziyâretlerine varıp Bâyezîd-i Bisâtî (ö. 234-848) ḳuddise sirrahûdan su'al eyledi. Şeyḫ buyurdu ki (هُوَ) (رَجُلٌ مِّنْ رَّاهٍ اهْتَدَى) ya'nî "*Bâyezîd bir maḥzar-ı kâmil idi ki onu gören reh-i rasta*²⁴⁹ *muhtedi oldu ve sırr-ı menzil-i murâda erip ḥaḳḳa vuşlat buldu.*" Sultân Maḥmûd bu ma'nâya i'tirâz edip, "*Ya ebû Cehl Faḥr-i 'âlemi görmüş-iken niçin mühtedî olmadı*" dedi. Şeyḫ buyurdu ki, "*Ebû Cehl Faḥr-i 'âlem şallallâhu [61] 'aleyhi ve sellemi görmedi belki ona ebû Tâlib'in yetîmi ve Muḥammed bin Abdi'l-lâh olmak nazarı ile nazar eyledi. eğer dürr-i yetîm ve Rasûlüllâh olmak nazarı ideydi şekâvetten ḥalâş olurdu.*" Ya'nî ebû Cehl nazarda ḥalk beyni olmakla Faḥr-i 'âlemin ebû Tâlib'e ve pederi Abdu'l-lah'dan olan nisbet-i beşeriyyesine nazar etmekle, risâletle cânib-i Ḥaḳḳa olan intisâbını idrâkden maḥrûm oldu. Baş gözünün nazarı ona fâ'ide etmedi kemâ ḳâle'l-lâhu Te'âlâ (وَتَرَاهُمْ يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ وَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ) "... *Sana bakıyorlar zannedersin, oysa görmezler.*"²⁵⁰ Ya'nî Hâbîbim egerçi küffâr-ı Ḳureyş sana nazar ederler, fe emmâ seni görmezler, zîrâ nazarları başarlardır, başîret ile değildir. Pes

²⁴⁸ Maḥmûd Gaznevî.

²⁴⁹ Reh-i rast: Doğru yol.

²⁵⁰ el-Â'râf 7/198.

yalnız başarla olan nazar nâķış nazardır, nitekim başîret ile nazarı ‘ayn-ı nazardır. Zîrâ ibni Ümmi Mektûm ve onun emsâli ‘amâ-yı zâhire mübtelâ olmakla Fahr-i ‘âlem şallallâhu ‘aleyhi ve sellem cesedini görmediler velâkin onda zâhir olan sırrı idrâke mühtedî oldular. ²⁵¹

مِنْ بَعْدَ مَا أَخْبَرَ الْأَقْوَامَ كَاهِنُهُمْ بِأَنَّ دِينَهُمُ الْمُعْوَجَ لَمْ يَقُمْ - 67

[مِنْ بَعْدَ]: (ع ٩٠ مَوَا) ya veyâhûd (لَمْ تَسْمَعْ) kelimesine müte‘allıktır, yâhûd tenâzu‘ ya‘nî nizâ‘ husûmet tarîķiyle ikisine de me‘an müte‘allıktır. [مَا أَخْبَرَ الْأَقْوَامَ] ‘de (مَا) maşdariyyedir, (الْأَقْوَامَ), kavmin cem‘idir ve (كَيْفَ يَذْرُكُ) ²⁵² beyitinde mürûr eylediķi gibi kavm cemâ‘at-i ricâl için bir isimdir, o da naşb ile (أَخْبَرَ)’nın mef‘ûlûdür. [كَاهِنُهُمْ]: Falcı, ĝâ‘ibden haber verici ma‘nâsınadır, ya‘nî o kavmin falcıları demektir. [بِأَنَّ دِينَهُمْ]: (أَخْبَرَ)’ye müte‘allıktır, dîn luĝatta itâ‘at ve cezâya derler, bu maķâmda tarîķ ma‘nâsınadır. [الْمُعْوَجَ]: Naşb ile (دِينَهُمْ) kelimesinin şıfatıdır, (الْأَعْوَجَ) ‘dan ism-i mef‘ûldür, maşsûsât ve ma‘ķûlâtda isti‘mâl olunur. Evvelde ya‘nî maşsûsâtta isti‘mâl olunur ise ‘adem-i istikâmet ma‘nâsınadır ve şânîde ya‘nî ma‘ķûlâtta isti‘mâl edilir ise mâ lâ yenbeĝî, ya‘nî lâ yık ve şâyân olmadı ma‘nâsınadır. [لَمْ يَقُمْ]: Bi ma‘nâ (لَمْ يَدُمْ) ya‘nî dâ‘im olmadı demektir.

[Maşûl-i Beyit]

Rasûl-i Ekrem şallallâhu Te‘âlâ ‘aleyhi ve sellem Efendimiz’e küffârın teb‘iyyet etmemeleri ve i‘lân u beşâreti işitmeyip bâriķa-i inzârı görmemeleri cehllerinden nâşî olmayıp mücerred ısrâr u ‘inâdlarından idi. Zîrâ onların ‘indlerinde şâğık ve mu‘temed [62] olan kâhinleri sizin müstaķîm olmayan dîniniz ba‘de mâ dâ‘im ve pâ yidâr olmaz diyerek haber vermişler idi. Bu haberden sonra zuhûra gelen bunca delâ‘il ve beşâret üzerine küfr ve ‘inâdları sebebiyle îmân etmediler demek olur.

وَبَعْدَ مَا عَايَنُوا فِي الْأَفْقِ مِنْ شُهُبٍ مُنْقَضَةً وَفَقَ مَا فِي الْأَرْضِ مِنْ صَنَمٍ - 68

[وَبَعْدَ] ‘da (و) ‘âtıfe ve (بَعْدَ) beyit-i sâbıkta (مِنْ بَعْدَ)’nin maķalli üzerine ma‘tûfdur, (مَا) maşdariyyedir. [عَايَنُوا]: (الْمُعَايَنَةُ) ‘den mâzîdir, mükâşefe-i tâmmе

²⁵¹ İsmâil Hakkı Bursevi, Şerhü’l-Muhammediyye bi ferahi’r-rûh, 241-242.

²⁵² 50 numaralı beyitte geçen ibâre.

ma'nâsınadır. [فِي الْأُفُقِ]: (عَايَنُوا)'ye müte'allıktır, (الْأُفُقِ) tahfif için (فَا)'nın sükûnuyla *cevânib-i semâ* ma'nâsınadır. [مِنْ شُهْبٍ]: (مَا) için beyândır (شُهْبٍ) zammeteyn ile (شِهَابٍ)'in cem'idir, *şu'le-i nâr yâhûd kevâkib* ma'nâsınadır zîrâ [فَاتَّبَعَهُ شِهَابٌ ثَاقِبٌ]²⁵³ "Onu da delip geçen bir ıfık topu kovalar" âyet-i celîlesini *şu'le-i nâr* ve *şu'le-i necm* ile tefsîr etmişlerdir. [مُنْقَضَةً]: (انْقَضَ)'dan *şâkıf oldu* demektir. [وَفَقَى مَا]: *Muvâfık* ma'nâsınadır. [فِي الْأَرْضِ]: Yeryüzünde demektir. [مِنْ صَمٍّ]: Küffârın tapındıkları puta şanem derler, cem'i eşnâm gelir.

[Maḥşûl-i Beyit]

Küffârın 'inâd ve ıfırları, semâda yıldızların döküldüğünü ve arzda putların sükûtunu müşâhede ve mu'âyeneden sonra idi. Ya'nî o dîn-i bâtılın ba'de mâ şâbit ve pâyidâr olamayacağını kâhinler haber verdikten ve semâda nücûmun dökülmesi ve rû-yi arzda şanemlerinin şâkıf olması gibi 'alâyim ve beşâretler zuhûr ettikten sonra yine 'inâdları hasebiyle îmân ve teb'ıyyet etmediler demektir.

مِنَ الشَّيَاطِينِ يَقْفُوا إِثْرَ مُنْهَزِمٍ -²⁵⁴ حَتَّى غَدَا عَنْ طَرِيقِ الْوَحْيِ مُنْهَزِمٌ

[عَنْ طَرِيقِ الْوَحْيِ]: İntihâ-i gayet içindir. [غَدَا]: (اعْرَاضَ) ma'nâsınadır. [حَتَّى]: Tarîki'l-vaḥyi, semâdan kinâyedir zîrâ Cebrâ'îl 'aleyhisselâm vaḥiy ile semâdan gelirdi. [مُنْهَزِمٌ]: Ref'le (غَدَا)'nın fâ'ilidir ve (الْإِنْهَزَامُ)'dan ism-i fâ'ilidir, 'adiüvden sür'atle firâr edici ma'nâsınadır. [مِنَ الشَّيَاطِينِ]: (مُنْهَزِمٌ)'e sıfattır ve şeytânın cem'i şeyâtîndir. [يَقْفُوا]: (الْقَفْوُ)'den *teb'ıyyet* ma'nâsınadır. [إِثْرٌ]: Naşbla (يَقْفُوا)'nın [63] mef'ûlüdür, 'akab ya'nî birbiri ardınca gitmek ma'nâsınadır. [مُنْهَزِمٌ]: Ânifen beyân olunduğu üzre 'adiüvden sür'atle firâr ma'nâsınadır.

[Maḥşûl-i Beyit]

Ol Nebî-i zî-şân Efendimiz'in dünyâyı teşrîf buyurdukları zamânda şeyâtîyin birbiri îsrine tâbi' olucu oldukları halde semâdan firâr ettiler. Ya'nî o Mefḥar-i

²⁵³ es-Saffat 37/10.

²⁵⁴ (بَيْتُ الْمَسِيحِ مِنْ أَحْشَاءِ مُلْتَقِمٍ) beyitine gelince, iş bu üç beyitin haşşası budur ki cihada gedip cenk meydanında bulunan bir kimse kıbleye muteveccih olarak bu ebyâtı on yedi kere kırâ'at eder ise Allâhu Te'âlâ küffâr ile onun beynini mestûr edip o kimseyi meşûn eder ve küffârdan hiçbirisi onun katline ve zedelenmesine muktedir olamayıp 'avn-i ilâhî ile maḥfûz olur ('Abdü's-selâm). Bkn. Yalvaçlı, el-Mecmû'atü'l-kübrâ mine'l-kaşâ'idü'l-fuḥrâ (Hacı Mahmud Efendi, 3692), 12.

mevcûdâtın zamânı vilâdetinde o kadar ‘acâyibât zuhûra geldi ki, hattâ kâffe-i şeyâtîn yekdiğerini ta‘kîb ederek semâdan firâra şitâb ettiler.

كَانَهُمْ هَرَبًا أَبْطَالُ أَبْرَهَةَ أَوْ عَسْكَرٌ بِالْحَصَى مِنْ رَاحَتِيهِ رُمِي -70

[كَانَ]: Teşbîh içindir ve zamîri şeyâtîne râci‘dir. [هَرَبًا]: Naşb ile ke-enne isminden ħaldir fetĥateyn ile *ħavf edici olduğu ħalde firâr* ma‘nâsınadır. [أَبْطَالُ]: Ref‘le ke-ennenin ħaberidir ve (بَطَلُ)’in cem‘idir, *şeci‘ler ya‘nî bahâdır ve cesurlar* demektir. [أَبْرَهَةَ]: Yemen melîki ki aşâb-ı filin re‘îsi idi, onun ismine derler. Nâzım-ı niĥrîr şeyâtînin semâdan firarlarını Melik Ebrehe (ö. 570) şuce‘ânının ĥîn-i inhizâmındaki firarlarına teşbîh eyledi. [أَوْ عَسْكَرٌ بِالْحَصَى]: (عَسْكَرٌ) (أَبْطَالُ) üzerine ve (بِالْحَصَى) mu‘aĥĥar olan (مِنْ رَاحَتِيهِ)’ye ma‘tûfdur. (الْحَصَى) *Eĥcâr-ı sagîra*, ya‘nî ufağ taşlar demektir. [رُمِي]: Kezâlik mu‘aĥĥar olan (رُمِي)’ye müte‘allıktır. (رَاحَتِيهِ), *keffeyhi* ma‘nâsına, ya‘nî avuç. [أَبْطَالُ]: Ref‘le ke-ennenin ħaberidir ve (بَطَلُ)’in cem‘idir, *şeci‘ler ya‘nî bahâdır ve cesurlar* demektir ve zamîri ‘aleyhişşalâtu vesselâm Efendimiz’e râci‘dir. [رُمِي]: *Atıldı* ma‘nâsına fi‘li mâzî binâ-i meĥhûldur.

[Maĥşûl-i Beyit]

Melik Ebrehe’nin şeci‘ ve bahâdır ‘askerleri ħavf edici oldukları ħalde firâr ettikleri gibi, yâĥûd o server-i ‘âlem Bedir ġazâsında bir avuç taş atmâkla düşmanın ‘askerlerini maĥv ve perîşân eylediği gibi, şeyâtîn daĥî birbiri ardınca semâdan kaçıştılar.

Ma‘lûm ola ki Ebrehe ibn-i Sabbah, Mekke-i Mûkerreme’yi ħarâb etmek za‘m-i bâtılıyla, İmâm Ya‘kûb Kîsâ’î rahmetü’l-lâhi ‘aleyh tefsîrinde beyân eylediği gibi üç yüz bin ‘asker ve dört bin fil bile alıp teveccüh eyledi. Ebrehe’nin ‘askeri Mekke’ye iki fersah karîb olacak, filleri türlü kumaşlar ile setr ederek ve fil-i maĥmûdîyi daĥî önlerine katarak şaflar tertibiyle fillerin arkaları sıra gitmeye başladıklarında Ĥuş‘am kabîlesinin re‘îsi [64] Nufeyl bin Ĥabîb²⁵⁵ “Ĥazreti kibriyâya mensûb Ĥarem-i Ĥüdâ’ya zinhâr ta‘arruż eyleme zîrâ helâk olursun” diyerek fil Maĥmûd’un kulağına

²⁵⁵ Bu isim tezimizin konusu olan eserde Nukayl bin Lebîb kaynağında ise Nufeyl bin Ĥabîb olarak geçmektedir. Bkn. Harun Arslan, *Celalzâde Mustafa’nın Terceme-i Meâricü’n-nübüvve Adlı Eseri Metin – Sözlük - Özel Adlar Dizini – Esmâ-yı Latîfe* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013) 252.

söyleyince o cânibe bir adım atmadı. Pek çok akdâm eylediler, ya‘nî kâh yalvardılar ve kâh dilediği yemi önüne getirdiler ve kâh darb ü şetm ile çengeller vurdular yine gitmedi. Başka cânibe sevğ ettikleri onda bila tevaşkuf gider idi, ‘asker de mutehayyir kaldı. Bu arada nâkâh deryâ cânibinden birçok kuşlar peydâ oldu ki, diyâr-ı Arab’da onun gibi kuş görülmüş değil idi. Herbirinin burnunda mercimekten büyük birer ve ayaklarında dahî birer hâcer vâir idi ki, her hâcerde helâk olacak kimsenin ismi yazılı idi. Fevc fevc gelip beyit-i şerîfi ba‘de’t-tavâf, o ‘asker-i ilâhî, Ebrehe’nin ‘askeri üzerine durup bir ağırdan o taşları atdılar. Her kimin neresine dokunduysa mâkablerinden çıktı, fil Mahmûdî’den gayri cümlesi mahv u perîşan oldu. (أَلَمْ تَرَ كَيْفَ) ²⁵⁶ (فَعَلَ رَبُّكَ بِأَصْحَابِ الْفِيلِ) ²⁵⁷ “Rabbin fil ordusuna ne yaptı görmedin mi?” âyet-i kerîmesi bunun hakkında nâzil olmuştur.

Nâzım-ı fâhimin ebât-ı Ebrehe’den murâdı bu kıssadır, tafşîlâtından şarf-ı nazarla yalnız vâkı‘ânın zîde ve hûlâsâsı (*Me‘âricü’n-nubuvve*)’den alınıp bu mahalle derc olundu. Hâzreti Rasûl-i Ekrem ve Nebî-i Muhterem şallallâhu Te‘âlâ ‘aleyhi ve sellem Efendimiz’in vilâdet-i şerîfleri bu vâkı‘adan elli beş gün sonra vâkı‘ oldu. Eksik ve ziyâde dahî demiş vardır, lâkin eşah rivâyet o senede vâkı‘ olmuştur.

Ol Mefhar-i mevcûdâtın zamân-ı vilâdetinde vuku‘ bulan ‘acâyibat-ı keşîrayı Nâzım-ı fâhim buraya kadar beyân buyurup, bundan sonra ba‘zı mu‘cizât-ı nebeviyyesini şerh-i ityan buyuracaklarından, vilâdet-i şerîflerinde zâhir olan ahvâl-i ‘acîbeden ba‘zılarının tafşîlatı kezâlik (*Me‘âricü’n-nubuvve*) nâm kitabdan alınıp bu mahalle derc olundu.

Ol Server-i ‘âlem, rebî‘u’l-evvelînin on ikinci işneyn gecesi harem-i Mekke-i Mükerreme’de benî Hâşim şu‘besinde olan sarayların birinde dünyâya teşrîf buyurmuşlardır. Hâzreti Rasûl-i Ekrem’in baharda, cemâl-i gülzârını bâğ-ı ‘âlemde nümâyân etmeye [65] bâ‘îs nedir diye vâkı‘ olan su‘âle ba‘zı erbâb-ı işâret bu vechle cevâb vermişlerdir ki, Fahr-i ‘âlem şallallâhu ‘aleyhi ve sellem Efendimiz ‘alâmât-ı sâ‘atden bir ‘alâmettir. (أَنَا وَالسَّاعَةُ كَهَاتَيْنِ) buyurdular ya‘nî “Ben ve kıyâmet şunun gibidir” diye mübârek şehâdet parmağıyla vusât parmağını işâret buyurdu. Bahar dahî

²⁵⁶ el-Fîl 105/1.

²⁵⁷ Ekrem Sakar, *Altıparmak Muhammed Efendi’nin Delâil-i Nübüvvet-i Muhammedî Adlı Eseri*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022), 545-546.

kıyâmete ve haşra delil-i vâzihdir. (إِذَا رَأَيْتُمُ الرَّبَّيعَ فَادْكُرُوا النُّشُورَ) buyurdular. Ya‘nî “Rabî‘i gördükte neşri zikr-edin, kıyâmet günü kabrinizden kalkmanızı mülâhaza edin.” Pes bu münâsebet ile rebî‘de dünyâyâ geldi ve ba‘zıları o Nebî-i Muhtârın rebî‘de gelmesine sebep ve hikmet oldur ki, baharda ‘âlem neşve yâb ve rû-yi arz hayât-ı tâze bulub, envâ‘-i ezhâr ü rayâhîn ile zînet yâb olur. Hâk Te‘âlâ, Hâzreti Muhammed’in cemâl ve kemâliyle ile onu te’dîb eder ki zîyb ü zînetine mağrûr olma, zîrâ o Hâzreti Peygamber-i zi-şânın kudûmüyle ‘âlem-i ma’nâda ber zînet hâşıl ola ki hasen ve behâsının ta‘rîf ü tavşîfi kâbil değildir.²⁵⁸

Bahar iki kısımdır ki bahâr-ı eşbâh, bahâr-ı ervâh. (Bahârı eşbâh) faşl-ı rebî‘den ‘ibârettir, (bahâr-ı ervâh) vaşl-ı Muhammed ‘aleyhisselâmdır. Bahâr-ı eşbâh, bu ‘âlem-i zâhirînin terbiyesine sebebdır ki âb ve güldür ve bahâr-ı ervâh can-ı dilin esâsına bâ‘îsdir. Bu iki rebî‘, biri faşl-ı bahâr ve biri rebî‘u’l-ebrârdır, mâbeynlerindeki fark gece ile gündüz gibidir. Bahar-ı eşbâhdan rayâhîn erişip şahâyif-i rüzgârda nuķûş-i ‘acîbe peyda olur. Bahar-ı ervâhda envâ‘-ı tecelliyât-ı ilâhî mir’at-ı kulûbda nümâyân olur ve bahâr-ı eşbâhda güller bitip bülbüller feryâda gelir ve bahâr-ı ervâhda ki Muhammed şallallâhu Te‘âlâ ‘aleyhi ve sellemın zuhûrundan ‘ibârettir, îmân gülleri ‘âriflerin kalbleri budağında peydâ olur.²⁵⁹

Ba‘zı erbâb-ı işâret demişler ki rebî‘ üç türlüdür, biri (rebî‘-i nebât), biri (rebî‘-i ebdân), biri (rebî‘-i kulûb). Rebî‘-i nebât, tefrîh-i cism içindir, rebî‘-i ebdân akl-ı göz ile nazar içindir, rebî‘-i kulûb dîde-i ma‘rifetle maḥbûbun müşâhedesı içindir. Bahâr-ı nebâtta gül ü lâle görünür, bahâr-ı ebdânda âh u nâle²⁶⁰ işitilir, bahar-ı kulûbda müşâhede ‘aşka havâle olunur. Kezâ bahâr-ı nebâtta gül ü gülzâr görünür. Bahâr-ı ebdânda ef‘âl ü âşâr görünür, bahâr-ı dilde tecellî-i dîdâr görünür. Bahârı nebâtta nümâyân [olan] leṭâfet ve nazârratdır. Bahâr-ı ebdânda tâ‘at ve ḥidmettir, bahâr-ı kulûbda ru‘yet ve müşâhededir.²⁶¹ [66]

Ol server-i kâî’nâtın dünyâyâ teşrîf buyurdıkları gece, ru-yi arzda ne kadar eşnâm vâir ise kâffesi yüzleri üzre düştüler. Hattâ ‘Urve bin Zubeyr’in (ö. 94/713)

²⁵⁸ Arslan, *Celalzâde Mustafa’nın Terceme-i Meâricü’n-nübüvve Adlı Eseri Metin – Sözlük - Özel Adlar Dizini – Esmâ-yı Latîfe*, 324-325.

²⁵⁹ Arslan, *Celalzâde Mustafa’nın Terceme-i Meâricü’n-nübüvve Adlı Eseri Metin – Sözlük - Özel Adlar Dizini – Esmâ-yı Latîfe*, 325.

²⁶⁰ Nâle: İnilti.

²⁶¹ Arslan, *Celalzâde Mustafa’nın Terceme-i Meâricü’n-nübüvve Adlı Eseri Metin – Sözlük - Özel Adlar Dizini – Esmâ-yı Latîfe*, 327.

rivâyetine [göre] Kureys’den bir cemâ’atin bir putu var idi ki yılda bir kere onu tavâf ederler ve o günü ‘iyd ‘ad ederek develer kurban edip şûrb-i hamr eylerler idi. İttifâkân ‘iyd ettikleri gecelerinden bir gece o putun önüne vardıklarında yüzü üzre düşmüş ve yerinden ayrılmış görmeleriyle hayrete varıp yerine koydular. Tekrar başı aşağı sernigûn²⁶² oldu, üç def’â bu vechle görülünce muhkem bend edip yerine koydukları gibi cevfinden bir âvâz işettiler ki şu ebyâtı okudu;

تَرَدَّى لِمَوْلُودٍ أَضَاءَتْ بِنُورِهِ جَمِيعُ فِجَاجِ الْأَرْضِ بِالشَّرْقِ وَالْغَرْبِ
وَحَرَّتْ لَهُ الْأَوْتَانُ طَرًّا وَأَرْعَدَتْ قُلُوبُ مُلُوكِ الْأَرْضِ جَمْعًا مِنَ الرُّعْبِ

Ya’nî “Bir kimse doğdu, onun için yeryüzünün ne kadar mekânları vâr ise harekete geldi, meşriğ ve mağribde cümle putlar yıkıldı ve mülûk-i ‘arzin korkudan kalbleri titredi” demektir.²⁶³

Ol Nebî-i zi-şânın doğduğu leyle-i şerîfde bir gün ve bir gece yeryüzünde ne denlü mülûk vâr ise cemî’an dilleri tutulub aşlâ tekellüme kâdir olmadılar zîrâ o sultânın kuvve-i nâtıkası (وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَى) dır, “kişisel arzularına göre konuşmamaktadır”.²⁶⁴ Hezeyân söyleyenlerin ağzına mühür vuruldu.

Kisrâ bir tâk binâ etmiş-idi ki, dünyâda ona nazîr binâ yoktu. On dört küngüresi²⁶⁵ vâr idi, şerefeleri o gece cümle düştü, Kisrâ gâyet muẓtarip olduysa da kimseye izhâr etmedi. Dicle kenarında bir ‘azîm binâ etmiş-idi ki, gâyet yüksek ve emvâl-i keşîra şarf olunmuş-idi. Dicle taşıp o binânın dahî yıkıldığı haberi Kisrâ’ya vâsıl olunca ıztırâbı müştâd ve hîdmetinde üç yüz altmış kâhin ve müneccim ve sâhirler vâr idi onları celb ve da’vetle bunun hikmetinden su’âl eyledi bunlar o meclisten çıktıklarında içlerinde ‘Arab’dan Sâ’ib isminde bir kimse ‘ilm-i nücûmda gâyet mâhir ve ahkâmında az hatâ ederdi. Her biri bu babda te’emmül edip kehânet ve sihir yollarını bağı buldular. Sâ’ib karanlık gecede biriştinin üzerine çıkıp âsumânâ nazar etti. Hicaz cânibinden bir berķ zâhir olarak tâ meşrîka dek vardı, şabâh oldu ayağı altı yeşil ve tâze ot bitmiş gördüğü gibi, “*Elbette Hicaz’dan bir pâdişâh zuhûr eder, meşrîka dek ihâta edip ‘âlem tazelenir dedi*” ve bu ma’nâyı kâhinlere söyledi, [67] onlar da ‘ilm-i nücûm ve kehânetle bu kazıyyeyi bilmişler ve bir Peygamber

²⁶² Sernigûn: Baş aşağı, ters dönmüş.

²⁶³ Sakar, *Altıparmak Muhammed Efendi’nin Delâil-i Nübüvvet-i Muhammedî Adlı Eseri*, 616.

²⁶⁴ en-Necm 53/3.

²⁶⁵ Küngüre: Kubbenin tepesi, en yüksek yeri, burç, şerefe.

meb‘ûs olduğunda veyâ olacağında ittifâk etmişler idi. Kistrâ’nın mülkü onun sebebiyle zâ‘il olur, amma bunu izhâr etmemek için cümlesi Kistrâ’ya gelip dediler ki *“Binâ ettikleri sırada vaktine teşâdüf ettirmemişler biz bir vakit ihtiyâr²⁶⁶ edelim ki münkesir olmaya”*. Bunun üzerine bir vakit ihtiyâr ederek binâ eyledikten ve itmâmında cümle erkân-ı devlete onda ziyâfet verdikten sonra tekrâr Dicle tuğyan edip o binayı yıktı ve Kistrâ dahî onda bulunmasıyla büyük belâ ve zahmetle çıkardılarsa da o tâ‘ifenin birçoğu helâk oldu. Bâkî kalanlar, evvelkiler hatâ ettikleri gibi biz de ettik diyerek bir def‘â dahî ihtiyâr-ı vakitle tekrar binâ eylediklerinde Kistrâ kemâl-i havfla o makâma vardı, o binâ ayağı altından gidip yine şuya düşerek fenâ bir hâlde çıkârdılar. o tâ‘ifeyi getirip katl ile tehdid eylediğinde *“bir Peyğamber meb‘ûs olur ve senin mülkun zevâl bulur, kelâmın şahîhi budur dediler.”* Kistrâ Dicle binâsından ferağat edip, lâkin hâşıl olan endişesini dahî izhâr etmedi. Vaktâ ki Sâve’nin deryâsı kuruduğu ve Sâve ki diyâr-ı Şam ırmaqlarının biridir, bin yıldan beri ondan şu akmamış-îken suyu cereyân ettiği Kistrâ’ya haber verildi hudûddan ziyâde muhtarip olarak kalbinde olan sırrını izhâr emeliyle havaşsını²⁶⁷ cem‘ ettiği sırada Fâris’in ateşi ki bin yıldan beri sönmemişti, söndüğünü ve bu vak‘ada Kistrâ’nın şerefeleri düştüğü tarihte vâkı‘ olduğunu söylediler. Dağdağa ve teşvîşi tezâyüd etti, bu sırada meclisde mü‘ebbed-i mu‘ebbedân, kâzî’l-kuzât-ı mecûsî, Kistrâ’ya bir vâkı‘a-i garîbe ‘arz eyledi, şöyle ki *“Ben dahî o gece bir vâkı‘a gördüm, serkeşî develer ‘Arabî atları yedüb bilâd-ı Fârise getirdiler ve onda dağıldılar.”* Kistrâ gâyet perîşân olarak mü‘bbed-i mü‘ebbedândan bu vâkı‘anın ta‘bîrîn su‘âl ettikde şöyle anlarım ki *“Bilâd-ı Arab’da bir emir zâhir olur, amma onun tafşîlatını kâhinlerden müneccimlerden su‘âl etmek gerektir”* diyerek cevâb verince, vâkı‘ olan müşkilâtın hal ve izâhî-çün bir ‘âlim irsâli talebini hâvî etrâfa mektuplar irsal ettiler ve cümleden biri Başra hâkimi Nu‘man bin Munzir’e (ö. 602) dahî yazdılar. Numan dahî Setîhi kâhinin kız karındaşı oğlu Abdu’l-mesîh bin Şa‘lebe-i [68] Ğassaniyi gönderdi. Kistrâ müşkilât-ı vâkı‘ayı zikr eyledikte Abdu’l-mesîh *“Ben bu müşkilleri halle kâdir değilim, Setîh’a varıp bi’l-istifsâr cevâb-ı şâfi getireyim”* diyerek sür‘atle Şam’a gidip Setîh’ın menziline geldi. O’nu hâlet-i nez‘de bulup her nedenli selâm ve taḥiyyet ettiyse de aslâ cevâb gelmediginden birkaç ebyâtla zikr olunan vâkı‘âtı beyân ederek su‘âl eylediği gibi *“Ey Abde’l-mesîh şu vakit ki Sâve’nin*

²⁶⁶ İhtiyâr şeklinde yazıldığı görülmektedir, ihtiyâr olarak düzeltilmiştir.

²⁶⁷ İncelenen tercüme eserde havaş olarak yazılmıştır fakat havaş olması daha uygun görülmüştür.

denizi kuruyâ ve Sâve deresinden şu aka. *Qur'an*'ı 'Azîm'in ayâtı gece ve gündüz tilâvet olunur ve âhîr zamân Peyğamberi cümle 'âleme gâlib olur ve Bâbil iklimi ehl-i Fâris elinden çıkar ve Setîh dahî âhirete gider ve Nûşîrevâ'nın eyvân-ı kengerleri 'adedince pâdişâhlar hüküm edip ba 'dehû mülk ellerinden gider" diyerek rûhunu teslim eyledi. Abdu'l-mesîh bunu zabt edip Kisrâ'ya haber verdi. Kisrâ bir miqdâr mütesellî olup "Bizden on dört kişinin zamân-ı hükümeti tamam oluncaya değin müddet-i medîdi kırkıdır dedi," Ammâ taqdîr-i Rabbânîden haberdar değil idi. Rivâyet ederler ki onların mülûkünden on nefer kimse dört yıl içinde gelip geçti ve dört neferinin dahî müddet-i hükümetleri Ömer bin Hattâb²⁶⁸ (r. anhü) (ö. 23/644) zamânında tamam olup Sa'd bin ebî Vakķâş'ın (r. anhü)(ö. 55/675) eliyle Cenâb-ı Hak Fâris memleketinin fethini müyesser eyledi.²⁶⁹

Hazreti Rasûl-i Ekrem şallallâhu 'aleyhi ve sellem Efendimiz'in hizmetlerinde bulunan Vehb bin Mâlik rivâyet eder ki; "Âsumândan dîvler²⁷⁰ sürülüb âsumân onların istirâkat-ı semî'den mahfûz olduğun ve gökden yıldızların atılmağa başladığın gördüğümde ikiyüzyetmiş yaşında ve Huţayr bin Mâlik isminde bir pîr-i müneccim vâir idi, 'aşrının a'lemi olmak mülâbesesiyle ona gidip buni beyân ve sebebinden su'âl eyledim, cevabını ferdâye ta'lik eyledi. Şabah aşhâbım ile yanına vardık ayak üzre durup semâya nazar eder gördük. O'na nidâ eylediğimizde işâret eyledi ki hâmûş-i evvelîn nakah bir büyük yıldız semâdan indi bu sırada (ey âl-i Kahtân size hak haber vereyim ki şeytânlar semâdan haber alıp istirâkat-ı semî'den memnû' oldular ve göklerden recm olunurlar. O'nun sebebi oldur ki, bir 'azîmu'l-kadr Peyğamber meb'ûs oldu. *Qur'an*-ı Kerîm ile helâl ve harâmı beyân etmekle onun burhânı gün gibi [69] zâhir olur ve puta tapmaktan men' eyler.) diyerek Hatîr nidâyâ başlayınca, ey Hatîr hakâyık-ı garîbe söylersin, benim kavmim nice olur dedim, onlara evlâ olan cümleden evvel ona mutâba'at etmektir. o Peyğamber-i âlî kadrin nübüvveti Mekke'de zühûr bulur ve *Qur'an*-ı Kerîm dahî onda nâzil olup küfr ü fecerayı katl ile meb'ûs olur. Bu haber banâ şeyâtînin büyüğünden vâsıl olmuştur" cevâbını verdikten sonra "Allâhu ekber hak zâhir oldu ve şeyâtîn semâdan men' olunup munķatı' oldu"

²⁶⁸ Hattâb şeklinde yazıldığı görülmektedir Hattâb şeklinde düzeltilmiştir.

²⁶⁹ Arslan, Celalzâde Mustafa'nın Terceme-i Meâricü'n-nübüvve Adlı Eseri Metin – Sözlük - Özel Adlar Dizini – Esmâ-yı Latîfe, 334-337.

²⁷⁰ Dîv: Şeytan ve cin.

diyerek düşüb bîhûş oldu, üç gün yattıktan sonra ‘aklı başına gelip (لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ) dedi. Hattâ Hâzreti Fahr-i ‘âlem Efendimiz’in meclis-i sa‘âdetlerinde, yıldıza müte‘allık olan müneccimînin ahvâli zıkr olunduğu sırada bu kaâziyye nakl olunduğda, “Subhâna ‘l-lâh ma‘kâm-ı nübüvvetten söz söyledi” buyurmuşlardır.²⁷¹

Şafiyye bint-i ‘Abdu’l-muṭṭalib (ö. 20/641) rivâyet ederki: “Cenâb-ı Fahr-i Risâlet Efendimiz’in mevlûd-i sa‘âdetleri vukû‘unda kâbile idim o hinde çırağ nûruna gâlib bir nûr zâhir oldu. Altı ‘alâmet gördüm, birincisi doğduğu gibi secde etti, ikincisi mübârek başın kaldırıp lisân-ı naşh ile (لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ) dedi, üçüncüsü bir ‘azîm nûr zâhir oldu, dördüncüsü çünkü yûmak kâsd ettim, ey Şafiyye zahmet çekme biz onu yunmuş irsâl ettik diye bir avaz işittim, beşincisi onu sünnet olmuş ve göbegi kesilmiş gördüm, altıncısı onu bir nesneye şarmayı kâsd ettiğimde arkasında bir mühür gördüm ki (لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ) yazılmıştı.”²⁷² Bundan başka daha nice nice ‘acâyibât-ı keşîra zuhûra geldi, lâkin kâffesini zıkr ü beyâna bu maḥallin taḥammülü olmadığından bu kadarla iktifâ olundu.

كَمَا بَارَكْتَ عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَعَلَىٰ آلِ إِبْرَاهِيمَ ۖ اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَىٰ مُحَمَّدٍ وَعَلَىٰ آلِهِ وَأَزْوَاجِهِ وَذُرِّيَّاتِهِ
(إِنَّكَ حَمِيدٌ مَّجِيدٌ)

Nâzım-ı fâhim, ‘aleyhişşalâtu vesselâm Efendimiz’in bi‘şetinde vâki‘ olan ‘alâmât-ı ‘acîbeyi beyân ettikten sonra, bi‘şet-i nebeviyyeden sonra vukû‘ bulan mu‘cizâtı beyâna şurû‘ ile ebyât-ı âtiyeyi îrâd buyururlar. [70]

نَبَدَ الْمُسْبِحُ مِنْ أَحْشَاءِ مُلْتَقِمٍ - 27471 نَبَدًا بِهِ بَعْدَ تَسْبِيحٍ يَبْطِئُهُمَا

[نَبَدًا بِهِ]: (نَبَدَ), elden atmâk ma‘nâsınadır. (بِهِ) de (بِ) takvîyet-i ‘amel için zâ‘iddir, zamîri beyit-i evveldeki (الْحَصَى), ya‘nî aḥcâr-ı şuğrâya râci‘dir. [بَعْدَ تَسْبِيحٍ]: (نَبَدًا) yâḥûd beyit-i evveldeki (رُمِي)‘ye zarfıdır, (تَسْبِيحٍ) subḥânallâh diye Allâh u Te‘âlâ

²⁷¹ Sakar, Altıparmak Muhammed Efendi’nin Delâil-i Nübüvvet-i Muhammedî Adlı Eseri, 587-588.

²⁷² Arslan, Celalzâde Mustafa’nın Terceme-i Meâricü’n-nübüvve Adlı Eseri Metin – Sözlük - Özel Adlar Dizini – Esmâ-yı Latîfe, 332-333.

²⁷³ İncelenen tercüme eserde ذُرِّيَّاتِهِ olarak kaydedildiği görülmüştür.

²⁷⁴ Bu beyit tezminin konusu olan tercüme eserde dördüncü bölümün son beyiti, Hayruddin Hızır el-Atûfî’ye ait Kaşîde-i Bürde şerhinde ise beşinci bölümün ilk beyit olarak değerlendirilmiştir. Bkn. Civelekoğlu, Hayruddin Hızır b. Mahmûd b. Ömer el-Merzifonî el-Atûfî ve şerhu ‘l-Kaşîdeti ‘l-Burde Adlı Eserinin İnceleme ve Tahkîki, 36.

Ḥazretleri'nin tenzîh ve takdîsinde du'â etmek ma'nâsınadır. [يُسَبِّحُ] (تَسْبِيح) 'e müte'allıktır, (بِ) (فِي) ma'nâsına yâhûd zarf-ı müstekar ve teşniye zamîri kezâlik beyit-i evveldeki (رَاحَتِي) 'e râci'dir, (بَطْنِ) şikem ya'nî karın demektir. [نَبَذَ الْمُسْبِحُ]: Naşb ile (رُمِي) 'nin mef'ûlûdür ve edâtı maḥzûftur. (أَيُّ كَبَدٍ الْمُسْبِحُ) ya'nî musebbihin nebzi gibi demektir. (الْمُسْبِحُ) 'den murâd Yûnus 'aleyhisselâmdır ve "elif" ve "lâm" 'ahd içindir. [مِنْ أَحْشَاءِ] 'de (مِنْ) (نَبَذَ) 'e müte'allıktır. (الْحَشَى) 'nin cem'i (أَحْشَاءَ) gelir, *baṭn* ve cem'i olan *buṭûn* ya'nî bâtınlar ma'nâsınadır, zîrâ Yûnus 'aleyhisselâm buṭûn-i şelâsede olmuş-idi ki, hût-i evvel, hût-i şânî, baṭni'l-baḥrdır. [مَلْتَقِمٍ]: İsm-i fâ'ildir, *loḡmayı yutucu* ma'nâsınadır, burada murâd Yûnus 'aleyhisselâmi yutan balıktır.

[Maḥşûl-i Beyit]

Ḥazreti Yûnus 'aleyhisselâm, baṭn-ı hûtta tesbîh eylediği gibi Cenâb-ı Faḥr-i Risâlet Efendimiz'in mübârek keff-i sa'âdetlerinde aḥcâr-ı şağîra tesbîh eyledi, yâhûd baṭn-ı hûtta tesbîh edici olan Ḥazreti Yûnus'un suhûletle sâhil-i bahre atıldığı gibi, Bedir gâzâsında aḥcâr-ı şağîra daḥî Faḥr-i 'âlem şallallâhu Te'âlâ 'aleyhi ve sellem Efendimiz'in mübârek ve mu'allâ keff-i sa'âdetlerinde tesbîh eyledikten sonra atılmaḡ ile atıldı demektir. Ebû Zer Gifârî (ö. 32/653) raḍiyallâhu 'anhu rivâyet ederki; o Peyğamber-i zî-şân ebû Bekir (ö. 634) ve 'Ömer (ö. 644) ve 'Osmân (ö. 656) Ḥazerâtiyle bir mevzi'de oturirlerdi Ḥazreti Peyğamber yerden yedi tâne ufaḡ taş pâreleri aldı ve o taşların evvel server-i mevcûdâtın mübârek elinde tesbîh ettiklerini ve bal arısı gibi nâle eylediklerini işidirdik onları yere bırakmalarıyla sâkit oldular, ondan sonra yine alıp ebû Bekr'in yedine verdiklerinde o taşlar minvâl-i sâbık üzre tesbîh ettiler, Ḥazreti 'Ömer ve 'Osmân'ın daḥî ellerine verdiler kezâlik tesbîh ederlerdi.²⁷⁵ (Ebu Şekûr Sâlimî) ki (ö. 460/1068) ekâbir-i 'ulemâ-yı [71] Ḥanefiyye'dendir, *Temhîd* nâm kitâbında beyân etmiştir ki "Ḥazreti 'Ali (ö. 661) daḥî o meclisde berâber idi Cenâb-ı Faḥr-i Risâlet Efendimiz o taşları Ḥazreti 'Ali'nin daḥî eline verdiler yine tesbîh edip (سُبْحَانَ اللَّهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ) dediler."

Gâzve-i Bedir'de daḥî o Rasûl-i Ekrem Ḥazretleri yerden bir ḡabza ḡurda taş alıp düşman 'askeri cânibine saçdı ve düşmana ḡamle olunmasını emir buyurdu.

²⁷⁵ el-Harpûtî, *Ḳaşîdetü'l-bürde me'a şerḥihâ 'Aşîdetü's-şühde*, 184.

Hakîm bin Hızâm²⁷⁶ (ö. 54/674) nakil ederki, yevm-i Bedir’de gökten bir avaz gelir işittim gûyâ ki o avaz lâkin içine hurda taşlar atılmağ şadâsı idi.²⁷⁷

Nâzım-ı fâhim rahmetü’l-lâhi ‘aleyh iş bu mu‘cizât-ı bâhire-i Nebeviyyeyi Hâzreti Yûnus ‘aleyhisselâmın kıssasına teşbîh tarîkiyle işâret buyurmuşlardır.

Faşl-ı Hâmisin: Rasûl-i Ekrem ve Nebî-i Muhterem’in Da‘vet-i Mübârekesi²⁷⁸

جَاءَتْ لِدَعْوَتِهِ الْأَشْجَارُ سَاجِدَةً تَمْشِي إِلَيْهِ عَلَى سَاقٍ بِلَا قَدَمٍ - 72

[جَاءَتْ]: Geldi ma‘nâsındır. [لِدَعْوَتِهِ]: (أَيُّ وَقْتٍ طَلَبَهُ تَشْهَدُ عَلَى نُبُوَّتِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ) ya‘nî

“‘Aleyhişşalâtu vesselâm Efendimiz’in taleb-i vaktinde nübüvveti üzerine şehâdet eyledi” demektir. [الْأَشْجَارُ]: Ref‘le (جَاءَتْ) kelimesinin fâ‘ilidir, şecerin cem‘i gelir.

Ağaç ma‘nâsına, ancak bu makâmda (شَجَر)‘den murâd, şecer-i nahl ya‘nî hurmâ ağacıdır. [سَاجِدَةً]: Naşbla (الْأَشْجَار)‘dan hâldir, secde edici olduğu hâlde demektir.

Rukû‘, huzû‘ ma‘nâsına geldiği gibi, burada dahî secdeden murâd huzû‘ ve inkiyâd ma‘nâsıdır. [تَمْشِي إِلَيْهِ]: Cümle-i istînâf yâhûd hâldir, zamîri ‘aleyhisselâma râci‘dir,

yürümek ma‘nâsındır. [عَلَى سَاقٍ]: (تَمْشِي)‘ye müte‘allıktır, (سَاقٍ) lügatta diz ile topuk

beyninde olan bacak kıt‘asına ve ağacın kökü ile dalları, yâhûd otun kökü ile yaprakları beyninde olan şapına derler. [بِلَا قَدَمٍ]: (بَا)‘ye müte‘allıktır, yâhûd

zarf-ı müstekardır, [72] (سَاقٍ)‘ın şifatıdır, yâhûd ondan hâl ma‘nâda te‘kiddir, ayâksız demektir.

[Maḥşûl-i Beyit]

Ol Rasûl-i Ekrem ve Nebî-i Muhterem şallallâhu Te‘âlâ ‘aleyhi ve sellem taleb ve da‘vet-i mübârekesine eşcâr inkiyâd ve itâ‘atle bilâ kadem yürüyüp (أَصْلَوْتُ) diyerek secde edici oldukları hâlde nübüvvetini taşdîk eyledi demektir.

²⁷⁶ Hakim bin Hizâm şeklinde kaydedildiği görülmektedir fakat kaynaklarda Hakîm bin Hızâm geçmektedir.

²⁷⁷ Sakar, *Altuparmak Muhammed Efendi’nin Delâil-i Nübüvvet-i Muhammedî Adlı Eseri*, 962.

²⁷⁸ Bu bölüm ile ilgili olarak davet yazılmış fakat içeriği mucizelerdir.

Bureydetu'bni el-Huşayb (ö. 63/682-83] raḍiyallâhu ‘anhu rivâyet eder ki, bir A‘râbî Rasûl-i Ekrem Efendimiz’in huẓûr-i sa‘âdetlerine gelip‘arz-ı ihtida etti ve ‘ilm-i yakîn hâşıl etmek için bir mu‘cize taleb eyledi. Faḥr-i ‘âlem şallallâhu ‘aleyhi ve sellem Efendimiz ne nev‘ mu‘cize istersin diye su‘âl buyurduklarında bu ağacı da‘vet edesin gelip nübüvvetine şehâdet etsin dedi. Rasûl-i Ekrem Hazretleri vâir benim ağzımdan o ağaca söyle gelsin buyurdular. A‘râbî gidip Rasûl-i Hüdâ seni ister, da‘vetine icâbet et deyince hemândem o ağaç bir cânibe meyl edip, ‘urûkunu yerden çıkardı ve diğer bir cânibe dahî dolanıp o tarafta olan köklerini dahî koparıp o Nebî-i zi-şânın huẓûr-i sa‘âdetine geldi ve (السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ) dedi, ‘Arâbî bunu görünce (حَسْبِيَ حَسْبِي) ya‘nî *yeter yeter* dedi ondan sonra o server-i Enbiyâ ağaca emr etti tâ bittiği yere varıp ke‘l-evveli qarâr eyledi.²⁷⁹

İbn-i ‘Abbâs raḍiyallâhu anhumâ (ö. 68/687-88] rivâyet ederler ki, yine bir A‘râbî huẓûr-i sa‘âdete gelip senin haḳ Peygamber olduğunu neden bileyim dedi. Rasûl-i Ekrem buyurdular ki bir ḥurma ağacının şu dalını da‘vet edeyim eğer icâbet edip gelirse benim risâletime şehâdet eder misin? A‘râbî belî diyince, Hazreti Faḥr-i Risâlet şallallâhu ‘aleyhi ve sellem işâret buyurdu, derhâl o ḥurma şâhî yerinden kopub yere düştü ve ondan sıçrayıp huẓûr-i sa‘âdete gelerek nübüvvetine şehâdet eyledikten sonra o Mefḥar-ı mevcûdâtın emriyle yine varıp ḥurmâ ağacına munzam oldu.²⁸⁰

Nâzım-ı fâhimin (جَاءَتْ لِدَعْوَتِهِ الْأَشْجَارُ سَاجِدَةً) buyurduğu iş bu mu‘cizât-ı bâhiraya işârettir. [73]

كَأَنَّمَا سَطَرَتْ سَطْرًا لِمَا كَتَبَتْ فُرُوْعُهَا مِنْ بَدِيعِ الْخَطِّ فِي اللَّقَمِ -73

ya‘nî (أَيَّ كَأَنَّ الْأَشْجَارَ فِي مَجِيئِهَا) kâffetedir (مَا) teşbîh içindir, (كَأَنَّ) da [كَأَنَّمَا] zamîri (eşcâr Nebî ‘aleyhisselâma gelici olduğu hâlde demektir. [سَطَرَتْ]: Yazdı ma‘nâsına, [لِمَا]’da [سَطْرًا]: onun için mef‘ûl-i mutlaaktır. [فُرُوْعُهَا] için yâhûd (فُرُوْعُهَا) içindir. [سَطَرًا]: onun için mef‘ûl-i mutlaaktır. [لِمَا]’da (ل) tevķît yâhûd ta‘lîl içindir, (مَا) mevşûledir [كَتَبَتْ]: Yazdı ma‘nâsınadır. [فُرُوْعُهَا]: Ref‘le (كَتَبَتْ)’in fâ‘ilidir, (فُرُوْعُهَا) eġşân ve efnân ma‘nâlarıdır ki eġşân şâhlara, ağaç dallarına ve efnân kezâlik ağaç dallarına ve nev‘lere ve soylara cinslere derler ve

²⁷⁹ el-Harpûtî, *Kaşîdetü’l-bürde me‘a şerhihâ ‘Aşîdetü’ş-şühde*, 186.

²⁸⁰ Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî, *Sünen-i Tirmizî*, thk. Beşar Avad Maruf, (Beyrut: Dâru’l-garbi’l-islâmî, 1996) 6/20 (No: 3628).

zamîri eşcâr içindir. [مِنْ بَدِيعِ الْخَطِّ]: [مَا] için beyândır ve (بَدِيع)'in (الْخَطِّ)'a izâfeti, şıfatın mevşûfuna izâfeti kâbilindendir. (أَيُّ حَطٍّ الْبَدِيعِ) ya'nî *hasen hat, güzel yazı* demektir. [فِي اللَّقَمِ] müte'allıktır, (اللَّقَمِ) fethateyn ile *tarîkin vasaatı*, ya'nî yolun ortası demektir.

[Maḥşûl-i Beyit]

Ol Mefḥar-ı mevcûdâtın da'vet-i mübârekesine inkiyâd ile yürüyen eşcâr, ke-
ennehû hattât-ı kâmilin kâğıt üzerine olan hatt-ı bedî'i mişilli, yolun orta yerinde es-
selâmu aleyke yâ Rasûlallâh kelime-i tayyibesini yazdılar demektir. Nâzım-ı fâhim
eşcârın dallarını kalem ve yolu kâğıda ve dalların yerde gelir iken çizgilerini hattât-ı
kâmilin hüsn-i hattına teşbîh-i belîğ buyurmuşlardır. (Raḥmetü'l-lâhi 'aleyh raḥmeten
vâsi'aten.)

مِثْلُ الْغَمَامَةِ أَنَّى سَارَ سَائِرَةٌ تَقِيهِ حَرٌّ وَطَيْسٍ لِلْهَجِيرِ حَمِي 74-

(أَيُّ مَجِيئاً مِثْلُ الْغَمَامَةِ) (مِثْلُ) de [مِثْلُ الْغَمَامَةِ] taḳdîrindedir. Ya'nî *gamâme gibi gelici oldukları hâlde demektir*, yâhûd ref'le mübtade-i maḥzûfun haberidir, (أَيُّ الْأَشْجَارِ مِثْلُ الْغَمَامَةِ), ya'nî *eşcâr gamâme gibi gelir idi*. [سَارَ]: "Gayn"-ı mu'cemenin feth-ile *seḥâb* ya'nî bulut ma'nâsınadır. Zehebe ma'nâsınadır ki giderdi demektir. [سَائِرَةٌ]: *Sirâyet* edici, gezici ma'nâsınadır, bu cümle (الْغَمَامَةِ)'nin hâline beyândır. [تَقِيهِ]: *Hıfz* ederdi ma'nâsınadır ve fâ'ilinin zamîri (الْغَمَامَةِ)'ye ve mef'ûlünün zamîri Nebî [74] aleyi's-selâma râci'dir ve cümlesi yâ hâldir, yâhûd seyrin 'illetini beyân için istînâfdır. [حَرٌّ وَطَيْسٍ] de (حَرٌّ) *sıcak* ve *harâretli* ma'nâsınadır, (وَطَيْسٍ) *fırn u tennûr* ma'nâsınadır. Tennûr, şems ma'nâsî-çün isti'âre olunmuştur, tennûr zıkr olunduğu vakitte şems murâd olunur. [لِلْهَجِيرِ] de (لِ) tevķît içindir, (الْهَجِيرِ) zarf-ı müstekar (وَطَيْسٍ) için şıfattır, yâhûd onun için zarftır, yâhûd (حَرٌّ) için. [لِلْهَجِيرِ]: (حَرٌّ)'ın istidâdında *nısf-ı nehâr* ma'nâsınadır. [حَمِي]: Fi'li mâzîdir *iştîdâdül-harri* ya'nî hararetin şiddetlenmesine derler.

[Maḥşûl-i Beyit]

Fahr-i 'âlem şallallâhu Te'âlâ 'aleyhi ve sellem Efendimiz her nereye gidici olur ise o Mefḥar-ı mevcûdâtı hararet-i şemsden muḥâfaza etmek için kudret-i ilâhîyye

ile şehâb berâber üzerinde yürür idi. Eşcârın da‘vet-i Rasûlüllâh’a inkiyâden secde edici oldukları hâlde huzûr-i sa‘âdete gelmeleri dahî şehâb gibi idi, ya‘nî bulut Nebî-i Muhterem’in üzerinde berâber seyr ve hareket eylediği gibi eşcâr dahî yerinden hareketle geldi demektir.

Rivâyet ederler ki, ebû Tâlib Kureyş’den bir cemâ‘at ile Şâm cânibine gitmek kasd ettiği sırada Fahr-i ‘âlem Efendimiz’in sinni sa‘âdetleri on iki yıl iki ay on gün idi, ebû Tâlib ile birlikde ‘azîmet buyurdular, Buşra’ya altı mil mesâfede Kifr denilir bir köy var idi, oraya muvâzaletlerinde ehl-i kâfile şavme‘a yanına ve Hâzreti Peygamber şallallâhu ‘aleyhi ve sellem ebû Tâlib ile bir kurumuş ağaç dibine kondular. O hevâlîde bulunan bir şavme‘ada Bahîrâ namında naşârâ ‘ulemâsının kibârından ve erbâb-ı zühd ve takvâdan birisi vâir idi ki Cenâb-ı Fahr-i Risâlet Efendimiz’in evşâf ve ahvâl-i cemîlesini ve hâtemü’l-enbiyâ-yı ve’l-mürselîn olduğunu kütüb-i semâviyyede görmüş ve o server-i kâ’inâtın falan zamânda o maḥalle gelip bir mevzi‘-i mu‘ayyende falan ağacın sâyesinde²⁸¹ menzil tutacağını bilmiş olmasından dolayı âhîr zamân Peygamber’inin mülâkâtı ümîd-ile o savme‘ayı kendine makâm idinmiş-îdi ve bu sene Ümmü’l-kurâ’dan kâfile gelip Hâzreti Rasûl-i Ekrem ile oraya uğrayacaklarını dahî bilmiş-îdi. Binâ‘en ‘aleyh her şabâh tulû‘-i şemsde zâviyesinin saḥnına çıkıp kâfile zuhûrini gözler idi. Bahîrâ nazar etti ve şiddet-i [75] harâret bir mertebede idiki ‘âlem tutuşup yanar zân olunurdu. Bahîrâ gördüğü bir pare bulut o kârbân²⁸² üzerine sâye bân olup kârbân ile hareket ve cümle hacir ve şecer (السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ) derler idi.

Bundan sonra o bulut, ağaç üzerine sâye bân olduğunu ve ağacın fi’l-hâl yeşerib yapraklandığını dahî görünce kütüb-i semâviyyede evşâf-ı cemîlesini görüp intizârda bulunduğu Hâzreti Peygamber bu kâfilede olduğuna ‘ilm ü yakîn hâsıl ettiği gibi derḥal o kâfileyi da‘vet eyledi. Cümlesi gittiler, Hâzreti Peygamber saḡîru’s-sîn olmas-ile ebû Tâlib’in işâret-ile orada kaldı. Bahîrâ o tâ‘ifeye nazar etti maḥsûdunu göremeyince tekrar savme‘anın üzerine çıkıp nazar ettikde o şehâbın kemâ kân yerinde durmakta olduğunu müşâhede eyledi. Sizden bir kimse orada kalmış ise O’nu da da‘vet ediniz dedi. Ebû Tâlib vâkı‘an bizler bir ta‘âma hâzır olalımda Muhammed şallallâhu ‘aleyhi ve sellem bulunmasın, mürüvvet deḡildir demesi ile Bahîrâ ism-i şerîfini işitti. o Hâzret’in getirilmesini isti‘câl eyledi, vaḡtâki da‘vete gittiler Bahîra dam üzerine

²⁸¹ Sâye: Gölge.

²⁸² Kârbân: Kervan.

çıkıp nazar ettikde Rasûl-i Ekrem Hâzretleri ağaç altından hareket buyurmalar-ile berâber başı üzerinde olan ak bulut dahî harekete başladığını gördü. Fahr-i ‘âlem Efendimiz Bahîrâ’nın menziline teşriflerinde kıyâm edip ta‘zîm ettikten sonra (أَنْظُرُوا)
 (إِلَى فَيْئِ الشَّجَرَةِ كَيْفَ مَالٍ إِلَيْهِ) ya’nî “Görün şu ağacın gölgesi nice ona meyl eder dedi” ve kütüb-i semâviyyede mu‘tâla’a edip gördüğü ‘alâmetleri müşâhede etti ve Hâzreti Peyğambere birkaç şey soracağını söyledi. Her ne dilersen su’âl eyle buyurduklarında, uyurmusun dedi (تَنَامُ عَيْنَايَ وَلَا يَنَامُ قَلْبِي) ya’nî “Gözlerim uyur kalbim uyumaz” buyurdu. Bundan sonra her ne su’âl eyled-îse cevabını aldı. İtmînân için mühr-i nübüvveti müşâhede etmek emeliyle câmesin²⁸³ çıkarmağı iltimâs eyledikde müsâ‘ade buyurulmakla o mühr-i nübüvveti dahî görünce (اللَّهُ أَشْهَدُ أَنَّكَ رَسُولٌ) diyerek mübârek kadem-i sa‘âdeti büs edip ihtiyârî²⁸⁵ elden gitti ve o hâlde (هَذَا سَيِّدُ الْعَالَمِينَ هَذَا رَسُولُ رَبِّ) dedi. İşbu kıssanın daha tafşilatı vâir ise de bu ma‘âmîde beyândan ma‘şad Fahr-i ‘âlem [76] Efendimiz’in üzerinde bir bulut dâ’imen berâber gezer ve harâret-i şemsden muhâfaza eder olduğunu izâh etmek olduğundan bu kadarla iktifâ olundu.²⁸⁷

أَقْسَمْتُ بِالْقَمَرِ الْمُنْشَقِّ إِنَّ لَهُ
 مِنْ قَلْبِهِ نِسْبَةً مَبْرُورَةَ الْقَسَمِ -75

[أَقْسَمْتُ]: Şîga-i mütekellim üzerine kâsemden müştak ya’nî half-i yemin ma’nâsınadır. [بِالْقَمَرِ]: Eksemtüye müte‘allıktır, kâsem ism-i ilâhîden gayriye câ’iz değildir. Nâzım-ı nihrîr ne keyfiyyetle kâmere kâsemi tecviz eyledi diye su’âl olunur ise, ‘ibârede muzâf hâzîf olunmuştur cevabı verilir. (أَيُّ أَقْسَمْتُ بِرَبِّ الْقَمَرِ أَوْ خَالِقِهِ) ya’nî *kâmerin rabbisine yâhûd hâlikına kâsem ederim ki* demektir. Kâmer lugatta ay, mâh ki cevî-i semâda devran-ı birle afitâbdan ahz-i nûru müste‘âr ederek gece vakti rû-yi zemîni münevver kılân cism-i münîre derler. [الْمُنْشَقَّ]: Kesr ile kâmerin şıfatıdır ve (الْإِنْشِقَاقِ)’dan ism-i mef’ûldür. *İnşidâ’* ve *inşikâk*, ya’nî teferrağa ve parlamak

²⁸³ Câme: Elbise.

²⁸⁴ Rasul kelimesinin yazımında lâm harfinin olmadığı görülmektedir.

²⁸⁵ İhtiyâr: Şeklinde kaydedildiği görülmüştür. İhtiyâr şeklinde düzeltilmiştir.

²⁸⁶ Bu âlemlerin efendisidir, bu âlemlerin rabbinin elçisidir, bu Allah’ın âlemlere rahmet olarak gönderdiği kişidir.

²⁸⁷ Sakar, *Altıparmak Muhammed Efendi’nin Delâil-i Nübüvvet-i Muhammedî Adlı Eseri*, 643-644.

ma'nâlarınadır, inşikâk-ı kamer 'aleyhişşalâtu vesselâm Efendimiz'e işârettir. [إِنَّ لَهُ]: Hemzenin kesriyle, zîrâ cevâb-ı kâsemde vâki' olmuştur. (لَهُ) zarf-ı müsteķar (إِنَّ)'nin haberidir, zamîri Nebî 'aleyhisselâma râci'dir. [مِنْ قَلْبِهِ]'deki (مِنْ) nisbet kelimesine müte'allıktır, haşr için onun üzerine teķaddüm etmiştir. (مِنْ) "bâ" ma'nâsınadır, ķalb ma'lûmdur. [نَسَبَهُ]: *Muşâbehet* ma'nâsınadır. [مَبْرُورَةَ الْقَسَمِ]: Naşb ile onun üzerine (أَقْسَمْتُ)'nün fâ'ilinden ĥaldir.²⁸⁸ "Elif" ve "lâm" muzâfun ileyhden 'ivaẓdır, yâhûd nisbet için şıfattır, yâhûd ondan ĥaldir, kâseminde şâdık ma'nâsınadır.

[Maḥşûl-i Beyit]

Münşak olan kamerin ĥâlîķi, Ḥazreti Allâh'a şıdk üzerine yemîn ederim ki, inşikâk-ı kamer, ķalb-i Rasûlüllâh'a müşâbihdir. Ya'nî kamerin iki parķa olduğu gibi Fahr-i 'âlem şallallâhu Te'âlâ 'aleyhi ve sellem Ḥazretleri'nin ķalb-i şerîfi de öyle olduğuna yemîn edilse doğrudur.

Mu'cizât-ı nebeviyyiden birisi daḥî inşikâk-ı kamerdir. Küffâr ĥuzûr-i sa'âdette tecma' edip, ayın iki pâre olması mu'cizesini taleb ettiler. O server-i 'âlem cenâb-ı Ḥaķ'dan temennî eyledikten sonra mübârek parmağı ile ây cânibine işâret [77] eyledi, hemendem ây iki pâre olup, bir pâresi yerinde ķalıp bir pâresi daḥî dağ ardına inip ĝâ'ib oldu. Bir rivâyette ayın bir nışfı ku'ayķi'ân dağı üzerinde ve bir nışfı daḥî ebû Kubeys dağı üzerinde göründü. Diger bir rivâyette daḥî ây iki pare oldu, şöyle ki Hıra dağını o iki pârenin arâsında gördüler, küffâr-ı Kureyş ĥâşâ²⁸⁹ sihre ĥaml ettiler (اِقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ وَاَنْشَقَّ الْقَمَرُ) "Vakit yaklaştı ve ay yarıldı"²⁹⁰ âyet-i celîlesi nâzil oldu.

İsmâ'il Ḥaķķı Ḥazretleri *Muḥammediye Şerhi* 'nde buyururlar ki, Fahr-i 'âlem şallallâhu 'aleyhi ve sellem kâmere işâret eyleyip her dü-nîme birbirine peyveste²⁹¹ oldular ve ba'zıları demişler ki kamer nışfeyn olup bir nışfı meşriķa ve bir nışfı daḥî mağribe gidip ĝâ'ib oldu. Bir sa'at kadar gece pür zulmet olup ba'dehû biri meşriķden ve biri mağribden tûlû' edip vasa't-ı semâda mülteķî oldular ve bu mu'cizenin

²⁸⁸ Kelimelerin irabının yapıldığı bölümde (مَبْرُورَةَ الْقَسَمِ) ibaresi onun üzerine ĥaldir أَقْسَمْتُ'nün failinden, şeklinde olan ibare, (مَبْرُورَةَ الْقَسَمِ) naşb ile onun üzerine (أَقْسَمْتُ)'nün fâ'ilinden ĥaldir şeklinde düzeltilmiştir.

²⁸⁹ Osman Tevfik Efendi tarafından Ḥâşâ şeklinde yazılmıştır, ĥâşâ şeklinde düzeltilmiştir.

²⁹⁰ el-Kamer 54/1.

²⁹¹ Peyveste: Bitişik, ulaşmış, katılmış.

zuhûrunda ehl-i Mekke'den çok kimse kemer-i tevhîde girip dâ'ire-i îmâna oturdular ve hâle-i kamer gibi Fahr-i 'âlem şallallâhu 'aleyhi ve selleme teb'îyyet gösterdiler ve nîceler küfr üzerine muşir olup peygûle-i²⁹² gâmda kaldılar ve zulmet-i şirkten kurtulamadılar.

Görmez a'mâ olan kişi mâhı Kande kaldı ki göre Allâh'ı
Ne bilir hüsn-i Yûsuf'i a'mâ Ne bilir kulluk etmeyen şâhı²⁹³
Nâzım-ı fâhimin inşikâk-ı kamerden murâdı budur.

Qalb-i Rasûlüllâhı buna nisbetten maqşad dahî (أَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ) “*Senin kalbini açıp genişletmedik mi?*”²⁹⁴ âyet-i celîlesinden murâd olan şerh-i şadrıdır ki Fahr-i 'âlem şallallâhu Te'âlâ 'aleyhi ve sellem Hâzretlerine vâkı' olmuştur şöyle ki; Hâzreti Cebrâ'il şadr-ı Rasûlüllâh'ı bir işâretle tâ göbeğine kadar şak ettikten sonra, getirmiş olduğu altın legen ve bir tâs içinde memlû îmân ve hikmet ile qalb-i sa'âdetini yıkadı, lâkin harîku 'âde tarîkiyle olduğundan seylân-ı dem Fahr-i 'âleme vâkı' olmadı. Kezâlik İsmâ'il Hakkı Hâzretleri buyururlar ki; ba'zı 'ulemâ, Fahr-i 'âleme beş def'a şak-ı şadr vâkı' oldu demişler velâkin erbâb-ı keşf arasında şâyi' olan üç def'adır. (Evvelkisi) dayıları Halîme-i Sa'diyye yanında beş yaşında iken vâkı' oldu, bu def'ada hazz-ı²⁹⁵ şeytân olan kân pâre ihrâc olunup tarh olunmuştur. (İkincisi) kırk yaşına bâliğ olduğda olmuştur, tâki tebliğ-i risâlete tehammül kılıp hâmân-ı dehrin evzâ-ı nâ-şâyestesini²⁹⁶ [78] hazm hâşıl ola. (Üçüncüsü) elli iki yaşına girdikde leyle-i mi'râcda vâkı' olmuştur, ta ki Hâk ile münâcâta inşirâh-ı şadr u infitâh-ı dil hâşıl olup, esrâr-ı mi'râca tehammül gele.

Bulsa bir dil-i şaykal sırr-ı elem neşrah leke şadrak

Pâk olur zeng-i kederden tâ ebed gelmezlige

eger su'âl olunur ise îmân ve hikmet me'ânî kısmındandır pes leğene nîce girip leğen onunla dolar, cevâb bûdur ki, belâ egerçi ma'nâdır fe emma cism şûretinde temeşşül etmiştir. Nitekim tâlibu'l-'ilm vâkı'asında süt içse 'ilimle ta'bîr olunur. Pes 'ilim egerçi ma'nâdır velâkin süt şûretinde zâhir olup kadeh ve kâse içine girer îmân dahî kıyâs oluna ve legenin altın olduğu delâlet eder ki Fahr-i 'âleme virilen îmân ve 'ilm

²⁹² Peygûle: Köşe, bucak, kenar.

²⁹³ Bursevi, *Şerhü'l-Muhammediyye bi ferahi'r-rûh*, 202-196.

²⁹⁴ el-İnşirâh 94/1.

²⁹⁵ Osman Tevfik Efendi tarafından hat olarak yazılmıştır, hâz olarak düzeltilmiştir.

²⁹⁶ Nâ-şâyeste: Uygunsuz, yakışksız, haram.

ḥaḳîḳat mertebesinde idi zîrâ altın kıymet cihetinden erfe‘u’l-ecsadı’s-seb‘a olduğu gibi ḥaḳîḳat-i îmân ve ‘ilm daḥî şerî‘at-i îmân ve ‘ilminin fevkindedir.²⁹⁷

وَمَا حَوَى الْغَارُ مِنْ خَيْرٍ وَمِنْ كَرَمٍ وَكُلُّ طَرْفٍ مِنَ الْكُفَّارِ عَنْهُ عَمِي -76

أَيُّ وَمِنْ مُعْجَزَاتِهِ (مَا حَوَى) mübtede-i maḥzûfun haberidir. [وَمَا حَوَى]da (و) ‘âtıfe, (مَا حَوَى) mübtede-i maḥzûfun haberidir. (مَا حَوَى) ya‘nî ‘aleyhişşalâtu vesselâmin mu‘cizât-ı cümlesinden demektir. (عَلَيْهِ السَّلَامُ cem‘ ve ihâta eyledi ma‘nâsınadır. [الْغَارُ]’de “elif” ve “lâm” ‘ahd içindir, (الْغَارُ) kehf ya‘nî mağara ma‘nâsınadır ki murâd Mekke-i Mükerreme’ye qarîb cebel-i Şevr’deki mağaradır. [مِنْ خَيْرٍ وَمِنْ كَرَمٍ]: Hayrdan murâd fezâ’il ve keremden murâd fevâzil ve ef‘âl-i celîle ve ḥişâl-i cemîledir ve ‘ibârede muzâf ḥazf olunmuştur, (أَيْ ذِي خَيْرٍ وَذِي) ya‘nî hayr ve kerem şâhibi demektir. [وَكُلُّ طَرْفٍ]’de (و) hâl içindir yâḥûd istînâfiyyedir, (طَرْفٍ) ‘ayn ma‘nâsınadır, tenvîni taḥkîr içindir. [مِنَ الْكُفَّارِ]: Ya (طَرْفٍ)’dan hâldir yâḥûd onun için sıfattır, (الْكُفَّارِ)’dan murâd Rasûl-i Ekrem’den su‘âl edici olan küffârdır. [عَنْهُ]: Mu‘aḥḥar olan (عَمِي)’ye müte‘allıktır ki, vezn için teḳaddüm etmiştir ve zamîri Nebî ‘aleyhisselâma râci‘dir. [عَمِي]: Görmedi ma‘nâsınadır, fi‘li mâzîdir.

[Maḥşûl-i Beyit]

Mu‘cizât-ı Nebeviyyeden birisi de budur ki, leyle-i [79] hicrette ḥayr ve kerem şâhibi olan Fahr-i ‘âlem şallallâhu Te‘âlâ ‘aleyhi ve sellem Efendimizi Ḥazreti ebû Bekir eş-şiddîḳ radiyallâhu ‘anhu ile berâber cebel-i Şevr’deki gâr cem‘ ve ihâta eyledi ve zât-ı Risâletpenâhî’ni tefahḥüş²⁹⁸ edici olan küffârın gözleri âmâ olup görmedi demektir, kışşanın tafşîli ebyât-ı âtiyededir.²⁹⁹

فَالصَّدْقُ فِي الْغَارِ وَالصَّدِيقُ لَمْ يَرِ مَا وَهُمْ يَقُولُونَ مَا بِالْغَارِ مِنْ أَرَمٍ -77

[فِي الْغَارِ]’da (فَا) tafşîl içindir, şıdk maşdardır şâdık ma‘nâsına. [فَالصَّدْقُ]: Mübâlağa şîğasıdır, keşîri’s-şıdk (الْغَارِ)’dan murâd sebḳat eyledi. [وَالصَّدِيقُ]: Mübâlağa şîğasıdır, keşîri’s-şıdk

²⁹⁷ Bursevi, Şerhü’l-Muhammediyye bi ferahi’r-rûh, 154-148.

²⁹⁸ Osman Tevfik Efendi tarafından tefahḥüş şeklinde yazıldığı görülmüştür, tefahḥüş şeklinde düzeltilmiştir.

²⁹⁹ el-Harpûtî, Kaşîdetü’l-bürde me‘a şerhihâ ‘Aşîdetü’s-şühde, 194-195.

ma'nâsınadır. [لَمْ يَرْمَا]: "Yâ"nın fethi ve "râ"nın kesriyle kazâ ve kader üzerine gâzab etmediler demektir. Ba'zı rivâyette "yâ"nın zammîyle kırâ'at olunur, *taleb* ma'nâsına zamîri şıdka râci'dir. [وَهُمْ يَقُولُونَ] de (و) hâliyye ve zamîri küffâr içindir ve (يَقُولُونَ) أيُّ وَالْكُفَّارُ cümlesi mübtedânın haberidir. Qavl bu maqâmda *hüküm* ma'nâsınadır. [مَا بِالْغَارِ] de (مَا) leyse kelimesine müşâbihdir, (بِ) kelimesi (فِي) ma'nâsınadır ve (مَا)'nın haberidir, (الْغَارِ)'ın ma'nâsı mürûr eyledi. [مِنْ أَرَمٍ] de (مِنْ) zâ'ididir, (أَرَمٍ) ref ile (مَا)'nın ismidir, *bir kimse* ma'nâsına.

[Maḥşûl-i Beyit]

Rasûl-i Ekrem Hâzretleri, ebû Bekir Eş-şiddîk gâra dehâlet eylediler ve Cenâb-ı Hâkḳ'ın kader ve hükmüne râzı olucu oldukları ve aslâ gâzab etmedikleri hâlde onda sâkin oldular, küffâr gâr kapısına geldiklerinde Mevlâ-yı Mûte'âlin hıfzıyla âşâr-ı 'alâmetten bir şey ya'nî bir kimse olmadığına hüküm ettiler demektir.

30078- ظَنُّوا الْحَمَامَ وَظَنُّوا الْعَنْكَبُوتَ عَلَى خَيْرِ الْبَرِيَّةِ لَمْ تَنْسُجْ وَلَمْ تَحْمِ

[ظَنُّوا الْحَمَامَ] de (ظَنَّ) lugatta *sezmek*, yakînen bilmeyip takrîben ve qarînen anlamak ma'nâsınadır, (الْحَمَامَ) güvercin kuşuna derler. [الْعَنْكَبُوتَ]: cem'i (عَنْكَبٍ) gelir, örümcek denilen hayvana derler. [عَلَى خَيْرِ الْبَرِيَّةِ]: 'Alâ sebili't-tenâzu' âtîdeki iki fi'le ya'nî (لَمْ تَنْسُجْ) ve (لَمْ تَحْمِ) müte'allıktır, (الْبَرِيَّةِ) maḥlûḳ ma'nâsınadır, [80] "elif" ve "lâm" istiḡrâḳ içindir (أَيَّ جَمِيعِ الْمَخْلُوقَاتِ) ya'nî hayru'l-beriyyeti demek, cemî-i maḥlûḳâtın hayırlısı demektir. [لَمْ تَنْسُجْ وَلَمْ تَحْمِ]: Leff-i neşr-i muşevveş vâki' olmuştur. Zîrâ (لَمْ تَنْسُجْ) şânî için ve (لَمْ تَحْمِ) evvel içindir. (نَسَجَ) dokumak ve (تَحْمٍ) yumurtlamak ma'nâlarındadır ki (لَمْ تَنْسُجْ) dokumadı ve (لَمْ تَحْمِ) yumurtlamadı demektir.

[Maḥşûl-i Beyit]

³⁰⁰ Beyitte teḥum şeklinde yazıldığı görülmüştür. Teḥum şeklinde düzeltilmiştir. el-Harpûtî, *Ḳaşidetü'l-bürde me'a şerḥihâ 'Aşidetü's-şühde*, 195.

Küffâr, Nebî-i muhtâra yakîn olmadıklarından nâşî o Server-i mahlûkât için örümcek bâb-ı gârda nesc ettiğini ve güvercin yumurtladığını bilmediler, ya'nî nesc etmedi ve yumurtlamadı zannetdiler.

Rivâyet olunur ki, ekâbir-i Kureyş, Fahr-i 'âlem şallallâhu Te'âlâ 'aleyhi ve sellem Efendimiz'e ihânet etmek ze'm-i bâtılıyla müşârevere için dâru'n-nedvede tecma' etmişler idi. İblîs 'aleyhi'l-la'ne bir şeyh şûretinde temeşşül ederek geldi ve onların meclisinde oturdu. Küffâr dediler ki sen bi gayri izn bu meclise nasıl dahil olursun, İblîs cevabında ben sizin ictîmâ'nız bir emr-i hasen üzerine olduğunu gördüm ve hûsn-i niyetinizi anladım, sizinle berâber olmağa muhabbet ettim dedi. Küffâr, bu ehli Tihâme'den olmamağla bulunmasında be'is yoktur diyerek müşâverelerinde devâm ettiler ve Hâzreti Peyğamberi hâne-i sa'âdetinde habs ve ekl-i şûrbden men' gibi tedbirde bulundılarsa da İblîs-i mel'ûne telbîs-i eķârîbi tecme' ve sizin yedinizden tahlîş eder, binâ'en 'aleyh bu ra'yiniz şavâb değildir dedi. Nihâyet ebû Cehl'in ra'yi ve tedbiri üzerine seyf-i sârim ile hâşâ katle qarâr verdiler ve bunun icrâsî-çün cem' oldular. Hâzreti Cembrâ'îl şu ahvâli Fahr-i 'âleme haber verdikten sonra emr-i ilâhî ile hicret buyurmalarını beyân eyledi. Hâzreti 'Ali el-murtezâyı makâm-ı sa'âdetlerinde kâ'im buyurup sa'âdet hânelerinden hürûc ile ve Hâzreti ebû Bekir eş-şiddîk radiyallâhu 'anha istişhâb ile cebel-i Şevr'deki gâra dahil oldular. Küffâr beyt-i Rasûlüllâh'a bi'd-duhûl Fahr-i 'âlemi Hâzreti 'Ali'den sordular, bilmem cevâbını aldıkları gibi bâb-ı gâra kadar gittiler amma gâr kapısını örümcek şarmış ve güvercin orada yumurtlamış bir hâlde bulduklarından burada kimse yoktur diyerek 'avdet eylediler.

İsmâ'îl Hakkı Hâzretleri [81] *Muhammediye Şerhi*'nde buyururlar ki o gece Kureyş'in ulularından pür silâh yüz nefer kimse Fahr-i 'âlem şallallâhu 'aleyhi ve sellem sa'âdet hânesini kuşatıp ne zamân haremnden taşra çıkâr diye gözettiler, tâ ki hücum edip hâşâ katl edeler ve yerli yerine gideler. Cenâb-ı Fahr-i Risâlet sa'âdet hânelerinin kapısından çıktı yâhûd bir câriyenin arkasına başıp duvar üzerinden indi ve bir avuç toprak alıp sûre-i Yâsîn'i (فَهُمْ لَا يَصِيرُونَ) "... artık onlar göremezler"³⁰¹ âyetine gelince okuyup sa'âdet hânelerinin etrâfında havâb-ı rubûda olan yüz 'aded muslih kâfirlerin üzerlerine saçtı ve kimse onun hareketinden âgâh olmadı.³⁰² 'Alâ

³⁰¹ Yâsîn 36/9.

³⁰² Bursevi, *Şerhü'l-Muhammediyye bi ferahi'r-rûh*, 201.

rivâyetin sa'âdet hânelerinden çıktıkları gece yevm-i ehad gecesı idi, doğru Hâzreti ebû Bekr'in hânesine varıp ertesi geceye dek onda ihtifâ ettiler çün dû-şenbih³⁰³ gecesı oldu ebû Bekr ile Mekke'den çıkıp cebel-i Şevr cânibine gittiler. Gâra geldiklerinde şâyed onda mu'zî ve zehrîk hayvanat vâri ise zararını kendine işâbet edip Faḥr-i 'âlem maḥfûz olmak için ibtidâ maḡâraya duḡlû Hâzreti Şıddık ihtiyâr eyledi. Maḡâra ağzında ümmi ḡaylan veya bir ḡayri ağaç bitip dalları ile maḡâra deliḡin setr eyledi. Ba'zılar eni kâmet-i insân kadar maḡâra önünde bitmiş bir ağaç idi. Faḥr-i 'âlem şallallâhu 'aleyhi ve sellem'in işâretiyle maḡâra kapısına geldi demişlerdir. Örümcek gelip o kapıda biten ağacın şahları arasını üç dört yıllık nesc gibi birbiri üzerine nesc eyledi ve iki vahşî güvercin gelip âşiyân düzdüler ve yavru çıkârdılar. Müşrikler o gece Faḥr-i 'âlem şallallâhu Te'âlâ 'aleyhi ve sellemi sa'âdet hânelerinde bulamadıklarından havfa düşüp etrâf-ı Mekke'ye izince adamlar gönderdiler. Cebel-i Şevr'e doğru giden adam ki 'Alkame derler idi. Faḥr-i 'âlemin izini bulduḡda Mekke ehline haber edip oradan her kâbileden ve vâfir-i yektler fem-i ḡâra dek gelip gördüler ki ankebût ağ germiş ve kebûterler orada âşiyân düzmüş, ḡâ'ib ve ḡâsir döndiler ve Faḥr-i 'âlem şallallâhu 'aleyhi ve sellemi ru'yetten a'mâ oldular. Mervîdir ki Allâhu Te'âlâ Hâzretleri Faḥr-i 'âlemi te'yîd ve takvîyet ve a'dâsı üzerine nuşret için ḡâra çend melâ'ike gönderdi nitekim Hâzreti Lût 'aleyhisselâmın hânesine eşrâr hucûm ettikde [82] Allâhu Te'âlâ içerde olan melâ'ike imdâd-ile o fi'l-i şenî'-i ehlini def' eyledi ve onları derd-i 'amâya mübtelâ kıldı. Hâzreti ebû Bekr'in o vakitte sinni temyizde 'Abdu'l-lâh (ö. 11/632] nâm bir oḡlu var idi ki şebi³⁰⁴ siyâh cümle maḡsûsâta ḡâşîye bûş-i zulmet olduḡda hemşîresi Esmâ (ö. 73/692] nâm kerîme ile ḡârda Faḥr-i 'âlem şallallâhu 'aleyhi ve selleme gelip Mekke müşriklerinin keffet ve şinîdîn³⁰⁵ iḡbâr ederler vehm-i ma'âşa müte'allık maşlahât ne ise onu bitirirler ve yine 'ale's-seḡer Mekke'ye giderler idi. Örümcek o şeref-i pesdir ki ḡârın kapısını Faḥr-i 'âlem şallallâhu 'aleyhi ve sellem üzerine nesc eyledi. Onun için o gün Cenâb-ı Faḥr-i Risâlet katl-i ankebûtadan nehiy eyleyip (إِنَّهَا جُنْدٌ مِنْ جُنْدِ اللَّهِ تَعَالَى)³⁰⁶ buyurdu velâkin nesci mûriş-i faḡir olmakla hâneleri ondan tethir gerekdir diye taşrîḡ olunmuştur. Faḥr-i

³⁰³ Dû-şenbih: Pazartesi.

³⁰⁴ Şeb: Gece.

³⁰⁵ Şinîd: İşitme.

³⁰⁶ Örümcek Allah'ın cc ordularından bir ordudur.

‘âlem o mağâradan çıkıp Medîne tarafına hicret ettiklerinde o iki güvercin harem-i Kabe’ye varıp onda maḳâm-ı sâz oldular. Faḥr-i ‘âlem şallallâhu ‘aleyhi ve sellem Hâzretleri onların ḥaḳḳında bereket ile du‘â eyledi. Onun için ba‘zı ‘ulemâ haremde olan gugercinler o iki gugercinin neslinden olmağa zâhib olmuşlardır ve ba‘zı ‘ulemâ buyûrmuşlar ki Harem-i şerîfde olan kebûter Hâzreti Nûḥ ‘aleyhisselâmın kebûteri neslindendir, zîrâ Hâzreti Nûḥ ‘aleyhisselâm tûfanda ḥaber-i ‘arz getirmek için kebûter gönderdikde o daḥî vâdi-i Hareme gelip ayâkları tîni sirḥ-i âlûd ‘avdet ettikde Nûḥ ona bereket ile du‘â edip Harem’de iskân eyledi. Güvercinin ayağında olan ḥamrat o tîn-i aḥmerin eşeri ve boynunda olan tavḳ Hâzreti Nûḥ’un meşî yeridir.³⁰⁷

Nâzım-ı fâhim bu maḳâmda hicret tarîkiyle ğârda ihtifâ şân-ı Nebî’ye lâyıḳ olmayıp zırhlı elbise ile bir ḳal’ada taḥaşşun ve küffâr ile muḥârebe etmek sezâ idi denilmek gibi bir mezinne vü tevehhümü def’ için beyit-i âtiyi îrâd buyururlar.

79-³⁰⁸ وَقَايَةُ اللَّهِ أَغْنَتْ عَنْ مُضَاعَفَةٍ مِنْ الدَّرُوعِ وَعَنْ عَالٍ مِنَ الْأَطْمِ

[83] أَيُّ وَقَايَةِ اللَّهِ (Hıfz ma’nâsınadır, fâ’iline muzâf, mef’ûlü maḥzûftur. [وقاية])

(إِيَّاهُ) ya’nî Cenâb-ı Haḳ Rasûl ‘aleyhisselâmu hıfz etti demektir. [أَغْنَتْ]: Zâmîri, (يَا) ya’nî Rasûl (أَيُّ جَعَلْتُ الرَّسُولَ غَنِيًّا عَنِ الْمُضَاعَفَةِ مِنَ الدَّرُوعِ) ‘aleyhisselâmu zırh giymek ihtiyâcından müstağni kıldı demektir. [مُضَاعَفَةٍ]: Bir şeyi bir şeye zâm etmeye derler. [مِنْ الدَّرُوعِ]: (مُضَاعَفَةٍ)’den ḥâldir, (دِرْعٍ)’in cem’idir ki cenk eyyâmında giyilen zırha derler. [وَعَنْ عَالٍ]: (مُضَاعَفَةٍ) üzerine ma’tûfdur, (أَيُّ عَنْ مَكَانٍ) ya’nî murtefi’ mekândan, yüksek yerden demektir. (عَالٍ)’in aşlı (عَالِي)’dir ki, zarûret için “yâ”sı ḥazf olunmuştur. [مِنْ الْأَطْمِ]: Zammeteyn ile (أَطْمَةٍ)’nin cem’idir, metîn ve mustaḥkem ḳal’a ma’nâsına.

[Maḥşûl-i Beyit]

Hâzreti Allâh celle şânuhû, Faḥr-i ‘âlem şallallâhu ‘aleyhi ve sellemi viḳâye ve muḥâfaza eyledi ve zırh giymekten yâḥûd esliḥa-i müte‘addideden ve mürtefi’ ve

³⁰⁷ Bursevî, Şerhü’l-Muhammediyye bi ferahi’r-rûh, s. 206-201-203.

³⁰⁸ İşbu beyitin ḥaşşası şudur ki; bir arzda vuḥûşdan ḥavf edici olur isen şu beyiti yedi yâḥûd dokuz kere kırâ’atle etrâfına dâ’ire kıl, taḥḳîḳ vaḥşiler sana zarar etmez ve o dâ’irenin dâḥiline deḥâlet eylemez. Hârpûtî merḥûmun ustaz-ı mukeremi kerraran tecrübe itmiş ve şâḍıḳ bulmuştur (Fî’l-Hârpûtî). Bkn. el-Hârpûtî, Ḳaşıdetü’l-bürde me’a şerḥihâ ‘Aşîdetü’ş-şühde, 198.

metîn kal‘aya taħaşşun etmekten mustağni edip, gârı o Nebî-i muhtâr için kudreti ilâhiyesiyle mustahkem ve yüksek kal‘a menzilesinde ve nesc-i ankebûtu metîn zırh kuvvetinde kıldı demektir. Medîne‘ye hicretle emir buyurulması dağî bir mağzâ-yı hikmet-i ilâhiyye, Fahr-i ‘âlem şallallâhu ‘aleyhi ve sellem’in şerefini izhâr içindir.

إِلَّا وَنَلْتُ جَوَارًا مِنْهُ لَمْ يَضْمُ -310 309 مَا سَامَنِي الدَّهْرُ ضَيْمًا وَاسْتَجَرْتُ بِهِ

[مَا سَامَنِي الدَّهْرُ] (سَامَنِي), (السَّوْم) ‘den şiddet ve miḥnet-i ezâka, ya‘nî tatmâk ma‘nâsınadır ki (مَا سَامَنِي الدَّهْرُ) demek, *dehrin şiddet ve miḥnetini Cenâb-ı Hak banâ tâtdırmadı* demektir. Ba‘zı nüshada (مَا ضَامَنِي) vâki‘ olmuştur, (الضَّيِّمُ) ‘dan *zulm* ma‘nâsına gelir, ‘alâ külli‘t-takdîr, ma‘nâ (مَا ظَلَمَنِي الدَّهْرُ) ya‘nî *dehrin zulmünü görmedim* demektir. [ضَيْمًا]: (ضَيْم) *zulm* ma‘nâsına olduğu mürûr eyledi, ba‘zı nüshada da (أَيُّ طَلَبَ الْخَلَّاصَ) (الِاسْتِجَارَةَ) ‘dan, (وَالنَّجَاةَ) ya‘nî *ḥalâş ve necâtı talep etti demektir*, ba‘zılar ilticâ ve istigâse ma‘nâsınadır dediler, (و) ‘nin ‘atıf için olması da câ‘izdir, lâkin evvelkisi evlâdır. (بِ) ‘de (بِ) sebebiyyet yâhûd isti‘âne içindir, zamîri ‘alehi‘ş-şalâtu vesselâma râci‘dir ve bunda ḥazfî muzâf vardır. (وَأَسْتَجَرْتُ بِهِ) (مَدَّحِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ³¹¹ أَيْ لِسَبَبٍ) bu şûretçe (وَأَسْتَجَرْتُ بِهِ) ‘aleyhişşalâtu vesselâmın medhi [84] sebebiyle *ḥalâş ve necâtı buldum* demek olur. [وَنَلْتُ]: Vuşlat ma‘nâsınadır. [جَوَارًا]: (جَوَار) ile murâd, ‘aleyhişşalâtu vesselâm ile *ülfet ve muşâhabettir* yâhûd dünyânın cemî‘i fitnelerinden *ḥalâş ve istirâhattir*. [مِنْهُ] ‘deki zamîr (ضَيْم) ‘e râci‘dir. [لَمْ يَضْمُ]: Civârın şıfatıdır ve onu îrâd etmek istiśnâdan neş‘et eden tevehhümü def‘ içindir, *zulm etmedi* demektir.

³⁰⁹ (إِلَّا اسْتَلَمْتُ النَّدَى مِنْ خَيْرٍ مُسْتَلِمٍ) beyitine kadar işbu iki beyitin ḥaşşası budur ki, mescûn ya‘nî maḥbûs yâhûd uli‘l-emrden veyâ kendi cürmünden ihâfa edici olan kimse şu ebyâtın yedi kere kırâ‘atına devâm etmeli ve herbir namazdan sonra da yirmi kere okumalı Allâh Te‘âlâ Hazretleri ğumûm ve humûmuni def‘le mesrûr eder ve maḥbûs ise suhûletle ve onu bir sebeble ḥalâş eyler bu ‘ıffetin vücûd-ile berâber mecdridir (Abdu’s-selâm). Yalvaçlı, el-Mecmû‘atü’l-kübâra mine‘l-kaşâ‘idi‘l-fuḥrâ (Hacı Mahmud Efendi, 3692), 13.

³¹⁰ (مَا سَامَنِي الدَّهْرُ) beyitinin ḥaşşası şudur ki; bir kimse sefere gideceği vakitte şu beyiti yazıp mışrâ‘-ı evvelini ḥânesinde ehliyle terk eder ve mışrâ‘-ı şânî berâberinde olduğu halde sefer eyler ise bi‘izni‘l-lâhi te‘âlâ âfâtdan sâlimen ehline muvaşelet eder (Fi‘l-Harpûtî). el-Harpûtî, *Kaşidetü’l-bürde me‘a şerḥihâ ‘Aşidetü’ş-şühde*, 199.

³¹¹ Bu kelimede harputi ba harfi cerini kullanmış görünmektedir. Bkn. el-Harpûtî, *Kaşidetü’l-bürde me‘a şerḥihâ ‘Aşidetü’ş-şühde*, 199.

[Maḥşûl-i Beyit]

Zamanlardan bir zamânda, umûr-i ekvândan bir zarar Cenâb-ı Hâk banâ tatdırmadı. Ben her ne vâkıt ilticâ ettimse ḥalâşa na'il oldum ve zulm görmeksizin onda necât ve melce buldum. Ya'nî dehrin şiddet ü miḥnet-i lezzetini Cenâb-ı Mevlâ banâ tattırmadı. Her ne vâkıt ḥalâş ve necâtı taleb ve ilticâ ettim ise Hâzreti Peygamber'in medḥi sebebiyle zulm görmeksizin vâsıl-ı semt-i selâmet oldum demektir.

الدَّارَيْنِ مِنْ يَدِهِ إِلَّا اسْتَلَمْتُ النَّدَى مِنْ خَيْرٍ مُسْتَلِمٍ - 31281 وَلَا التَّمَسْتُ غِنَى

[وَلَا التَّمَسْتُ]’de (و) ‘âtıfedir, bu cümle (سَامِنِي) cümlesine ma’tûfdur ve nefyi tekrîr ve te’kîd içindir, (الْإِتِمَاسُ) bu maḥâmde *ṭaleb* ma’nâsına müsta‘mel mütekellim şîğasıdır. [غِنَى الدَّارَيْنِ]: (غِنَى) dünyâ se‘at ve kifâyetledir, ḥadîs-i şerîfde (لَيْسَ الْغِنَى مِنْ) لَيْسَ الْغِنَى مِنْ (كَثْرَةِ الْعَرَضِ إِنَّمَا الْغِنَى غِنَى الْقَلْبِ)³¹³ vârid olmuştur. Ya'nî ‘arâzın keşretinden ğinâ olmaz, *taḥkîk ğinâ ğinâ-yı kalbdır*. Ğina-yı dünyâ şıḥhat-i beden, belayât-ı dünyâdan selâmetledir ve ğinâ-yı âḥiret nâr-ı caḥîmden fevz ü necât ve cennet-i ne‘îme deḥâletledir. [مِنْ يَدِهِ]: (التَّمَسْتُ)’ye³¹⁴ müte‘allıktır, (يَدٍ)’den murâd ‘aleyhişşalâtu vesselâmın zâtıdır. Cüz zıkr ile küll murâd olunur, yâḥûd (يَدٍ) bu maḥâmde *ṭaraf* ve *câlib* ma’nâsınadır nitekim (حَصَلَتِ الْمَصْلَحَةُ مِنْ يَدِ فُلَانٍ) derler ki (أَيُّ مَنْ طَرَفَهُ وَجَانِبِهِ), ya'nî *maşlahat falanın ṭaraf ve câlibinden ḥâsıl oldu demektir*, yâḥûd ‘aleyhişşalâtu vesselâm Hâzretleri’nin iḥsân ve ni‘ami ma’nâsınadır. [اسْتَلَمْتُ النَّدَى]: (الْإِسْتِلَامُ), *aḥz* ve (النَّدَى), ‘atâ ma’nâlarınadır. [مِنْ خَيْرٍ مُسْتَلِمٍ]: O ḥayr-i müstelemden ki Rasûlüllâh şallallâhu Te‘âlâ ‘aleyhi ve sellemden kinâyedir.

[Maḥşûl-i Beyit]

Ğinâ-yı dünyâyı kifâyetle ve ğinâyı ‘uḳbâyı selâmetle, Hâzreti Rasûl-i Ekrem’in iḥsân ve in‘âmından, yâḥûd zâtından aşlâ taleb etmedim illâ o ḥayr-i

³¹² Burada Osman Tevfik Efendi غِنَى olarak kaydetmiş fakat kelimelerin irabının yapıldığı bölümde غِنَى olarak açıklamıştır.

³¹³ el-Harpûtî, *Ḳaşıdetü’l-bürde me‘a şerḥihâ ‘Aşîdetü’ş-şühde*, 200.

³¹⁴ Kelimelerin irabının yapıldığı kısımda taḥteye müte‘allıktır şeklinde kaydedilmiştir, fakat beyitte taḥte yoktur ve asıl metnimiz olan Harpûtî şerhinde (التَّمَسْتُ)’ye müteallık olduğu kaydedilmiştir. Bkn. el-Harpûtî, *Ḳaşıdetü’l-bürde me‘a şerḥihâ ‘Aşîdetü’ş-şühde*, 200.

müsteleme [85] nâ'iliyyetle 'atâsını ahz ettim ve onun sebebiyle dünyâda âfâtdan ve 'uqbâda belâyâtдан mahfûz oldum demektir.

Nâzım-ı fâhim, Hâzreti Rasûl-i Ekrem ve Nebî-i Muhterem şallallâhu Te'âlâ 'aleyhi ve sellem'in evşâf-ı kâbilesini zikirden sonra kalb-i sa'âdetinin Cenâb-ı Mevlâ'ya irtibâtını ve cemî'-i leyâlî ve eyyâmda ve hattâ menâmda bile Hâk'dan mufârakat etmediğini ve bu şîfat ve nu'ût ile ittîşâf-ı müsteb'id ve münkir olmadığını işâret ve beyân zımnında ebyât-ı âtiyeyi îrâd buyururlar.

قَلْبًا إِذَا نَامَتِ الْعَيْنَانِ لَمْ يَنْمَ 315 لَا تُنْكِرِ الْوَحْيَ مِنْ رُؤْيَاهُ إِنَّ لَهُ 31682-

[لَا تُنْكِرِ]: Nehy-i hâzırdır ve *inkârdandır*. [الْوَحْيَ]: Vahy lugatta iki ma'nâya gelir, birisi *ilhâm* ve diğeri *kelâm-ı hafîdîr* ve 'örfde enbiyâ-yı kirâm için Allâhu Te'âlâ Hâzretleri'nin i'lâmıdır, i'lâmda ya zâhir veyâhûd bâtın olur. [مِنْ رُؤْيَاهُ]: (الْوَحْيَ) için şîfattır, (رُؤْيَاهُ) şahsın menâmda gördüğü şey'e derler. [إِنَّ لَهُ]: Nehiy için 'illettir ve zamîri 'aleyhişşalâtu vesselâma râci'dir. [قَلْبًا]: Kalbin ta'rîfi yûkârıda sebkat etmiştir, tenvîni ta'zîm içindir. [إِذَا نَامَتِ]: Cümlesi (قَلْبًا) 'ibâresinin şîfatıdır, *nevm* ma'nâsı murâd olunur ki o Nebî-i zî-şân nevme varmış olsa da demektir. [الْعَيْنَانِ]: 'Ayn göz ma'nâsına olduğu dahî mürûr eyledi. [لَمْ يَنْمَ]: *Uyumadı* ma'nâsına cahdi muṭlaqtır.

[Maḥşûl-i Beyit]

Menâmda rû'yâdan hâşıl olan vahy-i rabbânî ve ilhâm-ı şamedâniyyeyi ey münkir inkâr eyleme ve ey münkir sen dahî istiğrâb etme, zîrâ Faḥr-i 'âlem şallallâhu Te'âlâ 'aleyhi ve sellem Hâzretleri-çün bir kalb-i 'azîm ve şadr-ı kerîm vardır ki mübârek dîde-i şerîfleri uyusa bile rû'yâda kalb-i sa'âdeti uyumadı demektir. Bu

³¹⁵ (فَلَيْسَ يُنْكِرُ فِيهِ حَالٌ مُحْتَمَلٌ) beyitinden (لَا تُنْكِرِ الْوَحْيَ مِنْ رُؤْيَاهُ إِنَّ لَهُ) beyiti hıfz olunmak için bir kimse her ne cins olur ise olsun şerbetçilerin çarşıda sattıkları şerbetle bir tabâk içine yazıp aç olduğu halde beş gün yâhûd yedi gün veya dokuz gün onu içerse Cenâb-ı Hâk'ın 'avn-ı 'inâyetiyle o kimse ebeden mahfûz olur (Abdu's-selâm). Yalvaçlı, el-Mecmû'atü'l-kübrâ mine'l-kaşâ'idi'l-fuḥrâ (Hacı Mahmud Efendi, 3692), 13.

³¹⁶ Bu beyit, Hayruddin Hızır el-Atufî'nin *Kaşıdetü'l-bürde* şerhinde yetmiş dördüncü, çalıştığımız Osman Tevfik'in Tercüme-i *Kaşıde-i Bürde* şerhinde seksen ikinci sıradadır. Bkn. Civelekoğlu, *Hayruddin Hızır b. Mahmûd b. Ömer el-Merzifonî el-Atûfî ve şerhu'l-Kaşıdeti'l-Burde Adlı Eserinin İnceleme ve Tahkiki*, 39.

beyitte (إِنَّ عَيْنِي تَتَمَانٍ وَلَا يَنَامُ قَلْبِي) ³¹⁷ “Gözlerim uyur kalbim uyumaz” hadîsi şerîfine telmîh vardır.

İsmâ‘îl Hakkı Hazretleri *Muhammediye Şerhi*’nin nüzûlu’l-vaḥy faşlında buyururlar ki, Faḥr-i ‘âlem şallallâhu ‘aleyhi ve sellem Hazretleri yaḳaza ḥâlinde Cibrîl-i Emîn gelmezden [86] altı ây muḳaddem rû’yâ-yı şâliḥa ve mübeşşerâtı nübüvvet görürlerdi ve cümle gördükleri rû’yâların eşerleri güneş gibi zâhir olurdu. Eğer ki yaḳaza ḥâlinde mer’î olan ba‘zı umûr-i maḥsûsa daḥî ta‘bîre muhtaç olmada düş gibidir velâkin bi’n-nisbe birine ḥayâl ve birine ḥaḳîḳat denilir. El-ḥâşıl Faḥr-i ‘âlem altı ây kadar vâḳi‘a tarîḳiyle melekten aḥz eylediği ibtidâsı şehir-i Rabî‘u’l-evvel idi sonra yaḳazada şehir-i Ramazan’da Cibrîl vesâṭatıyla daḥî zâhire geldi ve bu tedricde ya‘nî bu zıkr olunan müddette Cibrîl ‘âlemi menâmda görünüp mufâce‘et-i vaḥiy etmede fâ‘ide bûdur ki Faḥr-i ‘âlem onunla me’nûs ola, zîrâ ibtidâ-yı emirden yaḳaza ḥâlinde müşâhede-i melege kuvve-yi beşeriyye teḥammül etmez. Pes te’nîs-i muşliḥûn için altı ây rû’yâ ile ‘amel olundu velâkin rû’yâda vaḥiy olunan Ḳur’ân’ın ğayri idi. ³¹⁸

فَذَٰكَ حِينَ بُلُوغٍ مِنْ نُبُوَّتِهِ فَلَيْسَ يُنْكَرُ فِيهِ حَالٌ مُحْتَلَمٌ - 83

[فَذَٰكَ]’de (فَا) tafşîl içindir ve (ذَا) vaḥyin rû’yâda olmaḳlığına işârettir. (فَذَٰكَ) mübtedâ, onun ḥaberi maḥzûftur (أَيُّ وَقَعَتْ حِينَ) ya‘nî vaḥiy rû’yâ ḥîninde vâḳi‘ oldu demektir. [حِينَ]: Maḥzûf olan (ذَٰكَ) için zarftır. [بُلُوغٍ]: Vuşûl ma‘nâsına tenvîni muzâfun ileyhden ‘ivaẓdır, (أَيُّ حِينَ بُلُوغِهِ عَلَيْهِ السَّلَام) ya‘nî ‘aleyhişşalâtu vesselâmın bulûġi ḥîninde demektir. [مِنْ نُبُوَّتِهِ]: Nübüvvet (النَّبَأُ)’den ḥaber ma‘nâsınadır, onunla murâd bu maḳâmda Cenâb-ı mevlâ ile ulî‘l-elbâb beyninde sefâret ya‘nî elçiliktir. [فَلَيْسَ يُنْكَرُ]’de (فَا) cezâ’iyyedir, (لَيْسَ) “lâ” ma‘nâsınadır. (يُنْكَرُ): Meḥhûl şîġası üzerine inkârdandır. [فِيهِ]: (يُنْكَرُ)’ye müte‘allıktır ve zamîri nübüvvetten (الْبُلُوغِ)’a dır. [حَالٌ مُحْتَلَمٌ]: Ref‘le onun üzerine (يُنْكَرُ) için nâ‘ib-i fâ‘ildir. (لَامٌ) “lâm”ın fethiyle nevmde

³¹⁷ el-Harpûtî, *Ḳaşidetü’l-bürde me‘a şerḥihâ ‘Aşidetü’ş-şühde*, 202.

³¹⁸ Bursevî, *Şerhü’l-Muhammediyye bi ferahi’r-rûh*, 117-111.

hayâli derk eder ma'nâsınadır ki onunla murâd Rasûlüllâh şallallâhu Te'âlâ 'aleyhi ve sellemdir, yâhûd lâmin kesriyle ism-i fâ'ildir *bâlig* ve '*aķil* ma'nâsına.

[Maḥşûl-i Beyit]

Rü'yâda ḥâsıl olan vahy-i rabbânî ve ilhâm-ı şamedânî Faḥr-i 'âlem şallallâhu 'aleyhi ve sellem Ḥazretleri'nin ibtidâ-yı nübüvvetinde ve evşâf-ı kemâl ile mevşûf olduğu ḥîne bulûğunda vâķi' olmuştu, bu hâl kabîl-i inkâr değildir. [87]

Nâzım-ı fâhim, Ḥazreti Peygamber şallallâhu Te'âlâ 'aleyhi ve sellem cemî'i evķâtda gördüğü rü'yâlar niçin vahiy olmadı da kırķ sinn-i sa'âdetlerinde vahiy vâķi' oldu ve ne sebeble nübüvveti daha evvel kesb etmedi gibi bir su'âl-i muķaddere üzerine, vahiy ve nübüvvet maḥzâ 'inâyet-i ilâhî olup kesb-i muğayyebâtıdan haber vermekle olmadığına işâret buyurlar ki...

وَلَا نَبِيٌّ عَلَىٰ غَيْبٍ بِمُتَّهِمٍ – 31984 تَبَارَكَ اللَّهُ مَا وَحْيٍ بِمُكْتَسَبٍ

[وَمَعْنَاهُ تَزَايَدَ عَلَىٰ]: Te'accüb içindir, (تَبَارَكَ) bereketten *kesret-i hayırdır*. (وَمَعْنَاهُ تَزَايَدَ عَلَىٰ)

(كُلُّ شَيْءٍ وَتَعَالَىٰ وَتَعَاظَمَ فِي صِفَاتِهِ وَأَفْعَالِهِ ya'nî tebârake'l-lâhü'nün ma'nâsı *Cenâb-ı Hak ef'âl ve şifâtında 'ulu ve 'azametini külle şey'in üzerine ziyâde eyledi* demektir. *Burhân*'da meşûrdur ki tebârake lafzı Allâh u Te'âlâ için ve lafz-ı mâzîde isti'mâl olunur. Şu mevzû'da zikri, mâ ba'dinde kavli 'azîm olduğu içindir [مَا وَحْيٍ بِمُكْتَسَبٍ]:

كَاسِبٍ لِأَنَّ الْفَضْلَ بِيَدِ اللَّهِ تَعَالَىٰ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ³²⁰ أَيَّ لَمْ يَكُنْ وَحْيٍ أَصْلًا فِي زَمَانٍ مِنَ الْأَزْمِنَةِ بِكَسَبٍ (ya'nî vahiy aşlâ zamanlardan bir zamânda kâsibin kesbiyle ḥâsıl olmadı, zîrâ faẓl yed-i ilâhîdedir, dilediği kimseye dilediği vakitte iḥsân eder demektir.

[وَلَا نَبِيٌّ]: Vahiy üzerine 'atıfıdır ve nefsi tekrîr te'kîd içindir ve şu kavı, ğaybi Allâh u Te'âlâ'dan ğayri kimse bilmez. Binâ'en 'aleyh enbiyânın ğaybden iḥbârı tecvîz olunmaz diyeba'zı kaşirûnun tevehhümünü def' içindir. (نَبِيٌّ) haber verici ma'nâsına

³¹⁹ (وَأُطْلِقَتْ أَرْبَا مِنْ رِبْقَةِ اللَّحْمِ) beyitine gelince, şu iki beyit masrû' olan âdemin taḥlîşi için iki gözünün ortasına veyâhûd gök renkli bir hırķaya yazıp bir fitil yaptıktan sonra o fitili ateşde ḥarķ ile ḥâsıl olan dumanı masrû'un burnı içine duḥûl etmeli. Taḥķik cinnî muẓtarib olarak masrû'un iki gözü arasından ser'an çıkâr ve bâķi kalmaz ve mute'âķiben ebyât-ı mezķûrayı içine girilmesi mümkün olamayacak derecede muḥâfazalı bir yere Qur'ân-ı Kerîm'den bir âyet ile berâber yazıp masrû'un üzerine ta'lik eylemeli bi izni'l-lâhi Te'âlâ nef' i müşâhede olunur (Abdu's-selâm). Yalvaķlı, el-Mecmû'atü'l-kübrâ mine'l-ķaşâ'idi'l-fuḥrâ (Hacı Mahmud Efendi, 3692), 13.

³²⁰ İbarede کاسب olarak geçmektedir, Harpûtî'nin eserinde کاسب olarak geçmektedir. el-Harpûtî, *Ķaşıdetü'l-bürde me'a şerḥihâ 'Aşîdetü's-şühde*, 204.

olduğu mürûr eyledi. [عَلَى غَيْبٍ]: (مُتَّهِمٌ)’e müte‘allıktır ve gaybın (مُتَّهِمٌ)’e takdîmi zarûreti şî‘r içindir. [مُتَّهِمٌ] ism-i mef‘ûl şîğasıdır *töhmət ve kizb üzerine mahmûl* ma‘nâsınadır.

[Maḥşûl-i Beyit]

Cenâb-ı Hâk zâtında ve şîfâtında ne ‘aceb ‘âlî ve mu‘azzam kıldı ki vahiy iktisâb ve tahsîn-i kavî ü hîtâb ile hâsıl olmadı, belki vahyin huşûlü mevhibe-i ilâhîyye ve ‘atıyye-i rabbâniyyedir. Binâ’en ‘aleyh nübüvveti şâbit ve mu‘cizesi müteḥakkık olan Nebî-i zî-şânın muğayyebâtta ve umûr-i kâ’inâtta vâkı‘ olan iḥbârını töhmət ve kizbe ḥaml etmek câ‘iz olmaz demektir. [88] Bu beyitte (فَلَا يُظْهِرُ عَلَى غَيْبِهِ أَحَدًا إِلَّا مَنْ) “Gaybı o bilir, gizlisini kimseye açmaz, ancak elçi olarak seçtiği başka” âyeti celîlesine telmîḥ vardır. Kazî Beyzâvî (ö. 685/1286) Ḥazretleri (فَلَا) (عَلَى الْغَيْبِ الْمَخْصُوصِ بِهِ عِلْمِهِ) ‘yi, (عَلَى غَيْبِهِ) ‘yi (فَلَا يَطْلُعُ) ‘yi (يُظْهِرُ) ile tefsîr buyurmuşlardır.³²¹ Âyet-i celîlenin ma‘nâ-yı şerîfi ‘ilmi kendine muhtaş olan gayba hiçbir eḥadi muṭṭalı‘ etmez, meğerki rusûlden ihtiyâr ettiği kimseye melek vasıtasıyla gaybdan dilediği şeyi bildire, tâ ki o onun nübüvvetine mu‘cize ola.

Ke-ennehû sa‘il gaybın ḥikmetinden ve vahyin fâ‘idesinden su‘âl etmiş maḳâmında Nâzım-ı fâhim rahmetü’l-lâhi ‘aleyh feva‘idine işâret buyururlar.

أَرَبًا مِنْ رَبِّقَةِ اللَّمَمِ - 32385 كَمْ أَبْرَأْتُ وَصَبًّا بِاللَّمْسِ رَاحَتُهُ وَأُطْلَقَتْ

[كَمْ]: Bu maḳâmda ḥaberiyyedir keşret ma‘nâsına, [أَبْرَأْتُ]: (الْأَبْرَاءُ)’dan izâḥa ve izâle ya‘nî *ırak eylemek* ve *maḥv etmek* ma‘nâlarıdır. [وَصَبًّا]: “Şâd”ın fethi ve kesriyle rivâyet olunur. “Şâd”ın fethiyle *muṭlaḳan maraz* ma‘nâsınadır. “Şâd”ın kesriyle şâhib-i maraz ma‘nâsınadır. [بِاللَّمْسِ]’de (بَا) sebebiyyettir, (أَبْرَأْتُ) ‘ibâresine müte‘allıktır. (اللَّمْسُ) *el sürüb dokunmak* ma‘nâsınadır, (اللَّمْسُ)’den lems-i ḥaḳîkî murâd olmaklıkta câ‘izdir. [رَاحَتُهُ]: Ref‘le (أَبْرَأْتُ)’in fâ‘ilidir ve zamîri ‘aleyhişşalâtu

³²¹ el-Cin 72/26-27.

³²² Nâsirüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullâh b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî, *Envârü’l-tenzîl ve esrârü’l-te‘vîl*, thk. Muhammed Abdu’r-rahman el-Maraşlı, (Beyrut: Dâru İhyâi’t-turâsî’l-ilmiyye 1418-1997) 5/254.

³²³ Beyitte اطلقت şeklinde muhatap sıygasının kullanıldığı görülmektedir. Harpûti’den düzeltilmiştir. Bkn. el-Harpûti, *Ḳaşıdetü’l-bürde me‘a şerḥihâ ‘Aşîdetü’ş-şühde*, 205.

vesselâma râci'dir. (رَاحَة) *keffe dahil* ma'nâsına ya'nî yed ve avuca girici demektir. Yedden murâd Hâzreti Rasûl-i Ekrem'in keff-i sa'âdetinden istifâde murâd olunur ve (الْمَسِّ) ile lems-i ma'nevî murâd olunur ki, bu da maraž-ı bâtinî devâsına vesîledir ve şu hâl, 'aleyhişşalâtu vesselâm Efendimiz'in zamânına mahşûş değildir belki yevm-i kıyâmete kadar bâkîdir. [وَأُطْلِقَتْ] (أَبْرَأْتُ) üzerine 'atıfıdır, *iṭlâk ve tahliye ettirdi ve kayddan 'afv u ḥalâş* eyledi ma'nâsınadır. [أَرْبًا]: "Râ"nın kesriyle şâhib-i ihtiyâç ma'nâsınadır. [مِنْ رِبْعَةٍ] (أُطْلِقَتْ)'e müte'allıktır (رِبْعَةٍ) kesr-ile *behâyimi bağladıkları ip* ma'nâsınadır. [الْلَمِّ]: Fethateyn ile *küçük günahlara* derler maḳâm, maḳâm-ı mübâlağa olduğu ḳarînesiyle burada zünûb-i muṭlak murâd olunur. [89]

[Maḥşûl-i Beyit]

Ol server-i enbiyâ 'aleyhişşalâtu vesselâm Efendimiz çok kimseleri mübârek yed-i mu'ciz-i penâhlarıyla maraž-ı zâhiri ve bâtinîyesinden ve nîce mücrimleri günahlarından 'afv ve ḥalâş eyledi ve pek çok erbâb-ı ḳaydı zinciri esâretten tahlîş ve iṭlâk etti demektir.

Mevâhib'de ebu'l-Ḳâşım Ḳuşeyrî (ö. 465/1072) Hâzretlerinden nakl ile meşṭurdur ki müşârun ileyh'in ferzend-i³²⁴ dilbendi³²⁵ bir şedid maraža mübtelâ olup, müşârun ileyh ḥayâtından nâ ümîd olmuştu. Bir gece menâmda Rasûlüllâh şallallâhu Te'âlâ 'aleyhi ve sellem Hâzretleri'ni müşâhede ve ḥâlini 'arz u ifâde eyledikde, Faḥr-i âlem Efendimiz buyurdular şifâ' âyetlerini bir kâse içine yaz ve suyunu içir, müşârun ileyh nevminden bîdâr ile bir çok tefekkür etti, nihâyet ḥatmi şerîfe bedâ ile her nerede şifâ' âyetlerine teşâdüf ettiyse yazdı. Altı âyet-i kerîme buldu, bu da este'îzu bi'l-lâh (وَشِفَاءٌ ... *İnananların ḳalblerine su serpsin...*)³²⁶ ve (يَخْرُجُ مِنْ بَطُونِهَا شَرَابٌ) ... *Kalplerdeki hastalıklara bir şifâ ...*)³²⁷ ve (مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ فِيهِ شِفَاءٌ لِلنَّاسِ ... *Onların karınlarından, farklı renk ve çeşitlerde şerbet (kıvamında bir sıvı) çıkar ki onda insanlara şifâ vardır ...*)³²⁸ ve (وَنَزَّلَ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ)

³²⁴ Ferzend: Çocuk, veled, oğul.

³²⁵ Dilbend: Sevgili, gönül bağlanan.

³²⁶ et-Tevbe 9/14.

³²⁷ Yûnus 10/57.

³²⁸ en-Nahl 16/69.

(...شِفَاءَ وَرَحْمَةً لِّلْمُؤْمِنِينَ) “Biz Kur’an’dan öyle şey indiriyoruz ki, o mü’minler için bir şifâ, bir rahmettir ...”³²⁹ ve (وَإِذَا مَرَضْتُ فَبُهِتَ يَشْفِينِ) “Hastalandığım zaman bana şifâ verendir.”³³⁰ ve (قُلْ هُوَ الَّذِي آمَنُوا هُدًى وَشِفَاءً...) “Deki: “O, inananlar için bir rehber ve şifâdır”³³¹ âyât-i celîlesidir. Bunları kâseye yazub şu ile mahv eyledikten sonra ferzendine içirdi bi izni’l-lâhi Te’âlâ şifâyâb oldu.³³²

Harputî merhûmun üstâzı mükerremi Muhammed bin ‘abdi’l-lâhi’l-Kayşarî Hazretleri’ne dahî vâkı‘ olmuştur. Şöyle ki müşârun ileyhın zevcesi dahî bir maraz-ı kalbîye mübtelâ olmasıyla şabâh ve mesâ sâkin olmayıp şavt-ı refî‘ ile şayha eder idi. Pek çok etıbbâ ma’rifetiyle tedâvi olunduysa da nef’i görülmedi zevcesinin şu emrâzından dolayı şefâ‘at-i seniyye-i Rasûlüllâh taleb ü istirhâm zeylinde ravza-i mutahhara-i nebeviyyelerine bir ‘arz-ı hâl yazmaklığını kendine emr eyledi. Harputî merhûm dahî şalavât ve selâm ve vaşf-ı Nebî-i zî-şân ile müzeyyen ve şu marazdan şifâyâb olmasî-çün şefâ‘at-i ‘uzmâ talebini mutezammin bir ‘arz-ı hâl ketb ederek hüccâc ile irsâl eyledi. O gün ki Medîne-i Münevvere’ye vuşûl buldu zevcesinin şavtı ve marazı dahî munkaatı‘ oldu.³³³ Gazvede müminînin [90] iplerle bağladıkları küffâr esrârını Cenâb-ı Fahr-i Risâlet Efendimiz’in itlâk buyurmuş oldukları dahî ma’lûmdur.

335 غُرَّةٌ فِي الْأَعْصَرِ الدَّهْمِ وَأَحْيَتِ السَّنَةَ الشَّهْبَاءَ دَعْوَتُهُ حَتَّى حَكَتْ 86-

[أُطْلِقَتْ]’de (و) ‘âtıfe cümlesi beyit-i evveldeki (أُطْلِقَتْ) üzerine ma’tûfdur, (وَأَحْيَتِ), (إِحْيَاءُ)’dan imâtın³³⁶ zıddı, ihyâ etti demektir. [السَّنَةُ]: Naşbla (وَأَحْيَتِ)’in

³²⁹ el-İsrâ 17/82.

³³⁰ eş-Şuarâ 26/80.

³³¹ Fussilet 41/44.

³³² el-Harpûtî, *Kaşîdetü’l-bürde me’a şerhihâ ‘Aşîdetü’s-şühde*, 206-207.

³³³ el-Harpûtî, *Kaşîdetü’l-bürde me’a şerhihâ ‘Aşîdetü’s-şühde*, 207.

³³⁴ Beyitte حَكَتْ şeklinde yazıldığı görülmektedir, kaynak eserde ise حَكَتْ olarak görülmüştür. el-Harpûtî, *Kaşîdetü’l-bürde me’a şerhihâ ‘Aşîdetü’s-şühde*, 208.

³³⁵ (ظُهُورُ نَارِ الْقَرَى لَيْلًا عَلَى عِلْمٍ) beyitinden (وَأَحْيَتِ السَّنَةَ الشَّهْبَاءَ دَعْوَتُهُ) bir kimse bu üç beyit bir kalay muhre nakş edip bahçede yüksek ağaçlardan birisine ta’lîk eylese yâhûd bir güzel arzın ortasına defn itse tahkîk Allâhu Te’âlâ Hazretleri bu ebyâtın berakâtıyla yerde olanların küllisini ucuz ve ziyâde eder ve o kimseyi cemî’-i âfât ve belâdan öyle sâlim kılâr ki nâs te’accüb ederler. Ancak nakş husûsi gece veya gündüzün son sâ’atinde olmalı ve nakş olunacak sırada buhûr ve ‘ûd yakmalı ve ol sırada bi eyyi hâl bu ebyâtı dahî bir kere kırâ’at etmeli (Abdu’s-selâm). Yalvaçlı, el-Mecmû’atü’l-kübrâ mine’l-kaşâ’idi’l-fuhrâ (Hacı Mahmud Efendi, 3692), 13.

³³⁶ Kelimelerin irabının yapıldığı kısımda امانت şeklinde yazılmış görünmektedir fakat uygun olan ايمانه şeklinde olmasıdır.

mef'ûlûdür 'âm ve hucet ma'nâsınadır. [الشَّهْبَاءُ]: Naşb ile (السَّهْبَاءُ)'nin şıfatıdır ve (الشَّهْبَاءُ)'nin müenneşidir. (السَّهْبَاءُ) 'inde'l-'Arab şu ve yeşil ot olmayan seneden kinâyedir. (إِحْيَاءُ)'dan murâd, enbât-ı nebât ya'nî otların bitmesi ve ihdâs-ı nezâret ya'nî terütâze³³⁷ ve revnaqdâr³³⁸ olmasıdır. (أَحْيَتْ)'de, tezyini 'arzâ teşbîh tarîkiyle isti'âre-i teb'îyye vardır. Ya'nî ihyâ, tezyîn-i 'arz ve ihdâs-ı nezâret için isti'âre olunmuştur. İhyâ zıkr olunduğu vakitte zînet murâd olunur. [دَعَوْتُهُ]'nün zamîri 'aleyhişşalâtu vesselâm Hâzretleri'ne râci'dir. [حَكَّتْ]: Müşâbih oldu ma'nâsınadır. [عُرَّةٌ]: Hayvanın alnında olan ufağ beyâza derler. [فِي الْأَعْصُرِ]: Hikmete müte'allıktır, 'aşrın cem'i e'surdur, dehr ve zamân ma'nâsınadır. [الدُّهْمُ]: Dühm, edhemin cem'idir zammeteyn ile siyahlık ma'nâsınadır.

[Maḥşûl-i Beyit]

Kırmızı ve siyâh hayvanın alnında olan beyâzlık kâlîl olduğu gibi, siyâhlıkla şöhret bulan 'aşra ki sene-i şehbâ idi, o senede nebâtât dahî öyle cüz'î idi. Hâzreti Rasûl-i Ekrem ve Nebî-i Muhterem Efendimiz'in du'âsı berekâtıyla ihyâ buyûrulub terütâze ve revnaqdâr oldu, ya'nî sene-i şehbâ denilen kıtlık zamânında 'arz o derecede ottan 'ârî idi ki nebâtât mevcûda bir siyâh hayvanın alnındaki beyâzlık kadar kâlîl ve cüz'îyyât kâbilinden idi. Bu hâlde o Mefḥar-ı mevcûdâtın hayır du'âsı berakâtıyla hayât-ı tâze kesb eyledi demektir.

بِعَارِضٍ جَادٍ أَوْ خِلَتْ الْبَطَاحَ بِهَا سَيِّبًا مِنْ الْيَمِّ أَوْ سَيَّلًا مِنَ الْعَرَمِ - 87

[بِعَارِضٍ]'de (بَا), (أَحْيَتْ)'e müte'allıktır, 'âriz şehâb ya'nî bulut ma'nâsınadır.

[91] [جَاد]: "Cîm" in fethiyle (الْجُود)'dan maṭar-ı şedid ma'nâsınadır ve müstetir olan zamîri (عَارِضٍ)'e râci'dir. [أَوْ خِلَتْ]'de (أَوْ) ilâ ma'nâsınadır, (خِلَتْ) hayâlden zan ve hüsân ma'nâlarıdır. (حُسْبَان) lugatta hesâb etmek ve 'ukûbet ve cezâ ma'nâlarıdır. [الْبَطَاح]: Vâsi' ve büyük dereye derler. [بَهَا]'de (بَا) sebebiyyet içindir ve (خِلَتْ)'ye

³³⁷ Terütâze: Taptâze, tâzecik, körpecik.

³³⁸ Revnaqdâr: Parlak, alımlı.

müte‘allıktır, zamîri dahî (عَارِضٍ) ‘a râci‘dir. [سَيَّئًا]: Naşb ile (خَلَّتْ) için mef‘ûl-i şânîdir, (السَّيِّئِ) cereyân etti ve aktı ma‘nâsınadır, ‘itâ ma‘nâsına da gelir. [مِنْ أَلِيمٍ]: Zarf-ı müsteķar seybin sıfatıdır. (أَلِيمٍ), “yâ”nın fethiyle bahır ya‘nî deniz deryâ ma‘nâsınadır. [سَيَّالًا]: Keşret-i maţardan baġteten toplu akan şuya derler. [مِنْ الْعَرِمِ]: (الْعَرِمِ), “ayn”ın fethi ve “râ”nın kesriyle şiddetli yağmur ma‘nâsınadır.

[Maḥşûl-i Beyit]

Ḥazreti Rasûl-i Ekrem ve Nebî-i Muḥterem şallallâhu Te‘âlâ ‘aleyhi ve sellem Efendimiz’in sene-i şehbâda nebâtâtı ihyâ ve revnekdâr buyurması şiddetle maţar inzâl ettiren bulutlar sebebiyle idi. Ya‘nî o Mefḥar-ı mevcûdâtın du‘âsı bereketiyle o derece yağmûrlar nâzil oldu ki, herkes Mekke-i Mûkerreme ve Medîne-i Münevvere havâlisinde bulunan dereler seyiller gibi cereyân ediyor zan etti demektir.

Nâzım-ı fâhimin nefsinden tecrîd ettiġi şahş tarafından, Ḥazreti Peyġamber’in evşâf ve mu‘cizâtı güneş gibi zâhirdir, şemsi ta‘rife hâcet nedir diyerek vâkı‘ olan su‘âl üzerine ebyât-ı âtiyeyi îrâd buyururlar.

Faşl-ı Sâdisin: Kûr‘ân’ı ‘Azîmü’ş-şânın Şeref ve Medḥi

دَعْنِي وَوَصِّنِي آيَاتٍ لَهُ ظَهَرَتْ ظُهُورُ نَارِ الْقُرَى لَيْلًا عَلَى عِلْمٍ - 88

[دَعْنِي]: Ey me‘a vaşfi vaşf, aslî maşdar ma‘nâsınadır ki maşdar yukarılarda mürûr eylediġi gibi luġatta nesnenin neş‘et edip şudûr ettiġi bir menbe‘-i mebd-i me‘ḥuza [92] derler. [آيَاتٍ]: Âyetin cem‘idir, ‘alâmât ve mu‘cizât ma‘nâsınadır. [لَهُ]: “Lâm” ya (ظَهَرَتْ) kelimesine müte‘allıktır, yâḥûd zarf-ı müsteķar (آيَاتٍ)’in sıfatıdır, yâḥûd (وَصِّنِي)’ye müte‘allıktır, zamîri ‘aleyhişşalâtu vesselâm Efendimize râci‘dir. (أَيُّ لِبَابَاتٍ حَقِيقَةٍ شَرَفٍ مُحَمَّدٍ عَلَيْهِ) (السَّلَامُ) ya‘nî Ḥazreti Muḥammed ‘aleyhisselâmın şeref-i ḥaķîkatini îşbât için demektir. [ظَهَرَتْ]’Da zamîr-i müstetir (آيَاتٍ)’a râci‘dir. [الْقُرَى]: “Kâf”ın kesri ve kaşriyle ziyâfet ma‘nâsınadır. [لَيْلًا]: Zuhûr için zarftır. Ebnâ-yı sebîli görmek ve onların ekl ü şûrb gibi hâcetlerini bitirmek için ra’s-i cebelde nâr îkâd etmek eşhiyâ-i ‘Arab’ın ‘âdetlerindendir. [عِلْمٍ]: Fetḥateyn ile cebel ya‘nî daġ ma‘nâsınadır.

[Maḥşûl-i Beyit]

Ey nâsiḥ, Faḥr-i ‘âlem şallallâhu ‘aleyhi ve sellem şerefi ḥaḳîkatini izhâr için âyât-ı beyyinât ve ‘alâmât ve izahâtıyla o Mefḥar-ı mevcûdâtın vaşfiyla beni terk et eğer ki onun mu‘cizât-ı bâhîresi gece vakti eşiyâ-i ‘Arab’ın ra’s-ı cebelde îkâd ettiği nâr-ı ziyâfetin şu‘lesi gibidir. Ya’nî zulmet-i leyde cebelin şu‘le-i nâr ziyâfeti, ebnâyı sebîl için nümâyân olduğu gibi o Nebî-i Muḥterem’in mu‘cizât-ı bâhîresi daḥî mânend şems-i tâbân-ı zâhirdir. Lâkin ey nâsiḥ, ḥaḳîkat-i şeref için vaşfile beni terk et demektir.

وَلَيْسَ يَنْقُصُ قَدْرًا غَيْرَ مُنْتَضِمٍ - 339 فَاَلْدُرُّ يَزْدَادُ حُسْنًا وَهُوَ مُنْتَضِمٌ

[فَاَلْدُرُّ]’de “fâ” ta‘lîl içindir ve mübtedâdır, *dürr-i şadeften çıkan inciye* derler.

[يَزْدَادُ]: Cümlesi mübtedânın haberidir *ziyâde* ma’nâsına. [وَهُوَ]’de (و) hâl içindir.

[مُنْتَضِمٌ]: Nazımdan ism-i fâ‘il şîğası üzerine inciye *ipliğe dizmek, cem‘ etmek* ma’nâsınadır. [وَلَيْسَ]: *Olmaz* demektir. [يَنْقُصُ]: *Nâkış* ma’nâsınadır. [قَدْرًا]: *Qadr cihetinden*. [غَيْرَ مُنْتَضِمٍ]: *İnci iplige dizildiği vakitte* demektir.

[Maḥşûl-i Beyit]

Ey nâsiḥ, Faḥr-i ‘âlem şallallâhu Te‘âlâ ‘aleyhi ve sellem Ḥazretleri’nin âyât-ı beyyinâtı her ne kadar zâhir ise de yine vaşf-ı ‘âlîsinde beni terk et, zîrâ inci tâneleri iplige cem‘ olduğu vakitte ḥüsn cihetinden ziyâde olur. Eğer ki intizâm olunmadığı hâlde qadr cihetinden noḳşan olmaz. Ya’nî [93] dürr-i yektâ hadd-i zâtında kıymetdâr ve mu‘teber olmak ḥasebiyle sülûk-i nazma getirilmesinden dolayı eğer ki qadr u kıymetten noḳşan bulmaz, lâkin intizâmı hâlinde cihet-i ḥüsnîyesi tezâyüd eder. Kezâlik o Nebî-i zî-şân ‘ind-i ilâhîde mevşûf ve dürr-i meknûn olup, âyât-ı beyyinâtı ke’ş-şems fî vesatî’n-nehâr bedîhîdir. Ancak evşâf-ı kâmilesinin dürr-i yektâ mişillü keşîde-i sülûk-i manzûm olması şeref-i ḥaḳîkatini izhâr içindir. Binâ’en ‘aleyh, vaşfında beni ḥâlîme bırak demek olur.

³³⁹ (مَا فِيهِ مِنْ كَرَمِ الْأَخْلَاقِ وَالشَّيْمِ) beyitinden (فَاَلْدُرُّ يَزْدَادُ حُسْنًا وَهُوَ مُنْتَضِمٌ) ḥaşşası, güzelce edâ edemeyip lisânda rakâket vâkı‘ olan âdem içindir. Bir kimse şu beyitleri bir tabak içine gül suyu veya çiçek suyu ile yazıp mahv ettikten sonra nevme varacağı sırada bir kere ve uyhudan kalkıldıkda daḥî bir def‘a içer ise taḥkîk o kimsenin bi izni’l-lâhi Te‘âlâ lisân-ı faşîḥ ve güzelce ifâde-i merâma muktedir olur (Abdu’s-selâm). Bkn. Yalvaçlı, el-Mecmû‘atü’l-kübrâ mine’l-kaşâ’idi’l-fuḥrâ (Hacı Mahmud Efendi, 3692), 13-14.

فَمَا تَطَاوَلَ آمَالُ الْمَدِيحِ إِلَى مَا فِيهِ مِنْ كَرَمِ الْأَخْلَاقِ وَالشَّيْمِ 90-

[أَيُّ مَدٍّ] (فَمَا تَطَاوَلَ) de (مَا) kelimesi istifhâm-ı inkârî, yâhûd te‘acübdür, [تَطَاوَلَ]: *ya‘nî bir şey’in hakîkatine muhtâlî ‘olmak için boynunu uzatmağa havâhiş*³⁴⁰ ve istek eden demektir. [آمَال]: Emelin cem‘idir, racâ murâd olunur. [الْمَدِيح]: *ya‘nî medh edici* ma‘nâsınadır. [إِلَى]: *ya‘nî medh edici* ma‘nâsınadır. [بِمَعْنَى الْمَادِح] (مَا) *mevşûl*, (فِيهِ) zarf-ı müsteķar, (الْأَخْلَاقِ)’dan murâd hîşâli kesbiye. [الشَّيْم]: “Şîm”in kesri ve “yâ”nın fethiyle (شَيْمَة)’nin cem‘idir, *hulûk ve ‘âdet* ma‘nâsınadır ki, onunla murâd vehbî olan ahlâk-ı zaruriyyedir.

[Maḥşûl-i Beyit]

Rasûlüllâh şallallâhu ‘aleyhi ve sellem Efendimiz’in hîşâl-i kesbiyye ve vehb-i ilâhî olan ahlâkı zaruriyye ve âyât-ı beyyinâtı nebeviyyesini mâdiḥin racâda boyun uzatması ‘acibmidir. Ya‘nî her ne kadar evşâf-ı kâmile bi hâdd u pâyân ve mu‘cizât-ı bâhiresinin keşreti numayan ise de, kemâl-i ‘aciz ile berâber itlâ‘-ı hakîkat emeliyle ahlâk-ı kerîme ve hîşâl-i kesbiyyesini tavşîfde ve mu‘cizât-ı keşîresini ta‘dâd ve ta‘rifde mâdiḥin tetâvül etmesi ‘acib ve be‘iyd değildir.

Ke-ennehû kâ‘il, işbu levmden ferâğatla ilâ yevmi’l-kıyâm bâkî olan Kır‘ân-ı ‘Azîmü’ş-şân’ı beyân etmek lâıyık u şâyandır dese, üzerine Nâzım-ı fâhim rahmetü’l-lâhî ‘aleyh bu kavle teveccühle beyânına şurû‘ buyururlar. [94]

قَدِيمَةٌ صِفَةُ الْمُوصُوفِ بِالْقَدَمِ – 341 91 آيَاتُ حَقٍّ مِنَ الرَّحْمَنِ مُحَدَّثَةٌ

[آيَاتُ]: Ref‘le mübtede-i maḥzûfun haberidir. (أَيُّ أَبْهَرُ الْمُعْجَزَاتِ آيَاتُ حَقٍّ) *ya‘nî mu‘cizâtın en bâhiri âyât-i Hak’tır, yâhûd Kır‘ân âyât-i Hak’tır, yâhûd âyât mübtedâdır onun haberi maḥzûftur.* 342 (أَيُّ آيَاتُ حَقٍّ مُنْزَلَةٌ) *ya‘nî âyât-i Hak münzeldir.* [مِنَ الرَّحْمَنِ]: Cânib-i Rahman’dan, Ğaffâr-ı Razzâk, ‘Allâm-ı Settâr esmâ-i ilâhîdendir.

³⁴⁰ Havâhiş: İstek, dilek, rica.

³⁴¹ (وَيُنَكِّرُ الْفَمُ طَعْمَ الْمَاءِ مِنْ سَقَمٍ) beyitine gelince, bu on dört beyitin haşşası Kır‘ân okuyan kimseler içindir. Bir kimse şu ebyâtı bir kâğıda çiçek suyuyla yazıp ve erkek hayvan buğu dumanına tutup ba‘dehû ipek iplikle boynuna ta‘lîk ve hıfz eylese ve ipliğin ucunu göğüs tarafına ulaşırsa tahkîk bunun fâ‘ili cemî‘i aqvâlinde kitabı’l-lâhî hıfz eder (Abdu’s-selâm). Bkn. Yalvaçlı, el-Mecmû‘atü’l-kübrâ mine’l-kaşâ‘idi’l-fuḥrâ (Hacı Mahmud Efendi, 3692), 14.

³⁴² Kelimelerin irabının yapıldığı yerde منزلة şeklinde görülmektedir Harpûti’nin şerhinde منزلة şeklinde. el-Harpûti, Kaşidetü’l-bürde me‘a şerḥihâ ‘Aşidetü’ş-şühde, 214.

Nâzım-ı fâhim niçin âyât-i Hâk mine'l-Gaffâr, yâhûd âyât-i Hâk mine's-Settâr demedi de Rahmân ism-i celîlini ihtiyâr eyledi diyecek olur isen; Kûr'ân-ı 'Azîmü's-şân'ın inzâlinde cemî'-i halâ'ika, hattâ te'hîr-i 'azâb için küffâra rahmeti 'âmme olduğuna işâret için ism-i Rahmân'ı ihtiyâr buyurmuş olduğu cevâbı verilir. [مُحَدَّثَةٌ]: İsm-i mef'ûldür, (أَحَدَتْ) 'den ve zamîri âyâta râcî'dir, lâkin elfâza i'tibâr ile [قَدِيمَةٌ] haber ba'de haberdir. (أَيُّ الْآيَاتِ مُحَدَّثَةٌ قَدِيمَةٌ) ya'nî *âyât muhdeşdir qadîmdir*, ammâ hâdiş olan elfâz-ı Kûr'ân'dır, qadîm olan Kûr'ân'ın ma'nâsıdır. Zîrâ kelâm ikidir, kelâm-ı lafzî, kelâm-ı nefsî. Hâdiş olan kelâm-ı lafzî, qadîm olan zâtıyla kâ'im kelâm-ı nefsîdir.

Ma'lûm ola ki kelâm-ı ilâhîde yedi mezheb vardır. Birisi eşâ'iradır ki; Kelâmu'l-lâh ikidir, muşâflarda ketb olunmuş kelâm-ı lafzî hâdiş ve kelâm-ı nefsî zâtıyla kâ'imdir. Harf ve şavt ile değildir belki ma'nâdır, fakat ba'zıları şu ma'nâ ki kelâm-ı nefsîdir işitmek câ'iz olduğuna zâhib olmamışlardır. İkincisi ebî Mansûr Mâturîdî mezhebidir, bu da eşâ'ira gibi kelâm-ı ilâhî ikidir, meşâhifde ketb olunmuş elfâz-ı hâdiş ve kelâm-ı nefsî zâtıyla kâ'im olup harf ve şavt ile değildir belki ma'nâdır. Fakat kelâm-ı nefsinin işitilmesini aslâ tecvîz etmeyip, mesmû' olan kelâm-ı lafzîdir derler. Üçüncüsü şâhib-i *Mevâkıf*³⁴³ gibi ba'zı mute'ahhîrînin mezhebidir. Bu da kelâm-ı ilâhî ikidir muşâflarda ketb olunmuş ve 'akılda mahfûz bulunmuş olan kelâm-ı lafzî hâdişdir ve kelâm-ı nefsî qadîm ve lafz-ı ma'nâdan 'ibârettir fakat bilâ tertibdirler. Dördüncüsü Celâlî'd-devvânî (ö. 908/1502) mezhebidir, kelâm-ı ilâhî kezâlik ikidir, meşâhif ve 'ukûl ile kâ'im olan kelâm-ı lafzî hâdişdir ve Allâhu Te'âlâ ile kâ'im olan kelâm-ı nefsî qadîm ve lafz ve ma'nâdan [95] 'ibârettir. 'İlme mensûb tertible berâberdirler. Beşincisi mezhebi Hânâbile'dir ki kelâm-ı ilâhî haqîkatde birdir, hurûf ve eşvâtdan mürekkebdir ve qadîmdir derler ve kelâm-ı nefsiyi inkâr ederler. Altıncısı Mu'tezile mezhebidir, bunlar kelâm-ı ilâhî birdir, hurûf ve eşvâtdan mürekkebdir ve hâdişdir, lâkin zâtîle kâ'im değildir belki levh ve fuâd-i Cibrîl ve Nebî ve şecer-i Mûsâ gibi gayr ile kâ'imdir. Yedincisi Keramiyye'nin bu bâbdaki zehâbıdır ki, kelâm-ı ilâhî birdir ve hurûf ve eşvâtdan mürekkeb hâdişdir lâkin Allâhu Te'âlâ ile kâ'imdir. Hânâbile, Mu'tezile ve Kerrâmiyye kelâm-ı nefsiyi inkâr ederler. Nâzım-ı nihrîr rahmetü'l-lâhi 'aleyh (مُحَدَّثَةٌ) demekle Hânâbileyi ve (قَدِيمَةٌ) kavliyle

³⁴³ Adûdüddin el-Îcî (ö. 756/1355).

Kerrâmiyye'yi (صِفَةُ الْمَوْصُوفِ بِالْقِدَمِ)³⁴⁴ kavilleriyle dahî Mu'tezile'yi red etmiştir. (صِفَةُ) (أَيُّ مَعَانِيهَا قَدِيمَةٌ) haber ba'de haberdır, o da ma'nâda âyât için bir 'illettir. (يَا'نِي) (لَآئِهَا صِفَةُ الْمَوْصُوفِ بِالْقِدَمِ) zîrâ kadimle mevşûf bir şıfattır.

[Maḥşûl-i Beyit]

Mu'cizât-ı Nebeviyyenin en bâhiri âyât-ı Kûr'ân'ıyyedir ki, 'âmmeye rahmet için Rahmân Te'âlâ ve Teḳaddes Ḥazretleri'nin cânibinden münzeldir. Kûr'ân'ı 'Azîmü's-şân, lafzı i'tibârıyla ḥâdiş, ma'nâ cihetinden kadîmdir. Zîrâ kadimle mevşûf Ḥazreti Mevlâ'nın şıfatıdır. Binâ'en 'aleyh, kelâm-ı nefsi kadîm ve zâtıyla kâ'imdir ve muḥdeş olan elfâz-ı Kûr'ân'ıyyedir.

İsmâ'îl Hakkı Ḥazretleri *Muḥammediye Şerhi*'nin nüzûlü'l-vaḥy faşlında buyururlar ki kelâm-ı ilâhî eşvât ve ḥurûf cinsinden değildir belki zât-ı şerîfiyle kâ'im, şıfat-ı ezeliyyedir ki onunla emr ve nehy eder. 'İbârât veyâ kitâbet veyâ işârât o şıfata dâldir. Luḡat-ı 'Arabîyye ile ta'bîr olunur ise Kûr'ân, Suryânîyye ile ta'bîr olunur ise İncîl, 'İbrânîyye ile ta'bîr olunur ise Tevrât denilir. Pes ta'dâd-ı ihtilâf 'ibârâta göredir, müsemmaya göre değildir ve ḥurûf-i kelimâtdan manzûme olan kütüb-i münezzele onun kelâmıdır ve ḥaḳîkat, kelâmu'l-lâhi Te'âlâ'nın ikrâm murâd ettiḡi kullarına mukevvînât-ı 'ilmini ve maḥzûnat-ı feyzini ifâde ve ifâzasıdır velâkin bu ifâde ve ifâzanın şüver-i muḥtelifesi ve merâtib-i mute'addidesi vardır. Pes kelâm bir mertebede mütেকellimin 'aynı ve bir mertebede onunla kâ'im kelâm-ı nefsi ve bir mertebede ḥurûfdan mürekkeb ve onunla mute'ayyindir. Nitekim ba'zı şürette 'Arabî ve ba'zı şürette [96] Suryânî ve ba'zı şürette 'İbrânîdir. Vücûd denilen ma'nâ mer-tebe ma'nâ, vaḥdetten tenezzül edip bi ḥasebi'l-merâtib mütেকayyed olduḡu gibi, Hakk'ın şıfat ve esmâsı dahî böyledir. Âlem-i ḡaybın ḥâli, 'âlem-i şehâdet gibi değildir ve şehâdetde dahî ervâhın ḥâli 'âlem-i mişâle ve mişâlin ḥissi zâhirîye benzemez. Pes bu merâtib ki Kûr'ân için şâbittir, Kûr'ân'ı ya'nî kelâmı izhâr içindir. Kelâmın bu merâtibde zuhûruna nüzûl denilir ve bu zuhûrla zât-ı Haḳ'dan mufâraḳat etmek lâzım gelmez. Nitekim bir 'âlimden bir 'Arabî ve bir Suryânî ve bir 'İbrânî tilmûz edip 'ilm-i şerîf aḡz etseler, ba'de't-taḥşîl herkes o 'ilimden kendi lisânı üzre ta'bîr eylese

³⁴⁴ Harpûtî'den yapılan tercüme قَدِيمَةٌ صِفَةُ الْمَوْصُوفِ بِالْقِدَمِ şeklindedir. Kaynaḡına bakıldığında ise قَدِيمَةٌ ibaresi görünmektedir. el-Harpûtî, Kaşîdetü'l-bürde me'a şerḫihâ 'Aşîdetü's-şühde, 215.

me'hûz olan 'ilmin hakîkatı bu ihtilâf-ı 'ibârât ve lugât ile muteğayyir olmaz. 'İneb ve ünkûr ve üzüm ta'bîr leri gibi olur ve üstâd olan 'âlimden dahî me'hûz olan 'ilm mufârakat edip şâkirdlerine intikâl etmez, belki şenâ-yı takrirden şâdir olan elfâz u 'ibârâtla ma'nâya zuhûr hâsıl olup zihinlerinde cilveger olur ve nice maqşûdu bi'z-zât olan elfâz dahî zabt olunup el-hâşıl o 'ilm, nefse'l-emirden zihne ve zihinden 'ibârâtla ve 'ibârâtdan kitâbete gelip mütehayyül ve melfûz ve mesmû' ve mektup olmakla müteğayyir olmaz ancak bi hasebi'n-nisbet ihtilâf kabûl eder.^{345 346}

Bahş-i Diger

Kur'an ve kelâm-ı Hak, hakîkatte şavt ve harf cinsinden değildir, zîrâ şavt ve harf eşer-i hudûsdur. Cenâb-ı Bârî maḥall-i havâdiş olmadan münezzehtir. Pes zâtıyla kâ'im olan kelâmı, hurûf ve kelimât ve eşvâta muhtaç değildir. Velâkin bu his ve şehâdet mertebesine nüzûl edip, takyid ve ta'yin buldukta lafz ve şavt ve harfle dillerde kıyâm tuttu ve diller onu bu vechle Kur'an ile izhâr edip o dahî şübût-i zâhiri buldu. Pes bu metebede diller onu lafz ve şavt ve harfle izhâr eyleyip bi hasebi'z-zâhir ve't-ta'alluk-i hudûşla muttasıf olmakla bi hasebi'l-hakîkat hâdiş olmak lâzım gelmez ve bu zuhûrla zâtan mufârakat etmek iktizâ eylemez.³⁴⁷ [97]

عَنِ الْمَعَادِ وَعَنْ عَادٍ وَعَنْ إِرَمٍ - 34892 لَمْ تَقْتَرِنْ بِزَمَانٍ وَهِيَ تَخْبِرُنَا

[لَمْ تَقْتَرِنْ]: Muḳârenettendir, cümlesi (آيَات)'e sıfat ba'de sıfattır yâhûd (قَدِيمَةً)'nin fâ'ilinden hâldir, muḳârin olmadı demektir. [بِزَمَانٍ]: 'e müte'allıktır, zamân vakit ma'nâsınadır. [وَهِيَ] de (و) hâl içindir ve (آيَات)'e râci' mübtedâdır. [تَخْبِرُنَا]: Cümlesi onun haberidir, cümle-i mübtedâ me'a haber âyâtın ebher-i mu'cizâtan olduğu delâletine işârettir. [وَهِيَ تَخْبِرُنَا]: O âyât-ı Kur'an'ı bize haber verir olduğu hâlde demektir. [عَنِ الْمَعَادِ]: (تَخْبِرُ)'ye müte'allıktır, (الْمَعَادِ) maşdar mîmi yâhûd ism-i mekândır, onunla bu maḳâmda ba'de'l-ğinâ rucû' murâd olunur. [وَعَنْ عَادٍ]: (الْمَعَادِ)

³⁴⁵ Yazıcıoğlu Muhammed, *Muhammediye Ferâhu'r-rûh şerhi ile haz. Doç. Dr. Abdülvehhab Öztürk* (İstanbul: Çelik Yayınevi, 2021), 262.

³⁴⁶ Bursevi, *Şerhü'l-Muhammediyye bi ferahi'r-rûh*, 119-113-114.

³⁴⁷ Bursevi, *Şerhü'l-Muhammediyye bi ferahi'r-rûh*, 119-113-114.

³⁴⁸ İncelenen tercüme eserde Kur'an'ın fazileti bölümünün dördüncü beyiti olan bu beyit Hızır Hayreddin el-Atûfî'nin *Kaşîde-i Bürde Şerhi*'nde aynı bölümün ilk beyiti olarak gelmiştir. Bkn. Civelekoğlu, *Hayruddin Hızır b. Mahmûd b. Ömer el-Merzifonî el-Atûfî ve şerhu'l-Kaşîdeti'l-Burde Adlı Eserinin İnceleme ve Tahkiki*, 49.

üzerine ‘atıfdır, ‘Âd Yemen’de Arab’dan bir kabîledir ki kıssası sûre-i A‘râf’da (وَإِلَىٰ) “*Âd kavmine de kardeşleri Hûd’u (gönderdik)*”³⁴⁹ âyet-i celîlesinde ve süver-i sâ’ire-i Kûr’ân’iyyede zıkr ve beyân buyurulmuştur. (وَعَنْ إِرَمَ): Karîb yâhûd be‘iyd üzerine ‘atıfdır, İrem ile (إِرَمَ ذَاتِ الْعِمَادِ) “*Ülkeler içinde benzeri yaratılmamış sütunlarla dolu İrem’e*”³⁵⁰ murâd olunur, bu da ‘Âd-ı şânî içindir. Kûr’ân-ı Kerîm sûre-i Fecr’de [الْبِلَادِ] “*Görmedin mi, rabbin ne yaptı Ad kavmine; Ülkeler içinde benzeri yaratılmamış sütunlarla dolu İrem’e*”³⁵¹ nazm-ı celîli ile bu kıssadan dahî haber vermiştir. (‘Âd bin İrem) Hûd kavminin ceddidir.

[Maḥşûl-i Beyit]

Âyât-ı Kur’âniyye kıdem şıfatıyla mevşûfdur zîrâ bir zamâna muḳârin olmadı. Yevm-i kıyâmetten ve kavm-i ‘Âd ve kıssa-i Şeddâd’dan ve’l-hâşıl geçmiş ve gelecekte bize haber verdi, ya’nî kadîm olan Allâhu Te‘âlâ ve şıfât-ı celîlesi üzerine zamân cereyân etmez. Kezâlik Kûr’ân ki kelâm-ı nefsîdir, kıdem şıfatıyla mevşûf olduğundan me‘ânî-i Kûr’ân’iyye dahî bir zamâna muḳârin olmayıp, me‘âd ve kıssa-i kavm-i ‘Âd ve Şeddâd mişillü ahvâl-i mâzîye ve mustakbileden bize haber verdi demektir.

Gerek Harpûtî merhûmun ve gerek şâhibi *Tibyân’ın*³⁵² beyânına göre, ‘Âd kavmi faẓl ve kuvvetlerine mağrûr olup, ‘arz ehline kahr ederlerdi ve müşrikîn olup eşnâma ‘ibâdet ederler idi. Allâh Te‘âlâ Hâzretleri onlara Hûd ‘aleyhisselâmı Peygamber gönderdi ki o nesebde onların evşatı ve hasebde efḍali idi. Cenâb-ı Mevlâ’yı tevḥîd ile nâsa kahr ve zulmden çekilmelerini emr eyledi, [98] onlar ise ona inkıyâd etmeyip tekzîb ettiler ve kuvvette bizden eşed kimdir dediler ve işyânları üzre ısrâr eylediler. Allâhu Te‘âlâ onlardan üç yıl yağmuri kesub yağdırmadı. Hattâ ki ondan onlara cehd ü meşakkât erdi. Meğer o zamânda nâsa bir belâ irse her ne milletten ise def‘î-çün Beytü’l-harâma varıp onda du‘â ederlerdi. o sebebdan Mekke’de edyân-ı muhtelifeden akvâm-ı keşîra cem’ olmaḳdan hâli olmazdı. Çün kavm-i ‘Âd

³⁴⁹ el-A‘râf 7/65.

³⁵⁰ el-Fecr 89/7.

³⁵¹ el-Fecr 89/78.

³⁵² Ayıntâbî Mehmed Efendi, *Tibyân Tefsîri*, sadeleştiren Abdullah Yücel, (İstanbul: Huzur Yayın-Dağıtım, 2015), 4/417.

Kahta'dan mechûd oldular kavimlerinden istiskâya yitmiş kişi ihtiyâr³⁵³ edip Mekke'ye gönderdiler ve istiskâ için Harem'e girdiler, meğer aralarında Merted bin Sâ'id nâm racûl sirran Hûd 'aleyhisselâma îmana gelip o vakte degin îmanını kavminden gizlerdi. Kâsem ederek dedi ki, *"Madem ki Peygamberimiz Hûd 'aleyhisselâma itâ'at ve Rab Te'âlâ'yâ inâbet etmezsiniz du'ânızla seki olmazsınız"* çün istiskâya gittiler, Merted'i ona gitmekten men' ettiler o ise onlara iltifat etmeyip ardlarından anlara erdi ve du'âsında *"ilâhî benim sana hâcâtım, yalnız dilerim kavmim hacetine beni karışdırma ben anlardan teberrî eyledim"* diyerek kendi için tûl-i 'umr diledi Hâk Te'âlâ hâcetin ravâ edip onu mu'ammer eyledi. Anların re'îsine (Kayl bin 'İtr)³⁵⁴ denirdi, dedi ki yâ rabbi eğer Hûd şâdık ise bize sekâ et zîrâ ki helâk oluyoruz. Bu hâlde üç şehâb peydâ oldu, onun biri beyâz ve biri kırmızı ve biri siyâh idi. Şehâbdan bir nidâ geldi ki yâ Kayl işbu üç şehâbdan birini ihtiyâr it, siyâhını ihtiyâr ettim o çok şuludur dedi. Allâhu Te'âlâ Hâzretleri o siyâh şehâbı 'Âd kavminin diyârına sevki etti, o şehâb muğayyeş denir bir vâdîlerinden zuhûr eylediğini gördüklerinde işbu yağmûrdur diyesevinerek birbirlerine söylediler, meğer ad kavminde (Mehded) denir bir mer'e vâir idi o şehâbı ibtidâ o gördü, feryâd u figân edip vâveyla ki bu bizi helâk için gelir zîrâ onda rîyh olup nâr şihâbları gibi gider ve onunce ricâl vâir onu yâder görürüm diyehaber verdi. Hemendem o şehâbdan bir şiddetli rûzgâr irub yedi gece ve sekiz gün esip 'Âd kavminin cemî'an helâk eyledi ve Hûd 'aleyhisselâm ise etbâ'ı mü'minler ile bir hâfîreye ayrılarak onda emîn ve rahat üzere Allâhu Te'âlâ yâ hamd ve zikirde meşgûl oldular. Rûzgâr onlara [99] uğradığında lîn ve rif'atle esip bedenlerine râhat verirdi. Kavm-i 'Âd'a irişse şiddetle havaya kaldırub ba'dehû yere vurup öldürürdü. Denildi ki, Allâhu Te'âlâ 'Âd kavmine rîhi 'akîm gönderdi. Her birin havaya kaldırıp başların aşağı yere döndürürdü. Kalanları kaçub muhkem binâlı evlere girdiler ve kapılarını perg-edip içerisinde durdular, o hâlette yine hâlâşa mecâl bulamadılar. Rîyh içerisine girip onları dahî öldirdi ba'dehû Hâk Te'âlâ bir nev' siyâh kuşlar gönderip cîfelerin deryâya atırdı. Rivâyet olundu ki Allâhu Te'âlâ rîyhe buyurdu şiddetle estiginde kavm-i 'Âd üzere rimali şavurdu hattâ ki anları rimâl örtüp altında kaldılar, yedi gece sekiz gün onda eyleşdiler, ba'dehû yine rîyh

³⁵³ احتیار şeklinde kaydedildiği görülmüştür.

³⁵⁴ Tezimizin konusu olan tercümede Kayl bin Katrim olarak geçmekte olan isim, kaynağında Kayl bin 'İtr olarak geçmektedir. Bkn. el-Harpûtî, *Kaşîdetü'l-bürde me'a şerhihâ 'Aşîdetü's-şühde*, 217.

onları rimâlin altından çıkardı ve havaya kaldırıp deryâya bırakıverdi. Kavm-i ‘Âd’ın kıssası hulâşaten beyân olundu.³⁵⁵

Nâzım-ı fâhimin (عَنْ إِرَمٍ) işâretiyle murâd buyurdıkları kıssaya gelince; ‘Âd’ın iki oğlu vâr idi birine (شَدَّادٌ) ve birine (شَدِيدٌ) denir idi. İkiside kâhîr melikler idi, ba‘dehû Şedîd fevt olup,³⁵⁶ onun mülkü dahî Şeddâd’ın oldu. ‘Arzın ma‘mûriyyetine mâlik olup mülûk-i ‘arz ona inkıyâd ettiler. Dokuz yüzyıl mu‘ammer oldu, bir vakitte cennetin zikrini işitip, ben dahî onun mişlini binâ ederim diye, ‘Adn sahrâlarının birinden üç yüzyılda bir cennet binâ etti ki, kaşları altın ve gümüşden, istivâneleri zeberced ve yâkutdan idi ve onda eşnâf-ı eşcâr dikip, ona nehirleri akıttı ve ismini (إِرَمٍ) tesmiye etti ki, onun mişli bilâdda binâ olunmadı. Vaktâ ki binâsından fâriğ oldular Şeddâd vuzerâ ve umerâsıyla ona duhûl için gittiler, bir gün bir gecelik mesâfe mabeyn kaldığında, semâdan bir şayha irişüb def‘aten cem‘i helâk oldular. İrem kıssasından dahî murâd işbu hulâşaten zıkr olunan kıssâdır.³⁵⁷

دَامَتْ لَدَيْنَا فَفَاقَتْ كُلَّ مُعْجَزَةٍ مِنْ النَّبِيِّينَ إِذْ جَاءَتْ وَلَمْ تَدْمُ 93

[دَامَتْ]’de zamîr âyâtâ râci‘dir, ya’nî âyât-ı Kur’ân’iyye dâ’im oldu ma’nâsına. [لَدَيْنَا]: Bizim ‘indimizde demektir (لَدَيْنَا) ile taqyîd ihtirâz içindir, lâkin [100] ‘inda’l-lâh dahî dâ’im ve onunla kâ’imdir. Zîrâ bizim âyât-ı Kur’ân’iyyemiz için küllü zamânda bekâ vardır, onun üzerine zamân cereyân etmez. [فَفَاقَتْ]’da (فَا) netîcedir, maqâbli onun için sebep ve ‘illettir, (فَاقَتْ) *tefevvuk* etti, ya’nî fâ’ik oldu demektir. [كُلِّ مُعْجَزَةٍ]: Naşbla (فَاقَتْ)’ın mef‘ûlûdür, mu‘cize onun mişlini getirmekte gayri ‘âciz kılân hârik-i ‘âde fi‘le derler. [مِنْ النَّبِيِّينَ]’den mürselîn için ma’nâ-yı ‘âm murâd olunur. Bizim Peygamberimiz şallallâhu Te‘âlâ ‘aleyhi ve sellem Hâzretleri’nden gayri, zîrâ o Mefhâr-ı mevcûdât anlardan istiśnâ-yı ‘aklî ile müsteśnâdır. [إِذْ جَاءَتْ]’de (إِذْ) ta‘lîl içindir. [وَلَمْ تَدْمُ]: (جَاءَتْ) üzerine ‘atıfıdır, dâ’im olmadı ma’nâsına.

[Maḥşûl-i Beyit]

³⁵⁵ el-Harpûtî, *Kaşîdetü’l-bürde me’a şerhihâ ‘Aşîdetü’ş-şühde*, 217.

³⁵⁶ Tezimizin konusu olan tercüme eserde قوت اولب şeklinde, قوت اولب olarak düzeltilmiştir.

³⁵⁷ el-Harpûtî, *Kaşîdetü’l-bürde me’a şerhihâ ‘Aşîdetü’ş-şühde*, 217.

Âyât-ı Kır'ân'ıyye, peygamberân-ı sâ'irenin mu'cizâtına fâ'ik ve 'indimizde dâ'im oldu, zîrâ onların getirdiği mu'cizeler zâhir olup yine gâ'ib oldu. Ya'nî âyât-ı Kır'ân'ıyye bir mu'cizedir ki onun üzerine zamân cereyan etmez, ilâ yevmi'l-kıyâm bâkîdir. Enbiyâ-yı kirâmın mu'cizeleri ise elfâz ve hurûfun tağyir ve tahrîfî sebebiyle munkâziyye oldu. Binâ'en 'aleyh onlara fâ'iktir demek olur.

مُحَكَّمَاتٌ فَمَا يُبْقِينَ مِنْ شُبِّهِ لَذِي شِقَاقٍ وَلَا يَبْغِينَ مِنْ حَكَمٍ - 94

[مُحَكَّمَاتٌ]: Ref'le âyât için haber ba'de haberdır, yâhûd onun için şîfat ba'de şîfattır, (مُحَكَّمَاتٌ) hükmün cem'idir, luğatta inhidâm kabûl etmez derecede bir şeyi kaviyyen 'ayne'l-yaqîn bilmeye derler. Uşûluyyîn iştilâhında şol bir şeydir ki, murâd ondan zâhir ola ve nesh ü tağyîr muhtemel olmaya. Şunun üzerine teşdîd zarûret-i şî'r için. [فَمَا يُبْقِينَ] de (فَا) tefrî'iyedir, (يُبْقِينَ) "yâ"nın zammiyle (الْإِبْقَاءُ)'dan cem' müenneşdir, devâm ma'nâsınadır. [مِنْ شُبِّهِ] de "min" zâ'iddir, (شُبِّهِ) şübhenin cem'idir. [لَذِي]: Zarf-ı müstekar (شُبِّهِ)'in şîfatıdır. [شِقَاقٍ]: Hilâf ma'nâsınadır, ehl-i hilâfdan murâd şerî'at-i Muhammediyyeye muhâlif bulunandır. [وَلَا يَبْغِينَ]: (مَا يُبْقِينَ) üzerine 'atıfıdır, (يَبْغِينَ) "yâ"nın fethiyledir, (بَغَى)'dan taleb ma'nâsına. [مِنْ حَكَمٍ] de "min" zâ'iddir, hakem fethateyn ile hâkim ma'nâsınadır, kesriyle ve fethle okunurise hikmetin cem'idir.

[Maḥşûl-i Beyit]

Ol âyat-ı Kır'ân'ıyye [101] öyle muhkemdir ki inhidâm kabûl etmez ve şerî'at-i Muhammed'ıyyeye muhâlif bulunanların şübhelerini bırakmaz ve bir hâkimin hükmüne ve kavânînin îzâhına ihtiyâç göstermez, belki cemî'-i hüküm ve kavâ'id ondan me'hûzdur.

مَا حُورِبَتْ قَطُّ إِلَّا عَادَ مِنْ حَرْبٍ أَعْدَى الْأَعَادِي إِلَيْهَا مُلْقَى السَّلَامِ - 95

[مَا حُورِبَتْ] de (مَا) nâfiye, (حُورِبَتْ) mâzî meçhûl muhârebeden isti'âre tarîkiyle mu'âraza ma'nâsınadır. Muhârebe mefhûm-i mu'âraza için isti'âre olunmuştur. (عُورِضَتْ), mu'ârazadan ve (حُورِبَتْ) muhârebeden müştaktır ki (حُورِبَتْ) zîkr olunduğu vakitte (عُورِضَتْ) murâd olunur. Mu'ârazadan murâd Kır'ân için feşâhat ve belâgatda mişlini getirmektir. [قَطُّ]: İstigrâk tarîkiyle mâzî için zamân-ı zarftır, ancak nefiy ve

istişnâda isti‘mâl olunur ve müsteşnâ onda mahzûftur. [عَاد]: Ya (الْعُودُ)’dan *rucû‘* etti veyâhûd oldu ve *intikâl* eyledi ma‘nâsınadır. [مِنْ حَرْبٍ]: (عَاد)’e müte‘allıktır, (مِنْ) ibtidâ-i gâyet içindir, (حَرْبٍ) fetḥateyn ile *ğazab* ve *gayz* ma‘nâsınadır. [أَعْدَى]: Ref ile taḳdîren (عَاد)’nin fâ‘ilidir o da (الْعَدَاوَة)’den ism-i tafḍildir. [الْأَعْدَاءِ]: (أَعْدَاءِ)’nin cem‘idir o da (عَدُوٍّ)’ün cem‘idir. [إِلَيْهَا]: (عَاد)’ye müte‘allık ve zamîri (الآيَاتِ)’a râcî‘dir ve bunda ḥazf-i muzâf vardır (أَيُّ إِلَى حَقِيقَتِهَا). [مُلقِي السِّلْمِ]: (مُلقِي) ism-i fâ‘ildir, (الْقَى)’dan bırakıcı ve (السِّلْمِ) selâmet ma‘nâlarınadır.

[Maḥşûl-i Beyit]

Ol âyât-ı Qur’ân’iyye aşlâ mu‘âraza olunmadı ve illâ mu‘âraza eden mu‘annidîn, feşâḥat ve belâğatını görünce ḡazab ve ḡayz ederek muḥârebe ve mu‘ârazadan rucû‘la melâmetten selâmet bulucu oldukları ḥâlde ‘avdet eyledi. Ya‘nî Qur’ân-ı ‘Azîmü’s-şândan bir âyetin mişlini getirmeye kıyâm edenler belâgat ve feşâḥat-ı Qur’ân’iyyeyi görünce izḥâr-ı ‘aciz ile mülzem ve mebhût olarak mu‘ârazadan rucû‘ etti demektir.

Rivâyet olunmuştur ki Velid b. Muḡîre (ö. 1/622] Kureyş beyninde feşâḥatın ḡâyesinde idi. Bir gün belâgatda mu‘âraza etmek kaşdıyla Faḥr-i ‘âlem şallallâhu ‘aleyhi ve sellem [102] Ḥazretlerinin ḡuzûr-i sa‘âdetlerine gelip Qur’ân’ı ‘Azîm’in kırâ‘atını taleb eyledi Cenâb-ı Faḥr-i Risâlet Efendimiz (إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَاءِ ذِي الْقُرْبَىٰ) “*Muhakkak ki Allah adaleti, ihsanı, akrabâya karşı cömert olmayı emreder* ...”³⁵⁸ âyet-i celîlesini kırâ‘at buyurduklarında, i‘âde olunmasını istedi. Bi tekrâr-ı kırâ‘at buyurulduḡda ism-i ilâhîye kaşem ederek böyle ḡalâvet ü ḡasen ve behcette kelâm-ı kimse söyleyemez, bu kelâm beşer sözü deḡildir dedi ve sâkit olduḡu ḡâlde meclisden kalkıp gitti.³⁵⁹

Müseyleme-i Kezzâb (ö. 12/633] daḡî sure-i Fîl’e nazîra etmek ze‘m-i bâtılında bulunarak (الْفِيلُ مَا الْفِيلُ وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْفِيلُ لَهُ ذَنْبٌ قَصِيرٌ وَخُرُطُومٌ طَوِيلٌ أَنَّ ذَٰلِكَ مِنْ خَلْقِ اللَّهِ لَقَلِيلٌ) (والذَّارِيَاتِ) kelimâtıyla mu‘âraza eyledi ve bir nevbet Müseyleme’nin ‘inde (والذَّارِيَاتِ)

³⁵⁸ en-Nahl 16/90.

³⁵⁹ el-Harpûtî, Kaşidetü’l-bürde me‘a şerḡihâ ‘Aşîdetü’s-şühde, 221.

şûresinin evâ'ilini okudular onun mukâbîlinde (وَالزَّارِعَاتِ زَرْعًا وَالْحَاصِرَاتِ حَصْرًا فَالذَّارِيَاتِ) قُمْحًا فَالطَّاحِنَاتِ طَحْنًا فَالْخَابِرَاتِ خَبْرًا فَالثَّارِدَاتِ ثَرْدًا فَالْأَقِمَاتِ لَقْمًا إِهَالَةً وَسَمْنًا وَلَقَدْ فَضَلْتُمْ عَلَى الْمَدْرِ (أَهْلُ الْوَبْرِ وَمَا سَبَقَكُمْ أَهْلُ الْمَدْرِ) kelimâtını cem' ve te'lif eyledi lâkin o sebeble fuşahâ ve büleğânın gülüncü ve musahharası oldu.

Me'âricü'n-Nübüvve ve *Ravzatu'l-Ahbâbda* mezkûrdur ki mu'cizât-ı hâriciyyenin evvelkisi Kur'ân'dır, belki her âyeti bir mu'cize-i 'uzmâdır. Mûsâ 'aleyhisselâm zamânında seharanın keşreti cihetiyle Cenâb-ı Hâk yed-i beyzâ ve a'sâ ve şakḳ-ı deryâ ve bunun emsâli mu'cizât verdi ve 'Îsâ 'aleyhisselâm zamânında etibbâ çok olmak hasebiyle ihyâ-yı mevtâ ve ibrâ-i ekmeḥ ve ibrah gibi mu'cizâtı i'tâ etti. o Mefḥar-ı âlem ve Nebî-i Muḥterem şallallâhu Te'âlâ 'aleyhi ve sellem Efendimiz Hâzretleri'nin zamân-ı sa'âdetlerinde fuşahâ ve buleğâ keşret üzre olduğundan Kur'ân'ı 'Azîm'i mu'cize olarak inzâl ve in'âm ve (فَاتُّوا بِسُورَةٍ مِّنْ مِّثْلِهِ) "... onun benzeri bir sûre de siz getirin ..." ³⁶⁰ ile huşamâyı ilzâm eyledi ḥaḳḳ-ı i'câzdan biriside tilâvet olunduğu vakit vâki' olan heybet-i huşû'dur. Hattâ menḳûldür ki 'Utbe Hâzreti Rasûl-i Ekrem'le iḥdâs-ı dîn etmekten ferâğat etmesi-çün pek çok mücadele etti, o Mefḥar-i mevcûdât (حَمِ كِتَابٌ فُصِّلَتْ آيَاتُهُ) "*Hâ mîm. Bilmek isteyenler için âyetleri apaçık hale getirilmiş Arapça okunan bir kitaptır.*" ³⁶¹ Suresini tilâvet buyurdu. (فَإِنْ أَعْرَضُوا فَقُلْ) "*Eğer onlar yine de yüz çevirirlerse de ki; "Sizi, Âd ve Semûd'un başına düşen yıldırım gibi bir yıldırıma karşı uyarıyorum"* ³⁶² âyetine gelince 'Utbe'ye bir mertebe ḥavf ve ḥaşyet galebe [103] etti ki kemâl-i dehşetinden nâşî eli ile Faḥr-i âlemin mübârek ağzını tûtup tilâvetten ferâğat buyurmasını ând etmiştir. ³⁶³

رَدَّتْ بِلَاغَتَهَا دَعْوَى مُعَارِضِهَا رَدَّ الْغَيُورِ يَدَ الْجَانِي عَنِ الْحَرَمِ - 96

[رَدَّتْ]: Bi ma'nâ mene'at ve defe'at ya'nî men' etti ve def' eyledi ma'nâsınadır.

[بِلَاغَتَهَا]: Belâgat, luğatta vuşûl ve intihâdan haber veren şeye derler, iştilâhda iktizâ-

³⁶⁰ el-Bakara 2/23.

³⁶¹ Fussilet 41/13.

³⁶² Fussilet 41/13.

³⁶³ Sevdâ Eratalay, *Terceme-i Meâricü'n-nübüvve (Metin-Sözlük)*, (Van: YüzüncüYıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014), 413-414.

yı *hale muṭâbık feşâhatle* söylenilen *kelâma* derler. (ها) zamîri âyâta râci'dir, maşdar fâ'iline muzâfdır. [دَعَوَى]: Naşbla (رَدَّ)'nin mef'ûlûdür, da'vâdan murâd âyâtin mişlini getirmekle mukâvemetir. [مُعَارِضَهَا]: *kezâlik mişlini getirmeye teşaddî ma'nâsınadır*, zamîri âyâta râci'dir. [رَدَّ]: Şıfattır, maşdarı maḥzûftur (أَيُّ رَدًّا مِثْلَ رَدِّ) (الْغَيُورِ) ya'nî *gayûrun reddi mişli red eyledi* demektir, murâd reddi redde teşbîhdır, o da fâ'iline muzâfdır. [رَدَّ الْغَيُورِ]: Gayretten şîga-i mübâlağadır, *şiddetle gayret ma'nâsına* o da şıfattır mevşûfu maḥzûftur (أَيُّ رَدِّ الرَّجُلِ الْغَيُورِ). [يَدَ الْجَانِيِ]: Naşb ile (رَدَّ)'nin mef'ûlûdür, yedden murâd taşarruftur, sebep zikriyle müsebbib murâd olunur, zîrâ yed taşarruf için sebeptir. Cânînin taşarrufu zinâ ve livâta gibi fevahiş için 'âmdır, cânîden murâd gayrının maḥremî-çün cinâyet götüren âdemdir. [الْحَرَمِ]: Fethateyn ile *racûlun mahremine derler*, “hâ”nın zammi ve “râ”nın fethiyle dahî kırâ'at olunur.

[Maḥşûl-i Beyit]

Ol âyât-i Qur'an'iiyenin belâgat ve feşâhatinde muâriz bulunanların da'vâsını kemâl-i gayret ve ḥamiyyetle vaşf edici olanlar şedîden red ve mukâbele eyledi. Kennehû maḥremine el uzatan cânîyi red eylediği gibi, ya'nî bir âdem maḥremine itâle-i dest taşarruf eden ḥâin ve cânînin yed-i ḥabîşini gayret ve şecâ'atle red ettiği mişillü âyât-i Qur'an'iiyenin belâgat ve feşâhatını vassâf olanlar dahî Qur'an'a mu'âraza ve mukâvemet edenlerin da'vâ-yı bâtılasını şedîden red eyledi demektir.

Hikâye ederler ki ibni Muḥni 'aşrının efşahı olmakla Qur'an'ı 'Azîmü's-şân için [104] mu'âraza eder ve birtakım kelimât-ı manzûme ile uğraşır idi. Bir gün mekteb yanından mürûr eder iken bir şabînin (يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَاءَكَ وَيَا سَمَاءُ أَقْلَعِي) “... *Ey toprak suyunu yut! Ey gök sen de tut! ...*”³⁶⁴ âyet-i celîlesini kırâ'at etmekte olduğunu işettiği gibi “*Buna ebeden mu'âraza olunmaz zîrâ bu kelâm, kelâm-ı beşer değildir*” diyerek ilzâm olmuştur.³⁶⁵

لَهَا مَعَانٍ كَمَوْجِ الْبَحْرِ فِي مَدَدٍ وَفَوْقَ جَوْهَرِهِ فِي الْحُسْنِ وَالْقِيمِ - 97

³⁶⁴ Hûd 11/44.

³⁶⁵ el-Harpûtî, *Ḳaşîdetü'l-bürde me'a şerhihâ 'Aşîdetü's-şühde*, 222-223.

[لَهَا]: Haber-i mukaddem. [مَعَانٍ]: Mübtede-i mu'ahhar, tenvîni teksîr ve ta'zîm içindir, (مَعَانِي)'den murâd mekâşıddır ve fevâ'id-i hakâ'ikden tezammun eden şeyeler. [كَمَوْجِ الْبَحْرِ]: Zarf-ı müstekar, (مَعَانٍ) kelimesinin şıfatıdır, (مَوْجِ) (مَاجِ)'nin maşdarıdır, *deniz dalgasına* derler, bu makâmda keşret ve 'adem-i nihâyetten kinâyedir. [فِي مَدَدٍ]: (كَمَوْجِ)'de olan (كِ)'ye müte'allıktır. (مَدَدٍ) fethateyn ile 'avn ve nuşret ma'nâsınadır. [وَفَوْقَ]: (كِ) üzerine 'atıf ile maḥalli merfû' zarftır. İmdi âyât için şıfat ba'de şıfat olur, (فَوْقَ) bir nesnenin üst tarafına derler. [جَوْهَرِهِ]'de zamîr baḥr içindir. Cevher-i baḥr, ondan inci ve mercan çıkan şeye derler. [فِي الْحُسْنِ]: Kelimesindeki (فَا), (فَوْقَ) lafzının mutezammin olduğu ziyâdeye müte'allıktır. [وَالْقِيمِ]: "Kâf"ın kesriyle ve "yâ"nın fethiyle kıymetin cem'idir.

[Maḥşûl-i Beyit]

Âyât-ı beyyinâtın me'ânî ve mekâşid-ı keşîrası izdiyâd ve 'adem-i zevâlde denizin dalgası gibidir ve ahkâmı, ḥüsn ve kıymette cevâhir-i baḥr olan lû'lü ve mercânın fevkindedir. Ya'nî telâṭum-i deryâ yekdîgerini te'âkub eder olduğu mişilli, âyât-ı Qur'an'ıyyenin ma'nâ ciheti keşîr ve bî nihâye ve ḥüsn ve kıymeti, cevâhir-i baḥrin fevkinde ve bî ḥad ve bî gâyedir demek olur.

تُعَدُّ وَلَا تُحْصَى عَجَائِبُهَا وَلَا تُسَامُ عَلَى الْإِكْتَارِ بِالسَّامِ - 36698 فَلَا

(تُعَدُّ) ve (تُحْصَى) ikiside meḥûl şîğasıdır, (تُعَدُّ) 'adedden ta'dâd etmek ve (تُحْصَى) (الْإِحْصَاءِ)'dan *saymak* ma'nâlarıdır, beynlerinde fark şudur ki (تُعَدُّ) *birer birer ta'dâd* etmeye ve (تُحْصَى) *cümle cümle saymaya* derler. [عَجَائِبُهَا]: Ref'le 'acîbenin [105] cem'idir *te'accüb* ma'nâsınadır, (هَآ) zamîri âyâta râci'dir. [وَلَا تُسَامُ]: Te'nîs şîğası üzerine meḥûl muzâri'dir, *terk olunmaz* ma'nâsına. [عَلَى الْإِكْتَارِ]: (تُسَامُ)'ye müte'allıktır, (عَلَى) "me'a" ma'nâsına (عَلَى حَبِّهِ) "Onlar, kendileri (yemek) istedikleri halde yiyeceği yoksula, yetime ve esire ikram ederler."³⁶⁷ âyet-i

³⁶⁶ Beyitteki فَلَا kelimesi metinde فَمَا şeklindedir, asıl metnimiz olan Harputî şerhinde ise فَلَا şeklinde görülmüş oradan düzeltilmiştir. Bkn. el-Harpûtî, *Kaşîdetü'l-bürde me'a şerhihâ 'Aşîdetü's-şühde*, 222-223.

³⁶⁷ el-İnsân 76/8.

celîlesinde olduğu gibi. (الْكَثَار) çoklukla getirmeye derler, “elif” ve “lâm” muzâfun ileyhden ‘ivazdır. [بِالسَّام]’de (بَا) sebebiyyettir (تُسَام)‘ye müte‘allıktır, (سَام) fethateyn ile se’emet ve melâlet ya’nî *uşanmak* ve *cân sıkılmak* ma’nâlarıdır.

[Maḥşûl-i Beyit]

Âyât-i Qur’ân’iyyenin ‘ulûm-i ġarîbe ve esrâr-ı ‘acîbe ve deḡâyık-ı laṭîfesinden ‘acâ’ibi hiçbir vâkıit ve zamânda birer birer ta’dâd ve ġarâ’ibi ihşâ olunmaz ve keşret-i kırâ’atiyle uşanub veyâ can sıkılıp terk edilmez, belki ne kadar ziyâde okunsa kâri’inin neşât ve feraḡı tezâyüd eder demektir.

قَرَّتْ بِهَا عَيْنٌ قَارِيَهَا فَقُلْتُ لَهُ لَقَدْ ظَفَرْتُ بِحَبْلِ اللَّهِ فَأَعْتَصِمُ - 99

[قَرَّتْ]: Fi’li mâzî (الْقَرَّة)‘dan bürûdet ma’nâsınadır lâkin sūrûrdan kinâyedir, çünkü zikri sebḡat etti ki mişillü sūrûrun dem’i bârid ve ḡüznün dem’i ḡârdır. Bundan dolayı maḡbûb için ḡurratu’l-‘ayn derler. [بِهَا]: “Bâ” sebebiyyet ve zamîr âyât içindir ve bunda ḡazf-i muzâf vardır. (أَيَّ بِقَرَائِئِهَا أَوْ بِنَظَرِهَا) ya’nî âyât-i Qur’ân’iyyenin kırâ’ati sebebiyle, yâḡûd âyât-i Qur’ân’iyyeye nazar sebebiyle demektir. [عَيْنٌ]: Ref’le (قَرَّتْ)‘ın fâ’ilidir, ‘aynla bâşira ya’nî nazar edici murâd olunur. [قَارِيَهَا]: Zârûret-i şî’r için hemze sâkin olup yâya tebdîl olundu, kâri *qırâ’at edici, okuyucu* ma’nâsınadır. (هَا) zamîri âyât içindir. [فَقُلْتُ]’de (فَا) faşîha için, (قُلْتُ) tekellüm şîġası üzerine (أَيَّ إِذَا كَانَ قَارِيَهَا) لَهُ أَيَّ لِقَارِيَهَا عَلَى وَجْهِ الرِّغْبَةِ أَوْ عَلَى طَرِيقِ الْغِيْطَةِ وَاللَّهِ لَقَدْ³⁶⁸ مَسْرُورًا بِسَبَبِ قَرَائِئِهَا فَوَجَبَ [أَنْ أَقُولَ] ظَفَرْتُ ya’nî *âyât-i Qur’ân’iyyeyi kırâ’at edici olanlar, onu kırâ’atı sebebiyle mesrûr olur. İmdi Kâri-i Qur’ân için ragbet veyâḡûd ġıḡta tarîḡiyle va’l-lâhi leḡad zâferte denmek vâcib oldu.* [لَقَدْ ظَفَرْتُ]’de (ل) ḡasem için *tevḡi’e* ya’nî yol açmaḡtır, (ظَفَرْتُ) ḡıṭâb şîġası üzerinedir ve kâri için ḡıṭâbdır ki kâffe-i mefâsidden fevz ü necât buldun ve cemî‘-i meṭâlib [106] ü meḡâşîdına nâ’il oldun demektir. [بِحَبْلِ اللَّهِ⁹]’de “ba” (اعْتَصِمُ)’e müte‘allıktır, (حَبْلٌ) mecâz ve isti’âre tarîḡiyle âyât ve şerâ’i ma’nâsınadır,

³⁶⁸ Kelimelerin irabının yapıldığı yerde أَنْ أَقُولَ ibaresi bulunmamaktadır Harpîti şerhinden buraya eklenmiştir. Bkn. el-Harpûtî, *Ḳaşıdetü’l-bürde me’a şerḡihâ ‘Aşîdetü’ş-şühde*, 226.

(حَبْل) mefhûm-i âyât için isti‘âre olunmuştur ki, (حَبْل) zıkr olundukda âyât murâd olunur, (حَبْل)’in izâfeti lafzatu’l-lâh’adır. [فَاعْتَصِم]’de (فَ) şart-ı mahzûfun cevâbıdır, (اعْتَصِم) emr-i hâzırdır, (اعْتَصِم)’dan murâd bu makâmda ‘alâ tarîkı’l-isti‘âre mûcibiyle ‘amel etmektedir.

[Maḥşûl-i Beyit]

Ol âyât-i Qur’ân’iyyeyi kırâ’at ve nazar edici olanlar, kırâ’atı sebebiyle mesrûr oldu. İmdi kâri’nin için ism-i ilâhîye kâsem ederek derim ki, ey kâri-i Qur’ân tahkîk sen kâffe-i mefâsid ü mekârihden fevz ü necât buldun ve cemî‘-i me‘âlîb ü mekâşîdına nâ’il oldun. Bu ḥabl-i metîn ve şer‘-i mübînin mûcib ü muḳtezâyı ‘âlîsiyle ‘amel et.

İsmâ‘îl Hakkı Hâzretleri zirde muḥarrer manzûmeleriyle ne güzel naşîhat buyururlar;

İsterîsen delîl râh-ı Hüdâ	Rûz u şeb kıl tilâvet-i Qur’ân
İsterîsen şefî‘-i rûzi cezâ	Eyle dünyâda ḥîdmet-i Qur’ân
Kendine yâr edinip Qur’ân’ı	Eyle onunla münevver cânı
Hıfz eder dilde olan îmânı	‘Ömrün oldukça Hâzreti Qur’ân
İns billâhi diyenler gelsin	Muşhafı dâ’im eline alsın
Gönlü zevk ü sürûr ile dolsun	Eylesün gizli soḥbet-i Qur’ân
Nazmının âbı zülâlin kim içe	Heves kıl ve kâli cümle geçe
Ḳabre girdikde ona ḥulle biçer	Her kim eylese ‘izzet-i Qur’ân
Olsa yoldaşı eğer îmân-ı Qur’ân	Hakkâ âsân erişir bu dil-i cân
Hak yâverd ebedîn oku her ân	Nedir anla ḥaḳîkat-i Qur’ân ³⁶⁹
أَطْفَاتُ نَارٍ لَظَى مِنْ وَرْدِهَا الشِّيمُ	100- ³⁷⁰ إِنْ تَتْلَاهَا خِيفَةً مِنْ حَرِّ نَارٍ لَظَى

[فَارِئْهَا] (تَتْلَاهَا) şartıyye, (إِنْ) ‘da [إِنْ تَتْلَاهَا]

için ḥitâbdır, oku ma’nâsına aslı (تَتْلُوهَا), cezm için vâv sâkıt olmuştur, zamîri âyâta râci‘dir. [خِيفَةً]: Hîfe, ḥavf gibi ḥaşyet ya’nî *korğu* ma’nâsınadır. [مِنْ حَرِّ]’de (مِنْ)

³⁶⁹ Bursevî, *Şerhü’l-Muhammediyye bi ferahi’r-rûh*, s. 260-38.

³⁷⁰ Beyitte geçen الشِّيم kelimesi tez konumuz olan eserde الشِّيم şeklinde geçmektedir. Harpûtî şerhinde ise الشِّيم şeklindedir oradan düzeltilmiştir. Bkn. el-Harpûtî, *Ḳaşîdetü’l-bürde me’a şerḥihâ ‘Aşîdetü’ş-şühde*, 227.

kelimesi (خَيْفَةً) 'e müte'allıktır, (حَرٌّ) 'nin [107] izâfeti (نَارٍ) 'adır, har sıcak ve harâretli ma'nâsına. [لُظَى]: *Cehennemden a'lâm yâhûd tabakâtından bir tabakadır.* [أَطْفَاتُ]: Şârın cezâsı ve hitâb şîğasıdır, *sen söndürmüş olursun* demektir. [نَارَ لُظَى]: Naşb ile (أَطْفَاتُ) 'nin mef'ûlüdür, ba'zı nüshada harr-ı lezâ vâki' olmuştur, lâkin evlâ etfâe ile ensebdir. [مِنْ وَرْدِهَا] 'de (مِنْ) kelimesi ecliyye ve (أَطْفَاتُ) 'ye müte'allıktır, vird "vâv" ın kesriyle (بِمَعْنَى الْإِشْرَافِ عَلَى الْمَاءِ) *işrâf lugatta yakîn olmak ve yukarıdan nazar etmek* ma'nâsınadır ki, işrâf 'ale'l-ma' i şu üzerine yakîn olmağa derler, işrâf maşdardır lâkin bu maqâmda mef'ûl ma'nâsınadır, ondan murâd (الْمَاءِ) 'dır, zamîri âyâta râci' dir, bunda isti'âre-i bi'l-kinâye vardır, zihinde âyâtı (الْمَاءِ) 'ya teşbîh tarîkiyle şebim dahî şu isti'âre için tezyindir, vird mudâvemet tarîkiyle külle yevm Kur'an' dan bir cüzü kırâ' at etmek ma'nâsına da gelir. [الشَّمِّمِ]: Bârid, soğuk ma'nâsınadır.

[Maḥşûl-i Beyit]

Âyât-ı Kur'an' iyye ve beyyinât-ı Furkâniyye' yi nârın harâretinden ve mülûk-i cebbârın 'azâbından havf edici olduğun hâlde kırâ' at edersin. Kur'an' ı Kerîm' in kırâ' atına mülâzemet ettiğinden için o nârı söndürmüş, muzirrâtını def' etmiş olursun. Ya'nî Kur'an' ı 'Azîmuşşân' ın kırâ' atına devâm etmek harâret-i nîrânı dâfi' olmakla, kemâl-i havf u haşyetle kırâ' atına mülâzemet eder ise, 'azâb-ı cahîmden vâreste olacağında şek ve şübhe yoktur demek olur.

كَانَ الْخَوْضُ تَبْيِضُ الْوُجُوهُ بِهِ مِنْ الْعَصَا وَقَدْ جَاؤُهُ كَالْحَمَمِ 101

[كَانَ] 'da (كَانَ) teşbîh içindir, zamîri âyâta râci' dir. [الْخَوْضُ] 'da "elif" ve "lâm" 'ahd içindir, havz mecâzdır (أَيَّ مَاءٍ) ya'nî havzun suyu demektir ki, eḥâdîs-i şaḥîha ve icma' -i ehl-i sünnetle şâbit olduğu üzre Hâzreti Peygamber şallallâhu Te'âlâ 'aleyhi ve sellem Hâzretleri' nin va'd buyurdıkları Kevşer' dir. [تَبْيِضُ]: Vech-i şebih için beyândır. (إِنَّ الْآيَاتِ مُشَبَّهَةٌ بِالْخَوْضِ فِي تَبْيِضِ الْوُجُوهِ) *âyât-i Kur'an' iyye vechi tebeyyuzde havza teşbîh olunmuştur.* (تَبْيِضُ) cümlesi ref' le (الْخَوْضِ) 'ın şıfatıdır. [الْوُجُوهُ]: Ya hâkîki üzerine yüzler çehreler, [108] yâhûd vücûh ile murâd mecâz-ı lugavî yâhûd hâzfi tarîkiyle onun zâtlarıdır, 'uşât ile onu beyân ikinci ma'nâyı te'yîd eder. [بِهِ]: (تَبْيِضُ) 'ye

müte‘allıktır, zamîr (الْحَوْضُ) içindir. [مِنْ الْعَصَاةِ]: Vücûh için beyândır, (الْعَصَاةِ) (عَصَا)‘ın cem‘idir, gâzînin cem‘i guzât geldiği gibi. [وَقَدْ جَاؤُهُ]’de (و) hâl içindir, cem‘ zamîri (الْحَمَمِ) ve mef‘ûlü (الْحَوْضُ)’a râci‘dir. [كَالْحَمَمِ]’de (ك) teşbîh içindir, “hâ”nın zammi ve “mîm”in fethiyle (حَمَمَةٍ)’nin cem‘idir, töhmet gibi fehîm ya‘nî kömür ma‘nâsınadır, yâhûd (حَمَّة) “hâ”nın kesriyle mâ-i hâr ya‘nî ‘arżdan çıkan sıcak suya derler. Merîz ve ma‘lûl olanlar onunla şifâ taleb ederler (كَالْحَمَّةِ يَتَجَبَّبُ عَنْهَا الْقُرْبَاءُ) (وَيَتَقَرَّبُ إِلَيْهَا الْبُعْدَاءُ)³⁷¹ hadîs-i şerîfinde vâkı‘ olan himem gibi.

[Maḥşûl-i Beyit]

Âyât-ı beyyinât yevm-i araşâtta ‘uşât için şifâ verir, nitekim havz-ı Nebî şallallâhu Te‘âlâ ‘aleyhi ve sellem, nârdan hâric bulunan ‘uşât için şifâ verip dâru’l-ķarâr ismiyle musemmâ olan cennete duḥûlden evvel yüzlerini beyâz ettiği gibi. Ya‘nî âyât-ı Ķur‘ân’iyye havz-ı Nebî gibidir. Havz-ı Nebî hâric-i nîrân olan ‘uşâtı tebyîz-i vücûh ile marâz-ı ‘işyândan şifâyâb ettiği mişilli, âyât-ı Ķur‘ân’iyye dahî yevm-i kıyâmette maḥv-ı seyyi’ât ederek ‘illet-i müznibeye devâ ve sebep-i mağfîret-i mevlâdır.

İbrâhîm Hakkı Hâzretleri *Ma‘rifetname* ismiyle benâm olan kitabında, kitab-ı kerîm ile ihtidâyı ve Ķur‘ân’ı ‘Azîm’e iktidâyı şerḥ u îzâḥ ettiği sırada âti’z-zikr eḥadîs-i şerîfeyi beyân eylemiştir, maḥalle münâsebet-i külliyesi cihetiyle burada nakl olundu.

Hâzreti Hâbîb-i Ekrem şallallâhu Te‘âlâ ‘aleyhi ve sellem buyurmuştur ki, “*Ey ümmet ve aşḥâbım siz şehâdet etmezsiniz ki ‘ibâdete lâıyık kimse yoktur illâ ki Allâh u Te‘âlâ vardır ve ben onun size ḥaķ Rasûl’uyum, demişlerdir ki belâ yâ Rasûlallâh şehâdet ederiz. Pes ḥiṭâb etmiştir ki taḥķîķan bu Ķur‘ân’ın bir ucu Allâhu Te‘âlâ’nın yedindedir ve bir taraḫı sizin elinizdedir. Ona muḥkem teşebbuṣ eyleyiniz ki taḥķîķan siz Ķur‘ân ile ‘âmil olduğdan sonra herkes azıp, ḫalâlete düşmezsiniz ve elbette helâk olmazsınız.*”³⁷²

³⁷¹ Âlimler, uzaktakilerin faydalanmak için yaklaştığı, yakındakilerin ise bunalıp kaçındığı sıcak su kaynağı gibidir.

³⁷² Halime Bayram, *Erzurumlu İbrâhîm Hakkı’nın Marifetnâmesindeki Hadislerin Sıhhat ve Kaynak Açısından Değerlendirilmesi*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 46.

Ve buyurmuştur ki, “Bu *Kur’ân* yevm-i kıyâmette bir şefî’dir ki şefâ’atı makbûldur ve muştakîdir ki şekvâsı [109] nâfiz ve mergûbdur. Kim ki ona teşebbuşle iktidâ eder, o kimseyi cennetten yanâ alıp gider ve kimki onunla ‘ameldeni i’râz eder, o kimseyi nâr-ı cehtëme sevķ eder.”³⁷³

Ve buyurmuştur ki. “Kim ki *Kur’ân*’ı okuyub muktezâsınca ‘âmil bulunur, onun vâlideynine yevm-i kıyâmette birer tâc ilbâs olunur ki, ziyâları dünyâ buyûtunde bulunan zav-i şemsden ahsen görünür. Pes bu *Kur’ân* ile ‘amel eden kimsenin kendi hakkında kemâneniz nicedir.”³⁷⁴

Ve buyurmuştur ki, “Taḥkîkan bu *Kur’ân* ziyâfetu’l-lâh’dır, pes tâkatınız kadar ziyâfetu’l-lâhı kabûl ediniz ve taḥkîkan bu *Kur’ân* Ḥaḳ Te’âlâ’nın ḥabl-i metîni ve nûr-i mübînidir ve şifâ-i nâfi’dir ki ona teşebbuş edeni ḥâfîzdır ve ona tâbi’ olan kimseyi müncîdir ve *Kur’ân* tarîķ-i müstakîmden mâ’il olmaz ki takvîm oluna ve *Kur’ân*’ın ‘acâyibi tükenmez ve keşret-i tekrar ile eskimez. *Kur’ân*’ı okuyunuz ki Allâh u Te’âlâ onun her bir ḥarfî-çün size on şevâb iḥsân eder. Âgah olunuz ki ben demem ki elif, lâm, mîm ḥarfî vâhiddir lâkin elif bir ḥarf ve lâm bir ḥarf ve mîm bir ḥarfdır.”³⁷⁵

Ve buyurmuştur ki,” Taḥkîkan yakında bir fitne zuhûra gelir ve o fitneden mahırâc kitabı’l-lâh olur ki, onunla ‘amel eden ḥalâş bulur, zîrâ ki sizden mukaddem olan âsâr ve sizden mu’ahḥar olacak aḥbâr ve mâ beyninizde bulunan aḥkâm onda vardır ve *Kur’ân* ḥaḳ ile bâtılı fâriķ ve fâsıldır. O hezl değildir ki, onu terk eden cabbârı Allâhu Te’âlâ helâk eder ve onun gayrisinde hidâyet taleb eden ḍalâlete gitmiştir. Zîrâ ki Allâh u Te’âlâ *Kur’ân*’ı ḥabl-i metîn ve zîkr-i ḥâkim ve tarîķ-i müstakîm etmiştir ve *Kur’ân*’dır ki hevâ ve heveslerle ḥaḳtan bâtıla meyl kılma ve elbine ile mültebis olmaz ve ondan ‘ulemâ doymaz ve çok tekrar ile eskimez ve ‘acâyibi tükenmez ve *Kur’ân*’dır ki onu cin işettikde ḥükmünden i’raz etmezler hattâ demişlerdir ki (إِنَّا سَمِعْنَا قُرْآنًا عَجَبًا يَهْدِي إِلَى الرُّشْدِ فَآمَنَّا بِهِ) “... biz, dosdoğru yolu gösteren harika bir *Kur’an* dînledik ve ona iman ettik ...”³⁷⁶ Pes “her kim ki *Kur’ân* ile söylese o taḥdik olunur ve kim ki onunla ‘amel ederse o ecr-i cezîl ile me’cûr bulunur ve kim

³⁷³ Bayram, Erzurumlu İbrâhim Hakkı’nın Marifetnâmesindeki Hadislerin Sıhhat ve Kaynak Açısından değerlendirilmesi, 47.

³⁷⁴ Bayram, Erzurumlu İbrâhim Hakkı’nın Marifetnâmesindeki Hadislerin Sıhhat ve Kaynak Açısından değerlendirilmesi, 48.

³⁷⁵ Bayram, Erzurumlu İbrâhim Hakkı’nın Marifetnâmesindeki Hadislerin Sıhhat ve Kaynak Açısından değerlendirilmesi, 48.

³⁷⁶ el-Cin 72/1-2.

ki onunla hüküm ederse ‘âdil bulunur ve kim ki ondan yana da‘vet ederse tarîk-i müstekîmi göstermiş olur.”³⁷⁷

Ve buyurmuştur ki, “Kim ki Kur’ân’ı ‘azîmi okuyub ezber ederse ve helâlini helâl ve harâmını harâm bilip muktezâsınca giderse Hak Te‘âlâ onu Kur’ân ile cennete idhal ve kendi ehl-i beyitinden nâra müstehak olan on kimseye şefi‘ irsal eder.”³⁷⁸ Şadeka Rasûlüllâhi şallallâhu ‘aleyhi ve sellem. [110]

وَكَاَلَصِّرَاطِ وَكَالْمِيزَانِ مَعْدِلَةً فَالْقِسْطُ مِنْ غَيْرِهَا فِي النَّاسِ لَمْ يَقُمْ -102

[وَكَاَلَصِّرَاطِ]’de (و) ‘âtîfe, (كَالَصِّرَاطِ) beyit-i evveldeki (كَانَهَا) üzerine ma‘tûfdur. (الَصِّرَاطِ) cehennem üzerinde olan uzun köprüye derler ki mü’minîn ve küffârdan evvelûn ve âhirûn ondan ‘ubûr ederler. [المِيزَانِ]: Bir ‘iyâredir ki, mekâdîr-i a‘mâl onunla bilinür ve keyfiyyetini idrâkden ‘aql kâşırdır. Şırât ve mîzândan murâd, şırât ve mîzânın cins olmaklıkda câ’izdir. Şırâta teşbîhin vechi şudur ki, şırât geriye olan şeylerin vuķû‘undan men‘ eyler ve onunla maṭlûba vâsıl eder ve mîzâna teşbîhin sebebi mîzân ‘adâleti ikâme ve zulmden muhâfaza eyler. [فَالْقِسْطُ]: (قِسْطُ) (يَقْسُطُ) dan ‘adl ma‘nâsınadır. [مِنْ غَيْرِهَا]: Zarf-ı müsteķar, (الْقِسْطُ)’ın şıfatıdır ve zamîr âyât içindir. [فِي النَّاسِ]: (لَمْ يَقُمْ)’e müte‘allıktır ve zarûret için yâhûd (الْقِسْطُ) için tekaddüm etmiştir. (النَّاسِ), beşer için isimdir, ya nişyândan yâhûd insdendir ve nâs zikriyle taḥşîş, nâsın Kur’ân’a ihtiyâcları olduğundandır. (النَّاسِ)’dan murâd siyâķ ve idrâk karînesiyle ümmet-i Muhammed şallallâhu ‘aleyhi ve sellemdir. [لَمْ يَقُمْ]: Dâ’im ve şâbit olmadı ma‘nâsınadır.

[Maḥşûl-i Beyit]

Ol âyât-i beyyinât zulmetten ḥaķķı temyizde şırât gibidir ve ‘adâlet ve ref‘-i huşûmet cihetinden mîzân gibidir. İmdi beyne’n-nâs, dünyâda Kur’ân’ın gayrisından ‘adaleti taleb şâbit ve dâ’im olmadı, dünyâ ve onun ehli ancak ‘adâletle ve adalet-i şerî‘atle ve şerî‘at-i Kur’ân ile kâ’imdir demek olur.

³⁷⁷ Bayram, Erzurumlu İbrâhim Hakî’nın Marifetnâmesindeki Hadislerin Sıhhat ve Kaynak Açısından değerdendirilmesi, 49.

³⁷⁸ Bayram, Erzurumlu İbrâhim Hakî’nın Marifetnâmesindeki Hadislerin Sıhhat ve Kaynak Açısından değerdendirilmesi, 50.

لِحَسُودٍ رَاحٍ يُنْكِرُهَا تَجَاهُلًا وَهُوَ عَيْنُ الْحَادِقِ الْفَهْمِ - 103³⁷⁹ لَا تَعْجَبَنَّ

[لَا تَعْجَبَنَّ]: Nehyi hâzır, “nûn”-i muhaffefe ile müekked senin için ‘aceb olmadı demektir. [لِحَسُودٍ]: Hasûd, *hased-i şedîde* derler, hased ve ğıbtâ beynindeki fark şûdur ki hased, gayrin zevâl-i ni‘metini yâhûd nefsiine tahvîlini temenîde isti‘mâl olunur. Ğıbtâ, ondan zevâlîni taleb etmeyerek nefsi için onun mişlini taleb etmekte isti‘mâl olunur. [رَاحٍ]: oldu ma‘nâsına. [يُنْكِرُهَا]: Cümlesi (رَاحٍ)’nın haberidir, (يُنْكِرُهَا)’da zamîr-i fâ‘il (حَسُودٍ)’a ve mef‘ûl âyâtâ râci‘dir. [111] [تَجَاهُلًا]: Naşbla (يُنْكِرُ) için mef‘ûldür, (تَجَاهُلًا) *cehli izhâr* ma‘nâsınadır. Küffâr için cehl vâkı‘ olmadı, zîrâ küffâr âyât-i Kır‘ân’iyyenin hak olduğunu ve belâğat ve feşâhatını ve muğayyebâtıdan ihbârını, evlatlarını bilirler gibi bilirler idi, lâkin ‘inâd ve istikbârlarından nâşî cehlleri izhâr eylediler. [وَهُوَ]’de (و) hâl içindir, zamîri (حَسُودٍ)’a râci‘dir. [عَيْنٌ]: Bu maqâmıda nefis ve zât ma‘nâsınadır. [الْحَادِقِ]: Mâhir ma‘nâsına. [الْفَهْمِ]: Kesr ile (الْحَادِقِ)’in şıfatıdır, keşîri’l-fehm ve ‘akl ve intikâl-i şedîd ma‘nâsına.

[Maḥşûl-i Beyit]

Âyât-i Kır‘ân’iyyenin kelâm-ı ilâhî olduğunu fehm ü idrâk eden ‘âkıll ve mâhir hasûdların inkâr edişlerine sen te‘accüb etme, onların tecâhul etmeleri cehllerinden değil, belki izhâr-ı ceḥaletleri ‘inâd ve istikbârlarından nâşîdir.

قَدْ تُنْكِرُ الْعَيْنُ ضَوْءَ الشَّمْسِ مِنْ رَمَدٍ وَيُنْكِرُ الْفَمُ طَعْمَ الْمَاءِ مِنْ سَقَمٍ - 104

[قَدْ]: Ta‘lîl içindir. [تُنْكِرُ]: İnkârdandır. [الْعَيْنُ]: Bu maqâmıda görücü ma‘nâsına. [ضَوْءَ]: Nûr ma‘nâsınadır. [الشَّمْسِ]: Tafşîli mürûr eylediği gibi, ‘âleme ziyâ verici kevkeb-i nehârî. [مِنْ رَمَدٍ]: (رَمَدٍ) fethateyn ile göz ağrısına derler. [وَيُنْكِرُ]’da (و) ‘âtîfe ve cümlesi (تُنْكِرُ) cümlesi üzerine ma‘tûfdur. [الْفَمُ]: Zârûret için “mîm”in teşdidi-yle kırâ‘at olunur, aşılta (فُوهُ) idi ağız ma‘nâsına, cem‘i (أَفْوَاهُ) gelir. [طَعْمَ الْمَاءِ]: Mâ-i lezîz demektir. [السَّقَمِ]: Maraz ma‘nâsınadır.

[Maḥşûl-i Beyit]

³⁷⁹ Beyitteki لَا تَعْجَبَنَّ kelimesi tez konusu olan tercümede لَا تَعْجَبَنَّ şeklinde yazılmıştır açıklaması ise لَا تَعْجَبَنَّ şeklinde yapılmıştır.

(أَيَّ كَاتِبِينَ فَوْقَ الْمُتُونِ) [مُتُونٍ]: Metnin cem'idir, zâhir oldu ma'nâsınadır. [الْأَيْتُنُ]: "Yâ"nın "nûn" üzerine takdîmi ile aşlı (أَنُوقِ) 'dur ve "nâka"nın cem'idir. [الرُّسْمُ]: Cer ile (الْأَيْتُنُ) kelimesinin şıfatıdır ve zammeteyn ile (الرُّسْمُ) 'un cem'idir şiddetle başmaktan yerde eşer eden deveye derler yâhûd sür'atle seyr eden deveye derler.

[Maḥşûl-i Beyit]

Ey cemî'-i maḥlûkâtın efḍal ve ḥayırılısı olan Nebî-i Muḥterem, cümle erbâb-ı ḥacât u meṭâlib, develerin sür'atle koşdukları gibi yakîn olmak ve isti'âne etmek için sana kaşd u teveccüh ederler. Ya'nî sâ'ilûn ve 'âşîkûn, nâka mişâli, kemâl-i seyr-i serî' ile taleb-i mekâşîd için zât-ı risâletine duḥûl ve vuşûle sa'y ederler demektir.

وَمَنْ هُوَ الْآيَةُ الْكُبْرَى لِمُعْتَبِرٍ وَمَنْ هُوَ النِّعْمَةُ الْعُظْمَى لِمُعْتَمٍ 106

[وَمَنْ هُوَ] 'de (و) 'âtîfe, (مَنْ) münâdâ üzerine ma'tûfdur, (هُوَ) zamîr-i faşl, [113] kaşrı ifâde eder. [الْآيَةُ]: 'Alâmet ma'nâsınadır ki ḥaḳ ve bâṭıl beynini temyîz eder. [الْكُبْرَى]: Ekberin te'nîsidir. [لِمُعْتَبِرٍ]: Tenvîni tekşîr içindir, (لِكُلِّ مُعْتَبِرٍ) demektir, (مُعْتَبِرٍ) 'den murâd ḥaḳ ve ḥaḳ dîn üzerine delâlet edici ve ḥaḳ ile bâṭıl beynini temyîz eyleyicidir. [وَمَنْ هُوَ النِّعْمَةُ] 'de (و) 'âtîfe, (النِّعْمَةُ) ḡayra iḥsân ciheti üzerine menfe'at-i ma'kûleden 'ibârettir. Ni'met iki kısım üzerine, denilmiştir ki ni'met-i menâfî', sıḥḥat-i beden ü emn ve 'âfîyeti meṭâ'im ü meşârib ü menâkiḥ ile telezzüz, ve emrâz u belâyâ ve şedâ'id-i faḳr mazarratlarını def' gibi. Kütüb-i taşavvufda ni'am altıdır. Birincisi ni'metü'n-nefsdir ki tâ'at ve iḥsândır, ikincîsi ni'metü'l-ḳalbdır ki yakîn ve îmandır, üçüncüsü ni'metü'r-rûh bu da ḥavf ve racâdır, Dördüncüsü ni'metü'l-'akl ḥikmet ve beyândır, beşincisi ni'metü'l-ma'rifet bu da zîkr ve Ḳur'ân'dır, altıncısı ni'metü'l-muḥabbet bu da ülfet ve muvâşâlet ve hicrândan emîn olmaḳtır, bu maḳamda mün'amun bih ma'nâsınadır. Zîrâ Faḥr-i 'âlem şallallâhu Te'âlâ 'aleyhi ve sellem Ḥazretleri ni'met-i 'uzmâ ve ni'met-i keşîrası lâ yu'addu ve lâ yuḥşâdır. [الْعُظْمَى]: A'zamın te'nîsidir. [لِمُعْتَمٍ]: Ya ni'mete müte'allıḳtır, yâhûd zarf-ı müsteḳar ni'met için şıfattır. (مُعْتَمٍ), kavli âyet için şıfat olduğu gibi (مُعْتَمٍ) ism-i fâ'il şîḡası üzerinedir.

[Maḥşûl-i Beyit]

Cenâb-ı Fahr-i Risâlet Efendimiz, ‘ibret alanların kullîsî-çün âyet-i kübrâdır. Zîrâ ekmel-i mevcûdât, sırr-ı ni‘met-i ‘uzmâ ve rahmet ve- hidâyeti tâmmedir. Rafi‘-i zulumât, rafi‘-i şübühât ve maşşûd-i sâ‘ilîn-i ‘arz u semâvât oldur demek olur. Bu beyitle beyit-i sâbık mi‘râc-ı Rasûlillâh ‘aleyhi ve selleme işârettir.

سَرَيْتَ مِنْ حَرَمٍ لَيْلًا إِلَى حَرَمٍ كَمَا سَرَى الْبَدْرُ فِي دَاغٍ مِنَ الظُّلَمِ -107

[سَرَيْتَ]: Aleyhişşalâtu vesselâm Efendimiz için hitâb şîğası üzerinedir (سَرَى), (أَسْرَى)’dan lugattır. (سَارَ فِي اللَّيْلِ) ya‘nî gîcede seyr eyledi ma‘nâsınadır. İsrâ kable’l-hicreti, rûh me‘al ceset Hazreti Peygamber şallallâhu Te‘âlâ ‘aleyhi ve sellem Hazretleri-çün hâşıl oldu. (سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ) “Bir gece, kendisine ayetlerimizi gösterelim diye kulumu Mescidi Haram’dan çevresini mübarek kıldığımız Mescid’i Aksa’ya götüren Allah eksikliklerden münezzehtir...”³⁸² âyet-i celîlesi bunun üzerine delâlet eder. Zîrâ ‘abd rûh ve cesed için cemî‘an bir isimdir. [114] Şeyh-i ekber Hazretleri (إِنَّ مِعْرَاجَهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ أَرْبَعٌ وَثَلَاثُونَ، مَرَّةً وَاحِدَةً بِالْجَسَدِ وَالْبَاقِي بِرُوحِهِ رُؤْيَا رَأَاهَا قَبْلَ) (النُّبُوَّة)³⁸³ buyurmuştur. Ya‘nî mi‘râc-ı n-nebî aleyisselâm otuz dört kere vâki‘ oldu, bir def‘ası cesedle ve bâkîsi nübüvvetten evvel rûh ile rü’yâ gördü. [مِنْ حَرَمٍ]: (سَرَيْتَ)’ye müte‘allıktır, (حَرَمٍ) fetḥateyn ile harem-i Ka‘be’dir (شَرَّفَهَا اللَّهُ تَعَالَى). Rûhu’l-beyân tefsîrinde muḥarrerdir ki ḥudûd-i Harâm Medîne cihetinden üç mil ve tarîk-i ‘Irak’dan yedi mil ve tarîk-i Ci‘râne’dan tokûz mîl ve tarîki Tâ’if’dan yedi ve tarîk-i Cidde’dan on mildir.³⁸⁴ [لَيْلًا]: gece ma‘nâsınadır. [إِلَى حَرَمٍ]: (سَرَيْتَ)’ye müte‘allıktır, şu ḥarâmdan maşşad Mescid-i ‘Âkşâ’dır.

İsmâ‘îl Hakkı Hazretleri Muḥammediye şerhi’nin mi‘râc faslında buyururlar ki, “Mescid-i ‘Âkşâ, Kudüs-i şerîfde olan beyt-i muḥaddesdir. ‘Âkşâ eb‘ad demektir, o vakitte onun verâsında mescid olmayıp, Ka‘be-i Mükerreme’ye göre eb‘adu’l-mesâcid olmakla ‘Âkşâ tesmiye olundu veyâḥûd yerden eb‘ad ve göge akrab demektir. Kemâ fî Rabî‘i’l-ibrâr, zîrâ ba‘zı rivâyâtta gelmiştir ki yerin en yükseği Beytü’l-Muḥaddes’dır ki sâ‘ir yerlerden göge on sekiz mîl miqdârı akrabdır ve ba‘zı rivâyâtta

³⁸² el-İsrâ 17/1.

³⁸³ el-Harpûtî, Kaşîdetü’l-bürde me‘a şerhihâ ‘Aşîdetü’ş-şühde, 237.

³⁸⁴ el-Harpûtî, Kaşîdetü’l-bürde me‘a şerhihâ ‘Aşîdetü’ş-şühde, 237.

cümle yerlerin yükseği mehbet-i Âdem ‘aleyhisselâmdır ki ‘arz-ı Hind’de Serendîb³⁸⁵ şehrine muzâf olan dağın zirvesidir.”³⁸⁶

[كَمَا سُرَى]: Âhırine kadar ‘aleyhişşalâtu vesselâm Efendimiz’in seyrî-çün teşbîhdir. (سُرَى), zamme ile seyru’l-leyl ya’nî gece seyri ma’nâsınadır. [الْبَدْرُ]: Bedr, on dört gecelik aya derler. [فِي دَاجٍ]: Dâc şifattır, mevşûfu mahzûftur (أَيُّ فِي لَيْلٍ دَاجٍ) ya’nî *karânlık gecede* demektir. (الدَّاجِي) “decâ”dan zulmet ma’nâsınadır. [مِنَ الظُّلْمِ]: (دَاجٍ)’ye müte‘allıktır, (الظُّلْمِ) zamme ile zulmetin cem‘idir. Murâd mübâlağa-i zulmeti izhârdır, yâhûd zarf-ı müsteğar (دَاجٍ)’nin şifatıdır, (الظُّلْمِ)’den murâd mecâzen leyldir.

[Maḥşûl-i Beyit]

Yâ Rasûlallâh sen gece vaḳti Harem-i Ka‘be’den Mescid-i ‘Âksa’ya teşrîf eyledin, karânlık gecede bedrin seyr ettiḡi gibi, ya’nî ey Hâbîb-i Hüdâ sen öyle âyet-i kübrâ ve ni‘met-i ‘uzmâsın ki, zulmet-i leyde bedr-i münîrin seyr u hareketi mişilli, leylen Harem-i Şerîf’den Beyti’l-mukaddese teşrîf ettin ve (سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلًا) “Bir gece, kendisine ayetlerimizi gösterelim diye kulunu Mescidi Haram’dan çevresini mübarek kıldığımız Mescid’i Aksa’ya götüren Allah eksikliklerden münezzehtir ...”³⁸⁷ âyet-i kerîmesi sırrına maşdaḡ oldun demektir. [115]

İsmâ‘îl Hakkı Hâzretleri buyururlar ki Faḡr-i ‘âlem şallallâhu ‘aleyhi ve sellem Hâzretleri’nin Mekke’den Kudûs’e vârinca olan seyrine İsrâ derler, onu inkâr eden kâfir olur. Kudûs’den semâvâta doğru olan seyrine mi‘râc derler ki, onu inkâr eyleyen muḡtedi‘ ve zâl olur. Zîrâ isrâ naşla ve mi‘râc haber-i vâḡidile sâbettir.³⁸⁸

وَبْتَ تَرْفَى إِلَى أَنْ نَلْتَ مَنْزِلَةً مِنْ قَابِ قَوْسَيْنِ لَمْ تُدْرِكْ وَلَمْ تَرْمِ - 108

[بْتَ]: Mâzî muḡâtabdır (الْبَيْتُوتَةُ)’den ve ba‘zı nüshada “zâ”nın fethiyle ve kesriyle (بَلْتَ)’dir. [تَرْفَى]: Teş‘udu ma’nâsınadır ki (بْتَ تَرْفَى), sen şu‘ûd eyledin

³⁸⁵ Sri Lanka.

³⁸⁶ Bursevi, *Şerhü’l-Muhammediyye bi ferahi’r-rûh*, 156-150.

³⁸⁷ el-İsrâ 17/1.

³⁸⁸ Burada İsmail Hakkı diye belirtilmiş fakat Harpûtî’de isim zikredilmemiştir. el-Harpûtî, *Kaşîdetü’l-bürde me’a şerhihâ ‘Aşîdetü’ş-şühde*, 239.

demektir. [إِلَى]: [تَرْفَى]’ya müte‘allıktır. [نَلَتْ]: “Nûn”un kesriyle mâzî muhâtabdır, (النَّيْلُ)’den vuşûl ma’nâsına. [مَنْزِلَةً]: Naşb ile (نَلَتْ)’nin mef’ûlûdûr. [مِنْ]: (مَنْزِلَةً) için beyândır. [قَابَ قَوْسَيْنِ]’de (قَاب) miqdâr ma’nâsına, (قَوْسَيْنِ) edebe ri’âyetle berâber kemâl-i kurbîyyetten kinâyedir.

Me‘âricü’n-Nübüvve (ثُمَّ دَنَا فَتَدَلَّى فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَى) “Sonra yaklaştıkça yaklaştı. Öyle ki, iki yay kadar hatta daha yakın oldu.”³⁸⁹ Âyet-i celîlesinde ba‘zı nûkât-ı laîfe beyân eder. Bu maqâma münâsebet külliyesi cihetiyle nakl olundu.

Şöyle ki ehl-i tefsîr (دُنَّ وَ) ya’nî kurbu, Cebrâ’îl ‘aleyhisselâma nisbet etmişlerdir. (دَنَا) Cebrâ’îl mine’l-erdi, (فَتَدَلَّى) ilâ Muḥammed şallallâhu Te‘âlâ ‘aleyhi ve sellem, (فَتَزَلَّ) ilâ Muḥammed ya’nî Cebrâ’îl yere yakîn oldu ve kendini âsumândan aşağı attı, tâ kim Hâzreti Muḥammed şallallâhu ‘aleyhi ve selleme vahyi iblağ ede, ya ona mi‘râca kılavuzluk eyleye. (فَكَانَ) karîb mâ beynehumâ (قَوْسَيْنِ), ey kadr-i kavseyn, pes ikisinin mâ beyninde kurb-i zîrâ‘ayn kadar oldu. İbni ‘Abbâs raḍiya’l-lâhu ‘anhumâ buyurur, zîrâ‘a (قَوْسٍ) denir, onunla kıyâs olduğu için belki dahâ yakîn oldu, kurb ile mülâşık olmadı ve bu’d ile kendisine ya’nî Cebrâ’îl ‘aleyhisselâmı görmeden mani‘ olmadı. Tefsîr-i Teysir’de böyle vâkı‘ olmuştur. Ve muḥakkıkların ba‘zısı raḥimehümu’l-lâhu böyle zîkr buyurmuşlardır ki bu âyet-i kerîme Muḥammed şallallâhu Te‘âlâ ‘aleyhi ve sellem’in kemâl-i kurbünden kinâyettir ve bu bâbda bir nice kavîl vârid olmuştur. Ba‘zılar eder (ثُمَّ دَنَا) Hâzreti Muḥammed şallallâhu ‘aleyhi ve sellem Cenâb-ı Kuds-i İlâhî’ye karîb oldu. Kurb-i menzilet ve kerâmetle kurb-i mekân ile değil (فَتَدَلَّى) pes Hâzreti Hâlik’a secde etti ve dedi ki her devlet ki buldum [116] hürmet ile buldum lâ cirm bir yere eriştim ki cemî‘-i kevn kadem-i mübâreki kande idîken bilmedi ve kademî nefsi şerîfe kande olduğun bilmedi ve nefsi dellâ nereye vardığın bilmedi ve dil ü candan eşer bulmadı ve can-ı serden haberdâr olmadı. Kevn-i kademî ve kadem-i nefsi ve nefsi-rûhî ve rûh-i sırrî taleb üzre oldu. (أَوْصَلَ الْحَبِيبُ إِلَى) (الْحَبِيبِ) maqâmının talebinde idi. Ba‘zı erbâb-ı işâret eder, (دَنَا) maqâm-ı nefse işârettir,

³⁸⁹ en-Necm 53/89.

(أَوْ) (قَابَ قَوْسَيْنِ) rûh-i laîfî makâmına işârettir, (فَتَدَلَّى) kalb-i şerîfî makâmına işârettir. (أَدْنَى) sır-ı şerîfî makâmına işârettir. Bu dört makâmın herbiri maṭlûbunâ erişti. Meşelen nefis makâm-ı hîdmette ve dil makâm-ı muḥabbette idi. Rûh makâm-ı kurb-e erişti, sır makâm-ı müşâhedeye vâsıl oldu. Erbâb-ı taḥkîk ederler, hayât-ı nefis hîdmetledir, beḳâ-i dil muḥabbetledir, kıyâm-ı rûh kurbetledir, ğidâ-yı sır müşâhede iledir. Bu dört devlet o Ḥazreti Muḥammed şallallâhu ‘aleyhi ve sellem bu dört makâmda müyesser oldu. Şöyle ki eğer nefis-i şerîfî kevne nazar edeydi hîdmet-siz kalırdı, eğer dil nefsi göreydi muḥabbetsiz kalırdı, eğer rûh dile nazar edeydi kurbetsiz kalırdı, eğer sır rûhâ teveccüh etse müşâhedesiz kalırdı, kâmile bunlar nokşandır. Şeyh ebu’l-Ḥasen Nûrî rahmetü’l-lâhi ‘aleyh buyurur, bu ma’nânın ḥaḳîḳatı ifhâma örtülüdür. Zîrâ (أَدْنَى) bu’dan sonra olur, O’da bu’d yok-idi (فَتَدَلَّى) mekân iktizâ eder, O’nda yeri değildir mekâna imkân yoktur, mekân zamân içindir, O zamânda münezzehtir. (قَابَ قَوْسَيْنِ) miḳdârdır, O’nda miḳdâr taşavvur olunmaz, (قَوْسَيْنِ) mişâldir, mişâl O’nda ma’dûmdur. (أَوْ أَدْنَى) kelime-i şekdir bu bâbda muşkindir ve ehl-i şek maḥrûmdur. (أَدْنَى) kurbda mübâlağadır ve ḳarîb kimdir. Cümle ‘ulemâ-yı dîn tefsîrinde ‘âcizler, fuṣalâ-yı ‘âlim taḳrîrinde ḳâsırlardır. Zîrâ ‘âḳlen celâl ve cemâli ma‘rifetinde ḥayrân ve fuṣaḥâyı devrân zât u şifâtı vaşfinda sergerdânlardır³⁹⁰. Şeyh Nûrî kaddesa’l-lâhu sırrahu eder, bir kimse bu âyet-i kerîmede tekellüm etmek murâd eylese bundan ziyâdeye ḳâdir değildir. (دَنَا) ‘abden, (فَتَدَلَّى) ferden, (دَنَا) beşeriyyen, (فَتَدَلَّى) mülkiyyen, (دَنَا) feraşiyyen, (فَتَدَلَّى) ‘arşiyyen, (دَنَا) mücâhiden, (فَتَدَلَّى) müşâhiden, (دَنَا) tâliben, (فَتَدَلَّى) maṭlûben, (دَنَا) iftikâran, (فَتَدَلَّى) iftiḥâran, (دَنَا) münâdiyyen, (فَتَدَلَّى) münâciyen, (دَنَا) mâdiḥen, (فَتَدَلَّى) memdûḥan, (دَنَا) şâkiran, (فَتَدَلَّى) meşkûran, ey ‘azîz bu kurb-i [117] menzilet ki istimâ‘ edersin, O Ḥazret’in ḥaḳîḳatinden binde bir nebze değildir, zîrâ o Ḥazret refi‘i’ş-şân ‘azîlmi’l-mekândır, siyâdeti ḥad ve beyândan bîrûn ve ‘izzeti ḥaṭ ve taḳrîr ve taḥrîrden efzûndur.³⁹¹ Su’âl-i ḥikmet nedir ki ḳavs zikir olundu ve ondan murâd nedir, cevâb o dur ki ‘Arab içinde meşhûrdur ki ru’esâ-i ḳavm, ‘uzamâ-i ḳabâ’il muḥabbeti muḥkem etmek ve hiçbir vechle naḳş-ı ‘ahd vâḳi‘ olmamak için

³⁹⁰ Sergerdân: Şaşkın, âvâre, aylak, perişan, başı dönen.

³⁹¹ Efzûn: Bol, çok.

mâ beynlerinde ‘ahdi murâd ettiklerinde, ikisi yâyların birbirîne bağlarlar, kabzalarından tutup ok atarlar. Delildir ki ikisi kemâl-i ittiḥâd kesb eyledi, her birinin rızâsı âharın rızâsıdır ve gâzabı gâzabıdır. Pes bu âyet-i kerîmede işâret vardır ki Cenâb-ı Kibriyâ-yı muḳaddesin Ḥazreti Fahr-i ‘âlem şallallâhu ‘aleyhi ve sellem ile muḥabbet ve ḳurbeti bir mertebededir ki onun maḳbûlü maḳbûlûdür ve merdûdû merdûdûdür. Bu âyet-i kerîme daḥî bu ma’nâyı îzâḥ eder (مَنْ يُطِيعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ) (إِنَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ إِنَّمَا يُبَايِعُونَ اللَّهَ) “Resulullah’a itaat eden Allah’a itaat etmiş olur”³⁹² ve “Sana yeminle baḡlılık sözü verenler gerçekte bu sözü Allah’a vermiş oluyorlar.”³⁹³

394

Bu âyet-i celîle Meşnevî-i şerîf’in cild-i evvelinde bu şûretle tefsîr olunmuştur. (إِنَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ) Taḥḳîḳan şu kimseler ki yâ Muhammed seninle mübaye‘a kıldılar (إِنَّمَا يُبَايِعُونَ اللَّهَ) onlar bey‘at etmediler illâ Allâh’la bey‘at eylediler. Bu mertebeye meşayih-i mutaşavvufa ḳurb-i ferâyiz ta‘bîr eder. Pes Ḥazreti Rasûl-i Ekrem şallallâhu ‘aleyhi ve sellem zât-ı Ḥaḳ’da zâtın ve sıfât-ı Ḥaḳ’da sıfâtın ve ef‘âl-i Ḥaḳ’da ef‘âlin, mâ ḥaşale her ḥâlin vücûd-i Ḥaḳ’da fenâ edip fenâ-i men lem yekûn ve beḳâ-i men lem yezel mertebesi ḥâşıl olduḡda Cenâb-ı Rasûl’dan her ne kevnê kâr ki zuhûr ede ‘aynı Cenâb-ı Ḥaḳ’dan şudûr etmiş olur. Pes mubâyê‘at-i Rasûl ḥaḳîḳatde mubâyê‘at-i Ḥaḳ’tır (يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ) “Allah’ın eli onların elleri üzerindedir.”³⁹⁵ ey ḳudretuhu’l-bârizeti fî şûreti yedi’r-rasûl fevḳa ḳudretihimi’l-barizeti fî şuver-i eydîhim. (فَمَنْ نَكَثَ) “... Bu sebeple kim Allah’a verdiği ahdi bozarsa ...”³⁹⁶ ey naḳasa’l-‘ahd (فَإِنَّمَا يَنْكُثُ) “... Ancak kendi aleyhlerine bozmuş olur ...” fe lâ ye‘ûdu zararü nekşihî illâ ‘aleyhi, (وَمَنْ أَوْفَى) “... Sözün gereḡini yerine getirene ise ...”³⁹⁷ şu kimse ki ifâ eylese (بِمَا عَاهَدَ عَلَيْهِ اللَّهُ) “... Allah’a verdiği sözün gereḡini yerine getirene ise ...”³⁹⁸ Allâh’a

³⁹² en-Nisâ 4/80.

³⁹³ el-Fetih 48/10.

³⁹⁴ Sakar, *Altıparmak Muhammed Efendi’nin Delâil-i Nübüvvet-i Muhammedî Adlı Eseri*, 809-810-811.

³⁹⁵ el-Fetih 48/10.

³⁹⁶ el-Fetih 48/10.

³⁹⁷ el-Fetih 48/10.

³⁹⁸ el-Fetih 48/10.

mu‘âhede eylediği şey’in üzerine (فَسَيُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا) “Allah yakında büyük ödül verecek”³⁹⁹ an karîbi’l-lâhi Te‘âlâ ona ecr-i ‘azîm i’tâ eder, onun elini Hâk Te‘âlâ, çünkü kendi eli okudu, hattâ onun eli hakkında (يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ) “Allah’ın eli onların elleri üzerindedir.” Âyet-i kerîmesini okudu, ya’nî imzâ ve icrâ eyledi. Hâzreti Mevlânâ kâddesa’l-lâhu sirrahu’l-‘azîz (الْعُلَمَاءُ وَرَتَّةُ الْأَنْبِيَاءِ) muktezâsınca [118] ‘ulemâ-i bi’l-lâh ve evliyâ’u’l-lâh’dan olan mürşidân-ı velâyet penâh dahî fenâ fi’l-lâh ve beğâ bi’l-lâh mertebesine vâsıl olduğda yedleri, yedi hâk ve kudret ü kuvvetleri ve kudret ü kuvvet-i vücûdu muṭlak olduğuna işâret buyururlar. Zîrâ bu kuvveti bunlar Hâzreti Peygamber ‘aleyhisselâmın mişkevât-ı rûhâniyelerinden iktibâs ederler.⁴⁰⁰

Pes bunlara dahî bey‘at ü teslîm-i irâdât ve hîdmet, hâkîkatde hâkḳadır ve cild-i şâlişde Hâzreti Mevlânâ kâddesa’l-lâhu sirrahu’l-‘azîzin,

(منبر ومحراب سازم بهر تو) (در محبت قهر من شد قهر تو)⁴⁰¹

beyitinin şerhinde mezkûrdur ki (قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ) “De ki: “Eger Allah’ı seviyorsanız bana uyun ki Allah’da sizi sevsin ...”⁴⁰² (مَنْ رَأَى فَكَدَّرَ رَأْيِي وَمَنْ أَدَاكَ)

ya’nî şu kimse ki Hâbîb’im seni gördü tahkîk beni görmüşdür ve şu kimse ki sana ezâ eyledi tahkîk banâ ezâ etmiştir ve şu kimse ki sana itâ‘at eyledi tahkîk banâ itâ‘at eylemiştir. Bu beyit müsteḥlifin ‘aynî olduğuna işârettir⁴⁰³ ve buna nazîr dahî pek çok edille ve âyât-i celîle vârid olmuştur ve her ṭâlib-i cur‘anûş⁴⁰⁴ ve râğib-i ehl-i hulûş ve tecelliyâtdan behre dâr⁴⁰⁵ olur ki Qassâm-ı ezeli ve Razzâḳ-ı lem yezeli ‘âşîkların maḥrûm etmez ve şâdıkların bî naşîb kımaz ki

³⁹⁹ el-Fetih 48/10.

⁴⁰⁰ Erdoğan Taştan, *İsmâil Rusûhî Ankaravî’nin Mesnevi Şerhi (Mecmûatü’l-Letâyif Ve Matmûratü’l-Ma‘ârif) 1. Cilt, Çeviri Yazı İnceleme*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009), 1051.

⁴⁰¹ Senin için minber ve mihrap yaparım. Sevdigimden, senin kahrın benim kahrımdır, 1200. Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî, *Mesnevî-i Mâ‘nevî*, çev. Hicâbî Kırılancı (İstanbul: T.C. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2015), 348.

⁴⁰² Âli İmrân 3/31.

⁴⁰³ Paragrafın buraya kadar olan kısmı *Mesnevî’de* görülmüştür. Rabia Akdağ, *İsmâil Rusûhî-yi Ankaravî Şerhi mesnevi (Mecmûatü’l-Letâyif Ve Matmûratü’l-Ma‘ârif) (3. Cilt) (İnceleme-Metin-Sözlük)*, (Niğde: Ömer Halisdemir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023), 435.

⁴⁰⁴ Cur‘anûş: Yudum yudum içen.

⁴⁰⁵ Behre dâr: Pay sahibi, nasipli.

ما زال العبدُ يفتَرِبُ إِلَيَّ بِالنَّوَافِلِ حَتَّى أُحِبُّهُ فَإِذَا أَحْبَبْتُهُ كُنْتُ سَمْعَهُ الَّذِي يَسْمَعُ بِهِ وَبَصَرَهُ (buyurmuştur (الَّذِي يُبْصِرُ بِهِ وَيَدَهُ الَّتِي يَبْطِشُ بِهَا وَرِجْلَهُ الَّتِي يَمْشِي بِهَا ya'nî 'abdim banâ nevâfil ile yakîn olmağdan zâ'il olmaz hattâ onu severim, sevîcek ona istimâ' eden kulağ olurum ve görür gözü ve tutar eli ve yürür ayağı olurum. Ya'nî tecellî-i ef'âl hâsıl olur demektir.⁴⁰⁶

Su'âl-i kavş eğridir, sehm müstekîmdir, sehm zîkr olunmayıpta kavş zîkr idilmesinde hikmet nedir? Birkaç vechle cevâb verilmiştir. Evvelen kavş kıymet yönünden sehmden a'lâdır yâhûd sehmin miqdârı zîkr olursa tevehhüm olunurdu ki sehmin yaydan attıkları mesâfe miqtârı ola ki meşhûru budur ki, kaçan iki ok miqdârı ikisinin mâ beyni vardır deseler iki ok atması murâd olunur, yâhûd deriz ki yâ müttehiddir, bir yaydan nîce bin ok atılır, amma 'aksi olmaz. İşâret olunur ki Havâce-i kâ'inât 'aleyhi ef'alu's-şalavât ve ekmelü't-ta'hiyyât bir pâdişahdır ki nîce yüzbin gulâmı ve tâbî'i vardır ve hükümü cümleye nâfizdir, hiç onun kimseye mutâbe'ati lâzım değildir. eğer denilirse ki bir kavş zîkri kifâyet ederdi kavseyne niçin [119] zîkir olundu, cevâb budur ki Hâk Te'âlâ'nın nîce yüzbin kulları vardır anların ondan gayri tanrısı ve hâlikî yoktur ve habîbinin nîce yüz bin kere ümmetî vardır, anların ondan gayri peygamber ve şefî'i yoktur yâhûd deriz ki kavş egerçi eğridir lâkin kirişi doğrudur. Eğriliğinin nokşânı onun doğruluğuyla maqbûl olur. Kezâlik 'abd dahî me'âşî ile egri ise kalbî tevhîd ile müstekîmdir, ümiddir o istikâmet sebebiyle o eğri nefis-i maqbûl-i Hazreti Bârî ola yâhûd deriz ki kavş eğrilmez sehm münfek olur, mülâzım münfekten evvelidir yâhûd deriz ki merd-i âkil kavşın eğrilğine nazar etmez, sehmin doğruluğuna nazar eder, pes işârettir ki Hâk Te'âlâ 'ibâdının nefsi i'vicâcına nazar etmez, ağzından çıkan kelime-i tevhîde nazar eder.⁴⁰⁷

Ba'zı erbâb-ı işâret demişler ki kavseyne dünyâ ile nefse işârettir ki ikisi dahî eğridir, vetîr ne denli ki kemândadır nişâne irişmez tâ yâydandan cudâ olmayınca pes kişî sırrı maşûda vâsıl olmaz, tâ nefsi ile dünyâdan ayrılmayınca bu ikisinden cudâ olacak Hâk Te'âlâ'yâ vâsıl olur ve dahî işârettir ki âdem kavşda 'amel etmeyince ok ayrılmaz.

⁴⁰⁶ Paragrafın bir önceki dipnottan itibaren olan kısmı Meâricü'n-Nübüvve'de görülmüştür. Sakar, *Altıparmak Muhammed Efendi'nin Delâil-i Nübüvvet-i Muhammedî Adlı Eseri*, 811.

⁴⁰⁷ Sakar, *Altıparmak Muhammed Efendi'nin Delâil-i Nübüvvet-i Muhammedî Adlı Eseri*, 811-812.

Ke-ennehû Hâk Te‘âlâ buyurur ki ey Muḥammed senin şefâ‘atin yayı vardır ve benim rahmetim kavısı vardır, sen benim rahmetim yayına şefâ‘atin kirişini bağla tâ kim ben dahî senin şefâ‘atin kirişini rahmetim yayına bend edem ve ‘arşa aşam nitekim arş bâkîdir, muḥabbet ve sulh ümmetin ile iki cânibden bâkî ola.⁴¹³

Ke-ennehû buyurur ki, ey Muḥammed senin şefâ‘atin kirişini benim rahmetim kavısına bende eyle ve benim rahmetim kirişini şefâ‘atin kavisine bende edip sehm-i ‘inâyeti sen ümmetin kebâ’iri ‘askerine ber tâb⁴¹⁴ eyle, ben dahî tîr-i⁴¹⁵ kerâmeti leşkeri şağâyire atâm, senin şefâ‘atin ile kebâ’ir ve benim rahmetim ile şağâyir ref‘ ve mündefi‘ ola.⁴¹⁶

Şümme denâ maḳâmında her nesne ki ‘âlemiyyânın âsârından idi ḳal‘ olup fetedellâ menziline Ademîyyânın iştirâki cümle ḳat‘ oldu, icâzet-i ilâhî sırr-ı nâ mütenâhî sahrâsından irişub (ادن مني) banâ yakîn o nidâsı geldi. Ya‘nî benim maḳâm-ı kurbuma sur‘at eyle kendi kurbunda ḳalma, pes şu denli maḳâm-ı kurba erişti ki cümle hucub ref‘ olup onda ḥudûş ve kıdem ḳaldı. (فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ) “Öyle ki, iki yay kadar ...”⁴¹⁷ iki kavsin ḳabzaları miḳdârı ḳaldı ki biri sıfat-ı kıdem ve biri sıfat-ı ḥudûşdur. eğer ki ḳarîb oldu lâkin ittihâd-ı şûrî muḥâldir, denûden ednâyâ erişecek ‘ilm-i yakîn oldu, mesâfe ve muḳâbele şâḳıt oldu, iki kavsdan olan dâ’ire-i vehmiyye ortadan ref‘ oldu, ebed ezele karıştı ve ezel ebede döküldü, ḥudûş ve kıdem yek renk oldu, vücûb-i imkân [121] biri biriyle muḥtelîṭ oldu ‘arafe men ‘arafe.⁴¹⁸

[لَمْ تَدْرِكْ]:⁴¹⁹ Mużâri‘ meḳhûl müenneş ve cümlesi menzilenin şıfatıdır, kimse derk etmedi, vâsıl olmadı ma‘nâsına [لَمْ تَرَمْ]: Kezâlık şîḡa-i meḳhûl turam ravmden taleb ma‘nâsınadır.

[Maḥşûl-i Beyit]

Ey Mefḥar-ı ‘âlem, zât-ı pâkin Mescid-i Ḥarâmdan Beyti’l-Muḳaddesi seyr ettiğin leyle-i mi‘râcda öyle bir ḳurb-i ma‘nevî ile Hâḳḳa ḳarîb oldun ve öyle bir

⁴¹³ Sakar, *Altıparmak Muhammed Efendi’nin Delâil-i Nübüvvet-i Muhammedî Adlı Eseri*, 813.

⁴¹⁴ Tâb: Kuvvet, takat.

⁴¹⁵ Tîr: Ok.

⁴¹⁶ Sakar, *Altıparmak Muhammed Efendi’nin Delâil-i Nübüvvet-i Muhammedî Adlı Eseri*, 813-814.

⁴¹⁷ en-Necm 53/9.

⁴¹⁸ Sakar, *Altıparmak Muhammed Efendi’nin Delâil-i Nübüvvet-i Muhammedî Adlı Eseri*, 814.

⁴¹⁹ İncelenen eserde لَمْ تَدْرِكْ şeklinde yazılmış. Harpûtî şerhinde ise لَمْ تَدْرِكْ şeklinde görülmüştür.

menzil-i ‘ulyâya şu‘ûd eyledin ki, bu menzili insân ve melâ’ike-i rahmândan ferd-i vâhid görmedi ve vâsıl olmadı demektir.

İsmâ‘îl Hakkî Hâzretleri, Muhammediye Şerhi’nin mi‘râc faslında buyururlar ki, Fahr-i ‘âlem şallallâhu ‘aleyhi ve sellem Hâzretleri’ne vâki‘ olan seyr-i tafdîl efrâd-ı enbiyâdan bir kimseye müyesser olmamıştır. Zîrâ Hâzreti Mûsâ’nın Hâk Te‘âlâ ile münâcâtı cebel-i Tûr üzerinde vâki‘ oldu, ya‘nî ‘âlem-i ‘anâşırda ve Hâzreti ‘Îsâ feleki şânîde seyr eyledi, nitekim Fuzûlî (ö. 963/1556) dir:

‘Azmi cerh etti Mesih ki bula mi‘râcın

Yetmedi menzil-i maşûda tarîk-i talebi⁴²⁰

ve Hâzreti İdris feleki şemse dek ‘urûc eyledi. Fe emmâ Fahr-i kâi’nât ‘aleyhi ekmelü’t-taḥiyyât Hâzreti bu ‘unşuriyyât ve ṭâbi‘iyyâtın cümlesinden güzër edip maḳâmât-ı enbiyânın cem‘inden ileri gidip fevka’l-‘arşa münâcât eyledi ve Hâzreti Mûsâ gibi Fahr-i ‘âlemin dahî şes ciheti, bütün gûş olup kelâm-ı Hakkı ve ḥiṭâb-ı muṭlaḳı bî cihet istimâ‘ ettiği gibi her cânibi çeşm olup Cemâl-i Mevlâ ve Dîdâr-ı a‘lâyı dahî bî keyfiyyet-i başar ve başîretle gördü. Ya‘nî o vakitte başar-ı melekî ile başar-ı melekûtî mutteḥid olup başar-ı melekûtî ile ism-i bâṭın cihetinden bâṭın-ı ḥakkı me‘âniyye ve başar-ı melekî ile ism-i zâhir cihetinden zâhir-i ḥakkı mukâşefe ve bu iki başarın eḥadiyyet-i cem‘iyyesiyle cem‘-i te‘ayyunât-ı ‘ulvîyye-i rûḥâniyye ve süfliyye-i cismâniyye ile mute‘ayyin olan ḥaḳîḳat-i cem‘iyyeyi müşâhede eyledi ki ḥaḳîḳatde bu ḥaḳîḳati te‘ayyün ve lâ ta‘ayyün itlâḳ ve lâ itlâḳdan itlâḳ-ı zâtî ile muṭlaḳtır. El-ḥâsıl Fahr-i ‘âlemin sırrı ve rûḥu, vaḳt-i tecellîde şûret-i cisme girdi ve ḳalb-i ḳâlibi rutbe-i eḥadiyyete erdi ve baş gözüyle gördü dedikleri bu ma‘nâyadır ve illâ ru‘yet-i luṭuf ve ḥuẓûr babından bir emr-i ḡâmiẓdir.⁴²¹ [122]

جَمِيعُ الْأَنْبِيَاءِ بِهَا وَالرُّسُلُ تَقْدِيمَ مَخْدُومٍ عَلَى خَدَمٍ -109⁴²² وَقَدَّمَكَ

[وَقَدَّمَكَ]: ‘قَدَّمَ’den fi‘li mâzîdir, ba‘zı kere mute‘addî ve ba‘zı kere lâzım olur,

bu maḳâmda mute‘addîdir (أَيُّ جَعَلَكَ جَمِيعُ الْأَنْبِيَاءِ إِمَامَهُمْ وَأَقْتَدَوْا بِكَ) ya‘nî *cem‘i enbiyâ seni kendilerine imâm ḳıldı ve sana iktidâ eyledi* demektir. [جَمِيعُ] ‘(الْأَنْبِيَاءِ)’ya

⁴²⁰ Nurgül çelik, *Fuzûlî’nin Türkçe Divânı’ndaki Gazellerde Edebî Sanatlar*, (Ordu: Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 164.

⁴²¹ Bursevî, *Şerhü’l-Muhammediyye bi ferahi’r-rûḥ*, 165-166.

⁴²² Bu kelime elimizdeki tercüme eserde وَقَدَّمَكَ şeklinde yazılmış, açıklama kısmına göre وَقَدَّمَكَ şeklinde düzenlenmiştir. el-Harpûtî, *Ḳaşîdetü’l-bürde me‘a şerḥihâ ‘Aşîdetü’ş-şühde*, 239.

mużâfdir. [الأنبياء]: Cemi‘dir ve küllü cem‘ müenneşdir. İmdi cem‘ izâfetle te’nîşi iktisâb eder. [بها]’da “bâ” “fî” ma’nâsınadır, (وَقَدَّمْتُكَ)’ye müte‘allıktır, zamîr maķâm ķarînesiyle Beytû’l-Muķaddes’e râci‘dir. [والرسل]: Cer ile enbiyâ üzerine ‘atıfdir, (الرسل) “râ”nın ve “sîn”in zammiyle rasûlün cem‘idir lâkin zarûreti vezn için sükûnla okunur. [تَقْدِيمًا مِثْلَ تَقْدِيمِ]: Şıfattır, mevşûfu maḥfûzdur, câr taķdiriyle (أَيُّ تَقْدِيمًا مِثْلَ تَقْدِيمِ) ya’nî maḥdûmun taķdîm olunduķu gibi taķdîm olundu demektir. [عَلَى خَدَمٍ]: Taķdîme müte‘allıktır, (خَدَمٍ) fetḥateyn ile ḥâdim⁴²³ ma’nâsınadır. Maḥdûmdan Rasûlüllâh şallallâhu ‘aleyhi ve sellem ve ḥâdimden sâ’ir enbiyâ-yı kirâm murâd olunur.

[Maḥşûl-i Beyit]

Yâ Rasûlallâh maḥdûmu ḥâdim üzerine taķdîm ettiķi gibi, cemî‘-i enbiyâ-yı kirâm daḥî Beytû’l-Muķaddes’de seni taķdîm eyledi, ya’nî cemî‘ rusul-i kirâm zât-ı Risâletpenâhî’ni kendilerine imâm ederek sana iķtidâ etti demektir.

İsmâ‘îl Hakkı Hâzretlerî bu maķâmda buyururlar ki, Faḥr-i ‘âlem şallallâhu ‘aleyhi ve sellem’in imâmetinden cümle enbiyâdan efḍal olması münfehem oldu. Ânunçûn Hâzreti Ḥalîlu’l-lâh, ebu’l-enbiyâ-yı ve mażhar-ı tevḥîd zât ve menbe‘-i sırr-ı şıfât iken, imâmet-i Ḥabîbu’l-lâh’a teklîf eyleyip kendi Faḥr-i ‘âlemin ḥalf-i zâhrında ve Hâzreti İsmâ‘îl sağında ve Hâzreti İşḥâķ şolunda durup üç şaf rusul-i kirâm ve dört şaf daḥî enbiyâ-yı ‘izâm olup mecmû‘-i esmâ-i külliyye ‘adedince yedi şaf olmak üzere iķtidâ ettiler.⁴²⁴

وَأَنْتَ تَحْتَرِقُ السَّبْعَ الطَّبَاقَ بِهِمْ فِي مَوْكِبٍ كُنْتَ فِيهِ صَاحِبَ الْعَلَمِ - 110

[وَأَنْتَ]’de (وَ) ‘atıf için yâḥûd ḥâl içindir. [تَحْتَرِقُ]: (احترق)’dan [123] ķat‘-ı tarîķ ma’nâsına. [السَّبْعَ]: Naşb ile (تَحْتَرِقُ)’nun mef‘ûlûdür, lâkin şıfattır, mevşûfu maḥzûftur (أَيُّ السَّمَاوَاتِ السَّبْعِ)⁴²⁵ seb‘ yedi demektir ki yedi ķat gökler murâd olunur. [الطَّبَاقَ]: Maḥzûf olan (سَمَاوَاتِ) için şıfat ba‘de şıfattır ve muṭâbaķat ma’nâsınadır. [بِهِمْ]:

⁴²³ خادم şeklinde yazılması gerekirken حادم şeklinde yazıldığı görülmektedir.

⁴²⁴ Bursevî, Şerhü’l-Muhammediyye bi ferahi’r-rûh, 159-153.

⁴²⁵ سبع اي سموات السبع şeklinde yazıldığı görülmektedir.

(تَحْتَرَقُ)'nun fâ'ilinden hâldir veyâ mülâbese içindir (أَيُّ مَارًا بِهِمْ) ya'nî enbiyâ ve rusuli mürûr eyledi demektir. Zîrâ zamîr enbiyâ ve rusul içindir. [فِي مَوْكِبٍ]: Hâl ba'de hâldir (أَيُّ كَانَتْ فِيهِمْ) mevkib cemâ'at-i fursâne ve 'askeri keşîre derler, bu makâmda 'askerle murâd cemâ'at-i melâ'ikedir. [كُنْتُ]: Şîğa-i hitâbdır. [فِيهِ]: de zamîr (مَوْكِبٍ) içindir. [الْعَلَمُ]: Bu makâmda ya livâ ma'nâsınadır onlara riyâsetten kinâye yâhûd mertebe ma'nâsına bir isti'âredir.

[Maḥşûl-i Beyit]

Ey Ḥabîb-i Ḥüdâ, zât-ı pâkin semâvât-ı seb'î kaṭ' ederek cemî'-i rusul-i kirâmı mürûr ettin ve bunca enbiyâ ve melâ'ikîn içinde mertebe-i 'âliyyeye vuşûl ile 'âlem şâhibi oldun demektir.

Faḥr-i 'âlem şallallâhu 'aleyhi ve sellem Ḥazretleri şebb-i mi'râcda, semâ-i dünyâda Ḥazreti Âdem'i ve semâ-i şânîde Yaḥya ve 'Îsâ ḥazarâtını ve semâ-i şâlişde Yûsuf 'aleyhisselâmı ve semâ-i râbî'de İdrîs 'aleyhisselâmı ve semâ-i hâmisde Ḥazreti Hârûn'u ve semâ-i sâdisde Mûsâ 'aleyhisselâmı ve semâ-i sâbi'de İbrâhîm 'aleyhisselâmı görüp ânlarla mülâkât eyledikten sonra Sidre-i Muntehâ'ya vâsıl olmuştur.

İsmâ'îl Ḥaḳḳı Ḥazretleri Muḥammediye Şerḥi'nin mi'râc faşlında Faḥr-i 'âlem şallallâhu 'aleyhi ve sellem enbiyâ-yı kirâm ḥazarâtıyla mülâkâtının sebep ve ḥikmetini bir vechi âtî beyân buyururlar.

Ḥazreti Âdem'in felek-i kâmerde sâkin olmasına birkaç vecih vardır. Evvelkisi budur ki, ervâḥ-ı ṭayyibe ve ervâḥ-ı ḥabîşe ebdândan mufâraḳat ettikten sonra mi'râc üzerinde semâyâ 'urûc ederler. Ervâḥ-ı ṭayyibeye bâb-ı semâ açılıb Âdem 'aleyhisselâm ona muṭṭalî' olduğda tehniye edip 'âlem-i ulvîde olan meḳarrine gönderir, zîrâ felek-i kâmerin muḥaddebinden 'iliyyîne vârnca, bi ḥasebi'l-isti'dâdât ve't-tefâvut fi'l-aḥvâl su'adânın meḳarridir ve ervâḥ-ı ḥabîşeye dâr-ı âsumân küşâde olmayıp beyne's-semâ-i ve'l-erz-i, Ḥazreti Âdem 'aleyhisselâma 'arz olunur. Âdem daḥî oturduğu yerden muṭṭalî' olur zîrâ felek, cirmi şeffâf olmakla mâverâsına nazara mâni' değildir. Pes bunları 'âlem-i suflîde olan meḳarrine gönderir. Zîrâ felek-i kâmerin [124] meḳ'arinden siccîne vârnca tefâvut üzre eşkiyânın merâtibi ve ḳarargâhdır. 'Usât-ı mü'minîn daḥî beyne's-semâ-i ve'l-erdi ḥabs olunup ba'de't-tenḳiyeti ve't-tezkiyeti 'âlem-i 'ulvîde olan yerlerde ḳarâr ederler ve nihâyetinde

merâtibinde su‘adâya mülhâk olurlar. Pes Âdem’e ervâh-ı zürriyyet elbette ‘arz olunacak, semâ-i dünyâda âram etmeleri münâsibdir ki oradan beyne’s-semâ-i ve’l-erdi ‘arz olunan ervâh-ı habîşeye dahî muttali‘ olalar. İkincisi budur ki Âdem ‘aleyhisselâm, muqaddemen civâr-ı Hâk’da iken sırr-ı mehcûran olan İblîs düşmanlık edip o makâmıdan mufârakatına sebep oldu. Fahr-i ‘âlem dahî harem hıknâda iken ‘adâveti âyân olan şanâdîd-i Kureyş sebep olup Medîne’ye hicret vâkı‘ ola gerek idi, pes bu seyr u sülûkte makâmât-ı ‘ulvîyyeden felek-i kamerde ibtidâ Âdem’e rast geldikleri ‘an karîb Âdem’in hubûtuna nazîr olan hicret vukû‘una işâret eyledi. Zîrâ mi‘râc, hicretten bir sene muqaddem Mekke’de vâkı‘ olmuştu. Bu ma’nâyâ binâ’en Âdem’in felek-i kamerde sâkin olması lâzım geldiği, ibtidâ eflâkde Fahr-i ‘âlemin hâlet-i ûlâsına işâret hâsıl olsa bundan zâhir olur ki Âdem’in felek-i kamerde olması evlâdından enbiyâ ve gayrilerden dahî nîceler felek-i mezkûrda olmaya munâfi değildir. Zîrâ bu ru‘yet-i haşşa⁴²⁶ münâsebeti şifâtiyye veyâ fi‘liyye veyâ hâliyyeye binâ’endir ve eflâk-i bâkiyyede dahî aşağıda zikr olan enbiyâyâ rast geldikleri bu sırâ dâ’irdir ve haqîkatu’l-hâl budur ki ervâh-ı kümmel-i mutehayyize değildir. Fe emmâ bu makâmâtıda mer‘î oldukları kendilerinin ve ümmetlerinin bu makâmâta merâtib ü ‘ulûm ü ahvâl cihetinden nisbetlerinden nâşîdir. Nitekim ba‘zı evliyâ kalb-i Cibrîl ve ba‘zısı kalb-i Mîkâ’îl ve ba‘zısı kalb-i İsrâfîl üzerinedir ve bundan maşşûd zikr olunan kuvvet-i münâsebate tenbîhdir. Üçüncüsü budur ki Allâh subhânehû ve Te‘âlâ (كُلُّ يَوْمٍ) “O her an yaratma hâlinindedir”⁴²⁷ hükmünce her zaman gayr-i munkasimde tecellî-i maşşûs etmesiyle ‘âlem, iki zamânda bir hâl üzerine bâkî olmayıp ahvâl ve a‘râz tegayyur bulmaktadır. İnsân dahî şûret-i ilâhiyye üzerine halk olunmağla şu‘ûn-i Hâk’da olan ihtilâf gibi bâtını dâ’imen tegallubât-ı muhtelifededir. El-hâşıl insanın bâtını serî‘u’t-tağyîr, keşîru’l-havâtırdır. Şöyle ki her nefsde mir’ât hâlinde bir şûret-i mütecellâ olur ve dâ’imen kendini tegayyur ve tegallüb üzerine bulur. Bir vechle ki eğer bu tegallubât-ı muhtelifenin âsârı [125] perde-i derûndan bîrûn olsa ve halk onu ebşâr-ı zâhire ile seyre gelse ‘acâ’ibden neler görünürdü ve kezâlik eflâk arâsında devr ve seyr cihetinden felek-i kamerden sür‘atli yoktur. Zîrâ şemsin bir senede devr ettiği

⁴²⁶ حاصه şeklinde yazıldığı görülmektedir fakat خاصه şeklinde olması daha uygun düşünülmektedir.

⁴²⁷ er-Rahmân 55/29.

menâzil ve burûcu kamer bir âyda devr eder. Pes felek-i kamerin sur‘at-i seyri Âdem’in sur‘at havâtırına munâsip olmakla Âdem bu felekde iskân olundu.⁴²⁸

İkinci semâda Yahyâ ve ‘Îsâ ‘aleyhime’s-selâma rast gelip bu ru’yet-i hâşşanın mûcib ve sebebî budur ki, bunların zamânı nübüvvetlerinde tâ‘ife-i yahûd ile imtihân olunmuşlardı. ‘Îsâ ‘aleyhisselâm tâ‘ife-i mezkûra yüzünden tekzîb olduğundan mâ ‘adâ bu kadar ezâ ve cefâ görüp hâşâ katline kaşd ettiklerinde Allâh u Te‘âlâ onu semâya ref‘ edip cûb-i belâyı mülâ‘în ile âzerde dil olmadan hıfz eyledi. Yahyâ ‘aleyhisselâm ise muktezâ-yı kalem takdîri üzre kezâlik celâl ile mübtelâ olup bi’l-âhara nokta-i vücûdları o zahmle şâhîfe-i nûna intikâl etti ve kâse-i kazâdan şerbet-i şehâdeti nûş edip bevâdi-i vücûdi tayy-i kenân-ı menzili fenâya dek gitti. Pes bu halet Faḥr-i ‘âlemin ahvâl-i imtiḥâniyyesinden haleti şâniyyeye işâret idi kî Medîne-i Münnevvere’ye hicretten sonra yahûd-i ‘anûdânın hakkında iltizam-ı mâ lâ yelzemu eyleyip hâşâ üzerine ilkâ-yı şahrâ edip katl etmek sevdâsına düştüler ve biri birine muzaharat edip meks vâir o şehd-i muşaffânın üstüne üşdüler bir tarîk ile dâ‘ire-i murâda duḥûle zafer bulamayıp bir gün huḫûruna zehru’l-veddi buryân-ı berre getirdiler ve dest-i hîle ile o agâh-ı dile ondan bir loḫma yedirdiler. Eşeri birkaç seneden sonra zuhûr edip âḫır-ı Faḥr-i ‘âlem Hazretleri daḫî ‘âlem-i gayba şehâdet ile gittiler.⁴²⁹

Üçüncü âsumânda Yûsuf ‘aleyhisselâma rast gelmelerinde sebep bu idi ki Faḥr-i ‘âlemin hâlet-i şâlişesi halet-i Yûsuf’a benzerdî. Zîrâ birâdarân-ı Yûsuf, Yûsuf’u bir hîle ile aralarından iḫrâc edip kırk sene mürûrundan sonra Yûsuf daḫî onlara zafer buldukda cerîde-i haḫâlarına kâlem-i ‘afv çekip (لَا تَثْرِيبَ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ يَغْفِرُ) “... Bugün yaptıklarınız yüzünüze vurulmayacak, Allah sizi affetsin ...”⁴³⁰

buyurmuş-idi. Kezâlik Faḥr-i ‘âlemi daḫî akrabâsı Mekke’den iḫrâc edip hicretin ikinci senesinde Bedir vaḫ‘asında Faḥr-i ‘âlem daḫî onlara zafer bulup ‘ammi ‘Abbâs ve diğir ‘ammi ebû Ṭâlib oğlu ‘Akîl’i ve damadları ebû’l-‘Âs ve bunların emşâlini ele getirdikde kimin müft⁴³¹ ve kimin fidâsin alıp itlâḫ eyledi. [126] Ba‘dehû feth-i Mekke senesinde cümlesi derdest olup esîr-i kemend-i Peyğamber ve zebûnu Cenâb-ı Faḫri’l-

⁴²⁸ Bursevî, *Şerhü’l-Muhammediyye bi ferahi’r-rûh*, 160-154-155.

⁴²⁹ Bursevî, *Şerhü’l-Muhammediyye bi ferahi’r-rûh*, 161-155.

⁴³⁰ Yûsuf 12/92.

⁴³¹ Müft: Bedava.

beşer olduklarında, o Şâh-ı cihan kevn ve mekân buyurdularki (أَقُولُ لَكُمْ مَا قَالَ أَخِي) (يُوسُفُ لَا تَتَرَبَّعَ عَلَيْكُمْ الْيَوْمَ) ya'nî “Size karındâşım Yûsuf biradirlerine zafer buldukda dedigi kelâmı derim ve size serzeniş etmem” buyurdu.⁴³²

Dördüncü semâda Hâzreti İdrîs’e mülâkî olduğunun sebebi bu idi ki, Faḥr-i ‘âlemin ḥâlet-i râbî‘ası, ḥalet-i İdrîs’e müşâbih idi. Zîrâ ibtidâ, kalem ile ḥat Hâzreti İdrîs’e ihsân olunmuş-idi. Faḥr-i ‘âlem daḥî etrâf-ı ‘âlemde olan mülûke îmâna da‘vet ḥuşûşunda nâmeler yazub tığ kâlemleri ile zehre-i küffârı doğradılar. Şöyle ki; nâmelerinde olan ḥatṭı görüp maẓmûnuna vâkıf olanlar o heybetten maḥmûm gibi lerzedâr⁴³³ oldular ve ḥavflarından Faḥr-i ‘âleme hedîyyeler ve tuḥfeler irsâl ettiler.⁴³⁴

Beşinci semâda Hâzreti Mûsâ’nın birâder-i kebîri Hâzreti Hârûn ‘aleyhisselâma muşâdefe ettiler. Hıkmî bu idi ki Hâzreti Hârûn benî İsrâil arasında ziyâde maḥbûbu’l-kulûb idi, zîrâ gâyet mülâyim meşreb ve nermdil⁴³⁵ idi. Faḥr-i ‘âlem Hâzretleri daḥî ḥüsn-i ḥulûk ve ḥüsn-i siyâset ve tedbirleri sebebiyle kendilere buğz üzere olanları ‘âkıbet teşhîr ettiler ve cümlelerin katında Hârûn gibi maḥbûb oldular.⁴³⁶

Altıncı âsumânda Mûsâ ‘aleyhisselâmı gördüklerinin sırrı bu idi ki, Mûsâ ‘aleyhisselâm Şam diyârında cebâbira tâ‘ifesiyle cihâda me‘mûr olup ba‘de‘z-zafer benî İsrâil’i yerlerinde iskân eyledi. Kezâlik Faḥr-i ‘âlem daḥî ‘arz-ı Şâm’dan Tebûk⁴³⁷ dedikleri maḥalle gâzâ edip (Dûmetu’l-cendel) nâm mevzî’in re‘îsini esîr edip cizye üzerine muşâlaḥa etti. Bu ḥalet-i sâdise, ḥalet-i Mûsâ’ya müşâbih olmakla bu ru‘yet-i ḥaşşaya⁴³⁸ bâ‘îs oldu.⁴³⁹

Yedinci âsumânda Hâzreti İbrâhîm ‘aleyhisselâmı bir kürsü üzerinde arkasın Beyt-i Ma‘mûra vermiş oturur görmelerinin hıkmî bu idi ki Beyt-i Ma‘mûr Ka‘be muḥâbelesindedir ve melâ‘ikenin Ka‘be gibi meṭâfidır. Nitekim İbrâhîm ‘aleyhisselâm Ka‘be’yi binâ edip beşer için meṭâf olmak ḥaḳḳında du‘â eyledi ve bir daḥî budur ki ahvâl-i nebeviyyenin âhîrî ḥac idi onun için ehl-i ta‘bîr katında Hâzreti İbrâhîm’i

⁴³² Bursevî, *Şerhü’l-Muhammediyye bi ferahi’r-rûh*, 161-155-156.

⁴³³ Lerzedâr: Titrek.

⁴³⁴ Bursevî, *Şerhü’l-Muhammediyye bi ferahi’r-rûh*, 162-156.

⁴³⁵ Nermdil: Yufka yürekli, merhametli.

⁴³⁶ Bursevî, *Şerhü’l-Muhammediyye bi ferahi’r-rûh*, 162-156.

⁴³⁷ Bütûk olarak yazıldığı görülmektedir.

⁴³⁸ حاشیه şeklinde yazıldığı görülmektedir.

⁴³⁹ Bursevî, *Şerhü’l-Muhammediyye bi ferahi’r-rûh*, 162-156.

görmek hacca işârettir. Pes o maqamda Hazreti İbrâhîm'e mülâkî olmak gûyâ bu ma'nâyı nâîk oldu ki yâ Habîba'l-lah senin [127] en âhîr hâlin hac olsa gerekdir, onun için Fahr-i 'âlem hicretin onuncu senesinde yetmiş bin kadar ehl-i İslâm'la hac edip ba'dehû vedâ'-i 'âlem-i fânî kıldı.⁴⁴⁰

İşte beyân olunan mülâkâtdan sonra Sidretü'l-müntehâ'ya vâsıl oldu. Sidre bir ağaçtır ki evrâkın kurutup döverler onunla hamamda yunurlar ve yemişine nîk derler. Arz-ı muqaddeste olur, burada sidre ile murâd felek-i sâbi'în fevkinde ve 'arş-ı a'lânın sağ cânibinde bir ağaçdır. (وَسُمِّيَتْ سِدْرَةَ الْمُنْتَهَى لِأَنَّهُ يَنْتَهَى إِلَيْهَا عِلْمُ الْخَلَائِقِ وَمَا يَعْرُجُ مِنْ تَحْتِ) ya'nî halkın 'ilmi ve meleklerin ref' ettiği a'mâl-i su'dâ oraya muntehî olur. Ondan öte geçmez ve fevkinde ahkâm-ı 'arşıye ve envâr-ı Rahmâniyye ona nüzûl eder ba'dehû mudebbirât ve muqassimât olandan murâd-ı Hâk ne ise vücûd bulur ba'zı ehli te'vîl (طَسِيم)⁴⁴¹ de "tâ" tûbâya ve "sîn" Sidretü'l-müntehâya ve "mîm" Muhammed 'aleyhişşalâtu vesselâma işârettir demişler ve bu üç 'aded-i hakîkate uşûlu'l-hakâ'ik denilir. Ya'nî şecere-i tûbâ hakîkat-i cinâniyyeyi câmi'adır ki ni'am-i ehl-i cinân ondan mebzûldur. Aşlı muqassemü'l-erzâk olan maqâm-ı Muhammed'iyye dedir ve furû'undan birer şu'be ile ehl-i cennetin cümlesi müstezil ve mütne'im olmuşlardır ve Sidretü'l-müntehâ hakîkat-i berzehiyyedir ki hakâyik-i dâreyni câmi'dir. Zîrâ ağşânı ehl-i cennete ne'im ve uşûli ehl-i nâra zaqqûmdur. Fahr-i 'âlem Hazretleri hakîkatü'l-hakâ'ik ve rûhu'l-hakâ'ikdir. Ya'nî dünyâda ve berzahda ve âhirette onun için cümle hakâ'ik onunla hatm olmuştur. Binâ'en 'alâ hâzâ (طَسِيم) de "mîm" te'hîr olundu ve hurûf-i tehcîde dahî ya cümleden âhîr geldi zîrâ "mîm"-i mu'ahhar ona müştemildir.⁴⁴²

حَتَّى إِذَا لَمْ تَدَعْ شَأْوَا لِمُسْتَبَقٍ مِنْ الدُّنْوَ وَلَا مَرْقَى لِمُسْتَتِمٍ - 111

[حَتَّى]: [إِذَا]: Maḥzâ zarfiyyet içindir. [لَمْ تَدَعْ]: Bi ma'nâ (لَمْ تَتْرَكَ) ya'nî sen terk etmedin ma'nâsına. [شَأْوَا]: Gâyet ma'nâsına (لَمْ تَتْرَكَ) ya'nî sen intihâyı terk etmedin demektir. [لِمُسْتَبَقٍ]: Ya (لَمْ تَدَعْ) kelimesine

⁴⁴⁰ Bursevî, Şerhü'l-Muhammediyye bi ferahi'r-rûh, 162-156.

⁴⁴¹ Şuarâ ve Kasas surelerinin başındaki harfler.

⁴⁴² Bursevî, Şerhü'l-Muhammediyye bi ferahi'r-rûh, 163-157.

müte‘allıktır, yâhûd zarf-ı müsteķar onun üzerine (شَاوًا)’nin sıfatıdır. (مُسْتَبِقٌ) ism-i fâ‘il şîğası sebķi taleb edici ma‘nâsınadır ve tenvîni tekşîr içindir. [128] [لَمْ (مِنْ الدُّنْيَا)]: Ya (لَمْ دُنُوًّا إِلَى اللَّهِ وَمِنْ) kelimesine müte‘allıktır yâhûd (شَاوًا)’in sıfatıdır, (الدُّنْيَا)’den murâd (دُنُوًّا إِلَى اللَّهِ وَمِنْ) ve (اللَّهُ وَلَا [دُنُوًّا إِلَى اللَّهِ)’den maķşad, nihâyet-i kurb ve luṭf-i maḥal ve îzâh-ı ma‘rifettir. [مَرْفًى] üzerine ‘atıf ve te’kîd için nefyi tekrirdir. (مَرْفًى), “mîm”in fethi ve “râ”nın sükûnüyle maş‘ad ma‘nâsınadır. Maş‘ad yukarı çıkacak yere derler. [لَمُسْتَبِقٌ]: Terķîbde müstebik gibidir o da (اِسْتَبَقَ)’den ism-i fâ‘ildir, murtefi‘ ma‘nâsına, (مُسْتَبِقٌ)’den murâd Cibrîl-i Emîn’dir. Mervîdir ki, vaķtâ ki Cibrîl ‘aleyhisselâm Ḥazreti Peygamber şallallâhu Te‘âlâ ‘aleyhi ve sellem ile Sidretü’l-muntehâ’ya vâşıl oldu. Cibrîl ‘aleyhisselâm o maķâmda kaldı ve ben bu maķâmdan bir ḥaṭve⁴⁴³ öteye qarîb olur isem âteş-i tecellî beni iḥrâķ eder dedi.⁴⁴⁴

[Maḥşûl-i Beyit]

Yâ Rasûlallâh [zâtı] Risâletpenâh’ın mertebe-i gâyete şu‘ûdu terk etmedin ve Cibrîl-i Emîn’in yakîn olamayacağı kurb-i nihâyete sen vâşıl olup mazhar-ı tecelliyât-ı ilâhîyye oldun demektir.

Meşnevî-i şerîfin cildi râbi‘inde Ḥazreti Mevlâna kaddesa’l-lâhu sirrahu’l-‘azîz’in ba‘zı ebyât-ı şerîfesî bu maķâma münâsîp olduğundan naķl olunur Meşnevî,

جبرائلا کر شریفی وعزیز تونہ پرانہ ونہ شمع نیز

Ey Cebrâ’îl eger ki şerîf ve eger ki azîzsin

Sen pervâne değilsin ve şem‘ daḥî değilsin

شمع چون دعوت کند وقت فروز جان پروانه نپرهیزد سوز

Çünkü işti‘âl vaķtinde pervâneyyî da‘vet eyleye

Pervânenin canı suz u gudâzdan perhîz eylemez.⁴⁴⁵

Cebrâ’îl ‘aleyhisselâmdan maķşûd, bûnda mertebe-i ‘aķıl-da olan ‘aķl-ı kâmil şâḥibleri olur ve pervâneden murâd vâriş-i Ḥazreti Muḥammed şallallâhu Te‘âlâ ‘aleyhi ve

⁴⁴³ خطوه şeklinde yazıldığı görülmektedir. خطوه şeklinde olması gerektiği düşünülmektedir.

⁴⁴⁴ el-Harpûtî, *Kaşîdetü’l-bürde me‘a şerḥihâ ‘Aşîdetü’s-şühde*, 244.

⁴⁴⁵ Mevlâna, *Mesnevî-i Mâ‘nevi*, s. 604. Beyit 3800-3802.

Üstün ve sevgili olsan da ey Cebrâîl, sen kelebek değilsin, mum da değilsin.

Mum yanınca keleşî çağırır. Keleşînin canı hiç çekinmez yanmaktan.

sellemi ve ‘âşık-ı cemâl-i Muhammedî olan aşâb-ı fenâ ve erbâb-ı şafâ olur ki, onların mertebesine ‘aql-ı şerîf ve melek-i muharreb vâsıl olmaz. Onun için Hâzreti Cebrâ’îl ‘aleyhisselâma hitâb ve ‘aql-ı kâmil şâhiblerine ta‘rîz edip buyurur, ya‘nî ey ma‘âm-ı ‘ağılda olan ve mertebe-i melekîyyette ve rûhânîyyette kalan ve hâşagân-ı ilâhî zümresine dâhil olan kimse, eğer ki nefse’l-emrde sen dahî ‘azîz ve şerîfsin ve ekşer ‘ibâdu’l-laha nisbet-i ‘âlî ve laîfsin velâkin sen pervâne gibi ‘âşık değilsin ve şem‘ gibi mâ‘şûk dahî değilsin, zîrâ şem‘-i haqîkî çünküm tecellî-i zâtîyye vaktinde [129] pervâne gibi olan ‘âşıklarını kendinin vişâline da‘vet eyleye. Pervânenin canı yanmaktan ve fânî olmağdan perhîz eylemez belki o şem‘e kendini vurup tecellî nûrunda kendini mahv eyler nitekim Hâzreti Hâbîb-i Ekrem şallallâhu Te‘âlâ ‘aleyhi ve sellem Hâk Te‘âlâ’nın tecellî-i zâtîyyesinden perhîz eylemedi velâkin Hâzreti Cebrâ’îl ‘aleyhisselâm (لَوْ دَنَوْتُ أَتَمَلُّ لَاحْتَرَقْتُ) deyip nâr-ı tecellînin kendini yakmasından korkub ve şem‘-i Hâkka kendini urmasından perhîz edip kendi ma‘âmında kaldı ve Hâzreti Nebî-i Mükerrerem şallallâhu ‘aleyhi ve sellem yanarsamda ben yanayım deyip tecellî şem‘ine kendini urdu ve bî-mahâbâ ma‘âm-ı Cebrâ’îl ‘aleyhisselâmdan ileri geçip vâsıl-ı cânân oldu.⁴⁴⁶

حَفَضْتُ كُلَّ مَقَامٍ بِالْإِضَافَةِ إِذْ نُودِيَ بِالرَّفْعِ مِثْلَ الْمُفْرَدِ الْعَلَمِ -112

[حَفَضْتُ]: Ya (لَمْ تَدَعْ) kavline delâlet eder yâhûd (إِذْ) için cevabdır. Aşağıda bıraktın, esfelde terk ettin demektir. [كُلُّ مَقَامٍ]: Naşb ile (حَفَضْتُ)’nin mef‘ûlûdür. (مَقَامٍ), “mîm”in fethiyle ism-i mekândır, maḥalli’l-kıyâm ma‘nâsına. (أَيُّ كُلِّ مَقَامٍ مِنْ مَقَامَاتٍ). (الْأَنْبِيَاءِ) ya‘nî enbiyâ-yı kirâmın ma‘âmılarından külle ma‘âmî demektir. [بِالْإِضَافَةِ]: (يَنْسَبُكَ إِلَى مَقَامِكَ)’ye müte‘allıktır bu ma‘âmında izâfetten murâd, nisbettir. ya‘nî senin ma‘âmına nisbetle demektir. İzâfetten murâd sûre-i İsra’da vâkı‘ olan izâfet olması muhtemeldir ya‘nî (سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ) “Bir gece, kendisine ayetlerimizi gösterelim diye kulunu Mescidi Haram’dan çevresini mübarek kıldığımız Mescid’i Aksa’ya götüren Allah eksikliklerden münezzehtir”⁴⁴⁷ âyet-i celîlesinde ‘abdi

⁴⁴⁶ Özdemir, İsmâîl Rusûhî-yi Ankaravî Şerhi Mesnevi (Mecmûatü’l-Letâyif Ve Matmûratü’l-Maârif) (4. Cilt) (İnceleme-Metin-Sözlük), 1363-1364.

⁴⁴⁷ el-İsrâ 17/1.

nefsine muzâf eyledi ki, ‘abddan murâd Rasûlüllâh’dır. [أَد]: Hâfazte kavliçûn zarftır. [نُودِبِت]: Fi’li mâzî meçhûl, nidâdan hitâb şîğası üzerine nidâ olunduğun vakitte demektir. Mervîdir ki leyle-i Mi’râc’da Faḥr-i ‘âlem şallallâhu ‘aleyhi ve sellem için canib-i İlâhî’den (أَدْنُ يَامُحَمَّدُ أَدْنُ يَامُحَمَّدُ) nidâsı vâkı‘ oldu (أَدْنُ) qarîb o ma’nâsınadır. [بِالرَّفْعِ]: Ref’den murâd ma’nâ-yı lügavîsi olan irtifâ’dır. [مِثْلُ]: Şıfattır, maşdarı mahzûf mef’ûl-i muṭlaq üzerine menşûb. [المُفْرَدِ]: Kavminde münferid-i vâhid ma’nâsına. [الْعَلَمِ]: Fetḥateyn ile ‘âlî ma’nâsınadır.

[Maḥşûl-i Beyit]

Ey Habîb-i Hüdâ ve Rasûl-i kibriyâ, Rabbi’l-kerîmin sana olan izâfeti ve Hâlîkî’l-‘azîmin zâtına nisbet ettiği şerâfeti bereketiyle, [130] maḥâmât-ı enbiyâ ve merâtib-i aşfiyânın küllîsini esfelde terk ettin, kavminde ‘âlî olan münferid-i vâhidin, ta’zîm ü ikrâm ile temyîz olunduğu mişilli, Cenâb-ı Mevlâ senin ikbâlîni, faẓl u ‘inâyetiyle taleb eylediği hinde zât-ı Risâletpenâhî’ni sâ’ir nâsdan temyiz etti demektir.

كَيْمَا تَفُوزَ بِوَصْلِ أَيِّ مُسْتَتِرٍ عَنْ الْعِيُونِ وَسِرِّ أَيِّ مُكْتَتَمٍ -113

[تَفُوزَ]: ‘de (كَيْ) harfî cer, ta’lîl için olan (ل) ma’nâsına, (مَا) zâ’iddir. [كَيْمَا]: (تَفُوزَ)’den zafer ma’nâsına. [بِوَصْلِ]: (تَفُوزَ)’ye müte‘allıktır, (الْوَصْلِ)’dan murâd vuşlat-ı ila’l-lâh’dır. [أَيِّ مُسْتَتِرٍ]: Maḥzûf için şıfattır, (بِوَصْلِ مُسْتَتِرٍ) demektir, kâmil istitâr ma’nâsınadır. [عَنْ الْعِيُونِ]: (مُسْتَتِرٍ)’e müte‘allıktır, (الْعِيُونِ) ‘aynın cem’idir (الْبَاصِرَةُ) ma’nâsına, murâd ‘uyûn-i nâsın cemî’i, hattâ melâ’ike ve enbiyânın gözlerinden bile müstetir. [وَسِرِّ]: Cer ile (بِوَصْلِ) üzerine ma’tûfdur. [أَيِّ مُكْتَتَمٍ]: (أَيِّ مُسْتَتِرٍ) gibi iktitâmda kâmil ma’nâsına, iktitâm ketm etmeye, şaḳlamaya derler.

Ma’lûm ola ki işbu beyitte olan (بِوَصْلِ) kavli Faḥr-i ‘âlem şallallâhu Te‘âlâ ‘aleyhi ve sellem Hâzretleri’nin Rab Te‘âlâ’yı rü’yetine ve münâcâtına işârettir. Ru’yet hakkında beyne’l-‘ulemâ ihtilâfât vardır. Ya’nî leyle-i İsrâ’daki rü’yet kalb ile mi yâḥûd baş gözüyle mi vâkı‘ olmuştur, bu bahş muhtelefün fiyhdir ba’zılar Hâzreti Peygamber kalb gözüyle gördü derler ve (مَا كَذَبَ الْفُؤَادُ مَا رَأَى) “Gözün gördüğünü kalp

yalanlamadı”⁴⁴⁸ âyet-i celîlesini delîl gösterirler ve ba‘zılar ‘ayn ile gördü zîrâ hadîs-i şerîfde (إِنَّ اللَّهَ أَعْطَى مُوسَى الْكَلَامَ وَأَعْطَانِي الرُّؤْيَا) vârid olmuştur. Ya‘nî “Cenâb-ı Hâk Mûsâ رَأَيْتُ رَبِّي فِي (رَأَيْتُ رَبِّي فِي) ‘aleyhisselâma kelâm ve bana ru‘yet i ‘tâ eyledi” ve hadîs-i diğerde dahî (أَيْ صِفَةٍ) (أَيْ صِفَةٍ) buyurmuştur. Ya‘nî “Ben rabbimi ahsen şıfatda gördüm” demektir Kevâşî’de (ö. 680/1281) der ki, “Bu hüccet olmaz, zîrâ câ‘iz ki hadîs-i şerîfde olan ru‘yet kalb ile murâd olunur” ve İsmâ‘îl Hâkkı hâzretleri Rûhu’l-beyân’da (يَقُولُ) الْفَقِيرُ إِيْرَادُ الرُّؤْيَا فِي مُقَابَلَةِ الْكَلَامِ يَدُلُّ عَلَى رُؤْيَا الْعَيْنِ لِأَنَّ مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ قَدْ سَأَلَهَا وَمَنْعَ مِنْهَا فَاقْتَضَى أَنَّ يُفْضَلَ النَّبِيُّ عَلَيْهِ السَّلَامُ بِمَا مَنَعَ مِنْهُ وَهُوَ الرُّؤْيَا الْبَصَرِيَّةُ وَلَا شَكَّ أَنَّ الرُّؤْيَا الْقَلْبِيَّةَ يَشْتَرِكُ فِيهَا جَمِيعُ الْأَنْبِيَاءِ حَتَّى الْأَوَّلِيَاءِ وَقَدْ صَحَّ أَنَّ مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ رَأَى رَبَّهُ بِعَيْنِ قَلْبِهِ حِينَ خَرَّ فِي الطُّورِ مَغْشِيًّا عَلَيْهِ 449 buyurmuştur. “Ya‘nî fakîr derim ki kelâm mukabîlinde ru‘yeti irâd etmek ru‘yet-i ‘ayn üzerine delâlet eder. Zîrâ Mûsâ ‘aleyhisselâm ru‘yeti taleb ettikde ondan men‘ olundu, ru‘yet-i başariyyeden men‘ olunması sebebiyle bizim Peyğamberimiz şallallâhu Te‘âlâ ‘aleyhi ve sellemine efdal olmaklığı iktizâ etti. Şekk yoktur ki ru‘yet-i kalbiyyede cem‘-i enbiyâ ve hattâ evliya iştirâk eder ve şahta varmışdır ki Mûsâ ‘aleyhisselâm cebeli Tûr’da bî hûd⁴⁵⁰ olarak Rab Te‘âlâ’yı kalb gözüyle gördü ve ma‘rifetin tezâyüdüne sa‘y eyledi. Lâkin nef‘ bulmadı demektir” ve ba‘zı fuzâlâ (ذَكَرَ اللَّهُ تَعَالَى فِي الْآيَةِ رُؤْيَا فُؤَادِهِ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ وَلَمْ) demişdir. Ya‘nî “Allâhu Te‘âlâ Hâzretleri (مَا كَذَبَ الْفُؤَادُ مَا رَأَى) “Gözün gördüğünü kalp yalanlamadı”⁴⁵¹ âyet-i celîlesinde ru‘yet-i fu‘âd zîkr eyledi, ru‘yet-i ‘ayn zîkr etmedi. Zîrâ ru‘yet-i ‘ayn Mevlâ ile Hâbibî beyninde bir sırdır.” Nâzım-ı fâhim rahmetü’l-lâhi ‘aleyh dahî (وَسِرَّ أَيْ مُكْتَمَمٌ) kavliyle buna işâret eylemiştir. Bu bahşin daha tafşîlini Muhammediye Şerhi’nin mi‘râc

⁴⁴⁸ en-Necm 53/11.

⁴⁴⁹ Elimizdeki tercüme eserde ibare يقول الفقير إيراد الرؤية في مقابلة الكلام يدل على رؤية العين لأن موسى سألها فممنع منها فافتض ان يفضل نبيا عليه السلام بما منع منه وهو الرؤية البصرية ولاشك ان الرؤية القلبية يشترك فيها جميع الانبياء حتى الاولياء وقد صح ان موسى عليه السلام رأى ربه بعين قلبه حين خرف في الطور مغشيا عليه وحمله على زيادة المعرفة لا يجدي نفعا Harpûti şerhi’ndeki ibarede bazı farklılıklar görülmüştür. el-Harpûti, Kaşidetü’l-bürde me‘a şerhîhâ ‘Aşîdetü’ş-şühde, 247.

⁴⁵⁰ Bî-hûd: Kendinden geçmiş, bayılmış.

⁴⁵¹ en-Necm 53/11.

faşlinda İsmâ'îl Hakkı Hâzretleri beyân buyurmuşlardır, bir nebzesi dahî oradan naklen (وَبْتَ تَرْتَقِي إِلَى أَنْ نَلْتَمِزَ)⁴⁵² beyitinin tercümesine tezyîl olunmuştur.⁴⁵³

[Maḥşûl-i Beyit]

Ey Mefḥar-i ‘âlem ve Nebî-i Muḥterem, leyle-i mi‘râcda fevz ü zafer bulduğundan nâşî müşâhede-i cemâl-i rabbani ile mertebe-i vişâle nâ’il ve öyle bir sır-ı ‘uzmâya vâşıl oldun ki, ‘uyûn-i nâsdan ve belki melâ’ike vü enbiyâdan müstetîr u mektûmdur.

فَحَزْتُ كُلَّ فِخَارٍ غَيْرَ مُشْتَرَكٍ وَجَزْتُ كُلَّ مَقَامٍ غَيْرَ مُزْدَحَمٍ 114

[فَحَزْتُ]’de (فَا) tafşîl ve tefrî‘ için, tefrî‘ mes’ele-i aşliyyeden furû‘ ve aḥkâm-ı ‘adîde istiḥrâc ve ictihâd etmeye derler. (فَحَزْتُ) ḥiṭâb şîğası üzerine (قُلْتُ) gibi (أَيُّ جَمَعْتُ) ‘den ceme‘a ma‘nâsınadır ve ḥiṭâb ‘aleyhişşalâtu vesselâm içindir (حَازَ)’den ceme‘a ma‘nâsınadır ve ḥiṭâb ‘aleyhişşalâtu vesselâm içindir. [كُلُّ]: Naşb ile (حَزْتُ)’nin mef’ûlûdür. [فِخَارٍ]: “Fâ”nın kesriyle şol bir şeye derler ki, fazâ’il ve fevâzil onunla iftiḥâr eder, ya’nî mâ bihi’l-iftiḥâr olan her bir derece murâd olunur. [غَيْرَ]: Naşb ile onun üzerine (حَزْتُ)’nin fâ’ilinden ḥâldir yâḥûd (كُلُّ)’nin şıfatıdır yâḥûd mecrûr (فِخَارٍ) için şıfattır. [وَجَزْتُ]: (حَزْتُ) “ḥâ”yı mühmele ve “zâ”y ile (الْحُوزَ)’den olduğu gibi, (حَزْتُ) dahî “cîm” ve “zây” ile (الْجَوَازَ)’dandır ve (حَزْتُ) üzerine ‘atıfdir sen ‘ubûr ettin tecâvûz ettin demektir. [كُلُّ مَقَامٍ]: Külle fiḥâr gibi. [غَيْرَ مُزْدَحَمٍ]: gibidir, müşterek iştirâk ma‘nâsına, müzdehem izdiḥâm ve ictimâ‘ ve münâza‘a ma‘nâlarıdır ba‘zı fuzalâ ‘indinde (كُلُّ فِخَارٍ غَيْرَ مُشْتَرَكٍ) ile murâd vesîle ve derecât-ı rafî‘a ve Kevşer ve şefâ‘at-i ‘uzmâ ve maḥâm-ı Maḥmûd ve Livâ-i maḥmûd mişîllü merâtibdir ve maḥâm-ı gayr-i müzdehemden murâd maḥâm-ı muḥabbet ve ḥatm-i nübüvvet ve risâlet ve bunun emsâlidir.

[Maḥşûl-i Beyit]

⁴⁵² Bkn. 108. Beyit.

⁴⁵³ el-Harpûtî, *Kaşîdetü’l-bürde me‘a şerḥihâ ‘Aşîdetü’ş-şühde*, 247.

Ey Faḥr-i ‘âlem, kimseyi teşrîk etmediğin hâlde mâ bihî’l-iftihâr olan derecât-ı rafî‘anın küllîsini cem‘ ettin ve münferiden her bir maḳâmât-ı ‘âliyyeyi tecâvüz eyledin, senin vâsıl olduğun menâzil ve merâtib ve kemâle hiç kimse nâ’il olmamıştır.

وَجَلَّ مِقْدَارُ مَا وُئِيتَ مِنْ رُتَبٍ وَعَزَّ إِدْرَاكُ مَا أُؤِيتَ مِنْ نِعَمٍ -115

[مِقْدَارُ]: Ref ile [وَجَلَّ]’de (و) istînâf içindir, (جَلَّ) ‘azîm oldu ma’nâsına. [وُئِيتَ]: Mâzî meçhûl (وَلَاه)‘den hitâb şîğası üzerine valî ve gâlib oldun demektir. [مِنْ رُتَبٍ]: (مَا) için beyândır, (رُتَبٍ) rütbenin cem‘idir. [عَزَّ]: (جَلَّ) üzerine ma’tûfdur, (أَيُّ عُسْرٍ وَ نَدْرٍ) ya’nî güç⁴⁵⁴ oldu ve nâdir oldu demektir. [إِدْرَاكُ]: Zâten ve şîfaten bir şey ile ihâta etmek ma’nâsınadır. [أُؤِيتَ]: Mâzî meçhûl, (وُئِيتَ) gibi hitâb şîğası üzerinedir, lâkin (أَوْلَاه)‘den (أَعْطَاه) ma’nâsınadır ki (مَا أُؤِيتَ), (مَا أَعْطِيتَ) demektir. [مِنْ نِعَمٍ]: (مَا) için beyândır, (نِعَمٍ) “nûn”un kesri ve “ayn”ın fethiyle ni‘metin cem‘idir. (مَا وُئِيتَ مِنْ رُتَبٍ) kavlinde Faḥr-i ‘âlem şalla’l-lâhu ‘aleyhi ve sellem Hazretleri’nin şefâ’atle vâlî olduğuna işâret vardır, çünkü leyle-i Mi’râc’da şefâ’at onun için i’tâ olunmuştur. (وَمَا أُؤِيتَ مِنْ نِعَمٍ) kavli dahî ‘aleyhişşalâtu vesselâm Efendimiz’e evvelîn ve âhîrînî bilmeklik i’tâ olunduğuna ve ümmeti hayru’l-ümem bulunduğuna [133] işârettir.

[Maḥşûl-i Beyit]

Ey Mefḥar-i ‘âlem, tecâvüz eylediğin merâtib-i ‘âliyyeye vuşûl şöyle dursun zâtı Risâletpenâhî’nin vâlî ve gâlib olduğu derecât-ı refî‘a öyle ‘azîmdirki, sana i’tâ olunan rûteb-i celîle ve ni‘am-i keşîranın miḳtârını idrâk etmek ‘asîrdir.

بُشْرَى لَنَا مَعَشَرَ الْإِسْلَامِ إِنْ لَنَا مِنَ الْعِنَايَةِ رُكْنًا غَيْرَ مُنْهَدِمٍ -116

[لَنَا]: Şıfattır. (أَيُّ هَذِهِ الْقِصَّةُ بُشْرَى) Ya mübtede-i maḥşûfun haberidir [بُشْرَى]: Yâḥûd mübtedâ (لَنَا) onun haberidir, (بُشْرَى) meserret ve feraḥ ma’nâsınadır ki (بُشْرَى) bizim için müjdeler olsun demektir. [مَعَشَرَ]: Naşbla (يَا مَعَشَرَ) demektir, onun üzerine (مَعَشَرَ) münâdâdır, yâḥûd ihtîşâş üzerinedir

⁴⁵⁴ كُوح şeklinde yazıldığı görülmektedir.

[إِنْ]: cemâ‘at ma‘nâsınadır. (مَعَشَرٌ) hadîşinde olduğu gibi, (لَا تُورِثُ⁴⁵⁵ نَحْنُ مُعَاشِرُ الْأَنْبِيَاءِ) “Hemze”nin kesriyle da‘vâ-yı müstefâde için ‘illettir. [لَنَا]: Zarf-ı müstekkar merfû‘ onun üzerine onun haberdır ve ism-i âtîdeki ruknen kavlidir. [مِنَ الْعِنَايَةِ]:⁴⁵⁷ Zarf-ı müstekkar menşûb onun üzerine (رُكْنَا)’den hâldir, hâl şâhibi üzerine tekdaddüm etmiştir, (الْعِنَايَةِ)’den murâd ma‘şer-i İslâm’ın meşâlihine mezîd-i i‘tinâ ve onlar üzerine kerâmettir ki bu da se‘âdet-i ebediyyeyi îrâs eder, ‘inâyât-ı ezelîdir. [الرُّكْنُ]: (الرُّكْنُ) bir şey’in ziyâde muhkem ve kavî olan tarafına derler, bu maqâmda müstenid ma‘nâsı murâd olunur. [غَيْرَ مُنْهَدِمٍ]: Naşb ile (رُكْنَا) ‘ibâresinin şıfatıdır, (مُنْهَدِمٍ) ism-i fâ‘ildir inhidâmdan zevâl ma‘nâsına.

[Maḥşûl-i Beyit]

Ey ma‘şeri İslâm, beşâret ve müjdeler olsun. Bizim için ‘inâyet-i ilâhîden bir şerî‘at-i ğarrâ vardır ki ona müstenîdiz, ilâ yevmi‘l-kıyâm zâ‘il olmaz. Ya‘nî ey ümmet-i Muhammed böyle bir Peyğamber-i zi-şânın ḥabl-i metîn ve şer‘-i mübînine müstenid olmak ve bu ‘inâyet-i ilâhiyyeye mazhar düşmek bizim için büyük şereftir. Bundan dolayı ma‘şer-i İslâmı tebşîr ederim demektir. Şeyh Sa‘dî merhûmun,

چه باک از موج بحر انرا که باشد نوح کشتی

⁴⁵⁸ چه غم دیوار امت را که باشد چون توپتیبان بان

beyiti dahî bu ma‘nâyı te‘yîd eder. [134]

دَاعِيَنَا لِطَاعَتِهِ بِأَكْرَمِ الرُّسُلِ كُنَّا أَكْرَمَ الْأُمَمِ -⁴⁵⁹ لَمَّا دَعَا اللَّهُ

[لَمَّا]: Zarf, ta‘lîl için isti‘mâl olunur. [دَعَا]: Tesmiye etti ma‘nâsınadır lafza-i Celâl onun fâ‘ilidir. [دَاعِيَنَا]: mef‘ûlûdür “yâ”nın sükûnu zarûret içindir, (الدَّاعِي) bu maqâmda (الدَّاعِي) ma‘nâsınadır. [لِطَاعَتِهِ]’de (لِ) “إِلَى” ma‘nâsına (دَاعِيَنَا)’ya

⁴⁵⁵ Elimizdeki tercüme eserde لا تُورِثُ şeklinde görülmektedir fakat kaynağında لا تُورِثُ şeklindedir. el-Harpûtî, *Qaşîdetü’l-bürde me‘a şerḥihâ ‘Aşîdetü’ş-şühde*, 247.

⁴⁵⁶ el-Harpûtî, *Qaşîdetü’l-bürde me‘a şerḥihâ ‘Aşîdetü’ş-şühde*, 251.

⁴⁵⁷ İncelenen tercüme eserde bu kelime açıklanırken عَن harfi ceri kullanılmış görülmektedir fakat aslı مِنْ harfi ceridir. Harpûtî, *Qaşîdetü’l-bürde me‘a şerḥihâ ‘Aşîdetü’ş-şühde*, 251.

⁴⁵⁸ Senin gibi arkası olan ümmetin duvarı için ne kaygı var

Gemicisi (Nuh) olan kimseye deniz dalgasından ne korku var.

⁴⁵⁹ Beyitte lafza-i Celâl meksur yazılmıştır, irab edildiği kısımda fâil olduğu anlatılmaktadır, dolayısıyla merfû olması gerekmektedir.

müte‘allıktır, (الطَّاعَةِ) ‘ibâdete derler, zamîr ya lafza-i Celâl’e yâhûd (الدَّاعِي)‘ye râci‘dir ki, onunla murâd Rasûl ‘aleyhisselâm, ve tâ‘at-ı ilâhîden murâd, Cenâb-ı Allâh’a ‘ibâdetdir. [يَاكَرَمَ الرَّسُولِ]: (دَعَا اللَّهَ)‘ye müte‘allıktır, Fahr-i ‘âlem şallallâhu ‘aleyhi ve sellem’in cemî‘i rusul ve ümemden ekrem olduğu aḥbâr-ı şaḥîḥa ile şâbit olmuştur. [كُنَّا]: (لَمَّا)‘nın cevabıdır. [أَكْرَمَ الْأُمَمِ]: Naşb ile (كُنَّا)‘nın ḥaberidir ve (الْأُمَمِ) ümmetin cem‘idir, ümmet cemâ‘at ma‘nâsınadır. Ümmetin küllisi nebîler için cemâ‘atdır, nebî onların imâmıdır.

[Maḥşûl-i Beyit]

Vaḳtâ ki Cenâb-ı Allâh celle şânuhû bizi ‘ibâdet ve hidâyetine da‘vet eden Peyğamber-i zî-şâna rusul-i kirâmın ekremi diye tesmiye eyledi, biz daḥî kâffe-i ümmetlerin ekremi olduk. Ya‘nî Nâzım-ı fâhim rahmetü’l-lâhi ‘aleyh beyit-i evvele ta‘lîl için buyururlar, ey ma‘şer-i İslâm tebşîr ederim ki ‘inâyet-i ilâhîden bizim için bir rukn-i metîn vardır. Zîrâ itâ‘at-i ilâhîyyeye bizi da‘vet edici olan Nebî-i Muḥterem’in ḥaḳḳ-ı ‘âlîsinde Cenâb-ı Mevlâ ekremi’r-rusul tesmiye eyledi, binâ‘en ‘aleyh bu ümmet daḥî umem-i sâ‘irenin ekremi oldu.

Nâzım-ı fâhim rahmetü’l-lâhi ‘aleyh, kışşa-i Mi‘râc’dan ferâgatla Fahr-i ‘âlem şallallâhu Te‘âlâ ‘aleyhi ve sellem Efendimiz’in ḥaber-i bi‘şetinden ḳulûb-i a‘dâda târî olan ḥavf ve dehşeti ve ba‘zı gazavâtı ve aşâb-ı kirâmın mücâhedede ibrâz eyledikleri şecâ‘atı beyâna şuru‘la ebyât-ı âtiyyeyi îrâd buyururlar. [135]

Faşl-ı Şâmin: Der Beyân-ı Zikr-i Cihâdi’n-Nebî ‘Aleyhisselâm

غَفْلًا مِنَ الْغَنَمِ - 460 رَاعَتْ قُلُوبَ الْعِدَى أَنْبَاءُ بَعِثَتْهُ كِتَابَةً أَجْفَلَتْ

[رَاعَتْ]: (الرَّوْع)‘dan taḥvîf ma‘nâsınadır. [قُلُوبَ الْعِدَى]: Naşb ile (رَاعَتْ)‘in mef‘ûlüdür, o da ḳalbin cem‘idir ki maḥall-i idrâkdir ve keyfiyyet-i idrâk meḥhûldur. (الْعِدَى) “ayn”ın kesriyle maḳşûran (الْعَدُوُّ)‘un cem‘idir, (الْأَعْدَاءُ) gibi onunla murâd a‘dâ-i dîndir ki küffâr u müşrikîn murâd olunur. [أَنْبَاءُ]: Ref‘le (رَاعَتْ)‘in fâ‘ilidir, yâhûd (نَبَأٌ)‘nin cem‘idir, ḥaber ve ḥaber-i bi‘set ma‘nâsına. [بَعِثَتْهُ]: Maşdar, risâlet ve nübüvvet ma‘nâsınadır, Nebî ‘aleyhisselâma râci‘dir. [كِتَابَةً]: Esed ya‘nî arslan

⁴⁶⁰ Beyitte أَجْفَلَتْ olarak yazıldığı görülmektedir. أَجْفَلَتْ olarak düzeltilmiştir.

ma'nâsınadır. [أَجْفَلْتُ]: Cümlesi (بَنَاءٌ) kelimesinin şıfatıdır o da if'âlden *ihrâb u firâk u fez'* ma'nâlarıdır. Ya'nî firâra muştâr kılmak ve ayrılmak ve feryâd u figân u istimdâd eylemek murâd olunur. [عُفْلًا]: Naşbla (أَجْفَلْتُ)'in mef'ûlûdür, (عُفْلٌ) “gayn”ın zammiyle gâfilin cem'idir. [مِنَ الْغَنَمِ]: (الْغَنَمِ) koyun denilen hayvana derler.

[Maḥşûl-i Beyit]

Ol Rasûl-i Ekrem ve Nebî-i Muhterem'in haber-i bi'şetinden kûlûb-i müşrikîn havfa düştü. Nitekim gâfil oldukları hâlde ansızın arslan şadâsını işiten gânemlerin korktukları gibi, ya'nî gâflette bulunan koyunlar arslan şadâsını duydukları anda ürküb feryâd u figân eyledikleri mişilli, a'dâ-i dîn olan küffâr u müşrikîn dahî o Mefhâr-i 'âlemin ins ve cinne Peygamber ba's olunduğundan haberdâr olduklarında kalbleri havf ve dehşetle melyan oldu demektir.

مَا زَالَ يَلْقَاهُمْ فِي كُلِّ مَعْتَرَكٍ حَتَّىٰ حَكَّوْا بِالْقَنَّا لَحْمًا عَلَىٰ وَضَمِّ 119

[مَا زَالَ]: Mecâzen dâ'im oldu ma'nâsınadır. [يَلْقَاهُمْ]: (اللقاء)'dan mülâkât ma'nâsınadır ve onun fâ'ili Nebî 'aleyhisselâma ve mef'ûl zamîri küffâra râci'dir, zarûret-i vezn [136] için (يَلْقَاهُمْ) dahî kırâ'at olunur. [مَعْتَرَكٍ]: Mef'ûl şîğası üzerine ma'rake ve maḥall-i harb ma'nâsınadır. [حَتَّىٰ]: Muḳaddere müte'allıktır (أَيَّ كَانَ يَلْقَاهُمْ) (في كُلِّ مَعْتَرَكٍ وَيَلْقَاهُمْ حَكَّوْا). (حَكَّى)'dan müşâbih oldu demektir ve cem' zamîri küffâra râci'dir. [بِالْقَنَّا]: “Qâf”ın fethiyle rumḥ ya'nî mızrâk ve süngüye derler, “bâ”sı sebebiyyet içindir ve onda ḥazf-i muzâf vardır (أَيَّ لِسَبَبٍ ضَرَبَ الْقَنَّا) ya'nî mızrâk ve süngünün darbu sebebiyle demektir. [لَحْمًا]: Menşûb (حَكَّوْا) için mef'ûldür, (الْحَمِّ) ete derler. [عَلَىٰ وَضَمِّ]: Zarf-ı müsteḳar onun üzerine (لَحْمًا) için şıfattır. [وَضَمِّ]: Fethateyn ile ḳaşâbların lahmi ta'lik ettiği çengele derler. Bunda aşhâb-ı kirâmı ḳaşâba ve küffârı gâneme ve aşhâbın süngülerini şecâ'atde ḳaşâbın silâhına teşbîh vardır.

[Maḥşûl-i Beyit]

O Nebî-i zi-şânın a'dâ-i İslâm'la herbir ma'rakede sa'y ve gayreti dâ'im oldu. Muḥârebede küffâr u müşrikîn, aşhâb-ı kirâma mülâkât olduklarında mızrâk ve süngülerinin darbu sebebiyle ḳaşâb çengeline aşılı olan etlere müşâbih oldular. Ya'nî o Mefhâr-i 'âlem a'dâ-i dîn ile herbir muḥârebe maḥallerinde cihâd etmekte sa'y ve

gayreti elden bırakmazdı ve aşhâb-ı kirâmı dahî süngülerin darbı sebebiyle mürde⁴⁶¹ olan küffârı gûyâ kaşâbın bıçakla kesip çengele aştığı et pâresi gibi mızrâklara ta'lik eder idi demek olur.

وَدُّوا الْفِرَارَ فَكَادُوا يَغِطُّونَ بِهِ أَشْلَاءَ شَالَتْ مَعَ الْعِقْبَانِ وَالرَّحِمَ -120

[وَدُّوا]: 'den muhabbet yâhûd temennî ma'nâsındır ve cem' zamîri küffâra râci'dir. [الْفِرَارَ]: Naşb ile (وَدُّوا)'nün mef'ûlûdür. [فَكَادُوا]'de (فَا) 'atf-ı tefsîr içindir, (كَادَ) ef'âl-i muhârebeden karîb oldular ma'nâsındır. [يَغِطُّونَ]: Cümlesi naşbla (كَادَ)'nin haberidir, (يَغِطُّونَ) (يَغِطُّونَ) (يَغِطُّونَ) gibi, gıbta etmek derler, ism-i gıbta gayr için hâşıl olan ni'metin mişlini temenni etmeye derler ve ba'zı kere gıbta ile onun lâzımı murâd olunur ki muhabbet ve sürûrdur lâkin bu makamda murâd evvelki ma'nâdır. [يَغِطُّونَ]: 'ye müte'allıktır, (يَغِطُّونَ) sebebiyyettir ve zamîri (الْفِرَارَ)'a râci'dir. [أَشْلَاءَ]: Naşbla (يَغِطُّونَ)'nin mef'ûlûdür, eşyâ gibi cem'i [137] (شَلُو) gelir, 'uzv ma'nâsına ya'nî bedeninin bir cüzü olan kol ve ayak bu mişillü şeye derler. [شَالَتْ]: murtefi' oldu demektir. [مَعَ الْعِقْبَانِ]: "Ayn"ın kesriyle (عِقَاب)'ın cem'idir, yırtıcı kuşlardan kara kuş denilen hayvana derler. [وَالرَّحِمَ]: Fethateyn ile (رَحْمَة)'nin cem'idir, lâşe üzerine konan kırtal dedikleri bir nev'i kuştur.

[Maşûl-i Beyit]

Küffâr-ı müşrikîn cihadda münhezim olarak o Mefhâr-i 'âlem ve Nebî-i Muhterem'in mücâhededesinden firârı temennî eylediler ve kemâl derece havflarından ve nefret-i cevflerinden nâşî keşke bizde kuşların kapıp kaçırdığı lâşe müşâbehesinde olaydıkta cihâd-ı Nebî'den tahliş-i girîbân⁴⁶² edeydik diyerek, kara kuşla me'an mürtefi' olan 'uzva gıbta etmeye karîb oldular.

تَمْضِي اللَّيَالِي وَلَا يَدْرُونَ عِدَّتَهَا مَا لَمْ تَكُنْ مِنْ لَيْلِي الْأَشْهُرِ الْحُرْمِ -121

[تَمْضِي]: Geçirirlerdi ma'nâsına. [اللَّيَالِي]: (تَمْضِي)'nin fâ'ilidir gece ve gündüzlerini demektir ki, leyâlî zikrinde küffâr ve müşrikînin evkâtlarındaki sû-i hâle îmâ vardır. [وَلَا يَدْرُونَ]'de (و) hâl içindir, (يَدْرُونَ), (الدَّرَايَة)'dendir (أَيَّ لَا يَعْلَمُونَ) ya'nî

⁴⁶¹ Mürde: Ölmüş.

⁴⁶² Girîbân: Yaka.

bilmezler demektir. [عِدَّتْهَا]: Naşbla (يَدْرُونَ)'nin mef'ûlûdür, (الْعِدَّة) “‘ayn”ın kesriyle ‘aded ma’nâsınadır ve zamîri (الْيَايِي)‘ye râci‘dir. [مَا لَمْ تَكُنْ]‘de (مَا) zarfiyyet ve maşdariyyedir, (تَكُنْ)‘de zamîr-i müenneş leyâlîye râci‘dir, o leyâlî devâm etmediği müddetçe demektir. [مِنْ لَيْلِي الْأَشْهُرِ]‘de (مِنْ) (لَمْ تَكُنْ) kelimesine müte‘allıktır, (الْأَشْهُرِ) şehrin cem‘idir. [الْحُرْمِ]: Cer ile (الْأَشْهُرِ)‘un sıfatıdır ve zammeteyn ile harâmın cem‘idir, eşhur-i harâmdan murâd dört aydır, bu aylarda Zî‘l-ka‘de ve Zî‘l-hicce ve Muharrem ve Recebdir. İşbu şuhûr-i erba‘ada gazavât-ı Nebî ‘aleyhisselâm vâkı‘ olmamıştır.

[Maḥşûl-i Beyit]

Küffâr, kıtâlin şiddetinden ve Nebî ‘aleyhisselâmdan kemâl-i havf ve dehşetlerinden nâşî mürûr eden gece ve gündüzlerin ‘adedini bilmezler ve eşhur-i harâm olan şuhûr-i erba‘anın vurûduna intizâr eylerler idi. Ya’nî Faḥr-i ‘âlem şallallâhu ‘aleyhi ve sellem Efendimiz’in ‘ibâdetle meşgûl olmak için mücâhededen fâriğ oldukları dört ây zarfında küffâr-ı müşrikîn dahî hânelerinde istirahat ederler idi ve şuhûr-i sâ‘irede mücâhedenin şiddet ve dehşetinden ve kendilerine ârız olan [138] âlâm u gumûmdan eyyâm u leyâlînin ‘aded ü ḥesâbını gâ’ib ederler ve vâkt ü zamanları naşıl mürûr eylediğini bilmezler idi.

كَأَنَّمَا الدِّينُ ضَيْفٌ حَلٌّ سَاحَتَهُمْ بِكُلِّ قَرْمٍ إِلَى لَحْمِ الْعِدَى قَرِمَ 122-

[كَأَنَّمَا الدِّينُ]‘de (كَأَنَّ) teşbîh içindir, (مَا) kâffe (الدِّينُ) ‘âdet ma’nâsınadır, dinden murâd İslâm’dır zîrâ (إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ) “Allah katında din kesinlikle İslam’dır.”⁴⁶³ ve bu maḥâmda dinden mecâzen şâhib-i dîn ve onun da‘î ve muḥhiri olan Hâzreti Peygamber şallallâhu Te‘âlâ ‘aleyhi ve sellem Hâzretleri murâd olunmak mümkündür. [حَلٌّ]: Müsâfir ma’nâsınadır, (الدِّينُ) müşebbeh ve (ضَيْفٌ) müşebbehün bihdir. [سَاحَتَهُمْ]: Cümlesi zayfın sıfatıdır, vech-i şebhi beyân içindir, (حَلٌّ) nâzil oldu ma’nâsınadır. [السَّاحَةِ]: Havliye ya’nî hânenin çevrendisine derler, cem‘ zamîri küffâra râci‘dir. [بِكُلِّ قَرْمٍ]: (حَلٌّ)‘nin fâ‘ilinden hâldir (أَيُّ مُلْتَبَسًا وَمَصْحُوبًا) ya’nî mültebis ve aşhâbıyla muşâhib olduğu hâlde demektir. (قَرِمَ), “kâf”ın fethi ve “râ”nın sükûnuyla

⁴⁶³ Âl-i İmrân 3/19.

seyyid ma'nâsınadır ki (بِكُلِّ قَرْمٍ) 'dan murâd şâhâbe-i Rasûlüllâh 'aleyhisselâmdır. [إِلَى لَحْمِ الْعِدَى (قَرْمٍ)]: mu'ahhara müte'allıktır, 'adüvden murâd küffârdır, (قَرْمٍ) cer ile (ضَيْفٍ) için şıfat ba'de şıfattır yâhûd (بِكُلِّ قَرْمٍ) 'ın şıfatıdır, bu lafzen ve ma'nen ziyâde yakındır. [قَرْمٍ]: "Kâf"ın fethi ve "râ"nın kesriyle lahme şiddetle iştiâ ma'nâsınadır.

[Maḥşûl-i Beyit]

Dîn-i İslâm yâhûd dînin şâhibi Nebî-i zî-şân mültebis ve aşâb-ı kirâmıyla muşâhib olduğu hâlde o küffârın hâneleri havlîsine mişli's-sultân ziyâfet için nüzûl eder ve düşmanların lahmlerine iştiâ eylerler idi. Ya'nî pâdişâhın ziyâfet için 'askeriyle bir dâra nüzûl ettiği mişilli, şâhib-i dîn olan sultân-ı Risâlet daḥî mültebisen ve maşhûben ke-ennehû ziyâfet maḥalline gider gibi küffâr-ı müşrikînin hâneleri civârına müstevli olarak izâle-i vücûd-i eşkıyâ ve taḥrîb-i bilâd-ı a'dâya iştiâ eder ve a'dâd-ı dîni daḡlar gibi olsa yine galebe eyler idi demek olur. [139]

يَجْرُ بِحَرْ خَمِيسٍ فَوْقَ سَابِحَةٍ يَرْمِي بِمَوْجٍ مِنَ الْأَبْطَالِ مُلْتَطِمٍ -123

[يَجْرُ]: Cümlesi mübtede-i maḥzûfun haberidir (أَيُّ هُوَ يَجْرُ), zamîri müstetir dîne râci'dir, o şâhib-i dîn cereyân eder demektir, onunla murâd Rasûlüllâh şallallâhu 'aleyhi ve sellemdir ve mâzîden muzâri'a 'udûlu şûret-i bed'iyyeyi istihzâr içindir yâhûd Nebî 'aleyhisselâmın zâtına nazarla cerri te'ehhur içindir. [بَحْرٍ]: Naşbla (يَجْرُ) 'nün mef'ûlüdür, bahrin izâfeti hamîsedir. [خَمِيسٍ]: "Hâ"yı⁴⁶⁴ mühmele ile seçi' 'askere derler, ceşş-i muḥâribi heybet ve ehlâkde ve belâ-i infikâk-i talğa gibi birbiri üzerine gelmekte bahre teşbîh etmiştir. 'Askerin cerrinden murâd muḥârabâtda onların muḡatelâta zihâb etmeleridir. [فَوْقَ]: (خَمِيسٍ) kelimesinin şıfatıdır ve [سَابِحَةٍ]: Şıfattır mevşûfu maḥzûftur (أَيُّ خَمِيسٍ كَائِنٍ فَوْقَ حَيْلٍ سَابِحَةٍ). [سَابِحَةٍ]: Sebḥ ve sebûhdan feres-i ḡasen, ya'nî ḡuzel at demektir. Öyle feres-i ḡasen ki râkibe te'ib ve meşakḡat vermeksizin altında cereyân eder, sefinenin bahrde cereyân ettiği gibi. [يَرْمِي]: Cümlesi [مَوْجٍ]: 'e şıfattır ve zamîri ona râci'dir, yâhûd bahre râci'dir, atar demektir. [مَوْجٍ]: Denizin dalḡasına derler bu maḡâmda mevc ile murâd siḡâm ve rimâḡ ya'nî oḡlar ve mızraklardır ki bunda isti'âre-i muşarraḡa vardır. Siḡâm ve rimâḡ ehlâk ve cereyânda

⁴⁶⁴ حا şeklinde yazıldığı görülmektedir.

ve yekdiğeri üzerine imtidâd ve heyecânda emvâc-ı bahra teşbîh tarîkiyle ya'nî mevc-i sihâm ve rimâh için isti'âre olunmuştur. (مَوْج) zikr olunduğu vakit sihâm ve rimâh murâd olunur. İmdi (يَرْمِي) şu isti'âre için kârînedir. [مِنَ الْبُطَالِ]: Tecrîd yâhûd mevcde kinâye ile isti'âredir, (الْبُطَالِ) zarf-ı müsteķar onun üzerine mevc için şıfattır. (أَي مَوْجٌ) yâhûd mu'ahhar olan (مُتَّطِمٌ) kavli-çün beyândır betâlenin cem'idir. Şecî'i'l-kavî ma'nâsınadır. [مُتَّطِمٌ]: Cer ile (مَوْج) kelimesine şıfattır ve ism-i fâ'il şîğası üzerinedir şiddet-i heyecândan birbirine çarpıp vuruşucu ma'nâsına, bu makâmda (الْبُطَالِ)'dan murâd muşâdeme-i ebâtâl, ya'nî şuce'ânın muşâdeme ve eslihalının birbirine zor ile çatmasıdır.

[Maḥşûl-i Beyit]

Cünûd-i nebeviyyenin küffâr-ı [140] müşrikîn üzerlerine oklar ve mızraklar atarak kemâl-i şecâ'atle muhâcimleri birbirini te'âkub eden deniz dalgası mişâlidir. Ya'nî emvâc-ı ebhâr yekdiğerini ta'ķib ederek geldiği gibi Hâzreti Peygamber şallallâhu 'aleyhi ve sellem Efendimiz'in deryâya müşâbih olan şecî' ve bahadır 'askeri daḥî atlara râkib oldukları vakit, sihâm ve rimâh atarak küffâr üzerine muhâcime ve a'dâdan firâr ve ictinâb etmeksizin şiddet-i heyecândan eslihalı yekdigere muşâdeme eder idi.

مِنْ كُلِّ مُتَّطِبٍ لِلَّهِ مُحْتَسِبٍ يَسْطُو بِمُسْتَأْصِلٍ لِلْكَفْرِ مُصْطَلِمٍ 124-

[مِنْ كُلِّ مُتَّطِبٍ]: (الْبُطَالِ)'den bedeldir, (مُتَّطِبٍ) intidâbdan ism-i fâ'il teşvîķ ve terġib ile bir şeye vukû' bulan da'vete icâbet edici ma'nâsınadır. [لِلَّهِ]: Kavlinde ḥazf-i muzâf vardır. [مُحْتَسِبٍ]: Cer ile (مُتَّطِبٍ)'in şıfatıdır ve (الْإِحْتِسَابِ)'dan ism-i fâ'il şîğasıdır, rızâ-yı Allâh için ḥulûşa muķârın olan 'amel ma'nâsına. [يَسْطُو]: Şıfat ba'de şıfattır yâhûd hâldir ve zamîri (كُلِّ مُتَّطِبٍ) 'ibâresine râci'dir, a'dâ üzerine ḥamle ve ğalebe ma'nâsına. [بِمُسْتَأْصِلٍ]'de (بِ) muşâḥâbet yâhûd isti'âne içindir ve (يَسْطُو)'ye müte'allıktır. (مُسْتَأْصِلٍ) ism-i fâ'il şîğası üzerine bir şeyi aşlından çıkârmak ve eşerini bırakmayarak hedm eylemek ya'nî bir şeyi kökünden koparmak ma'nâsınadır. [لِلْكَفْرِ]: (أَيِّ لَأَهْلِ الْكَفْرِ) ya'nî ehl-i küfr (مُسْتَأْصِلٍ)'e müte'allıktır ve bûnda mecâz-ı ḥazf vardır

için, yâhûd ehl-i küfrü katı‘dan kinâye kale‘a‘l-küfra demektir. (الْكُفْرُ) “kâf”ın zammiyle îmânın zıddıdır. Ya‘nî Hâk Subhânehu ve Te‘âlâ Hazretleri’nin vahdâniyyet ve şîfât-ı sâ‘iresini ve Peyğamber-i zî-şânın nübüvvetini ve dîne müte‘allık ‘ağâ’idi inkâr etmek ve sebb ü ta‘n eylemek ve ihsân-ı ‘inâyete mu‘âbil teşekkür etmeyip fi‘len veyâ kavlen münker bulunmak ma‘nâlarıdır. [مُصْطَلِمٌ]: Cer ile (مُسْتَأْصِلٌ) kelimesinin şîfatı ve onun için te‘kiddir bu da diğerleri gibi ism-i fâ‘ildir. Helâk edici ma‘nâsına işbu beyitte (اِنْتَدَبَ اللَّهُ لِمَنْ خَرَجَ فِي سَبِيلِهِ)⁴⁶⁵ hadîs-i şerîfine îmâ vardır ki ma‘nâ-yı hadîs-i şerîf (مَنْ خَرَجَ وَقَصَدَ إِلَى الْجِهَادِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ طَلَبًا لِمَرْضَاةِ اللَّهِ تَعَالَى كَانَ اللَّهُ ضَامِنًا وَكَفِيلًا لِمَغْفِرَةِ) i şerîf [141] إِلَى إِيفَاءِ مُقَابَلَةِ جِهَادِهِ بِالْمُتَوْبَاتِ أَوْ أُوجِبَ اللَّهُ أَنْ يُنْجِزَ لَهُ مَا وَعَدَهُ مِنْ ذَلِكَ الْعَبْدِ أَوْ سَارَعَ اللَّهُ [141] ya‘nî “Şol kimse ki mücerred rızâ-yi Allâh için cihâda hürûc ve kaşd eyledi, bu kulunu mağfiret için Cenâb-ı Mevlâ zâmin ve kefil oldu, yâhûd o kimse ki mu‘âbele-i cihâdı ecr-i cezîl ile ifâya sur‘at etti, onun için cennetten ve hûri ve gılmandan mev‘ûd olan ni‘am-i ilâhîyyenin incâzını Cenâb-ı Hâk kendine vâcib eyledi” demektir.

[Maḥşûl-i Beyit]

Hulûşa mu‘ârin olarak maḥzâ rızâ-yi Allâh için da‘vet-i ilâhîyyeye icâbet ve inkıyâd eden şuce‘ân-ı İslâmiyyeye, âlet-i muste‘şile maḥâmında olan seyf-i şârim ile küffâra hamle ederekten ağacı kökünden çıkârır gibi ehl-i küfr ve ‘inâdı muhlık oldukları hâlde galebe hâşıldır.

حَتَّى غَدَتْ مِلَّةُ الْإِسْلَامِ وَهِيَ بِهِمْ مِنْ بَعْدِ غُرْبَتِهَا مَوْصُولَةٌ الرَّجْمِ -125

[يَجُرُّ]: Kelimesi ya (يَجُرُّ) için yâhûd (يَسْطُو) için gâyetdir ve evvelkisi ya‘nî (يَجُرُّ)

ile tahşîş bilâ muḥaşşîş kabîlindendir. [غَدَتْ]: Şârat ma‘nâsındır ki oldu demektir. [مِلَّةٌ (أَيُّ مِلَّةِ الْإِسْلَامِ)]. Ref‘le (غَدَتْ)’in ismidir, milletin İslâm’a izâfeti beyâniyyedir (مِلَّةُ الْإِسْلَامِ).

Ma‘lûm ola ki dîn ve şerî‘at ve millet ve nâmus zâtında müttehid, i‘tibâran müteğâyirdir. Nebî ‘aleyhişşalâtu vesselâm dan tarîk-i maḥsûs sâbit olduğu vakitte o tarîka inkıyâd vâki‘ olduğu için din tesmiye olundu ve o tarîk-i ‘âlîye gelenler Fahr-i ‘âlem şallallâhu Te‘âlâ ‘aleyhi ve sellem zîlâl-i nîl-i kemâline şuşamış oldukları

⁴⁶⁵ el-Harpûtî, Kaşîdetü’l-bürde me‘a şerhihâ ‘Aşîdetü’ş-şühde, 263.

hâlde geldikleri-çün şer‘ ve şerî‘at tesmiye kılındı ve ketb ve imlâ ya‘nî nâme-i Rasûl-i Kibriyâ‘ya mu‘âva‘at, yâhûd nâs o tarîk-i ‘âlî üzerine ictimâ‘ ile kabûle musâra‘at eyledikleri-çün millet tesmiye edildi. (مِلَّةً), (الْإِمْلَالُ)’den ya‘nî (الْإِمْلَاءُ)’den yâhûd (أَمَلٌ)’den⁴⁶⁶ ictimâ‘ ma‘nâsınadır ve aḥkâm-ı şerî‘at Namûs-i Ekber ismiyle benâm olan melek getirdiği hayşîyyetten nâmûs tesmiye olundu. [وَهِيَ بِهِمْ]’de⁴⁶⁷ (و) hâliyye içindir o da mübtedâdır, (بِهِمْ) zarf-ı müstekar mübtedânın haberidir, (هِيَ) zamîri millete râci‘dir (وَالْحَالُ أَنَّهَا مَنْصُورَةٌ بِهِمْ) demektir. [مِنْ بَعْدِ غُرْبَتِهَا]: Mâ ba‘dine [142] müte‘allık ve zamîr-i müenneş (مِلَّةُ الْإِسْلَامِ)’a râci‘dir. [مَوْصُولَةُ الرَّحْمِ]: Naşb ile (غَدَتْ)’in haberidir, mevşûle şıladan ulaşmak ve rahmi qarâbet ma‘nâsınadır ki şıla-i rahim eḳarîbe ziyâretleriyle ri‘âyetten ve ḥaṭırlarını bi‘l-istifsâr kendi üzerlerine vâcib olan nafaḳalarını i‘tâ eylemekten ‘ibârettir. Luḡatta hışım akrabâsını ziyâret için bir âdem, bulunduğu diyâr-ı ğurbetten vâṭana gitmeye derler. Ḥadîs-i şerîfde dahî (صَلُّوا أَرْحَامَكُمْ) bulunduğ vârid olmuştur.⁴⁶⁸

[Maḥşûl-i Beyit]

Dîn-i İslâm ibtidâ ğarîb idi, sonra ashâb-ı kirâmın şavleti ve ‘askerinin keşret ve şecâ‘atinden nâşî o mertebe ğalebe hâşıl eylediler ki mansûr ve muzâffer oldukları sebeble millet-i İslâm ke-ennehû şıla-i rahim ile akrabâ ve ta‘alluḳâtına kavuşan kimseler gibi ilâ yevmi‘l-kıyâm ğarâbetten tahlîş-ı giribân ederek şeref-i zatiyyesi müstebân oldu demektir. Bu beyitte (إِنَّ الدِّينَ بَدَأَ غَرِيبًا وَسَيَعُودُ غَرِيبًا كَمَا بَدَأَ فَطُوبَى لِلْغُرَبَاءِ)⁴⁶⁹ ḥadîs-i şerîfine îmâ vardır.

Meşnevî-i Şerîf’in cild-i hâmisinde işbu ḥadîs-i şerîf bir vech-i âtî şerḥ olunmuştur. Taḥkîḳan İslâm ğarîben zâhir oldu ve ‘an ğarîb ‘avdet eyler, zâhir olduğu gibi, ya‘nî dîn-i İslâm’ın zamân-ı evvelde zuhûri ğarîb gibi idi kimse raġbet ve muḥabbet etmezdi illâ nadir ve kıyâmete qarîb yine ke‘l-evveli kimse ona raġbet

⁴⁶⁶ Kelimelerin irab edildiği kısımda “*imlâ’i*”den şeklindedir, kelime tekar edilmiş görülmektedir fakat el-Harpûtî nüshasında *أَمَلٌ* olarak geçmektedir. el-Harpûtî, *Ḳaşîdetü’l-bürde me‘a şerḥihâ ‘Aşîdetü’ş-şühde*, 263.

⁴⁶⁷ Elimizdeki mevcut nüshada vâv harfinin yazılmadığı görülmektedir.

⁴⁶⁸ el-Harpûtî, *Ḳaşîdetü’l-bürde me‘a şerḥihâ ‘Aşîdetü’ş-şühde*, 263.

⁴⁶⁹ *Ḳaşîdetü’l-bürde me‘a şerḥihâ ‘Aşîdetü’ş-şühde*, 263. *Din garip olarak başladı, yakında yine garip başladığı gibi garip olacaktır. Ne mutlu o gariplere.*

İnَّ أَهْلَ الدِّينِ فِي الزَّمَانِ الْأَوَّلِ كَانُوا غُرَبَاءَ يَرَاهُمْ النَّاسُ وَلَا يُحَالِطُونَهُمْ وَكَانَ () ya'nî illâ kâlîl etmeye
(تَعِيشُهُمْ بَيْنَ أَقَارِبِهِمْ كَتَعِيشَ الْغُرَبَاءِ فَسَيَكُونُ كَذَلِكَ فِي آخِرِ الزَّمَانِ) tûbâ maşdardır tâbe
yeṭîbudan, buşrâ ve rac'â gibi ya'nî tayyib ve sa'âdet gurabâ içindir demek olur.⁴⁷⁰

Hâzreti Peygamber şallallâhu 'aleyhi ve sellem Hâzretleri'nin İslâm dünyâda garîbdir buyurmaları, mucerred ehl-i İslâm olan aşhâb-ı dilden ehli dünyâ ve aşhâb-ı nefis ü hevâ nefret ve i'râz eyleyip o ehl-i dil bunlar beyânında garîb kaldığından ötürüdür.

مَكْفُؤَةٌ أَبَدًا مِنْهُمْ بِخَيْرِ أَبٍ وَخَيْرِ بَعْلِ فَلَمْ تَيْتَمْ وَلَمْ تَيْتَمْ 126-

[مَكْفُؤَةٌ]: İsm-i mef'ûldür, (كَيْفَلُ) (يَكْفُلُ)'den zâmine ma'nâsına, kefil zâmin ve hâfız ma'nâsınadır ki ma'nâ mekfûleten ve mahfûzaten ve meşûneten demektir. [أَبَدًا]:
[143] Dehr ve zamân-ı tavîl ve dâ'im ma'nâlarıdır. [مِنْهُمْ]: 'ibâresine müte'allık ve zamîr küffâr içindir. (أَيُّ مَنْ شُرُورِهِمْ وَأَضْرَارِهِمْ وَأَفْسَادِهِمْ) ya'nî küffârın şerlerinden ve izrâr ve ifsâdından demektir. [بِخَيْرِ أَبٍ]: Kezâlik (مَكْفُؤَةٌ) 'ibâresine müte'allıktır. (أَبٍ) ile murâd mecâz yâhûd isti'âre-i muşarraha tarîkiyle Rasûlüllâh şallallâhu 'aleyhi ve sellem ve şahâbe-i kirâm ve 'ulemâ-yı a'lâmdır. [وَبِخَيْرِ بَعْلٍ]: خَيْرٍ ()
(أَبٍ) üzerine 'atıfıdır, (بَعْلٍ) zevc ma'nâsınadır, (خَيْرِ بَعْلٍ) ile murâd kezâlik Nebî 'aleyhisselâm ve şahâbe-i kirâm ve vâriş-i Nebî-i zî-şân olan 'ulemâ-i a'lâmdır. [فَلَمْ تَيْتَمْ]
'de (فَا) tefrî'iyye (تَيْتَمْ), (يَيْتَمْ)'den 'alime ya'lemu gibi, babası ve anası fevt olduğu vakitte yalnız kâlân şabîye derler. Yetîmin aşıl ma'nâsı infirâddır ve lugatta mişli olmayan büyük kıymetli inciye dahî yetîm derler. [وَلَمْ تَيْتَمْ]: (لَمْ تَيْتَمْ) üzerine 'atıfıdır ve o da (خَيْرِ بَعْلٍ) kavline nazîrdır, (تَيْتَمْ) zevci vefât eden dul hâtuna derler.

[Maşûl-i Beyit]

Cenâb-ı Fahr-i Risâlet şallallâhu 'aleyhi ve sellem Efendimiz Hâzretleriyle aşhâb-ı güzîn ve vâriş-i Peygamber-i zî-şân olan 'ulemâ-i dîn öyle hayırlı eb ve ba'ldir ki, millet-i İslâm ibn-i kirâm ve bint-i selâṭîn-i 'izâm gibi onların idâreleri tahtında

⁴⁷⁰ Bestâmi Bilge, *İsmâil Rusûhî-yi Ankaravî Şerhi mesnevi (Mecmûatü'l-Letâyif Ve Matmûratü'l-Maârif) (5. Cilt) (İnceleme-Metin-Sözlük)*, (Niğde: Ömer Halisdemir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022), 435.

küffârın eşrâr u ifsâd u izrârlarından ebeden maşûn ve maḥfûz olarak o âbâ ve ezvâc-ı kibâr sebebiyle yetimlik görmedi ve dul kalmadı. Ya'nî valideynin taht-ı muḥâfazasında evlâd-ı veledde yetim ve zevcinin zirr-i idâresinde bulunan ḥâtuna dul denmek mecâz olmadığı mişillü âbâ ve ezvâcın eşref ve ḥayırlısı olan Faḥr-i 'âlem ve şaḥâbe-i güzîn ve 'ulemâ-i dîn sebebiyle evlâd ve zevce meşâbesinde bulunan millet-i İslâm dahî yetim ve dul kalmak gibi aḥvâl-i garîbeden ebeden maşûn ve maḥfûz oldu demektir.

مَاذَا رَأَوْا مِنْهُمْ فِي كُلِّ مُصْطَدَمٍ -127⁴⁷¹ هُمُ الْجِبَالُ فَسَلَ عَنْهُمْ مُصَادِمُهُمْ

[هُمُ]: Mübtedâ ebtal-i sâbıkaya ya'nî مِیْشَرَا'ndaki (يَرْمِي بِمَوْجٍ مِنَ الْأَبْطَالِ مُلْتَطِمٍ) 'e râci'dir. [الْجِبَالُ]: Ref'le mübtedânın ḥaberidir ve "elif" ve "lâm" ḥaşrı ifâde eder. (الْجِبَالُ), cebelin cem'idir, vech-i teşbîh aşḥâb-ı kirâmın temekkün ü şebât ve 'adem-i firârları ve şiddet-i mehâbet ü metânetleridir. (هُمُ الْجِبَالُ) demek o [144] aşḥâb-ı kirâmın ebtâli, şebât ve metânette dağlar gibidir demektir. [فَسَلَ]'de (فَا) sebebiyyet yâḥûd tefrî'iyedir. (فَسَلَ), (سَأَلَ) 'den emirdir, sen su'âl eyle demektir. [عَنْهُمْ]: (سَلَ) için zarftır ve zamîri küffâr içindir. [مُصَادِمُهُمْ]: Naşb ile (سَلَ) için mef'ûl-i bihdır ve zamîri (الْأَبْطَالُ) içindir. (مُصَادِمُهُمْ), "mîm"ın zammiyle (صَادَمَ) 'den maşdardır, kıtâl için iki 'askerin mûlaḳâtına ve ḥîle ile birbirine çatmalarına derler ve ba'zılar (مُصَادَمَ) "mîm"ın fetḥiyle ism-i mekândır demişler ḥarb maḥalli ma'nâsına. [مَاذَا رَأَوْا]: (مُصَادِمُهُمْ) 'den bedeldir (أَيَّ شَيْءٍ رَأَوْا) ya'nî küffârdan su'âl eyle demektir. [رَأَوْا]'de cem' zamîri küffâra râci'dir, (الرَّوْيَةُ) 'nin mef'ûlü maḥzûftur, (أَيَّ رَأَوْهُ) yâḥûd (مَاذَا رَأَوْا) 'de 'âmil mu'aḥḥardır, kelâmda istifhâm şadâreti iktizâ için teḳaddüm etmiştir. [مِنْهُمْ]: (رَأَوْا) 'e

⁴⁷¹ (فَمَا تَفَرَّقَ بَيْنَ الْبَهْمِ وَالْبَهْمِ) beyitinden (هُمُ الْجِبَالُ فَسَلَ عَنْهُمْ مُصَادِمُهُمْ) kimse bir cilde yâḥûd evinin kapısı veya hâzîne veya bağçasının kapısı üzerine ketb eylese kitâbet orada dâ'im olduğça bi'izni'l-lâhi Te'âlâ ol mekâna sâriḳ ve çekirge ve duman ve âfât-ı sâ'ire giremez ('Abdü's-selâm). Bkn. Yalvaçlı, el-Mecmû'atü'l-kübrâ mine'l-kaşâ'idi'l-fuḥrâ (Hacı Mahmud Efendi, 3692), 15.

müte‘allıktır, zamîri ebṭâl içindir ânlarla murâd aşhâb-ı kirâmdır. [فِي كُلِّ مُصْطَدَمَ]:
(رَأَوْا)’ye müte‘allıktır, (مُصْطَدَمَ) ism-i mekândır maḥall-i ḥarb ma‘nâsına.

[Maḥşûl-i Beyit]

Tahkîkan şaḥâbe-i güzîn riḍvânu’l-lâhi te‘âlâ ‘aleyhim ecma‘în ḥazarâtının temekkün ü şebât ve şiddet ü mehâbetleri sebebiyle ‘asker-i İslâmiyye cibâle müşâbih idiler, her bir maḥall-i ḥarbde şuce‘ân-ı İslâmiyye ile vâkı‘ olan muḥâcime ve muḍârabe ve muşâdemede ne felâketler gördüklerini ve ne mertebe eḥâfaya dûçâr olduklarını o küffâr-ı müşrikînden su’âl eyle demek olur.

وَسَلَّ حُنَيْنًا وَسَلَّ بَدْرًا وَسَلَّ أَحَدًا فَصُولَ حَتَفٍ لَهُمْ أَذْهَى مِنَ الْوَحْمِ -128

[وَسَلَّ]’de (و) ‘âṭife, (سَلَّ) ânifen sebkat ettiği gibi emirdir. [حُنَيْنًا]: Naşbla (سَلَّ) için mef‘ûl-i bihdir. (أَيُّ أَهْلِ حُنَيْنٍ) Huneyn, “ḥâ”nın zammi ve “nûn”un fethiyle Mekke-i Mükerreme ve Tâif beyninde bir vâdîdir ki iki fırka beyninde orada muḥârebe-i ‘azîme vâkı‘ olmuştur. Şöyle ki Faḥr-i ‘âlem şallallâhu aleyhi ve sellem Ḥazretleri Mekke-i Mükerreme’yi feth buyurduktan sonra on beş gece orada ikâmet eylediler. Hevâzin kabîlesinin emîri Mâlik bin ‘avf (ö. 20/641) ve gayrilerin Rasûlüllâh ‘aleyhisselâm ile ḥarb etmeyi kâsd ettikleri sem‘-i Rasûl’e vâsıl olduğda Huneyn’e ḥurûcla [145] nâsa emir buyurdu. Müslimînden bir racûl ‘asâkir-i İslâmiyyeye nazar ederek onların keşreti cihetiyle bugün elbette galebe ederiz gibi ‘uch u gurûra müte‘allık söz söyledi. ‘Asâkir-i İslâmiyye keşretine maḡrûr ve (إِنَّ اللَّهَ هُوَ النَّاصِرُ) kavli ḥâtırlarından dūr⁴⁷² olduğu için, küffâr müslimîn üzerine bilâ ihbâr ḥamle etmeleriyle ‘asâkir-i İslâmiyye müteferriḳ olup Rasûlüllâh şallallâhu ‘aleyhi ve sellem Efendimiz münferid kaldığı gibi kâle (يَا رَبِّ آتِنِي مَا وَعَدْتَنِي مِنَ النَّصْرَةِ) ya’nî “Ey benim rabbim nuşret-i ilâhîyyenden banâ va‘ad buyurduğunu iḥsân it” diyerek du‘â eyledi ve ‘Abbâs raḍiyallâhu ‘anh’a (ادْعُ النَّاسَ بِالنَّدَاءِ) ya’nî, “Nâsı nidâ ile da‘vet eyle” buyurdu. Ḥazreti ‘Abbas daḥî şavt-ı belîğ ile enşâr ve gayrilere nidâ etmesiyle cem‘ oldular ve iki fırka iltîka eylediler. Cenâb-ı Hâk celle şânuhû Ḥazretleri nuşretini ve onların üzerlerine melâ’ike-i kirâmını inzâl ettikten sonra Ḥazreti Rasûl-i Ekrem ve Nebî-i muḥterem küffâra nazar-ı birle turâbdan bir kabza aḥz buyurup üzerlerine saçtı. Ke-ennehû turâb

⁴⁷² Dûr: Uzak.

hayvanın ağzına bağlanan torba gibi küffârın gözlerine duhûl ederek münhezim ve a'cibetkîm kâfîrler oldular. (فَلَمْ تَغْنِ عَنْكُمْ⁴⁷³ لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ فِي مَوَاطِنَ كَثِيرَةٍ وَيَوْمَ حُنَيْنٍ إِذْ) شَيْئًا وَضَاقَتْ عَلَيْكُمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ ثُمَّ وَلَّيْتُمُ مُدْبِرِينَ ثُمَّ أَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَى رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ Allah birçok yerde, bu arada Huneyn Savaşı'nda gerçekten size yardım etmiştir. O gün sayıca çokluğunuza güvenmiştiniz, fakat bunun size hiçbir yararı olmamıştı; o yer geniş olmasına rağmen size dar gelmiş, nihayet geriye çekilmeye başlamıştınız. Bunun üzerine Allah, peygamberinin ve müminlerin üzerine kendi katından bir güven duygusu indirdi ...⁴⁷⁴ âyet-i celîlesi bunun için inzâl buyuruldu.⁴⁷⁵

İsmâ'îl Hakkı Hazretleri bu âyet-i kerîmeyi bir vech-i âtî tefsîr buyururlar. (لَقَدْ) (فِي مَوَاطِنَ كَثِيرَةٍ) Ey mü'minler tahkîk Allâhu Te'âlâ size yâri ihsân eyledi. (نَصَرَكُمُ اللَّهُ) çok mevâkî 'i harb ve mu'ârake-i kârzârda⁴⁷⁶ ya'nî rûz-i Bedir ve harb-i benî Nadîr ve ceng-i benî Kurayza ve sulh-i Hudeybiye ve feth-i Mekke ve gayriler gibi (وَيَوْمَ حُنَيْنٍ) dahî rûz-i Huneyn mevâtininde. (إِذْ أَعْجَبَتْكُمُ) keşretiniz sizi 'ucba götürdüğü vakitte (فَلَمْ) pes keşretiniz sizden savlet-i düşmana müte'allık bir nesne def' etmedi. (وَضَاقَتْ عَلَيْكُمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ) ve vadi-i Huneyn'de olan zemin bu kadar vus'atle size teng⁴⁷⁷ oldu (ثُمَّ وَلَّيْتُمُ مُدْبِرِينَ) ondan sonra münhezim olduğunuz hâlde püşt ber düşmen eylediniz ve harbdan firâr kıldınız. Bu âyet-i kerîmede işâret vardır ki nuşret, 'asker-i bisyâr⁴⁷⁸ ile olmaz. (ثُمَّ أَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ) ondan sonra Allâhu Te'âlâ sebeb-i sükûn ve ârâm-ı⁴⁷⁹ kulûb olan rahmetini inzâl eyledi. [146] (عَلَى رَسُولِهِ) kendi Rasûli üzerine tâ tenhâ dâ'îye-i harb gösterdi ve keşret-i a'dâdan endîşe kalmadı. (وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ) ve

⁴⁷³ İð şeklinde yazılmıştır, olması gereken ð şeklinde yazılmasıdır. Ayetin tefsiri yapılırkende aynı şekilde yazıldığı görülmektedir.

⁴⁷⁴ et-Tevbe 9/25-26.

⁴⁷⁵ el-Harpûtî, Kaşîdetü'l-bürde me'a şerhihâ 'Aşîdetü's-şühde, 267-268.

⁴⁷⁶ Kârzâr: Savaş.

⁴⁷⁷ Teng: Dar.

⁴⁷⁸ Bisyâr: Çok, pek çok, birçok, niceleri.

⁴⁷⁹ Ârâm: Rahatlık, huzur.

*mü'minler üzerine tâ nidâ-yı 'Abbas rağiyallâhu Te'âlâ 'anhu ile Fahr-i 'âlemin yanına rucû' ettiler.*⁴⁸⁰

[وَسَلُّ بَدْرًا]: 'Âmil vezn için tekerrür etmiştir. (بَدْرًا) Mekke-i Mükerreme ile Medîne-i Münevvere beyninde bir mevzi'in ismidir ve onda dahî 'adüvvün keşreti ve şuca'an-ı İslâmiyye'nin kılletiyle berâber vâkı' olan muhârebede İslâmı Cenâb-ı Hâk mu'azzez ve manşûr eyledi. Bu gazve, gazevât-ı İslâmiyye'nin a'zamı idi, 'asâkir-i İslâmiyye Ramazân-ı şerîfde hürûc edip cümlesi üç yüz on beş racül ve müşrikûn bin nefere karîb idi. Şu bük'ada kıtâl-i 'azîm vâkı' oldu. Cenâb-ı Mevlâ, Rasûl-i zî-şân üzerine rahmetini inzâl ederek, cunûd-i melâ'ikîn ile bi't-te'yîd, müşrikîni katl ve münhezim eyledi ve bu gazvede vâkı' olan 'acâyibat u mu'cizâtı zikre bu maqâmın tehammülü olmadığından icmâlen beyân olundu.⁴⁸¹

[وَسَلُّ أَحَدًا]: Karîb yâhûd be'iyd üzerine 'atıfdir. (أَحَدًا) zammeteyn ile Medîne-i Münevvere'ye karîb bir mevzi'dir ki muhârebe mahallidir. Vaktâki yevm-i Bedir'de şanâdid-i Kureys'e belâ işâbetiyle onların cümlesi katl olundu. Rasûlüllâh şallallâhu 'aleyhi ve sellem ile harb etmek için bir mahalle ictimâ' ederek üç bin nefere bâliğ oldular ve bir cum'a günü haber gönderdiler. Fahr-i 'âlem şallallâhu 'aleyhi ve sellem Hazretleri hutbeye hürûc ile hâzır bulunmalarını nâsa emir eyledikten sonra أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي رَأَيْتُ فِي مَنَامِي بَقْرًا يَنْحَرُّ وَرَأَيْتُ كَأَنِّي فِي دِرْعٍ حَصِينَةٍ وَرَأَيْتُ كَأَنِّي أَنْفَصَمَ وَرَأَيْتُ كَأَنِّي مُرْدِفٌ كَبْشًا فَأَوَّلْتُ الْبَقَرَ بِنَفَرٍ مِنْ أَصْحَابِي يُقْتَلُونَ وَأَمَّا الدَّرْعُ الْحَصِينَةُ فَالْمَدِينَةُ وَأَوَّلْتُ أَنْفَصَامَ سَيْفِي بِشَيْءٍ (يُصِيبُنِي فِي نَفْسِي وَأَمَّا الْكَبْشُ فَكَبْشُ كَثِيبَةِ الْقَوْمِ أَقْتُلُهُ إِنْ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى)⁴⁸² buyurdu. “Ya nî “Ey nâs menâmda gördüm ki bir öküz kurbân olunur ve ben güya metîn ve müstahkem zırh içindeyim ve benim seyfim kırılmış ve ke'ennehû banâ bir koç sevğ olunmuştur. İmdi bakarin kurbânını benim ashâbımdan birini katl etmeleriyle ve metîn ve mustahkem zırhı Medîne-i Münevvere'de bulunmağlığım ile ve seyfimin kırılmâsını benim nefsim bir şey işâbet etmesiyle te'vîl ederim. Amma koç sevki düşmanlardan bir büyük 'adüvvün, 'adüvden maqşad Talha bin ebî Talha'dır ki ona kebşi ketîbe derler idi. İnşâ'a'llâh katline işârettir” diye hem rû'yâyı [147] ve hemde ta'bîrini beyân

⁴⁸⁰ Bursevi, Şerhü'l-Muhammediyye bi ferahi'r-rûh, 328-106.

⁴⁸¹ el-Harpûtî, Kaşîdetü'l-bürde me'a şerhihâ 'Aşîdetü's-şühde, 268.

⁴⁸² Tez konusu olan tercümede, Harpûtî şerhindeki metinden bazı farklılıklar mevcuttur. Bkn. el-Harpûtî, Kaşîdetü'l-bürde me'a şerhihâ 'Aşîdetü's-şühde, 268.

buyurdular. Ba‘dehû ashâb-ı kirâmla bi’l-muşâvere, her ne kadar Rasûl-i Ekrem Hazretleri Medîne’de iķâmeti re’y buyurmuşlar ise de ricâl-i müslimînden birisi a‘dâya hürûc edelim demesiyle Fahr-i ‘âlem şallallâhu ‘aleyhi ve sellem dahî hürûc buyurdu. Vaktâki küffâr ile muhârebeye ibtidâr olundu müşrikîn münhezem ve perîşan oldu, faķať nâs ğanâ’ime iltifât eyledikleri sırada küffâr tecma‘ ederek müslimîn üzerlerine ħamle etmesiyle bu ħiynde müslimîn için şehâdet vâķi‘ olduĝu gibi Rasûl-i zî-şân Hazretleri’ne dahî miĥnet işâbet eyledi. Bunda ĥükm-i ilâhî vardır tâ ki kazâ-i ilâhîye râzî ve belâya şâbir ve ni‘am-i ilâhîyyeye şâkir oldukları tebeyyün olsun. Bu ğazâda vâķi‘ olan muhârabât ve ‘acâyibât-ı keşîra ile nuşret-i ilâhîyye kütüb-i siyerde tafşîlen muharrer olduğundan bu maķâmda bu ķadarla iktifâ olunur.⁴⁸³

[فُصُولٌ حَتْفٌ]: Naşb ile (سَلَّ) için mef‘ûldür (عَنْ فُصُولٍ) demektir. (فُصُولٌ), faşlın cem‘idir bu da zamandan bir tâ’ifedir, (حَتْفٌ) helâk ma‘nâsınadır (أَيُّ أَزْمِنَةِ الْهَلَاكِ) ya‘nî helâk zamanlarından demektir. [لَهُمْ]: Zarf-ı müstekar (حَتْفٌ)’in şıfatıdır (أَيُّ) ya‘nî o küffâr için ĥâşıl olan. [أَدْحَى]: (فُصُولٌ) yâĥûd (حَتْفٌ)’nin şıfatıdır yâĥûd ĥâldir o da (الدَّاهِيَةِ)’den ism-i tafđildir, âfet-i ‘azîme ve nâzil olan belîh-i cismiyye ma‘nâsınadır. [مِنْ الْوَحْمِ]: (أَدْحَى)’ya mütê‘allıķtır ve fetĥateyn ve “ĥâ”-i mu‘ceme ile bir marâzdır ki ona vebâ derler.

[Maĥşûl-i Beyit]

Ĥuneyn ve Bedir ve Uĥud mevķi’lerinde olan ğazavâtta ashâb-ı ĝüzîn rıdvânü’l-lâhi Te‘âlâ ‘aleyhim ecme‘în ĥazarâtının ĥavf u dehşetinden ve şiddet u muĥâcimelerinden nâşi o a‘dâ-i dîn ve küffâr-ı müşrikînin dūĥâr oldukları marâzdan zamân-ı helâklerini, ya‘nî şü ğazavâtta ne belâlara giriftâr olduklarını onlardan sor demektir ki, aşıl murâd ğazavât-ı mebhûs-i ‘anhâda ashâb-ı kirâmın izĥâr eyledikleri şecâ‘at-i fevķa’l-‘âdeyi beyândır.

المُصْدِرِي الْبَيْضِ حُمْرًا بَعْدَ مَا وَرَدَتْ مِنْ الْعِدَى كُلِّ مُسَوِّدٍ مِنَ اللَّمَمِ -129

[المُصْدِرِي]: Ya medĥ üzerine menşûb (أَيُّ أَمْدَحِ الْمُصْدِرِي) yâĥûd onun üzerine mecrûr, beyit-i sâbıķtaki minhûm zamîrinden bedeldir. [المُصْدِرِي]: (مُصْدِرٍ)’in [148]

⁴⁸³ el-Harpûtî, Kaşîdetü’l-bürde me‘a şerĥihâ ‘Aşîdetü’ş-şühde, 268.

cem‘i ve (أَصْدَر)‘dan ism-i fâ‘ildir, şudûr edici ma‘nâsına [البَيْضِ]: (أَبْيَض)‘ın cem‘idir, onunla murâd seyf-i maşkûle ya‘nî parlak kılıçlardır. [حُمْرًا]: Naşbla (البَيْضِ)‘dan onun üzerine hâldir (أَيُّ مُلْتَحِطَةً تِلْكَ السُّيُوفُ الْمَصْقُولَةُ بِالدِّمَاءِ الْحُمْرِ) mültehiṭ bulaşıcı demektir ki murâd ma‘nâ suyûf-i maşkûlenin kırmızı kanlarla mülevveş olduğunu beyândır. (بَعْدَ) [بَعْدَ مَا وَرَدَتْ]‘de (بَعْدَ) ‘hâ”nın zammi ve “mîm”in sükûnuyla aḥmerin cem‘idir. (الْحُمْرِ) için zarftır, (مَا) maşdariyye, (وَرَدَتْ) deḥâlet ve ittişâl ma‘nâsınadır, zamîr suyûf içindir. [مِنْ الْعِدَى]: Mu‘aḥḥar olan (كُلُّ مُسَوِّدٍ) ‘ibâresinden zarf-ı müsteḥar hâldir. (الْعِدَى), ‘adüvler düşmanlar ma‘nâsınadır. [كُلُّ مُسَوِّدٍ]: Naşb ile veradet için mef‘ûl-i bihdir sevâd siyâhlık ma‘nâsınadır. [مِنْ اللَّمَمِ]: (مُسَوِّدٍ) için beyândır, (اللَّمَمِ) “lâm”ın kesriyle (لَمَّةً) kelimesinin cem‘idir ki murâd baştan biten ve omuza sarğıtılân saçlardır (مُسَوِّدٍ) ile ta‘bir maḳtûlîn olan küffâra işârettir.

[Maḥşûl-i Beyit]

Aşhâb-ı kirâm ve abtâl-ı ‘izâm silâh isti‘mâlinde o derece mâhir idiler ki muşaykıl ve mücellâ olan seyflerini küffârın omuzları üzerine şarkmış siyâh saçlarına ya‘nî başlarına şaldıkları vakitte boşa gitmeyüb, a‘dâ-i dînin başlarına dahîl oldukdan sonra kırmızı kanlarla boyanur ve küffâr derhâl katl ve i‘dâm olunurlar idi.

وَالْكَاتِبِينَ بِسُمْرِ الْخَطِّ مَا تَرَكَتْ أَقْلَامُهُمْ حَرْفَ جِسْمٍ غَيْرَ مُنْعَجِمٍ -130

[وَالْكَاتِبِينَ]‘de (و) ‘âtîfe, beyit-i sâbıktaki (المُصْدِرِي) üzerine ‘atıfdır, kâtib bir şey üzerine sâṭir ve nâkiş ma‘nâsınadır. [بِسْمْرِ الْخَطِّ]‘de (بَا) (الْكَاتِبِينَ) kelimesine müte‘allıktır. (سُمْرٍ), ḥumr gibi esmerin cem‘idir, sumr ile murâd (نِضَالُ الرِّمَاحِ) ya‘nî ok atıcı ve ok yarışçılarıdır. (الْخَطِّ) Baḥreyn‘de bir beldenin ismidir, o yerin süngülerine nisbet edip (رِمَاحٌ خَطِيَّةٌ) derler, (سُمْرٍ)‘un (الْخَطِّ)‘a izâfeti ednâ-yı mülâbese içindir. [مَا تَرَكَتْ]‘de (مَا) nâfiye, (تَرَكَتْ) cümlesi (الْكَاتِبِينَ)‘den hâldir. [أَقْلَامُهُمْ]: Ref‘le (تَرَكَتْ)‘in fâ‘ilidir, (أَقْلَامٌ) kâlemin cem‘idir. (أَقْلَامٌ) ile murâd mecâz ve isti‘âre-i kinâye tārîkiyle

ashâb-ı kirâmın süngü ve mızrâklarıdır. [حَرْفَ جِسْمٍ]:⁴⁸⁴ Menşûb (تَرَكْتُ)'in [149] mef'ûlûdür, (حَرْفَ) taraf yâhûd nâkatu'l-mehzûle ya'nî eraḳḳ ve za'îf deve ma'nâsınadır. (جِسْمٍ)'den murâd ḳatlı olunan a'dânın cisimleridir. [غَيْرَ مُنْعَجٍ]: Naşb ile (حَرْفَ جِسْمٍ)'den hâldir, ism-i fâ'il şîğası üzerine noktasız kelimeye derler ki mecâz ve isti'âre-i teb'îyye tarîḳiyle maṭ'ûn ya'nî *darb olunmuş* ma'nâsınadır, nitekim (طَعَنَهُ) derler ve bundan süngü ile darb etti demeyi murâd ederler. Bu beyitte kitâbet ve ḥaṭ ve ḳalem ve ḥarf ve mun'acim zikirleriyle tenâsüb-i îhâm vardır.

[Maḥşûl-i Beyit]

Medḥ ederim o ashâb-ı kirâmı ki ecsâm-ı a'dânın her cânibini zebûn-i ḥarf gibi rimâḥ-ı ḥaṭṭiyye denilen mızrâḳ uclarıyla öyle ketb ve naḳş edici oldular ki onların aḳlâma müşâbih bulunan süngülerinin cism-i küffârdan doḳunmadığı nokṭalanmadığı taraf ḳalmadı. Ya'nî Nâzım-ı fâhim raḥmetü'l-lâhi 'aleyh, ashâb-ı güzîn riḍvânü'l-lâhi Te'âlâ 'aleyhim ecme'in ḥazarâtını kâtibe ve süngülerini aḳlâma ve ecsâm-ı a'dâyı ḥurûfa ve süngü uçlarının doḳunmasıyla ḥâşıl ettiği yara eşerlerini nokṭaya teşbîh-i belîğ edip buyururlar ki ashâb-ı kirâm ḥazarâtı ellerinde ḳalem meşâbesinde ḥaṭ ismiyle musemmâ beldeye nisbet olunarak rimâḥ-ı ḥaṭṭiyye denilen süngü uçlarıyla ḥarfe müşâbih olan ecsâm-ı a'dâyı nokṭa mişâli darb ve naḳş ettiler ki ecsâm-ı küffârdan hiçbir cism, ḥarfi nokṭalanmamış ya'nî süngü yarasıyla cerîḥadâr olmamış bırakmadılar demek olur.

شَاكِي السَّلَاحِ لَهُمْ سِيْمًا تُمَيِّزُهُمْ وَالْوَرْدُ يَمْتَازُ بِالسِّيْمَا مِنَ السَّلَمِ 131

[شَاكِي السَّلَاحِ]: Ya (المُصْدِرِي) için şıfattır yâhûd ondan hâldir. (شَاكِي), (شَاكِي)'nin maktûbudur. *Tâmmu's-silâh* demektir ki o da (شَاكِي)'nin cem'idir, aşlı (شَاكِي) idi izâfetle “nûn”u ḥazf olunmuştur. (شَاكِي) Luğatta *âlât-ı ḥarb* ve *esliḥası muratṭeb* ve *keskîn* olana derler. (شَاكِي السَّلَاحِ) kavli, tafşîlden sonra icmâldir. [لَهُمْ]: Zarf-ı müsteḳar-ı muḳaddemin haberidir, onlar için vardır demektir. [سِيْمًا]: Mübtedâdır, cümlesi

⁴⁸⁴ Bu ibare kelimelerin irab edildiği bölümde حَرْفَ جِسْمٍ şeklinde yazılmıştır, fakat gerek beyitin içinde ve gerek açıklarken حَرْفَ جِسْمٍ şeklinin dikkate alındığı görülmektedir.

(المُصْدِرِي) için şıfat ba‘de şıfattır yâhûd ondan hâldir ve hakkı te’hîr [olanın]⁴⁸⁵ tekaddüm etmesi haşrı ifâde eder. (سِيمَا) ‘alâmet ma‘nâsınadır ki insanın ba‘zı ahvâli [150] onunla vechinde istidlâl olunur. [تَمَيُّزُهُمْ]: Cümlesi (سِيمَا) için şıfattır, (تَمَيُّزٌ) teferrağ ma‘nâsına ve müstetir olan zamîri (السَّيِّمَا)‘ya râci‘dir, (السَّيِّمَا) elif-i mağşûra ile müenneşdir ve zamîr-i mef‘ûl, ashâb-ı kirâma râci‘dir. [وَالْوَرْدُ]: Su‘âl-i muğadderin cevabıdır, ya‘nî ashâbı kirâm ve a‘dâyı müşrikînin küllîsi benî Âdem ve cins-i vâhiddir. Böyle cins-i vâhid olan iki şey nasıl tefrîk olunur gibi ke-ennehû bir su‘âl-i muğaddereye cevâb mağâmında (وَالْوَرْدُ) mışrâ‘ını îrâd buyururlar. [الْوَرْدُ]: Şecer-i ma‘lûmun meyvasına ya‘nî güle derler. [يَمْتَزُ]: Tefrîk ve temyîz olunur demektir. [السَّيِّمَا]: Fethateyn ile bir şecerdir ki gül ağacına müşâbihdir.

[Mağşûl-i Beyit]

Ashâb-ı kirâmın eslihası tamdır, muhârebeye karışdıkları vakitte gayrilerinden fark ve temyiz olunmak onlar için hâşıldır. Nitekim gül ağacı ‘alâmetiyle selem denilen ağaçdan ayrılıp temyîz olunduğu gibi, ya‘nî gül ve selem ağaçları şûret-i zâhirede yekdigere müşâbih isede gülün haddi zâtındaki râyiha-i tayyibesi selem denilen ağaçdan onu tefrîk ve temyiz edecek bir ‘alâmettir. Binâ‘en ‘aleyh ashâb-ı kirâm hâzarâtı dahî küffâr ile muhârebeye tutuştuklarında gül mişâli olan ‘alâmetleriyle seçilir ve fark olunurlar idi demek olur. Ashâb-ı kirâmın haklarında Kûr‘an‘da (سِيمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ مِنْ أَثَرِ السُّجُودِ) “... Secdenin tesiriyle yüzlerine simaları oturmuştur...”⁴⁸⁶ âyet-i kerîmesi vârid olmuştur. İmdi şahâbe-i güzîn hâzarâtı hadâyık-ı vücûd-i eşcârînin esmârı ve riyâzat-ı cunûd-i İslâmiyye’nin ezâhîridir. (حَدَائِفَ) hadîkanın cem‘idir bahçelere, (وَأَزَاهِرَ) şukûfeler ve çiçeklere derler.

487132- تَهْدِي إِلَيْكَ رِيَّاحُ النَّصْرِ نَشْرَهُمْ فَتَحَسَبُ الزَّهْرَ فِي الْأَكْمَامِ كُلِّ كَمِي

[تَهْدِي]: (أَهْدَى) (يَهْدِي)‘den vâsıl olur yâhûd hediye gönderir ma‘nâsınadır.

[إِلَيْكَ]: (تَهْدِي)‘ye müte‘allıktır ve küllü ehad için hitâbdır ve (تَهْدِي) cümlesi hâldir.

⁴⁸⁵ Burada cümle düşük olarak tercüme edilmiş görünmektedir, parantez içindeki ibare eklenmiştir.

⁴⁸⁶ el-Fetih 48/29.

⁴⁸⁷ İncelenen tercüme eserde bu beyitin sonundaki yâ harfi görünmemektedir. Fakat kaynak eserimiz olan Harpûtî şerhinde mevcuttur. el-Harpûtî, Kaşîdetü’l-bürde me‘a şerhihâ ‘Aşîdetü’s-şühde, 272.

[رِيَّاحُ النَّصْرِ]: Ref'le (تَهْدِي)nin fâ'ili ve rîhin cem'idir. [رِيَّاحُ النَّصْرِ]'den murâd nuşret ile te'yîdâtır (نَصْرْتُ بِالصَّبَا وَأَهْلَكَتُ عَادًا بِالدَّبُورِ)⁴⁸⁸ hadîs-i şerîfinde olduğu gibi [نَشْرُهُمْ]: Naşbla (تَهْدِي)nin mef'ûlüdür zamîr şahâbeye râci'dir. (نَشْرُ) hakîkatde râyiha-i tayyibe ma'nâsınadır, onunla murâd bu makâmda [151] şahâbe-i kirâmın ahbâr-ı tayyibe ve enbâ-i acîbeleridir ve bunda isti'âre ve mecâz vardır. [فَتَحَسَّبُ]'de (فَا) tefrî' içindir, (تَحَسَّبُ) hitâb şîğası üzerine zan edersin demektir. [الزُّهْرُ]: Naşbla (تَحَسَّبُ)'nün mef'ûlüdür ve bunda "elif" ve "lâm" istiğrâk içindir. (الزُّهْرُ)'in tafşîlen ta'rîf ve beyânı (كَالزُّهْرِ فِي تَرْفٍ وَالْبَدْرِ فِي شَرَفٍ)⁴⁸⁹ beyitinin tercümesinde mürûr etmiştir, (الزُّهْرُ) çiçeğe derler. [الْأَكْمَامُ]: (الزُّهْرُ)'den zarf-ı müsteķar hâldir yâhûd onun için şıfattır. (الْأَكْمَامُ), zamme ile (كَمْ) kelimesinin cem'idir, imdi eḥâdin eḥâda inkisâmı iktizâ eyledi, ya'nî çiçeklerden her bir çiçek ekmâmdan her birinde demektir. (الْأَكْمَامُ) henüz açılmamış çiçek tomurcuğuna derler. Murâd çiçeğin ğılâfı ya'nî kabı ve zarfıdır ve bundaki lâm muzâfun ileyhdn 'ivâzdır. [كُلُّ كَمِي]: Naşbla (تَحَسَّبُ) için mef'ûl-i şânîdir, (كَمِي), şecî'ler bahadırlar ma'nâsınadır.

[Maḥşûl-i Beyit]

Taḥkîķan aṣḥâb-ı kirâm cemî'-i cihâdda küffâr üzerine manşûr ve ğâlib oldular, hattâ riyâh-ı nuşret her bâr vâşıl olur ve hediye gönderirdi ve o nuşret-i riyh onların ahbâr-ı müeyyidesini taḥrîk ederdi. Bu hâlin zuhûrunda yâ'nî o şecî' ve bahadırları zırhlar içinde gördükde ğılâfındaki çiçekler zan edersin zîrâ ezḥâr zâtındaki râyiḥayı neşr eylediği gibi aṣḥâb-ı ğüzîn rıdvânu'l-lâhu Te'âlâ 'aleyhim ecme'in ḥazarâtının daḥî ahbâr-ı tayyibe ve âşâr-ı acîbeleri râyiḥa-i laṭîfe getirir idi demek olur.

كَانَهُمْ فِي ظُهُورِ الْخَيْلِ نَبْتُ رُبَى مِنْ شِدَّةِ الْحَزْمِ لَا مِنْ شِدَّةِ الْحَزْمِ - 133

[فِي ظُهُورِ]: Zamîrden zarf-ı müsteķar hâldir, (ظُهُورِ) zahrin cem'idir metânet ma'nâsınadır. [الْخَيْلِ]: Luġatta at ve ferece derler, cem'i huyûl gelir. [نَبْتُ رُبَى]: Yüksek yerlerde biten ota derler ki aṣḥâb-ı

⁴⁸⁸ Ben saba rüzgârı ile yardım olundum. Ad kavmi ise batı rüzgârı ile helak olundular. el-Harpûtî, Kaşîdetü'l-bürde me'a şerḥihâ 'Aşîdetü's-şühde, 272.

⁴⁸⁹ Bkn. 55. Beyit.

kirâmın atlar üzerindeki şebât ve takrîrine teşbîhdir. [مِنْ شِدَّةِ الْحَزْمِ]’de “kâf”-ı teşbîhe müte‘allıktır ve (شِدَّة) “şîn”in kesriyle (الْحَزْمِ) “hâ”nın fethi ve “zâ”nın sükûnüyle kuvvet-i şebât ve umûrini başîret üzre isti‘ mâle murâ‘ât ma‘nâlarıdır. [لَا مِنْ شِدَّةِ الْحَزْمِ]: İşbu şiddet-i şânîye “şîn”in [152] fethi ve hâzmi şânî “hâ” ve “zâ”nın zammiyle hîzâmın cem‘idir, hîzâm atın eğerindeki kılana derler ki onu eğerin zahrına rabtla istiḥkâm verirler.

[Maḥşûl-i Beyit]

Aşhâb-ı kirâm hâzarâtı at isti‘mâlinde mâhir ve üzerinde bilâ tahrîk sâbit idiler. Atlar üzerinde tekarrur ve şebâtta ve şiddet-i metânette ke-ennehû arâzi-i murtefi‘da biten ot gibi idiler. Ya‘nî yüksek yerde ḥuşûle gelen ot gayri maḥâlde biten otlara nisbetle sâbit ve pâyidâr olduğundan, aşhâb-ı güzîn dahî gûyâ yüksek yerde biten otlar mişâli at üzerinde şebât ederlerdi. Yoksa bu bâbdaki şiddet ve metâneleri ve at isti‘mâlindeki mahâretleri atlarının eğerlerini güzelce bağlayarak kuvvet ve istiḥkâm verdiklerinden nâşî değil idi.

طَارَتْ قُلُوبُ الْعِدَى مِنْ بَأْسِهِمْ فَرَقًا فَمَا تَفَرَّقَ بَيْنَ الْبَهْمِ وَالْبَهْمِ 134-

[طَارَتْ]: Cümlesi ibtidâ’iyye ve ṭayerândandır, *mekânından hareket* etmek ma‘nâsına. [قُلُوبُ الْعِدَى]: Ref‘le (طَارَتْ) kelimesinin fâ‘ilidir ve bunda mecâz ve isti‘âre vardır. Fe emmâ ṭaratda isti‘âre-i teb‘iyye yâḥûd kulûbda isti‘âre-i mekniyye vardır, ve bi’l-cümle ṭayerân-ı kalbden murâd, a‘dânın iztirâb ve yerlerinden koparılmasıdır. [وَأَطْعَمُوا (مِنْ بَأْسِهِمْ)]: (طَارَتْ)’a müte‘allıktır, (مِنْ) menşiiyyedir, (بَأْسِ) şiddet ma‘nâsındadır (وَأَطْعَمُوا) (الْبَائِسُ الْفَقِيرُ) “Hem sıkıntı içindeki yoksulları doyurun.”⁴⁹⁰ kavli şerîfinde olduğu gibi ve cem‘ zamîri aşhâba râci‘dir. [فَرَقًا]: Korku cihetinden demektir. [فَمَا تَفَرَّقَ]’de (فَا) tefrî‘iyye yâḥûd sebebiyyedir. (مَا) nâfiye, (تَفَرَّقَ) tefrîkden fark etmek, ayırmak ma‘nâsındadır, müstetir olan zamîri kulûba râci‘dir. [الْبَهْمِ]: “Bâ”nın fethi ve “hâ”nın sükûnuyla (بَهْمَةً)’nin cem‘idir, koyun kuzusuna derler. [وَالْبَهْمِ]: İşbu buhem-i şânî zamme ile secî‘ ve bahadır ma‘nâsındadır.

[Maḥşûl-i Beyit]

⁴⁹⁰ el-Hac 22/28.

Kulûb-i a‘dâ esnâ-yı harbde ashâb-ı güzînin şiddetlerinden nâşî havf ve ıztırâba düşüp feryâd u figân ederek ‘ağıllarını o mertebede izâle ederler idi ki za‘îf olan hayvanla şecî‘ ve bahadırlar beynini fark ve temyiz edemez olurlar idi.

إِنْ تَلَقَّهَ الْأُسْدُ فِي آجَامِهَا تَجِمَ - 491¹ وَمَنْ تَكُنْ بِرَسُولِ اللَّهِ نُصْرَتُهُ

[وَمَنْ تَكُنْ]’de (و) ibtidâ’iyye, [مَنْ] şartıyye, (تَكُنْ) cezm ile ya tam yâhûd [153] nâkıştır. [بِرَسُولِ اللَّهِ]: [تَكُنْ] için haber-i muqaddemdir ve bunda olan (بِ), ya isti‘âne yâhûd sebebiyyet içindir ve taqdimî zarûret-i şî‘r içindir. [نُصْرَتُهُ]: Ref‘le (تَكُنْ) kelimesinin ismidir ve izâfeti ya fâ‘ile veyâ mef‘ûledir. (نُصْرَة) Yardım ve mu‘âvenet ma‘nâsınadır. [إِنْ تَلَقَّهَ]’de (إِنْ) şartıyye (تَلَقَّهَ) meczûmdur aşlı (تَلَقَّاهُ) olmak sebebiyle ve zamîr-i mef‘ûl (مَنْ) kelimesine râci‘dir. [الْأُسْدُ]: “Elif”in zammi ve “sîn”in sükûnüyle esedin cem‘idir, güçlü ve kuvvetli arslanlara derler. (الْأُسْدُ) ref‘le (تَلَقَّهَ)’nün fâ‘ilidir, (تَلَقَّهَ) mef‘ûlünün fâ‘ili üzerine taqdimî, ihtiyâr-ı esede mülâkî olmayan racüle işârettir. [فِي آجَامِهَا]: Ya (تَلَقَّهَ)’ye yâhûd mu‘ahhar olan (تَجِمَ)’ye müte‘allıktır. [آجَام]: Med ile (أَجَمَة)’nin cem‘idir mîşe ve kâması çok olan yerlere derler. (آجَام)’in esede râci‘ olan zamîre izâfeti ednâ-i mülâbese içindir. [تَجِمَ]: “Tâ”nın fethi ve “cîm”in kesriyle (وَجِمَ) (يَجِمَ)’dan ya hüzn veyâ sâkit ma‘nâsınadır bunda müstetir olan zamîr esede râci‘dir ve cümlesi şart-ı şânînin cevâbıdır ve şartıyye şart-ı evvel için cevâbdır.

[Maḥşûl-i Beyit]

Ashâb-ı kirâm cihâdda Rasûl-i Ekrem ve Nebî-i Muḥterem şallallâhu Te‘âlâ ‘aleyhi ve sellem Efendimiz’in i‘ânet ü hürmet ve nuşretiyle nuşret bulur idi. Ya‘nî o ashâb-ı güzîne a‘dâ ile muḥârebede görünen nuşret vasıta-i Rasûl-i zişân ile vâkı‘ olurdu. Zîrâ o Mefḥar-i ‘âlem manşûr ve cemî‘-i mesâ’ib ve inhizâmdan maḥfûzdur. Hattâ vasıta-i Rasûlillâh, efrâddan birisi helâk etmekle meşhur olan arslanlara

⁴⁹¹ (كَالَلَيْثِ حَلَّ مَعَ الْأَشْيَالِ فِي أَجَمٍ) beyitine gelince, işbu üç beyitin haşşası, yırtıcı hayvanâtın zarûrından ve vuhûş-i tıyûrdan havf edici olanlar içindir. Bir kimse şu ebyâtı yedi kere kırâ‘at edip şol cânibinde yedi kere nazar eder ise veyâhûd ağızdan akan şu ile avuc içine yazar ve onu havf eyledigi hayavâna gösterir ise o sâ‘at ondan gider (‘Abdü’s-selâm). Bkn. Yalvaçlı, el-Mecmû‘atü’l-kübrâ mine’l-kaşâ’idi’l-fuḥrâ (Hacı Mahmud Efendi, 3692), 15.

mîşeleklerinde⁴⁹² ya'nî kendi mekânlarında mülâkî olsa havf ve Fahr-i 'âleme ihtirâmından nâşî o arslan yerinde sâkin olup zarar etmezdi demektir. Rasûl-i Ekrem şallallâhu 'aleyhi ve sellem Hazretleri Sefîne isminde birisini Yemen'de Mu'âz'a irsâl buyurmuşlar idi. Ešnâ-yı tarîkda bir arslana mülâkî olduğda “Ol Peygamber-i zî-şân tarafından mevlâyım ve onun kitâbı benimle berâberdir” diyerek arslana ifâde eylediği anda arslan çekilip tarîkden ırâk olduğu mervîdir. İşbu beyit bu rivâyete ve bu bâbdaki rivâyet-i uhrâya işârettir.⁴⁹³

وَلَنْ تَرَى مِنْ وَلِيٍّ غَيْرَ مُنْتَصِرٍ بِهِ وَلَا مِنْ عَدُوٍّ غَيْرَ مُنْقَصِمٍ -136

[وَلَنْ تَرَى] de (وَلَنْ) nâfiye, (تَرَى) hitâb şîğası üzerine [154] ru'yettendir ya 'ayniyye yâhûd 'ilmiyye. [مِنْ وَلِيٍّ] de min kelimesi zâ'iddir, tenvîni tekşîr içindir. (وَلِيٍّ) karîb ma'nâsınadır, [غَيْرَ]: Ya cer ile onun üzerine velînin sıfatıdır, yâhûd⁴⁹⁴ ref'le onun üzerine mübtedâ-i maḥzûfun haberidir, yâhûd naşb ile onun üzerine hâldir ve bunun küllisi ru'yet olunur ise ru'yet-i başariyyedir, o da mef'ûl-i şânîdir. [مُنْتَصِرٍ بِهِ]: Munteşar ism-i mef'ûldür, şâdın kesriyle ism-i fâ'il diyenler ma'nâyı beyitten gâfildir, zamîr 'aleyhişşalâtu vesselâma râci'dir, intisâr-ı bihile murâd takviye ve te'yiddir. [وَلَا] (وَلَا تَرَى مِنْ عَدُوٍّ لَهُ عَلَيْهِ السَّلَام) demektir. [مُنْقَصِمٍ]: İsm-i fâ'ildir kaṭı' ve teferruk ma'nâsına.

[Maḥşûl-i Beyit]

Velîlerden, kurbîyyet hâsıl eden muḥiblerden, o Nebî-i zî-şânın te'yîd ve nuşreti sebebiyle manşûr olmamış hiçbir velî ve a'dâ-i dînden daḥî münkesir ve gayr-i meḥhûr hiçbir 'adûv görmezsin. Ya'nî velîlerin mazhar-ı mu'âvenet ve nuşret olmaları Fahr-i 'âlem şallallâhu Te'âlâ aleyi ve sellem Hazretleri'nin sâye-i risâletindedir. Binâ'en 'aleyh muḥibb-i Rasûl olanlar manşûr ve a'dâ-i dîn bulunanlar daḥî munkeşîr ve maḥhûr olur demektir.

⁴⁹² همیشه: Orman.

⁴⁹³ el-Harpûtî, *Kaşîdetü'l-bürde me'a şerhihâ 'Aşîdetü's-şühde*, 275.

⁴⁹⁴ Yâhûr olarak yazıldığı görülmektedir, yâhûd olarak düzeltilmiştir.

لَمْ تَكُنْ (Velıyyullah'dan eş-şeyh Ahmed el-Mulşim⁴⁹⁵ Hazretleri buyururlar)
الْأَقْطَابُ أَقْطَابًا وَلَا الْأَوْتَادُ أَوْتَادًا وَلَا الْعِمَادُ عِمَادًا إِلَّا بِرَسُولِ اللَّهِ وَبِتَعْظِيمِهِمْ لَهُ وَإِجْلَالِهِمْ شَرِيعَتَهُ وَكُلُّ
مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِشَرِيعَتِهِ كَانَ عَدُوًّا لَهُ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ وَكَذَا كُلُّ مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِصَوَابِ الشَّرْعِ مِنْ
(قُطْب) ⁴⁹⁶ (الْعُلَمَاءِ وَكُلُّ مَنْ يَتَكَلَّمُ بِمَا يَتَأَدَّى بِهِ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ فَهُوَ عَدُوُّهُ
serkârına itlâk olunur ve sâliklerin umûr-i şûriyye ve ma'nevîyeleri kendisine mefuz
olan murşide denir cem'i (الْأَقْطَابُ) gelir. [الْأَوْتَادُ]: İsmâ'îl Hakkı Hazretleri'nin
beyânına göre "tâ"nın kesriyle (وَتَد) 'in cem'idir, mih ve kazık ma'nâsına. İştılâh-ı
şûfiyyede havâşş-ı evliyadan dört nefer kimsedir ki şark ve garb ve cenûb ve şimali
hıfz ederler. Ebdâl-i seb'a eķâlîm-i seb'ayı hıfz ettikleri gibi ve zıkr olunan dört taraf-
ı âlem şûretin erkânı olmakla onların hıfz ve şebâtına müvekkel olan ricâlu'l-lâh'a bi
tarîki't-teşbîh evtâd derler.⁴⁹⁷ [الْعِمَادُ]: Reis-i 'askere veyâhûd resîl-i 'askere denir.
Ya'nî "Akṭâb-ı evtâd-ı 'imâd ki derece derece üçü dahî velâyet'e mahsûs merâtib-i
'âliyyedir. Bu merâtib hâşıl olmadı illâ Rasûlüllâh şallallâhu Te'âlâ 'aleyhi ve sellem
sebebiyle ve şer'i'ati muṭahharasını ta'zîm u [155] iclâl ile hûşûle geldi. Şu bir kimse
ki şer'-i şerîf ve 'ulemâdan şâhibu's-şer' bulunanlara 'adâvet eder ve o kimse ki Fahr-
i 'âlem şallallâhu 'aleyhi ve sellem Hazretlerini mute'ezzâ edecek kelâm söyler, taḥkîk
Rasûl-i Ekrem'e 'adivdur."⁴⁹⁸ Şunun için İsmâ'îl Hakkı Hazretleri Rûhu'l-beyân'da
aṇne قَالَ كُنْتُ فِي مَجْلِسِ بَعْضِ الْغَافِلِينَ فَتَكَلَّمْتُ إِلَى أَنْ قَالَ لَا مُخْلِصَ لِأَحَدٍ عَنِ الْهُوَى وَلَوْ كَانَ فَلَنَا أَرَادَ بِهِ النَّبِيُّ عَلَيْهِ السَّلَامُ حَيْثُ قَالَ حُبُّ إِلَهِ
مِنْ دُنْيَاكُمْ ثَلَاثُ الطَّيِّبِ وَالنِّسَاءِ وَقُرَّةُ عَيْنِي فِي الصَّلَاةِ فَقُلْتُ لَهُ أَمَا تَسْتَحْيِي مِنَ اللَّهِ فَإِنَّهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ مَا
قَالَ أَحَبُّتُ بَلْ قَالَ حُبُّ إِلَهِ فَكَيْفَ يَلَامُ الْعَبْدُ عَلَى مَا كَانَ مِنَ اللَّهِ كَرَامَتُهُ ثُمَّ حَصَلَ لِي غَمٌّ وَهُمْ مِنْ
اسْتِمَاعِي مِثْلَ هَذَا الْكَلَامِ فَرَأَيْتُ النَّبِيَّ عَلَيْهِ السَّلَامُ فِي الْمَنَامِ فَقَالَ لِي لَا تَغْتَمَّ فَقَدْ كَفَيْنَا أَمْرَهُ ثُمَّ سَمِعْتُ أَنَّهُ
⁴⁹⁹ (خَرَجَ إِلَى ضَيْعَةٍ لَهُ فَقُتِلَ فِي الطَّرِيقِ نَعُودُ بِاللَّهِ مِنَ التَّطَاوُلِ عَلَى الْأَنْبِيَاءِ وَوَرِثَتِهِمْ مِنَ الْعُلَمَاءِ وَأَوْلِيَاءِ انْتَهَى

⁴⁹⁵ Eserimizde Ahmed el-Hil'imolarak yazılmıştır fakat kaynağında Ahmed el-Mülşim olarak geçmektedir. Bkn. el-Harpûtî, *Kaşîdetü'l-bürde me'a şerhihâ 'Aşîdetü's-şühde*, 276.

⁴⁹⁶ İncelenen eser ile Harpûtî'nin şerhi arasında bazı farklılıklar mevcuttur, buraya Harpûtî'deki metin alınmıştır. Bkn. el-Harpûtî, *Kaşîdetü'l-bürde me'a şerhihâ 'Aşîdetü's-şühde*, 276.

⁴⁹⁷ Bursevî, *Şerhü'l-Muhammediyye bi ferahi'r-rûh*, 466-244.

⁴⁹⁸ İle başlayan Arapça ibarenin tercümesidir.

⁴⁹⁹ el-Harpûtî, *Kaşîdetü'l-bürde me'a şerhihâ 'Aşîdetü's-şühde*, 276.

ya'nî kibârdan birisi nakl ederki “Ba’zî gâfilînin meclisinde bulunmuştum, kelâmı bir raddeye kadar getirdiler ki birisi hevâdan hiç kimse için hâlâş yoktur, ister ise fulân olsun dedi ve fulân ta’bîriyle Nebî ‘aleyhis’s-selâmı murâd eyledi ve şu sözüne “banâ muhabbet olundu sizin dünyânızdan üç şey ki râyiha-i tayyibe ve nisâ ve gözlerimin nûru olan şalâtıdır” mefhûmunu müfîd olan (حُبِّ إِلَيَّ مِنْ دُنْيَاكُمْ) ilâ âhîrihî hadîs-i şerîfini delîl gösterdi, ben de dedim ki Mevlâ’dan hayâ etmez misin Hâzreti Rasûl-i Ekrem ve Nebî-i Muhterem (أَحْبَبْتُ) ya’nî ben muhabbet ettim buyurmadı belki (حُبِّ إِلَيَّ) ya’nî banâ muhabbet olundu buyurdu ne keyfiyyetle Cenâb-ı Hâk’dan kerâmet, ya’nî maḥzâ şerefü ‘izzet olan ‘abd üzerine levm edersin bundan sonra bu mişillü kelimât-ı bâtılâyı istima’dan bana bir ğam ve keder hâşıl oldu, mua’ḥḥaran nevmde Nebî ‘aleyhisselâmı gördüm banâ ḥiṭâben buyurdular ki sen maġmûm olma biz onun emrini gördük bunun üzerine o lâ’imin bir şanî’a için çıkıp tarîkde katl olunduğunu işittim, her hâlde enbiyâ-yı ‘izâm ve ‘ulemâ vü evliyâ-i kirâm ḥazarâtına itâle-i lisândan Mevlâ-yı Mûte’âl’e şıgınurım.” [156]

أَحَلَّ أُمَّتَهُ فِي حِرْزِ مِلَّتِهِ كَاللَّيْثِ حَلَّ مَعَ الْأَشْبَالِ فِي أَجْمٍ-137

[أَحَلَّ]: İnzâl etti demektir. [أُمَّتَهُ]: Naşbla (أَحَلَّ)’nin mef’ûlûdür. (الْأُمَّة) iki nev’dır, birisi ümmet-i icâbet ve ikincisi ümmet-i da’vettir. Ümmet-i icâbet, Hâzreti Peygamber şallallâhu te’âlâ ‘aleyhi ve sellem Hâzretlerine î mân eden her ferde râci’dır. Ümmet-i da’vet o Nebî-i zî-şân cânibinden kendisine da’vet ve tebliğ-i aḥkâm-ı şerî’at vâkı’ olan efrâda şâmildir. Bu maḥâmda ümmetten murâd derece-i ûlâda bulunan ümmet-i icâbettir. [فِي حِرْزٍ]: (أَحَلَّ)’ye mûte’allıktır, “hâ”nın kesriyle hışn ma’nâsınadır, hışn girilmesi şarp ve güç ve muḥkem maḥalle derler, bunda dîn-i İslâm’ı a’dânın duḥûlünden muḥâfazada metîn ve mustaḥkem kal’aya teşbîh vardır. [كَاللَّيْثِ]: (أَحَلَّ)’nin fâ’ilinden hâldir, (اللَّيْث) esed için bir isimdir, ḥall-i şânî leyş için sıfattır. Binâ’en ‘aleyh, “lâm” ahd-i zihni içindir yâḥûd hâldir, ḥall-i şânî dahî evvelki gibi inzâl etti ma’nâsınadır. [الْأَشْبَالِ]: “Şîn”in kesriyle şiblin cem’idir, veledü’l-esed ya’nî arslan yavrularını kayırmak ma’nâsınadır. [فِي أَجْمٍ]: Ḥall-i şânîye mûte’allıktır, (أَجْم) fethateyn ile mekâna derler ki onda esed iskân eder. Nâzım-ı fâhim rahmetü’l-lâhi ‘aleyh, kuvvet ve kemâl-i şecâ’at ü heybette ve evlâdı şiddetle ḥimâyette Faḥr-i ‘âlem şallallâhu ‘aleyhi ve sellem Hâzretleri’ni esede teşbîh

buyurdıkları gibi sebep-i hayâtı o Mefhâr-i ‘âlem olduğundan nâşî, ümmeti dahî evlâda teşbîh eylemiştir ve milleti ecem ile teşbîhden maksad, gayrîn zararından men‘ ve hıfza sebep içindir.

[Maḥşûl-i Beyit]

Cenâb-ı Hâk bu ümmet-i merhûmeyi bir metîn ve mustahkem dinde inzâl eylediği o Nebî-i zîşân sebebiyle dîn-i İslâm emniyet ve muḥâfaza tahtındadır. Nitekim arslan yavruları ile mîşeliğinde sığınır, ya’nî arslan yavrularını mekânında hıfz eylediği mişillü bu ümmet dahî bâ’îs-i hayâtımız olan Faḥr-i ‘âlem şallallâhu aleyhi ve sellem Efendimiz sebebiyle a’dânın şerlerinden ve belayât-i sâ’ireden maḥfûz ve meşûndur. Eğer sen diyecek olur isen ki ümmet-i Rasûlillâh üzerine a’dânın galebesi pek çok vukû‘a gelir ve nice belayât dahî üzerlerine nâzil olur. İmdi cevâb verilir ki Nâzım-ı fâhimin murâdı, belayât-ı [157] uhreviyye ve dünyâda ümem-i sâ’ire üzerine nâzil olan belayât-ı sâ’ireden maḥfûz olduğudur. Şu bir kimse ki maḡlûb olur ve üzerine belâ gelir ümmet-i kâminden değildir çünkü o Peygamber-i zi-şâna ümmet olmak O’na ittibâ‘ladır. O’na ittiba‘ ise dünyâdan i’râz ile hâşıldır, zîrâ Faḥr-i ‘âlem şallallâhu ‘aleyhi ve sellem kimseyi da‘vet etmedi illâ Mevlâyı Mûte‘âl’e da‘vet etti ve bir şeyden kaçınmadı illâ dünyâ ve onun huzûzâtından i’râz eyledi. Şu kimse ki dünyâdan i’râz eder belâyâdan ve a’dâya maḡlûb olmakdan sâlim olur. Şu kimse ki tarîk-i Rasûl’den ‘udûl eder ona mutâba‘atdan i’râz etmiş ve dünyâyı kabûl eylemiş olur ve bu mekûleler hakkında Allâhu Te‘âlâ Hazretleri Kûr’ân’ı Kerîm’inde (فَأَمَّا مَنْ طَغَىٰ وَآثَرَ) *“Azan ve dünya hayatını âhirete tercih eden kişi; Cehennem işte onun için tek barınaktır.”*⁵⁰⁰ Buyurur. Ya’nî emmâ şu kimse kim tuğyân edip hattâ ki kâfir ola ve şehavâta ittibâ‘la hayât-ı dünyâyı, âhîret uzere ihtiyâr ide, imdi nâr-ı caḥîm ona qarârgahdır. Böyle olanlar tarîk-i Rasûl-i Kibriyâ’dan ḥurûc ve ona ümmet olmaktan i’râz etmiş olduklarından belayât ve a’dâya maḡlûbiyyet onlar için hâşıldır. Bir kimse ki huzûz-i⁵⁰¹ dünyeviyyeden başka bir şeye sa’y eylemez ve sonrada Faḥr-i ‘âlem’in ümmetindenim diyerek ona ittibâ‘la iftiḥâr eder, zannı pek

⁵⁰⁰ en-Nâziât 79/37-38-39.

⁵⁰¹ Bu kelime huzûz olarak kaydedilmiş fakat aslı huzûz olmalıdır.

be‘iyddir, işbu beyit (لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ حِصْنِي وَمَنْ دَخَلَ حِصْنِي أَمِنَ مِنْ عَذَابِي)⁵⁰² ḥadîs-i kudsîsine işârettir.

فِيهِ وَكَمْ خَصَمَ الْبُرْهَانُ مِنْ خَصِمٍ -138⁵⁰³ كَمْ جَدَّكَ كَلِمَاتُ اللَّهِ مِنْ جَدَلٍ

[كَمْ]: Tekşîr için haberiyvedir. [جَدَّكَ]: (التَّجْدِيلُ)’den yere vaz‘ etmek ma‘nâsınadır. [كَلِمَاتُ اللَّهِ]: Ref‘le (جَدَّكَ) kelimesinin fâ‘ilidir, (كَلِمَاتُ اللَّهِ)’den murâd Kır‘ân-ı ‘Âzîmu’s-şân. [مِنْ جَدَلٍ]: (جَدَّكَ) kelimesinin mef‘ûlûdür, (مِنْ) zâ’iddir, (جَدَلٍ) “dâl”ın kesriyle keşîru’l-ḥuşûmet ma‘nâsına, [فِيهِ]⁵⁰⁴ Zamîr İslâm ve dîn ile tevilinde ya millete yâḥûd Rasûlüllâh’a râci‘dir ki mecâz-ı ḥazfîyye olur (أَيُّ فِي دِينِ رَسُولِ اللَّهِ). [كَمْ خَصَمَ]: (كَمْ جَدَّكَ) üzerine ‘atıfdir, (خَصَمَ) mübâlağadan teşdîde ḥuşûmette çok galebe ma‘nâsınadır. [الْبُرْهَانُ]: Ref‘le (خَصَمَ) kelimesinin fâ‘ilidir, (الْبُرْهَانُ) ile murâd mu‘cizât u kerâmât-ı bâhireden a‘amdır. [مِنْ خَصِمٍ]’de (مِنْ) zâ’iddir, (مِنْ جَدَلٍ)’deki [158] (مِنْ) zâ’id olduğu gibi, işbâtta ziyâde kılınmakda câ’izdir. (خَصِمَ) “şâd”ın kesriyle keşîru’l-ḥuşûmet ma‘nâsınadır.

[Maḥşûl-i Beyit]

Dîn-i Rasûlüllâh’da muḥalefet ve ‘inâd eden mücâdeleleri, delîl-i kâfi‘ olan Kır‘ân-ı Kerîm nice kerreler maḡlûb ve maḡhûr eyledi ve burhân olan mu‘cizât-ı Nebeviyye çok ḥaşımları ḥuşûmetten düşürüp zebûn etti.

كَفَّاكَ بِالْعِلْمِ فِي الْأُمِّيِّ مُعْجَزَةً فِي الْجَاهِلِيَّةِ وَالتَّأْدِيبِ فِي الْيَتِيمِ -139

[كَفَّاكَ]: Bi ma‘nâ ḥasbuke, sana kifâyet eder demektir ve her ferd için ḥitâbdır.

[فِي الْأُمِّيِّ]: (فِي الْأُمِّيِّ) de “lâm” ‘ahdi zihnî içindir. (بِالْعِلْمِ) de (بِ) zâ’iddir, kefa bi’l-lâhi gibi, (الْعِلْمِ) de “lâm” ‘ahdi zihnî içindir.

⁵⁰² Lâ ilâhe illallah benim kalemdir. Kim benim kaleme girerse azabımdan emin olur. el-Harpûtî, Kaşîdetü’l-bürde me‘a şerḥihâ ‘Aşîdetü’s-şühde, 278.

⁵⁰³ (فِي الْجَاهِلِيَّةِ وَالتَّأْدِيبِ فِي الْيَتِيمِ) beyitinden (كَمْ جَدَّكَ كَلِمَاتُ اللَّهِ مِنْ جَدَلٍ) beyitin ḥâşşası şerr-i şeytândan ve marâz ve ḥaşerâtdan saḡîr-i ḥifz içindir. Bir kimse şu ebyâtı beyâz ipekden ma‘mûl bir şey üzerine kitâbetle ince kettân bezine vaz‘ eder ve yine beyâz ipekten bir iplikle o saḡîrin üzerine rabṭ eyler ise üzerinde mu‘allaḡ olduğu müddetce bi’izni’l-lâhi Te‘âlâ şerr-i şeytândan ve emrâz ve ḥaşerât-ı arzîyyeden aslâ zarar gelmez (‘Abdü’s-selâm). Bkn. Yalvaçlı, el-Mecmû‘atü’l-kubrâ mine’l-kaşâ’idi’l-fuḡrâ (Hacı Mahmud Efendi, 3692), 15.

⁵⁰⁴ İncelenen tercüme eserde فِيهِ kelimesi koyulmadan irab edildiği görülmektedir. Harpûtî şerhinde ise bu kelime mevcuttur. el-Harpûtî, Kaşîdetü’l-bürde me‘a şerḥihâ ‘Aşîdetü’s-şühde, 278.

‘İlmin sıfatıdır yâhûd ondan hâldir. (الأمي), ümme mensubdur ki o da aşıldır, örfte bir ‘ibâredir ki kitâbetle bilmedi ve hâtdân kırâ’at etmedi ve mu‘allimden ta‘lîm eylemedi, ya‘nî ‘âdet üzre üstâz meclisinde bulunmadı, belki hilkat ve fıtrat-ı aşliyye üzerine bâkî kaldı ve ba‘zı kıyılde ümmînin ma‘nâsı ümm-i ‘Ârab’a menşûb demektir ki kitâbet ve hesâbın ‘adem-i ma‘rifeti cihetiyle onlar üzerine gâlib olan kavimdir.

İsmâ‘îl Hakkı Hâzretleri Muhammediye Şerhi’nin nüzûlu’l-vaHYi faşlında buyururlar ki Fahr-i ‘âlem ümmî idi ki resm-i ma‘rûf üzre kırâ’at ve kitâbete meşgûl olmadı ve a‘lem idi ki kalem-i a‘lâ onun hâdimi ve levh-i mahfûz-i muşhaf ve manzari rabbi’l-‘âlemîn bi’z-zât ve Cibrîl-i Emîn bi’l-vâsıta mu‘allimi idi ve Fahr-i ‘âlem şallallâhu ‘aleyhi ve selleme ümmî ıtlâk olunmakta işâret vardır ki ‘ilm-i aslî Hak’dan feyz ve vehble hâsıl olandır ve ‘ilm-i fer‘î halkdan te‘allüm ve iktisâbla vücûd bulandır. Evvelkisi ‘ilm-i huzûridir ki ona nisyân ârız olmaz ve ikincisi ‘ilm-i huşûlûdır ki istihzârda ‘akla mürâca‘ata muhtaçtır.⁵⁰⁵

[مُعْجَزَةٌ]: Mu‘cizenin ta‘rîfi sebkat eyledi lâkin bu makâmda muṭlaḳan harîk-i ‘âde murâd olunur. [فِي الْجَاهِلِيَّةِ] (الْعِلْمُ)’e müte‘allıktır, fi vaḳti’l-câhiliyyeti demektir bu da şer‘-i sâbıkta vâkı‘ olan inhirâf zamânında bir ‘ibâredir, o vaḳit vaHYi lâhik olmadığı ve nâs edyânında teferruk eylediği cihetle bu zamâna vaḳt-i câhiliyyet tesmiye olundu. [وَالتَّأْدِيبِ]: ‘aleyhişşalâtu vesselâm Efendimiz’in şâhib-i âdâb ve mecme‘-i meḥâsin-i ahlâk olduğunu beyândır. [فِي الْيَتَمِ]: Bilâ teklîf te’dîbe müte‘allıktır, (الْيَتَمِ) zammeteyn ile babası fevt olup babasız ḳalân çocuğa derler.

[Maḥşûl-i Beyit]

Ol Mefḥar-i ‘âlem ve Nebî-i Muḥterem’in vaḳt-i câhiliyyette bila ta‘lîm bunca ‘ulûma mâlik olması ve yetimlik ile neş’et ettiği hâlde bu kadar âdâb ve kemâl ve ḥüsn-i ḥişâli cem‘ eylemesi mu‘cizelikde sana kâfîdir. Ya‘nî Fahr-i ‘âlem şallallâhu Te‘âlâ ‘aleyhi ve sellem Hâzretleri’nin mu‘cizâtı bâhiresi bî hâd ve bî hesâbdır. Lâkin ‘ayn-ı başîretle nazar edersen ceḥâlet ve ḳalâletin keşîr olduğu bir zamânda ‘ulemâ ve üstâzdan aşlâ ta‘lîm ve kitâbet etmeksizin bu kadar ‘ulûma mazḥar olan bir Peygamber-i zi-şânın ‘ilmi ve yetim bulunduğu hâlde ızhâr eylediği bunca mekârim-i ahlâk ve âdâb ve kemâli sana kifâyet eder bir mu‘cizedir demek olur.

⁵⁰⁵ Bursevi, *Şerhü’l-Muhammediyye bi ferahi’r-rûh*, 105-111.

Nâzım-ı fâhim rahmetü'l-lâhi 'aleyh beyân-ı mu'cizât ve ğazavâtıdan ferâğatla Cenâb-ı Hâk'ıdan istirhâm ve zât-ı Risâletpenâhî'den istişfâ'a kıyâm ile bu kaşîde-i mübârekenin nazmından ğarazına idugini beyâna şurû' buyururlar.

Faşl-ı Tâsi'in: Cenâb-ı Hâk'ıdan Taleb-i Mağfiret Beyânındadır

دُنُوبَ عُمْرٍ مَضَى فِي الشَّعْرِ وَالْخِدَمِ - 140⁵⁰⁶ خَدَمْتُهُ بِمَدِيحٍ أَسْتَقِيلُ بِهِ

[أَيُّ مَدَحَتُهُ] zamîr 'aleyhişşalâtu vesselâma râci'dir ve cümlesi istinâfiyyedir. [بِمَدِيحٍ]: Medhden [murâd]⁵⁰⁷ bu kaşîdedir. [أَسْتَقِيلُ]: Cümlesi medîh kelimesinin şıfatıdır yâhûd ondan hâldir, (الاستقالة)'den 'afv taleb etmek ma'nâsına. [بِهِ]'de "bâ" isti'âne içindir, zamîr (مَدِيح)'a râci'dir. [دُنُوبَ]: Naşbla onun üzerine (أَسْتَقِيلُ) için mef'ûl-i bihdir, zenbin cem'i zünûbdur, sagâ'ir ve kebâ'ire şâmilidir. [عُمْرٍ]: İnsanın müddet-i hayâtından 'ibârettir, zünûbün izâfeti "ff" ma'nâsınadır. [مَضَى]: Cümlesi (عُمْر)'un şıfatıdır, [160] geçti gitti ma'nâsınadır. [فِي الشَّعْرِ]: 'ya müte'allıktır, bu maqâmda şi'rden murâd kelâm-ı mevzûn îrâd etmektir. [وَالْخِدَمِ]: Cer ile şi'r üzerine 'atıfıdır ve "hâ"nın kesri ve "dâl"ın fethiyle (خِدْمَةٍ)'nin cem'idir, dünyâ hizmetleri murâd olunur.

[Maşşûl-i Beyit]

Seyyid-i enâm 'aleyhişşalâtu vesselâm Efendimiz Hâzretleri'ni evşâf-ı celîlesini müştemil olan işbu kaşîde ile medh eyledim. Şimdiye kadar nâsı medh ve müzzemmetten 'ibâret şi'r söylemek ve erbâb-ı dünyâya hizmet etmek gibi ahvâl ile geçirdiğim müddeti 'ömrümde huşûle gelen günahlarımın 'afvını bu kaşîde sebebiyle Cenâb-ı Hâk'ıdan taleb eylerim demektir.

⁵⁰⁶ (فَضْلًا وَإِلَّا فَقُلْ يَا زَلَّةَ الْقَدَمِ) beyitinden (خَدَمْتُهُ بِمَدِيحٍ أَسْتَقِيلُ بِهِ) beyitine gelince, şu ebyâtı bir kimse ayın üçünden nihâyetine kadar olan günler ki kamer itlâk olunur, işte o sa'atlerde gümüşden ma'mûl bir hâteme nakş eder ise başdan göbeğine dek hudûs iden, ya'nî baş ve yüz ve göz ve kulak ve burun ve diş ve gerdan ve iki kurek arası ciger ve mi'de ve göğüs ve sâ'ireye târî olan cemî' emrâzı bi izni'l-lâhi Te'âlâ o kimseden izâle eder ve teymûrden ma'mûl bir hâteme nakş eyler ise insanın göbeginden ayaklarına kadar cemî'i vec'î, ya'nî ayakdaki sekr ve kulunc ve ra'se ve talak ve bâşûr ve rahm ve ishâl ve bu gibi ağırları bi izni'l-lâhi Te'âlâ giderir. Faakat gümüş hâtemi başı, teymûr hâtemi karnı üzerine vaz' etmeli, mücerrebât-ı şahîhadandır ('Abdü's-selâm). Bkn. Yalvaçlı, el-Mecmû'atü'l-kübrâ mine'l-kaşâ'idi'l-fuhrâ (Hacı Mahmud Efendi, 3692), 15.

⁵⁰⁷ Burada murad kelimesi yazılmamıştır bundan dolayı cümle düşük olacağından eklenmiştir.

إِذْ قَلَدَانِي مَا تُخْشَى عَوَاقِبُهُ كَانَنِي بِهِمَا هَدْيٌ مِنَ النَّعْمِ -141

[إِذْ قَلَدَانِي]’de (إِذْ) talep-i ‘afv için ‘illettir, (قَلَدَانِي) teşniye şîğası üzerinedir ve teşniye zamîri (الشَّعْرَ وَالْخِدْمَ)’e râci’dir. (قَلَدَانِي) taklîdden boynuna geçirmek ma’nâsınadır, (قَلَدَانِي)’yi (الشَّعْرَ وَالْخِدْمَ) isnâd, sebebe isnâddan mecâzdır. [مَا تُخْشَى]: ‘âkıbetin⁵⁰⁸. [عَوَاقِبُهُ]’den havf ma’nâsınadır. (تُخْشَى) meçhûl şîğası üzerine (الْخَشْيَةِ)’den havf ma’nâsınadır. (مَا تُخْشَى عَوَاقِبُهُ)’den murâd onlar ile hâşıl olan âşar cem’idir ve zamîri (مَا)’ya râci’dir, (مَا تُخْشَى عَوَاقِبُهُ)’den murâd onlar ile hâşıl olan âşar ve evzârdır. [كَانَنِي]: Teşbîh içindir. [بِهِمَا]: (كَانَ) isminden zarf-ı müsteķar, hâldir ve teşniye zamîri (الشَّعْرَ وَالْخِدْمَ)’e râci’dir. [هَدْيٌ]: Ref’le iki haberdir, “hâ”nın fethi ve “dâl”ın sükûnuyla zebh için Mekke’ye sevķ olunan şeye derler. [مِنَ النَّعْمِ]: (هَدْيٌ) için beyândır, (النَّعْمِ) “nûn” ve “ayn”ın fethiyle deve, baķar, ğanem gibi hayvânâta derler.

[Maḥşûl-i Beyit]

‘Aķibeti mezmûm ve maḥvf olan şî’r ve ḥidemi benim boynuma taķtılar. Bunların sebebiyle ke-ennehû zebh etmek için Mekke’ye götürülen hayvan gibi oldum. Ya’nî Nâzım-ı fâhim, nefsinî kurbânâ teşbîh ile beyit-i evvelde vâķi’ olan talep-i ‘afva ‘illet makâmında buyururlar ki, Hâķ’dan bi’l-istimdâd afvımı talep ederim zîrâ ‘âķibeti vahîm ve mûcib-i nedâmet-i ‘azîm olan şî’r ve ḥidem gibi ef’âl-i mezmûmeyi banâ taḥmîl ile Mekke’ye kurbân olmak için sevķ idilen hayvanlar mişâli tarîķ-i helâka sevķ olundum demektir. [161]

أَطَعْتُ غِيَّ الصَّبَا فِي الْحَالَتَيْنِ وَمَا حَصَلْتُ إِلَّا عَلَى الْآثَامِ وَالنَّدَمِ -142

[أَطَعْتُ]: İttibâ’ eyledim ma’nâsınadır. [غِيَّ الصَّبَا]: Naşbla (أَطَعْتُ)’nun mef’ûlûdür, (غِيَّ) “yâ”nın teşdidi-yle ğavâbet ve dâlâlete derler. (الصَّبَا) “şâd”ın kesri ve kaşriyle şabâvet ma’nâsınadır. (غِيَّ الصَّبَا)’dan murâd bâtıllara maġrûr ve temâyül ile lezzetyâb olmaķtır. [فِي الْحَالَتَيْنِ]: (أَطَعْتُ)’ye mûte’allıķtır yâḥûd zarf-ı müsteķar (غِيَّ الصَّبَا) için şıfattır (الْحَالَتَيْنِ) demektir. (الْحَالَتَيْنِ)’den murâd şî’r ve ḥidemdir. [وَمَا حَصَلْتُ]’de (وَمَا) hâl içindir, (وَمَا) nâfiyedir bâķî kalmadım şâbit olmadım demektir.

⁵⁰⁸ عَوَاقِبُهُ kelimesindeki • zamirinin yazılmadıĝı görülmektedir.

[إِلَّا]: İstišnâ içindir, (الْأَتَام) ismin cem'idir, zenb ya'nî günah ma'nâsını ifâde eder.

[النَّدَم]: Fethateyn ile nedâmet ve pişmanlık demektir.

[Maḥşûl-i beyit]

Bâtıllara mağrûr ve temâyül ile dâlâlete teb'ıyyet ettim, ya'nî şî'r-i isti'mâl ve hidmet-i dünyâ ile iştigâl gibi hâletlerde tuzaıyî-i 'umr ettim ve bu hâlette şâbit ve pâydâr olmadım illâ 'işyân ve nedâmet ve ḥusrân üzre bâkî kaldım.

فِيَا خَسَارَةً نَفْسٍ فِي تِجَارَتِهَا لَمْ تَشْتَرِ الدِّينَ بِالدُّنْيَا وَلَمْ تَسْمِ 143-

[فِيَا] da (فَا) tefrî'iyye, (يَا) kelimesi nidâ içindir. [خَسَارَةً]: Naşbla münâda ve nefse muzâfdır ve nidâ-yı ḥasârat mecazdır ki ma'na şiddet-i teḥassurde mübâlağa üzerinedir, ke-enne ḥusrân nidâ edicidir. [نَفْسٍ] de tenvîn muzâfun ileynden 'ivaẓdır, nefsi demektir. [فِي تِجَارَتِهَا]: (خَسَارَةً)'e müte'allıktır ve bunda ḥazf-i muzâf vardır (أَيُّ) bu da ḥayât-ı dünyâdır. Ticâret bey' ve şîrâ ile ribḥi taleb etmeye derler ki bu maḥâmde mecâzen Hakk'ın rızâ ve meşûbâtını talebdır. [لَمْ تَشْتَرِ الدِّينَ]: (لَمْ تَشْتَرِ) de zamîr (نَفْسٍ)'e râci'dir, ihtiyâr etmedi, bedel kılmadı ma'nâlarına. (الدِّينَ) naşb ile (تَشْتَرِ) için mef'ûl-i bihdır, bu maḥâmde dînden murâd belâyât-ı dünyeviyye ve uhreviyyenin küllîsinden necâtı üzerine devr etmektir. [لَمْ تَشْتَرِ]: (لَمْ تَشْتَرِ) de zamîr (نَفْسٍ)'e müte'allıktır bu maḥâmde şemen menzilesindedir. [وَلَمْ تَسْمِ]: (وَلَمْ تَسْمِ) üzerine 'atıfdır, (سَامِ) (يَسُومُ) den kaşd etmedi ma'nâsındır.

[Maḥşûl-i Beyit]

Ey nefsimin ḥasârı, ticaret edecek bir vakitte ne zararlara [162] uğradığını gör. Dünyâ ile dîni satın almadı ve fanîyi bâkîye bedel kılmaya kaşd etmedi, belki dîni verip dünyâyı ahz etmekle zarara dâçâr oldu. Ya'nî ḥayât-ı dünyâda, Hakk'ın rızâ ve meşûbâtını taleb ederek, belâyât-ı dünyeviyye ve uhreviyyenin küllîsinden necâtı üzerine devr etmek ve bununla kesb-i ticâret eylemek lâzım gelir iken, 'aksini bi'l-iltizâm bu 'âlem-i fâniye temeyyül ile menâfî-i uhreviyyeden birçok şeyler zarar etti demektir.

إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى خَلَقَ الرُّوحَ نُورَانِيًّا عَلَوِيًّا وَخَلَقَ النَّفْسَ ظُلْمَانِيَّةً ثُمَّ أَشْرَكَ بَيْنَهُمَا وَجَعَلَ رَأْسَ مَالِهِمَا لِلْإِسْتِعْدَادِ الْفِطْرِيِّ

الْقَابِلِ لِلْكَمَالِ وَالتَّرَقِّي فِي الْقُرْبَةِ وَالْمَعْرِفَةِ وَالْخُسَارَةِ وَالنَّقْصَانِ فَمَنْ آمَنَ وَجَاهَدَ بِنَفْسِهِ وَمَالِهِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَطَلَبَ فِي كُلِّ حَالِهِ رَضَى اللَّهُ فَقَدْ رِبِحَ رُوحَهُ وَخَسِرَ نَفْسَهُ وَمَنْ لَمْ يُؤْمِنْ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَكَفَرَ بِهِمَا أَوْ آمَنَ وَلَمْ يَأْتِ بِعَمَلٍ حَسَنٍ أَصْلًا فَقَدْ خَسِرَ رُوحَهُ وَنَفْسَهُ جَمِيعًا فَعَلَى الْعَاقِلِ أَنْ يَجْتَهِدَ قَبْلَ مَجِيئِ الْقَوْتِ وَيَرْبِحَ فِي تِجَارَتِهَا بِبَدْلِ النَّفْسِ وَالْمَالِ فِي طَالِبِ رِضَا اللَّهِ فَإِنَّ سَلَامَةَ رَأْسِ الْمَالِ الَّذِي هُوَ الْإِسْلَامُ مَا دَامَ حَاصِلًا يُمَكِّنُ أَنْ يَتَدَارَكَ الرَّبْحَ فِي صَفْقَةٍ وَإِنْ لَمْ يَحْصُلْ فِي صَفْقَةٍ أُخْرَى فَلَا يَنْبَغِي أَنْ تُضَيَعَ الْعُمْرُ فِيمَا لَا يَنْبَغِي

⁵⁰⁹ (إِذِ الْفُرْصَةُ غَنِيمَةٌ ve lizâ kâle's-şâ'iru'l-fârisî:

⁵¹⁰مكن عمر ضايح بافسوس وحيف كه فرصت عزيزست والوقت سيف

Ya'nî "Allâhu Te'âlâ Hazretleri rûhu nûrânî ve 'ulvî ve nefsi zulmânî halk edip bûnların kurbîyyet ve ma'rifette hasârât ve nokşanda terakkî ve kemâle kâbil olan isti'dâdı fıtrîyyelerî-çün rûh ile nefsin ra's-i mâlî ki İslâmiyyettir, onların beyninde şerîk kıldı. Şu kimse ki Cenâb-ı Hakkın vahdet-i kâmile ve evâmîr-i ilâhîyyesine ve Habîb-i Ekrem şallallâhu Te'âlâ 'aleyhi ve sellem Efedimiz'in nübüvvetine îmân ve sünnet-i seniyyesine ittibâ' ederek tarîk-i Hak'da mâlen ve bedenlen mücâhede ve cemî'-i ahvâlinde rızâ-yı Rabbanîyyeye tâlib oldu, tahkîk o kimsenin rûhu fâ'idemend ve nefsi hüsrân ve nedâmette kaldı ve şu kimse ki Hazret-i Hakk'a ve Rasûlu'ne îmân etmeyip küfr eyledi yâhûd îmân etti lâkin a'mâl-i haseneden hiçbirşey tedârik eylemedi onun rûhu ve nefsi hüsrânda kaldı. İmdi 'âkîl olan kimse üzerine ecel gelmezden evvel nefsin ve malını rızâ-yı Allâh yolunda bezl ederek celb-i menâfî'-i uhrevîyye ile ticâret etmeye cahd ve akdâm eylemek lâzımdır [163] ve böyle olan kimsenin ra'su'l-mâl menzilesinde olan İslâmiyyeti sâlimdir ve ra'su'l-mâlî dâ'im oldukça pazarlığında ribhî tedarik etmek dahî kâbilidir. Ya'nî umûr-i hayriyyeye nefsin ve malını bezl eden kimse için mukâfat-ı cemîle tedâriki mümkündür. Bir pazarlığında ticâret hâsıl olmasa diğerinde husûle gelir ki o da bir ecrin mukâfâtı bir yerde görülmezse diğerinde müşâhede olunur demektir. Nitekim bir sermâyeye mâlik olan kimse bir ticârete sülûk etse, ticaretin birinde fâ'ide görmez ise mademki sermâyesi bâkî ve mevcûttur diğerinde intifâ' eder. Kezâlik İslâmiyet ki ra'su'l-mâl menzilesindedir, insânda dâ'im oldukça işbu sermâye-i aşliyye sebebiyle 'âkibet bir ticâret-i ma'neviyyeye mâlik olur. Ma'âza'l-lâh ra'su'l-mâl elden gider ise zarar ve hasâra uğraması tabî'idir. Binâ'en

⁵⁰⁹ el-Harpûtî, Kaşîdetü'l-bürde me'a şerhihâ 'Aşîdetü's-şühde, 283.

⁵¹⁰ el-Harpûtî, Kaşîdetü'l-bürde me'a şerhihâ 'Aşîdetü's-şühde, 283.

vardır ve dünyâ nakd, âhiret veresiye alınan maldır. Binâ'en 'aleyh nakdi onun için vermek gayr-i ma'kûldur, dinlerin kavlini redde dahî îmâ vardır.

[Maḥşûl-i Beyit]

Bir kimse 'uḳbâ ve dîne te'alluḳ eden ve şemerât-ı nâfi'as-ı âhirette zuhûra gelen ni'am-ı ebediyyeyi, serî'u'z-zevâl olan metâ'-ı dünyâ ile şatar ve istibdâl eder ise onun için gerek bey'inde ve gerek seleminde ğabn-i fâhiş ḳarîben zahir olur. Ya'nî o devlet-i ebediyye ve sa'âdet-i sermediyyeyi terk ile dünyâ-yı denâyî ile götüren ğâfiller için zarardan başka bir kâr taṣavvur olunamaz demektir.

İmdi ma'lûm ola ki Allâhu Te'âlâ insânı dünyâ ve âhiretten mürekkeb ḥalk eyledi, şu iki cüz'den her bir cüz için bedenın kuvvetine medâr olacak meyl ve irâde vardır bu cüz'ler onlar ile kuvvet ve kemâl bulur. Cüz'-i dünyevî ki nefsi emmâredir, derekât-ı nîrâna ve cüz'-i uhreviyye ki rûḥdur, derecât-ı cinâna ṭarîḳdir. Şu iki cüz'den dahî ḳalbi ḥalk eyledi ve o ḳalb için rahmet ve ḳahr işâbi'i beyinde bir ṭarîḳ vardır. 'Abd meyl ve irâdesini şarf ettikten sonra Cenâb-ı Hâḳ onun mazhar-ı ḳahr olmasını murâd eder ise ḳalbini çevirir ve yüzünü dünyâyâ döndürür ve onun nefsinı derekât-ı cahîme atar ve kezâlik, 'abd irâdesini şarf eyledikten sonra Cenâb-ı Hâḳ mazhar-ı luṭf olmasını murâd eder ise ḳalbini ve vechini âhiret murâd olunan 'âlemi 'ulvîye döndürür.⁵¹²

'Abd için her hâlde ṭarîḳ-i rızâyâ sâlik olmak, ya'nî dünyâdan tebâ'adle tedârikât-ı uhreviyyede sa'yi bulunmak elzem ve ehemdir ve Meşnevî-i Şerîf'in cild-i râbi'inde görölüp zirde beyân ve tercüme olunan ḥadîs-i şerîf dahî dünyâdan yüzçevirip evḳât ve aḫyâtını taḥşîl ve [165] rızâ-yı Bâri'ye ḥaşr eden insân-ı kâmilin vâşıl olacağı derecat-ı 'âliyyeyi mubeşşirdir.

'Abdu'l-lâh bin Mes'ûd raḍiyallâhu 'anhumâ rivâyet eder, Faḫr-i 'âlem şallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem Efendimiz (أَفْمَنْ شَرَحَ اللَّهُ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ فَهُوَ عَلَى نُورٍ مِنْ) (رَبِّهِ) “Allah kimin gönlünü İslam'a açmışsa o, rabbinden gelen bir aydınlık içinde olmaz mı?”⁵¹³ âyet-i celîlesini kıra'at eyledikten sonra (إِذَا دَخَلَ النُّورُ فِي الْقَلْبِ انْشَرَحَ وَانْفَسَحَ) ya'nî nûr-i ilâhî ḳalbe dahîl olduĝu vakitte o ḳalbde inşirâḥ ve genişlik ḥâsıl oldu buyurdular. (قَالُوا مَا عَلَامَةُ ذَلِكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ) ashâb-ı kirâm “Yâ Rasûla'llâh bu derecenin

⁵¹² el-Harpûtî, *Ḳaşıdetü'l-bürde me'a şerḫihâ 'Aşîdetü's-şühde*, 285.

⁵¹³ ez-Zümer 39/22.

التَّجَافِي عَنْ دَارِ الْغُرُورِ وَالْإِنَابَةِ إِلَى دَارِ السُّرُورِ (‘alâmeti nedir?’ Diye su’âl eylediklerinde)
 (وَالْتَّأَهُبُ لِلْمَوْتِ قَبْلَ نَزْوِهِ ya’nî dâr-ı gururdan tebâ’adle dâr-ı sürûra rucû’ eylemek ve
 nüzûl etmezden evvel mevt için hâzırlanmaktır buyurdular⁵¹⁴ şadâka Rasûlüllâh.

İmdi (كُنْ فِي الدُّنْيَا كَأَنَّكَ غَرِيبٌ أَوْ عَابِرُ سَبِيلٍ وَعِدْ نَفْسَكَ مِنْ أَهْلِ الْقُبُورِ) hadîs-i şerîfinin
 muktezâsı üzre insâna lâzım olan o dur ki dünyâda garîb ve ‘âbir-i sebil gibi ola ve
 kendini ehl-i kubûrdan ‘ad eyleyip (حَاسِبُوا أَنْفُسَكُمْ قَبْلَ أَنْ تُحَاسِبُوا وَزِنُوا أَعْمَالَكُمْ قَبْلَ أَنْ تُوزَنُوا) hadîs-i şerîfi mûcibince muhâsebe ve muvâzene-i a‘mâl hülûl
 etmezden evvel nefsinin hesâbını ru’yet ve mîz’an-ı ef’âline dikkat eyleye ve ölüm
 gelmezden muqaddem ölmeli ki vakt-i mev’ûd eriştikde mürde olmayıp (الْمُؤْمِنُونَ لَا
 يَمُوتُونَ بَلْ يُنْقَلُونَ مِنْ دَارٍ إِلَى دَارٍ) hadîs-i şerîfinin mazmûn-i münîfi vechle suhûletle bir
 evden bir eve nakl ide. Allâhumme yessir lenâ!

إِنْ آتَ ذَنْبًا فَمَا عَهْدِي بِمُنْتَفِضٍ مِنْ النَّبِيِّ وَلَا حَبْلِي بِمُنْصَرِمٍ 145

[İn]: Harf-i şart. [آت]: “Hemze”nin meddi, “tâ”nın kesriyle nefsi mütekellim
 vahdedir, aslı (آتِي) dir, “yâ” cezm için şâkıt olmuştur. (إِنْ آتَ) eğer ben işler isem
 demektir. [ذَنْبًا]: Naşbla (آت)nin mef’ûlüyle, (الذَّنْبُ) ‘âmdır zünûbün küllîsine
 müstemildir. [فَمَا]’de “fâ” cezâ içindir (وَلَا أَقْطَعُ الرَّجَاءَ وَطَلَبَ الْعَفْوِ) ya’nî
 mahzûn olmam ve racâyı ve taleb-i ‘afvı kaṭ’ etmem⁵¹⁷ yâhûd (فَلَا تَحْزَنِي يَأْنَفْسِي وَلَا
 تَحْزَنِي يَأْنَفْسِي) ya’nî ey nefis [166] üzülme, şaşkın olma, umudunu kaybetme⁵¹⁸
 demektir. ‘İbarede şu iki taḳdirde dahî hâzıf-i îcâz vardır. İcâz bir kelâmı ihtisâr etmeye
 derler. [مَا عَهْدِي]: Kavli cezâ-i mahzûf için ‘illet olur, (مَا) nâfiyedir ‘ahd-i mîşâḳ
 ma’nâsınadır ki verilen söze derler, mîşâḳ ile murâd tevḥîd ve dîn ve akâyiddir.

⁵¹⁴ Özdemir, İsmâil Rusûhî-yi Ankaravî Şerhi Mesnevi (Mecmûatü’l-Letâyif Ve Matmûratü’l-Maârif) (4. Cilt) (İnceleme-Metin-Sözlük), 1118-1119.

⁵¹⁵ Özdemir, İsmâil Rusûhî-yi Ankaravî Şerhi Mesnevi (Mecmûatü’l-Letâyif Ve Matmûratü’l-Maârif) (4. Cilt) (İnceleme-Metin-Sözlük), 849-850.

⁵¹⁶ Müminler ölmezler. Aksine bir yurttan başka bir yurda geçerler. İsmâil Rusûhî-yi Ankaravî Şerhi Mesnevi (Mecmûatü’l-Letâyif Ve Matmûratü’l-Maârif) (4. Cilt) (İnceleme-Metin-Sözlük), 735.

⁵¹⁷ Osman Tefvîk Efendi burada mahzûn olma ve racâyı ve taleb-i ‘afvı kaṭ’ etme şeklindedir.

⁵¹⁸ Osman Tefvîk Efendi Ey nefis ben mahzûn ve mütehayyir olmam ve racâyı kaṭ’ etmem şeklinde çevirisi yapmıştır.

[مِنْ النَّبِيِّ]: Nakẓ-ı ‘ahiddendir, ‘ahd-i mîsâka ‘adem-i vefa ma‘nâsına. [بِمُنْتَقِصٍ]: [وَلَا حَبْلِي] (فَمَا عَهْدِي) üzerine ‘atıftır ve nefiy tekrîri te‘kid içindir, (الحَبْلِ)’den murâd Fahr-i ‘âlem şallallâhu Te‘âlâ ‘aleyhi ve sellem Hâzretleri’yle kendi beyninde olan vesâ’ildir. [مُنْصَرِمٍ]: İsm-i fâ‘il şîğası üzerine munkaṭı‘ ma‘nâsınadır.

[Maḥşûl-i Beyit]

Ben her ne kadar günah işleyip kesb-i seyyi’ât eyledim ise de zünûbumun setr ve mağfîret olunmasını racâ ederim. Zîrâ ma‘şiyeti irtikâb ile tevbemde nakẓ ettim ise îmânım menkûz ve Hâzreti Peygamber şallallâhu Te‘âlâ ‘aleyhi ve sellem Efendimiz’le beynimizde olan vesâ’il, ya’nî cânib-i Cenâb-ı Risâletpenâhî’den bana olunan va’d munkaṭı‘ değildir. Belki her hâl ve zamânda şefâ‘at-i ‘uzmâsına ümidvârım.

Ya’nî Nâzım-ı fâhim buyururlar ki ben egerçi irtikâb-ı ma‘şiyetle tarîk-i tevbeye şâbit olmadım lâkin mâdemki îmânım sâlim ve Fahr-i ‘âlem şallallâhu ‘aleyhi ve sellem Efendimiz’e menşûbiyyet gibi bir ḥabl-i metîn ve va’d-i kerîmi üzerimde dâ’im ü gayr-i munkaṭı‘dır. Maḥzar-ı mağfîret ve şefâ‘at olmak ümîdindeyim demektir.

Nâzım müşârun ileyh Cenâb-ı Fahr-i Risâlet’le beynlerindeki vesâ’il ve va’di beyit-i âtî ile tefsîr buyururlar.

فَإِنْ لِي ذِمَّةٌ مِنْهُ بِتَسْمِيَّتِي مُحَمَّدًا وَهُوَ أَوْفَى الْخَلْقِ بِالذِّمِّ 146

[فَإِنْ لِي]’de “fâ” tefsîr içindir, benim için taḥkîkân vardır ma‘nâsınadır. [ذِمَّةٌ]: Zimmet *emân* ma‘nâsınadır, Nebî ‘aleyhisselâmin (وَيَسْعَى بِذِمَّتِهِمْ أَذْنَاهُمْ) ⁵¹⁹ kavlı-i şerîfnde olduğu gibi ve ‘ahd üzerine itlâk olunur. [مِنْهُ]: Zarf-ı müsteḥar (ذِمَّةٌ) için şıfattır ve zamîri Nebî ‘aleyhisselâma râci’dır. [بِتَسْمِيَّتِي]: (ذِمَّةٌ)’e müte‘allıktır ve onda olan (بِ) sebebiyyet içindir, (التَّسْمِيَّةُ) eğer maşdar-ı ma‘lûm olur ise maşdarın izâfeti mef’ûl-i evveledir ve fâ‘il metrûkdur (أَيَّ تَسْمِيَّةٍ لِلَّهِ إِيَّايَ) [167] ya’nî “*Allâh zû’l-celâl bana tesmiye*” eyledi. Zîrâ elḳâb, semâdan nüzûl ve müsemma üzerine mülakât eder.

⁵¹⁹ el-Harpûtî, *Ḳaşıdetü’l-bürde me’a şerḥihâ ‘Aşîdetü’ş-şühde*, 286.

Nâzım-ı fâhim'e Muhammed ismi ile 'âlem-i menâmda veyâhûd yakaza hâlinde Nebî 'aleyhisselâmın hitâb edici olması da muhtemeldir. Ba'zı meşâyıh-ı kibâra vâki' olduğu gibi. İmdi (بِسْمِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ أَيَّي) takdirinde olur. Ya'nî Nebî 'aleyhişşalâtu vesselâm tesmiye etmesi sebebiyle. [مُحَمَّدًا]: Naşbla tesmiye için mef'ûl-i şânîdir, Muhammed ismi alehi's-şalâtu vesselâm Hazretlerinin esmâ-i şerîfesinin eşrefidir. [وَهُوَ]: İlâ âhîrihî, cümlesi istînâfiyye, zamîri Nebî 'alehi's-selâm içindir. [أَوْفَى]: Tafşîl için mübâlağa şîğasıdadır 'ahde vefâdan tamam eylemek ma'nâsınadır. [الْخَلْقِ]: Enâm ve maḥlûkât ma'nâsınadır. [بِالذِّمِّ]: "Zâl"ın kesriyle zîmmet kelimesinin cem'idir.

[Maḥşûl-i Beyit]

Banâ Muhammed tesmiye olunması sebebiyle benim için O Nebî-i zî-şândan eman vardır ve o Meḥar-ı 'âlem cemî'-i maḥlûkâtıdan ziyâde zîmmetle vefâ edicidir. Ya'nî ben her ne kadar 'işyanda bulundumsa da yine mağfireti ilâhîyye ve şefâ'at-i seniyye-i Nebeviyyeyi talebdan ḥali kalmam ve kaṭ'-ı rişte-i⁵²⁰ ümid eylemem, bâḥuşûşki 'aleyhişşalâtu vesselâm Efendimiz'in esmâ-i şerîfesinden kerîm ve şerîf olan (Muhammed) ismiyle tesmiye olunduğum hayşîyyetle 'ahde vefâ edici o Peygamber-i 'âlî kadrin va'd-i 'uzmâsına mazhar olmuşumdur, bu da benim için bâ'îs-i ḡufrân ve mûcib-i emândır demek olur.

Bu beyitte zirde beyân ve me'ânî-i şerîfesi tercüme olunan eḥadîs-i şerîfeye işâret vardır قَالِ عَلَيْهِ السَّلَامُ أَنَا نَبِيٌّ جَبْرَائِيلُ فَقَالَ يَا مُحَمَّدُ إِنَّ اللَّهَ يَقْرَأُ عَلَيْكَ السَّلَامُ وَيَقُولُ لَكَ () işaret vardır (وَعَزَّتِي وَجَلَالِي لَا أُعَذِّبُ مَنْ يُسَمِّي بِاسْمِكَ بِالنَّارِ) Hazreti Peygamber şallallâhu 'aleyhi ve sellem buyururlar, "Banâ Cebrâîl 'aleyhisselâm geldi ve yâ Muhammed Mevlâ-yı Mûte'âl sana selâm eder ve senin için buyurur, 'izzet ve celâlîme kâsem ederim şu bir kimse ki senin isminle tesmiye olunur, onu nâr ile 'azâb eylemem", ḥadîs-i diğerde (أَسْتَحْيِي أَنْ أُعَذِّبَ بِالنَّارِ مَنْ اسْمُهُ اسْمٌ حَبِيبِي) vârid olmuştur. Ya'nî "şu kimsenin ki ismi benim habîbimin ismidir, ben 'azîmu's-şân nâr ile 'azâb etmeklige istihyâ ederim" demektir. Şifâ-i şerifte Kâzî 'İyâz'ın rivâyet ettiği ḥadîs-i diğere (إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى وَمَلَائِكَتَهُ) ya'nî "şu bir kimsenin ki ismi Muhammed ve Ahmed'dir, (يَسْتَغْفِرُونَ لِمَنْ اسْمُهُ مُحَمَّدٌ وَأَحْمَدُ)

⁵²⁰ Rişte: Bağ.

Allâh 'u Te 'âlâ Hazretleri ve melâikîn-i kirâm onun [168] için istiğfar ederler.” Mevlâ-yı Mûte‘âl’in istiğfârından murâd rahmet-i ilâhîyesidir, şunun için ekşer ‘ulemâ-i kirâmın esâmîsi Muhammed’dir.⁵²¹

Nâzım-ı fâhim rahmetü’l-lâhi ‘aleyhin vesâ’il ve va‘d-i Nebî ‘aleyhisselâmdan murâdı ve istinâdları bu zikir olunan ehadîs-i şerîfedir.

إِنْ لَمْ يَكُنْ فِي مَعَادِي آخِذًا بِيَدِي فَضْلًا وَإِلَّا فَقُلْ يَازَلَّةَ الْقَدَمِ 147-

[إِنْ لَمْ يَكُنْ]: Cümle-i şartiyye, onun için zamîr Nebî ‘aleyhisselâmdır ve şu şartın cevabında iki vecih vardır, birisi âtîdeki (فَقُلْ) kavlidir, ikincisi mahzûftur. [المَعَاد]: Maşdar yâhûd mekân veyâ zamândır (المَعَاد) ile murâd halet-i mevt ve mâ ba‘didir. [آخِذًا بِيَدِي]: Ahz-i bi’l-yed, nuşret ve imdâd ve mu‘âvenet ve def‘-i belayâtıdan ‘ibârettir. [فَضْلًا]: Naşbla onun üzerine (آخِذ)‘in fâ‘iline nisbetten temyizdir. [وَإِلَّا]: ‘Ahd ma‘nâsınadır ki (فَضْلًا وَإِلَّا) ihsân u kerem ve ‘ahd cihetinden demektir. (فَقُلْ) Nâzım-ı fâhimin nefsinden tecrîd ettiği şahş için hitâbdır, sen söyle ma‘nâsına. [يَازَلَّةَ الْقَدَمِ]: Zellete’l-kadem, ayağı sürçüb kaymak ma‘nâsında müsta‘meldir ki hâlim yaman ve perişân olur demeyi murâd buyururlar.

[Maḥşûl-i Beyit]

Şefî-i rûz-i cezâ olan Hâbîb-i Kibriyâ şallallâhu Te‘âlâ ‘aleyhi ve sellem Efendimiz, ihsân u kerem ve ‘ahdi cihetinden, mevt eriştiği vakitte veyâhûd yevm-i kıyâmette, eğer benim elimden tutucu ya‘nî banâ nuşret ü imdâd u mu‘âvenet edici olmazsa sen nefsine hitâb eyle ki, ey ayağı derekât-ı caḥîme kaymış olan kimse, senin hâlin mukadder ve perişândır. Zîrâ bir kimseye ki o kâne şefâ‘at-i dest-gîr⁵²² ve mu‘îyn ve zahîr olmaz, taḥkîk o kimse tarîk-i necât ve selâmeti bulmaz.

أَوْ يَرْجِعَ الْجَارُ مِنْهُ غَيْرَ مُحْتَرَمٍ 148- حَاشَاهُ أَنْ يُحْرِمَ الرَّاجِيَ مَكَارِمَهُ

⁵²¹ el-Harpûtî, *Kaşîdetü’l-bürde me‘a şerhihâ ‘Aşîdetü’ş-şühde*, 286.

⁵²² Dest-gîr: Elden tutan, yardımcı.

⁵²³ (يَدًا زُهَيْرٍ بِمَا أَتَى عَلَى هَرَمٍ) beyitine gelince, şu ebyâtın haşşası yılan ve ‘akreb şokmasından muḥâfaza içindir. Bir kimse ebyât-ı mezkûreyi gül şuyu ile ketb ederek içer ve beyitleri de yılan ve ‘akreb olduğu mevzî‘ üzerine dâ‘ire eder ise bi izni’l-lâhi Te‘âlâ serî‘an o kimse berî olur. Eger hayye veya ‘akrebin bir şûretini taşvîr ve bu beyitler üzerine nihrîr eyler ise orada muḥâfaza ve mu‘allaq bulunduğu müddetce her ikisinin mazarratlarından bi izni’l-lâh selâmet bulur (‘Abdü’s-selâm). Bkn. Yalvaçlı, el-Mecmû‘atü’l-kübrâ mine’l-kaşâ‘idi’l-fuḥrâ (Hacı Mahmud Efendi, 3692),

[حَاشَاهُ]: yâ'nî o Nebî-i zî-şân Efendimiz'i tenzîh eder ve berî kılârim, mef'ûl-i lehin zamîri Nebî 'aleyhisselâmdır. [أَنْ يُحَرَّمَ الرَّأَجِي]: Şefâ'at ve mu'âvenet-i seniyyesini racâ edicileri maḥrûm eylemekten. [مَكَارِمَهُ]: Bu maḥâmde elṭâf-ı Risâletpenâhî murâd olunur. [أَوْ يَرْجِعَ]: Naşbla 'avdet [169] eder ve (الْجَارُ) karîb ma'nâsınadır. [مِنْهُ]: Nebî 'aleyhisselâma râci'dir. [غَيْرَ مُحْتَرَمٍ]: İhtirâmsız bir hâlde ya'nî ḥürmet olunmaḥsızın demektir.

[Maḥşûl-i Beyit]

Sâ'il ve râci olanları faẓl ve kereminden maḥrûm etmekten, yâḥûd o Nebî-i zî-şândan emân ve ḥıfẓ-ı ḥimâyede bulunan karîbini ihtirâm etmeksizin red eylemekten o Mefḥar-i 'âlem ve Nebî-i Muḥterem'i tenzîh ederim. Zîrâ zât-ı Risâletpenâhî ma'den-i kerâmet ve menbe'-i ihtirâmatdır, cemî'-i ehl-i dünyâ onun zât-ı âlîsinden istimdâd ve isti'âne ederler.

Ya'nî bâb-ı 'inâyet ve merḥametinden istid'an ve taleb-i mu'âvenetle şefâ'at-i 'uzmâsını racâ edenleri ḥaşâ maḥrûm bırakmaz (شَفَاعَتِي لِأَهْلِ الْكِبَائِرِ مِنْ أُمَّتِي) “Şefâatim ümmetimden büyük günah işleyenleredir”⁵²⁴ hadîs-i şerîfi daḥî delîl ve burhân-ı kavîdir.

وَجَدْتُهُ لِمَخْلَصِي خَيْرَ مُلْتَرَمٍ-149 وَمُنْدُ أَلَزَمْتُ أَفْكَارِي مَدَائِحَهُ

[مُنْدُ أَلَزَمْتُ]: 'amîl (وَجَدْتُ) kavli, yâḥûd (مُنْدُ) kelimesi mübtedâdır, iltizâmımın evvel müddetinde demektir. [أَفْكَارِي]: Fikrin cem'idir, fikirlerimi iltizâm eylediğim müddetten beri, ya'nî efkârımı ḥaşr edeliden beri. [مَدَائِحَهُ]: Medîḥin cem'idir, mekârim-i ḥasene ve ahlâḳ-ı müsteḥsine murâd olunur. [وَجَدْتُهُ]: de zamîr Nebî aleyisselâma râci'dir o Peyğamber-i zî-şânı buldum ma'nâsınadır. [مَخْلَصِي]: Mu'aḥḥar olan (مُلْتَرَمٍ) kavline müte'allıktır. Meşâ'ib ve cisimde seḳam vesâ'ire gibi belâyât-ı dünyâdan fevz ve necât ma'nâsınadır. [خَيْرَ مُلْتَرَمٍ]: Naşb ile (وَجَدْتُ) için

⁵²⁴ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, nşr. Şuayb Arnavut, Adil Mürşid ve diğeri, (Beyrut: Müessesetü'r-risale, 2001/1421), 20/439 (No:13222)

mef'ûl-i şânîdir (مُتَرْتِمٌ) ism-i fâ'il şîğası üzerinedir ki hayrın küllisini va'd için iltizâm edici demektir.

[Maḥşûl-i Beyit]

Efkârımı Cenâb-ı Faḥr-i Risâlet Efendimiz Ḥazretleri'nin mekârim-i ḥasene ve ahlâk-ı mustaḥsinesini medḥ etmeye ḥaşr edeliden beri, mesâ'ib ve belâyât-ı dünyeviyyeden fevz ü necâtımı der'uhde etmiş ancak ḥayr-ı kullîyi iltizâm edici olan Rasûl-i Ekrem ve Nebî-i Muḥterem şallallâhu Te'âlâ 'aleyhi ve sellem Efendimiz'i buldum.

Ya'nî evşâf-ı celîlesinde isti'mâl-i efkâr eylediğim müddetten beri ve o Seyyid-i ḥayrî'l-enâm Nebî, cemî'-i belâyâtdan ḥalâş etmeyi iltizâm buyurmuştur. [170]

وَلَنْ يَفُوتَ الْغِنَى مِنْهُ يَدًا تَرَبَّتْ إِنَّ الْحَيَا يُنْبِتُ الْأَزْهَارَ فِي الْأَكْمِ -150

[الْغِنَى]: (يَفُوتُ) (يَفُوتُ) 'dendir, elbette fevt ve zâyî' etmez ma'nâsına.

[مِنْهُ]: Kesr ve ḳaşr ile yesâra derler (الْغِنَى) 'dan murâd Nebî 'aleyhisselâmın şefâ'atidir. Zarf-ı müsteḳar (الْغِنَى) için şıfattır, yâḥûd ondan ḥâldir ve onun için zamîr Nebî 'aleyhisselâmdır. [يَدًا]: (عَنْ يَدٍ) demektir. [تَرَبَّتْ]: Faḳîr ve muḥtaç ma'nâsına (الْيَدِ) ile murâd muḥtâcînin elleridir. [إِنَّ الْحَيَا]: İstînâf ve ḥükm-i muteḳaddem için tenzîrdir, ḥayâ ḳaşr ile maṭar ya'nî yaḡmûra derler, eḡer med ile olur ise istiḥyâ ma'nâsınadır.

Ḥattâ mervîdir ki, ba'zı şule'ḥâ-i Mekke menâmda Faḥr-i 'âlem şalla'l-lâhu Te'âlâ 'aleyhi ve sellem Ḥazretleri'nin şerefi didarıyla müşerref oldukda vâḳî' olan ba'zı ḥiṭâb-ı celîle üzerine yâ Rasûlallâh (الْحَيَا مِنْ الْإِيمَانِ) buyurdun diyerek (الْحَيَاءُ مِنْ) ḥadîs-i şerîfini ḳaşr ile okudığı gibi (لَا) kelimesiyle red buyuruldu, o ḥâlde uyandı ve bu ḳaẓiyyeyi 'ulemâ-i Mekke 'indinde naḳl eyledi. Bu ḥadîs-i şerîf rivâyet-i şaḥîḥa ile şikât ü emnâdan mervî olup Buḥârî ve ḡayrilerde mezkûr olduğundan cümlesi kemâl-i te'accüb ve ḥayretle tekrâr bi tekrâr ḥuzûr-i sa'âdete teveccüh etmesini o zâta tenbîh eylediler. Üç def'a vukû' bulan mülâḳâtında ke'l-evvel cevâb red oldu. [Bu olayı bir mektuba yazıp]⁵²⁵ Mısır melîkine ve 'ulemâsına gönderdiler.

⁵²⁵ İncelenen tercüme eserde parantez içindeki bölüm görünmemektedir fakat Harpûtî şerhinde (وَكُتِبُوا) (هَذِهِ الْوَاقِعَةُ فِي صَحِيفَةٍ) şeklinde görülmektedir. Cümle düşük görüldüğünden buraya tercümesi eklenmiştir. Bkn. el-Harpûtî, *Ḳaṣîdetü'l-bürde me'a şerḥihâ 'Aşîdetü's-şühde*, 290.

Muḥaddiînden Şemsu'd-dîn ibni Hacer'in (ö. 852/1449) zamânında idi, müşârun ileyhin mesmû'î olduğu gibi kezâlik te'accüb ve ḥayrette kaldı. Hülâşâ-i kelâm kazıyye Şam'da yine muḥaddiînden İmam Burhânu'd-dîn Ḥazretlerine vâsıl olduğda ḥuzûr-i sa'âdette ḥadîs-i şerîfi ne şûretle kırâ'at ettiğini kendi lisânından anlamak üzere o zâtı celb itdî, ba'de'l-kıra'ati memdûd ile maḳşûr beynindeki farkdan şoḥbet sebkat eyledi. İmam Burhânu'd-din Rasûl-i Ekrem şallallâhu 'aleyhi ve sellem Ḥazretleri şâdıkdır hayâ kaşr ile maṭara derler, ḥadîs-i şerîf ise memdûddur ya'nî (الْحَيَاءُ مِنَ الْإِيمَانِ) dir lâkin bu gece o Ḥazret'in ḥuzûr-i sa'âdetlerine müteveccih olarak bu vechle kırâ'at et dedi, o zâtta şeref-i dîdâr-ı Risâletpenâhî ile kesb-i teşerrûf eylediği gibi ḥadîs-i şerîfi med ile okudukda (بَارَكَ اللَّهُ فِيكَ [171] وَفِي مُعَلِّمِكَ بُرْهَانَ الدِّينِ) ḥitâbıyla talâtif buyuruldu.⁵²⁶

(الْأَزْهَارُ) 'nün (الْحَيَاةُ) 'ya isnâdı, sebebe isnâd kabîlindendir, (الْأَزْهَارُ) naşbla (يُنْبِتُ) 'nün mef'ûlü ve zehrin cem'idir, çiçekler bitirir, ḥâşıl eder ma'nâsınadır. [الْأَكْمَامُ]: Feṭḥateyn ile (الْأَكْمَامُ) 'nin cem'idir şu karar etmeyen dağ başına derler ve maḳşûd 'umûmun nef'inde cûdî cûd ile teşbîhdîr ve Faḥr-i 'âlem şallallâhu 'aleyhi ve sellem Ḥazretleri'nin şânı 'âlîsinde vârid olan (وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ) “*Ve seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik*”⁵²⁷ naşs-ı celîline işârettir.

[Maḥşûl-i Beyit]

Şol fakîr u muḥtâcîn ki istimdâd için o Nebî-i zîşâna el uzatır, şefâ'at-i uz mâsını elbette ondan dirîğ⁵²⁸ ve zâyî' eylemez ve maḫhar-ı luṭf ve kerem buyurulacağına iştibâh yoktur. Nitekim bâran-ı⁵²⁹ rahmet, şu karar etmeyen dağ tepesinde çiçekler bitirip feyzyâb eder. Kezâlik rahmeten li'l-'âlemîn olan Faḥr-i 'âlem şallallâhu Te'âlâ 'aleyhi ve sellem Efendimiz daḥî zir cenah-ı 'aliyyesine ilticâ eden uftâdegânı⁵³⁰ maḫrûm ve ḥüsranda bırakmayıp ni'am-i lâ yuḫşâ ile feyzyâb ve maḫhar-ı şefâ'at buyuracakları bî irtiyâbdır.

⁵²⁶ el-Harpûtî, Kaşîdetü'l-bürde me'a şerḥihâ 'Aşîdetü's-şühde, 290.

⁵²⁷ el-Enbiya 21/107.

⁵²⁸ Dirîğ: Esirgeme, kıyamama.

⁵²⁹ Bâran: Yağmur.

⁵³⁰ Üftâdegân: Düşkünlük.

يَدَا زُهَيْرٍ بِمَا أَتَيْتَنِي عَلَى هَرَمٍ - 151⁵³¹ وَلَمْ أُرِدْ زَهْرَةَ الدُّنْيَا الَّتِي اقْتَطَفْتُ

[لَمْ] (لَمْ) [زَهْرَةَ]: Naşb ile (لَمْ) [وَلَمْ أُرِدْ]: Ben racâ etmedim ve taleb eylemedim demektir. [زَهْرَةَ الدُّنْيَا]: Dünyânın zînet ve metâ'ı ve behcet-i nezâretinden 'ibârettir (زَهْرَةَ) ile ta'bîr çiçek gibi sür'atle zevâline ve çiçeğin hüsnüne nâsın tama' edip mağrûr olduğuna işârettir. Ba'zı nüshada hâzîhi'd-dünyâ vâki' olmuştur hâzîhi tahkîr içindir (أَهَذَا الَّذِي يَذْكُرُ آلِهَتَكُمْ) "İlahlarınızı diline dolayan bu mu?"⁵³² kavlı-i şerîfinde olduğu gibi. [الَّتِي]: (زَهْرَةَ) için şifattır, (الدُّنْيَا) için değil. [اقْتَطَفْتُ]: onu cem' eyledi demektir. [يَدَا زُهَيْرٍ] (اقْتَطَفْتُ) in fâ'ilidir, (يَدَا)'nın aşlı (يَدَانِ), iki el ma'nâsına. Zuheyr, fuḥûl-i şu'arâdan bir şa'irin ismidir ki ona (Züheyr bin ebî Sül mâ) (ö. 609) derlerdi. (يَدَا زُهَيْرٍ)'den murâd, Züheyr nâm şa'irin iki eli demek olur. [بِمَا أَتَيْتَنِي] (بَا) sebebiyyet yâḥûd bedeliyyettir, (مَا) mevşûle yâḥûd maşdariyyedir. (أَتَيْتَنِي) medḥ ve şenâ ma'nâsınadır ki (بِمَا أَتَيْتَنِي), medḥ ve şenâ etmek sebebiyle yâḥûd medḥ-i şenâya bedel demektir. [هَرَمٍ]: "Hâ"nın fethi ve "râ"nın kesriyle mülûk-i Arab'ın ziyâde güzellerinden [172] (Herim bin Sinan)⁵³³ (ö. 608] demekle müştehir bir beyin ismidir. Züheyr denilen şa'ir bunun medâyiḥ-i keşîrasını müştamil kaşîdeler inşa eder idi.

[Maḥşûl-i Beyit]

Cenâb-ı Fahr-i Risâlet şallallâhu Te'âlâ 'aleyhi ve sellem Efendimiz'den dünyânın serî'u'z-zevâl olan zînet ve metâ'ını racâ ve taleb etmedim. Nitekim Züheyr nâm şa'ir mülûk-i Arab'dan Herim bin Sinan nâm beyi medḥ ve şenâ etmek sebebiyle iki elini uzatıp 'atıyyeler cem' eyledi. Ya'nî Zuheyr'in Herim bin Sinan'ı medḥ ve şenâ etmesi mücerred meta'ı dünyâ olan iḥsân u 'itâsına nâ'il olmak için idi, lâkin benim bu kaşîde-i mübâreke ile Rasûl-i Ekrem ve Nebî-i Muḥterem Efendimiz'i tavşîf etmekten maḥşad-ı mâ fi'z-zamîrim, o şa'ir gibi 'ivaż-ı dünyeviyyeye müstenid

⁵³¹ İncelenen tercüme eserde ibare اقْتَطَفْتُ şeklindedir Harpûti nüshasında ise قَطَفْتُ şeklinde görülmektedir. Harpûti her iki şeklinin de rivayet edildiğini bildirmektedir. el-Harpûti, *Kaşîdetü'l-bürde me'a şerhihâ 'Aşîdetü's-şühde*, 291.

⁵³² el-Enbiya 21/36.

⁵³³ Herim bin Hayyân olarak yazıldığı görülmektedir Fakat Harpûti şerhinde Herim bin Sinan olarak kayıtlıdır. Bkn. el-Harpûti, *Kaşîdetü'l-bürde me'a şerhihâ 'Aşîdetü's-şühde*, 291.

değildir, belki garażım ancak şefâ‘at-i ‘uzmâ-yı nebeviyyesine ve ebedi olan ni‘am-i celîle-i uhreviyyeye nâ‘il olmağlığı istirhâm eylemektir.

Faşl-ı ‘Âşirin: Der Beyân-ı Münâcât Ve ‘Arz-ı Hâcât

يَا أَكْرَمَ الْخَلْقِ مَا لِي مِنْ أَلْوَدُ بِهِ سِوَاكَ عِنْدَ حُلُولِ الْحَادِثِ الْعَمَمِ -152

[يَا أَكْرَمَ الْخَلْقِ]: (الْخَلْقِ), maḥlûk ma‘nâsınadır, “elif” ve “lâm” cins veyâ istiğrâk içindir. Ey cemî‘-i maḥlûkâtın ekremi ve eşrefi olan Peyğamber-i zî-şân. [مَا لِي]’de “mâ” nâfiyedir “leyse” ma‘nâsına, benim için yoktur demektir. [مِنْ أَلْوَدُ]: ilticâ ve sığınmak ma‘nâsınadır. [بِهِ]: (أَلْوَدُ)’e müte‘allık ve onun için zamîr Nebî ‘aleyhişşalâtu vesselâmdır. [سِوَاكَ]: Zarfıyyet üzerine menşûbdur, senden gayri ma‘nâsına. [عِنْدَ]: (أَلْوَدُ)’e müte‘allıktır. [حُلُولِ]: Duḥûl etmek ve nüzûl eylemek ma‘nâlarıdır. [الْحَادِثِ]: Sonradan vücûda gelen şeye derler, ḥâdişden murâd cemî‘-i halk için şâmil olan mevtdir ki kıyâmet-i şugrâ derler veyâḥûd kezâlik cemî‘-i halka şâmil olan sâ‘atdir ki kıyâmet-i kübrâ ta‘bîr ederler. Hûlûlden daḥî maḥşad işbu vâkıtin duḥûl ve nüzûlüdür. [الْعَمَمِ]: Fethateyn ile ve “mîm”-i evvelînin kesriyle âm ve şâmil [173] ma‘nâsınadır.

[Maḥşûl-i Beyit]

Ey cemî‘-i maḥlûkât ve mevcûdâtın ekrem ve eşrefi olan Nebî-i zî-şân, benim için senden gayri sığınacak ve ilticâ edecek maḥal yoktur ‘âmmeye şâmil olan mevt veya kıyâmet-i kübrâ olan sâ‘at duḥûl ve nüzûl ettiği vâkıtte. Ya‘nî ey eşref-i maḥlûkât ve ey menbe‘-i luṭf u ‘inâyât olan Peyğamber-i celîlu’s-sıfât, gerek mevt eriştiği vâkıtte ve gerek yevm-i kıyâmette benim için bâb-ı merḥamet me’binden gayr-i melce vü penâh⁵³⁴ yoktur. Şefî‘i’l-müznibîn, rahmeten li’l-‘âlemîn sensin, her hâlde zât-ı Risâletpenâh’ının mu‘âvenet ve luṭf -i keremine ihtiyâcım ber kemâldir.

وَلَنْ يَضِيقَ رَسُولَ اللَّهِ جَاهُكَ بِي إِذِ الْكَرِيمِ تُجَلَّى بِاسْمِ مُنْتَقِمِ -153

[وَلَنْ يَضِيقَ]: (لَنْ يَضِيقَ) elbette târ olmaz ve güç gelmez ma‘nâsınadır. [رَسُولَ اللَّهِ]: Menşûb onun üzerine münâdâdır, ḥarf-i nidâsı maḥzûftur.

⁵³⁴ Penâh: Sığınak, sığınma.

[جَاهُكَ]: Câh, (الْوَجَاهُ) ya'nî şeref-i menzilet ma'nâsıdır. [يَا]: Ey bi şefâ'ati ya'nî bana şefâ'at etmekle demektir. [إِدَّ]: Zarfiyyet için olan (إِذَا) ma'nâsıdır. [الْكَرِيمُ]: Cûd u ihsân ve 'inâyet ma'nâsına esmâ-i ilâhiyyedendir. [تَجَلَّى]: Âşikâre olmak, rûşen olmak ma'nâsıdır ki (إِذَا الْكَرِيمُ تَجَلَّى) cûd ü ihsân şâhibi olan Allâhu Te'âlâ Hazretleri tecelli ettiği vakitte demektir. [بِاسْمِ مُنْتَقِمٍ]: (أَيُّ بِصِفَةِ مُنْتَقِمٍ) demektir, (مُنْتَقِمٍ) intikâm edici ma'nâsıdır, ism-i kerîm ile zikir Cenâb-ı Hakk'ın şîfât-ı cemâline ve maqâm-ı intikâmında muntekîm ismini zikir, şîfât-ı celâline işârettir.

[Maḥşûl-i Beyit]

Ey Rasûl-i Kibriyâ, kerîm olan Hazreti Allâh celle şânuhû yevm-i kıyâmette küffâr-ı müşrikîni berây-ı⁵³⁵ mücâzât-ı muntekîm şîfât-ı celâliyyesiyle tecellî ettiği vakitte bana şefâ'at etmekle senin şeref-i menzilet ve mertebe-i sa'âdetin elbette târ olmaz. Ya'nî zât-ı pâkin öyle berekât-ı şefâ'at ve menbe'-i lûtf u 'inâyetsin ki, Cenâb-ı Hakk'ın kahr ve celâl şîfatını izhâr ettiği yevm-i ba'sde benim gibi bir 'âciz bende ki, deryâ-yı şefâ'atinden bir katreyle mazhar etmeklik ile senin şân-ı 'âzamet ve 'ulv-i menziletine aşlâ nakîşa ârîz olmaz.

فَإِنَّ مِنْ جُودِكَ الدُّنْيَا وَضَرَّتْهَا وَمِنْ عُلُومِكَ عِلْمُ اللُّوحِ وَالْقَلَمِ 154-

[فَإِنَّ مِنْ جُودِكَ]: (جُودٌ) 'avz ve gârağ için olmayarak lâıyık ve şâyân [174] olan şeyi ifâzaya derler. İfâza lûgatta kab taşınmaya kadar içine şey dökmek ve bol ve bol etrâfa şey dağıtmak ve akıtmak ma'nâlarıdır. [الدُّنْيَا]: Naşbla takdîren (إِنَّ)'nin ismidir. [وَضَرَّتْهَا]: Zarratu'd-dünyâ demektir ki murâd âhirettir ve âhirete zarrahû tesmiye olunmuştur. Zîrâ dünyâ ve âhiretin beynini cem' etmek mute'azzürdür, illâ Cenâb-ı Hakk celle şânuhû Hazretleri muvaffak eder ise, ya'nî iki mer'enin beynini cem' eylemek nasıl mute'assür ise bu da öyle güçtür, (مَنْ أَحَبَّ آخِرَتَهُ أَضَرَّ بِدُنْيَاهُ وَمَنْ أَحَبَّ) hadîs-i şerîfi dahî buna delâlet eder. Ya'nî Hazreti Peygamber şallallâhu aleyhi ve sellem buyurur ki "Bir kimse ki dünyâyâ muhabbet eder, dünyâ ile ziyâde mutezarrir olur ve bir kimse ki dünyâyâ muhabbet eyler âhiret ile ziyâde zarar bulur." Hâşılı tevfiğ-i ilâhi olmadıkça ikisinin beynini cem' kâbil değildir. Denilmiştir ki

⁵³⁵ Berây: İçin, uğruna, maksadıyla.

kevneyn, ya'nî 'âlem-i dünyâ ve 'âlem-i 'uqbânın hâşıl olmaklığı Fahr-i 'âlem şallallâhu 'aleyhi ve sellem cûdündendir, zîrâ zât-ı 'âlîsi künhe ve hakikat üzerine vücûdun fizânında ve mevcûdât üzerine cûdun seyelânında vâsıtaadır. Binâ'en 'aleyh dünyâ ve âhiretin huşûlü cûdündendir yâhûd mecâz olur (أَيُّ حُصُولٍ خَيْرِهِمَا مِنْ جُودِكَ) (وَبَرَكَتِهِ شَفَاعَتِكَ) ya'nî dünyâ ve âhiret hayrının huşûlü yâ Rasûlallâh senin cûdünden ve şefâ'atin bereketindendir demek, şu mışrâ'da (لَوْلَاكَ لَوْلَاكَ لَمَا خَلَقْتُ الْأَفْلَاكَ)⁵³⁶ hadîşine telmîh vardır. [وَمِنْ عُلُومِكَ]: üzerine ma'tûfdur, 'ulûm 'ilmin cem'idir, 'ilim yâhûd ma'lûm ma'nâsınadır. [عِلْمُ الْوَحْيِ]: Naşb ile dünyâ üzerine ma'tûfdur. (الْوَحْيِ) kitâb-ı mübîndir, 'azamet ve leâfetten ve hurûf ve kitâbetten onda olan şeyi idrâke 'akıl muqadder değildir. [وَالْقَلَمُ]: Murâd kalem-i a'lâdır.

[Maḥşûl-i Beyit]

Ey Hâbîb-i Hüdâ ve şefî-i rûz-i cezâ, dünyâ ve âhiret senin cûd ve şehâvetindendir ve levh-i maḥfûz ve kalem-i a'lânın 'ilimleri senin 'ilminden ba'zıdır. Ya'nî ey Meḥḥar-i 'âlem (لَوْلَاكَ لَوْلَاكَ لَمَا خَلَقْتُ الْأَفْلَاكَ) hadîş-i şerîfi maẓmûnu 'âlîsine, vücûd-i şerîfin vücûd-i kâ'inâta bâ'is ve hudûs-i mevcûdâta sebep olmuştur. Sen olmasaydın mukevvenât halk ve icâd olunmaz idi, cümlesi senin şeref ve 'izzetin hürmetindedir ve 'ulum-i evvelîn ve âhirîn zât-ı pâkinde cem' olmuştur, şöyle ki [175] kitâb-ı mübîn ve kalem-i a'lânın 'ilmî hep senin ma'lûmâtındandır. Binâ'en 'aleyh benim gibi bir 'abd-i 'âcizi nâil-i şefâ'at ve maẓhar-ı luṭf u 'inâyet buyurmak, deryâyı keremine nisbetle bir kıatre meşâbesinde olmakla, maḥrûm-i şefâ'at bırakmayacağına ümîd ve i'tikâdım ber kemâldir.

عَظُمْتُ إِنَّ الْكِبَائِرَ فِي الْغُفْرَانِ كَاللَّمَمِ - 155⁵³⁷ يَا نَفْسُ لَا تَقْنَطِي مِنْ زِلَّةٍ

[يَا نَفْسُ]: "Sîn" in zammiyle ey nefis demektir, "sîn" in kesriyle olur ise ey benim nefsim demek olur. [لَا تَقْنَطِي] (الْقَنُوطُ)'dan a'zam-ı ye's ma'nâsınadır, mufredâtta kıanûṭ

⁵³⁶ el-Harpûtî, *Kaşıdetü'l-bürde me'a şerhihâ 'Aşîdetü's-şühde*, 293.

⁵³⁷ İncelenen tercüme eserde ذَلَّةً şeklinde, asıl metin olan Harpûtî'de ise زِلَّةً şeklindedir. Bkn. el-Harpûtî, *Kaşıdetü'l-bürde me'a şerhihâ 'Aşîdetü's-şühde*, 294.

hayrdan ye'se derler. Fârisîde nevmîd⁵³⁸ şüden⁵³⁹ ez hayr denildiği gibi. Ma'lûm ola ki rahmet-i ilâhîden ye's, Hâk ile 'abd beyninde olan vuşlatın inkişâ'ıyla fıtrat-ı İslâmiyyenin zevâline 'alâmettir. [مِنْ زَلَّةٍ]: (زَلَّةٌ), zenb ma'nâsına kebîr veyâhûd şağîr olmakdan a'âmdır, enbiyâ-yı kirâm hakkında gelen zelle değil. [عَظُمَتْ]: Büyüklük ve ululuk ma'nâsınadır. [إِنَّ الْكَبَائِرَ]: Nehiy için 'illettir. (الْكَبَائِرُ), kebîrenin cem'idir, büyük günahlara derler. [فِي الْغُفْرَانِ] (كَاللَّمِّ) kavlindeki (ك) 'ye müte'allıktır. (الْغُفْرَانِ), zämme ile setr etmek yarlıgamağ ma'nâlarıdır, mağfiret gibi. [اللَّمِّ]: Şağîr-i zünûbe ya'nî küçük günahlara derler.

[Maḥşûl-i Beyit]

Ey nefis, me'âşî-i 'azîmeden nâşî rahmet ve mağfiret-i ilâhiyyeden me'yûs ve nâ ümîd olma, zîrâ günâh-ı kebâ'ir gaffâru'z-zünûb olan Hâzreti Allâh'ın mağfiretine nisbetle me'âşî-i şağîra gibidir. Cenâb-ı hâk (إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا) "... Allah (dilerse) bütün günahları bağışlar..."⁵⁴⁰ kavlı-i şerîfiyle 'alâ tarîki't-te'kîd ve't-tevkîd mağfireti va'd buyurmuştur.

لَعَلَّ رَحْمَةَ رَبِّي حِينَ يَقْسِمُهَا تَأْتِي عَلَى حَسَبِ الْعِصْيَانِ فِي الْقِسْمِ 156-

[لَعَلَّ]: Luğatta şâyet, gerek, belki, meğer ma'nâlarına müsta'mel edât-ı terdîddir, lâkin burada teraccî içindir, ben racâ ederim demektir. [رَحْمَةً]: onun üzerine menşûb (لَعَلَّ)'nin ismidir. Rahmet, esirgemek ve acımağ ve merhamet etmek ve şefkat edip ihsân eylemek ma'nâlarıdır. [حِينَ]: Mu'ahhar olan (تَأْتِي) için zarftır, vakit [176] ve zamân ma'nâsına. [يَقْسِمُهَا]: Takşim ve tefrîk ma'nâsınadır ki (حِينَ يَقْسِمُهَا) üleşdigi, *taksim olunduğu zamânda* demektir. [تَأْتِي]: gelir yâhûd gelsin ma'nâsınadır. [عَلَى]: küllîsine şâmindir. [فِي الْقِسْمِ] (فِي) haseb için zarftır, (الْقِسْمِ) "kâf"ın kesri ve "sîn" in fethiyle (قِسْمَةً)'nin cem'idir, *naşîb* ma'nâsına.

⁵³⁸ Nevîd: Ümitsiz.

⁵³⁹ Şüden: Olmak.

⁵⁴⁰ ez-Zümer 39/53.

[Maḥşûl-i Beyit]

Ben racâ eder ve ümid eylerim ki Rabbimin rahmeti takṣîm olunduğu vakitte herkesin ‘işyânı miḳdârınca gelsin. Ya’nî Nâzım-ı fâhim rahmetü’l-lâhi ‘aleyh, beyit-i evveli maḳâm-ı teşrîh ve te’yidde buyururlar ki ey nefis sen rahmet ve mağfiret-i ilâhiyyeden ümidini kat’ etme, günâh-ı kebâ’ir mağfiret-i Haḳḳ’a nisbetle şağâyir gibidir. Şunun için Mevlâ-yı Mûte‘âl Ḥazretleri’nden tazarru‘ ve istirhâm ederim ki, rahmet-i gufrân takṣîm olunduğu vakitte vurûd edecek rahmet-i ilâhiyyesi, hîn-i taksimde herkesin günâhı miḳdârınca gelsin.

يَا رَبِّ وَاجْعَلْ رَجَائِي غَيْرَ مُنْعَكْسٍ لَدَيْكَ وَاجْعَلْ حِسَابِي غَيْرَ مُنْخَرِمٍ - 157

[يَا رَبِّ]’de (يَا) kelimesi be’iyde nidâ için mevzû’dur, ba‘zan münâdî hırş için be’iyde nidâ sebebiyle qarîbe nidâ eder. (رَبِّ), (يَا) maḥzûf, kesra ile iktifâ olunmuştur, mâlik ve şâhib ma’nâsına. [وَاجْعَلْ]: Ba‘zı nüshada (فَا) ile (فَاَجْعَلْ) vaḳi’ olmuştur *sen kıl* demektir. [رَجَائِي]: Racâ *emele* derler ya ism-i mef’ûl, ya ism-i maşdardır, *necât ve sa‘âdeti taleb* ma’nâsına. [غَيْرَ مُنْعَكْسٍ]: Naşbla (اجْعَلْ) kelimesinin mef’ûlüdür, gayri merdûd ya’nî *red olunmamış* ma’nâsınadır. [لَدَيْكَ]: (لَدَى), ‘ind ma’nâsınadır ki, *senin ‘ind-i ilâhiyende* demektir. [حِسَابِي]: Hesâb üç ma’nâya itlâk olunur, ‘*aded ve teraḳḳub* ve *zan*, bu maḳâmda üçü dahî câ’izdir. Evvel üzerine ma’nâ, *senin ni‘am-i mütevâliyen* benim ‘indimde *kıl*, ikincisi üzerine ma’nâ *senin in‘âmına teraḳḳub* ve intizârımı ziyâde *kıl* ve üçüncüsü üzerine ma’nâ benim hüsn-i zannım sanadır demek olur. [غَيْرَ مُنْخَرِمٍ]: Gayr-i munḳatı‘ ma’nâsınadır.

[Maḥşûl-i Beyit]

Ey benim rabbim ve ḥâliḳim dergâh-ı ‘izzetinde vâḳi’ olan istirhâm ve racâ-yı ‘âcizânemi ‘indi ilâhiyyende gayri merdûd *kıl* ve *senin mezîd-i luṭf* ve in‘âmına teraḳḳub ve intizârımı [177] munḳatı‘ eyleme. Ya’nî, yâ Rabbe’l-‘âlemîn her ne kadar cürm ve kuşûr ile âlûde⁵⁴¹ isem de rahmet ve mağfiretinde ümidvar olduğumdan racâ ve istirhâmımı red etmeyip, beni teraḳḳub ve intizârım vechle deryâ-yı rahmet ü kerem ve luṭf u merḥametinden hışsamend eyle.

⁵⁴¹ Âlûde: Bulaşık, karışık.

وَالْطُّفُ بِعَبْدِكَ فِي الدَّارَيْنِ إِنَّ لَهُ صَبْرًا مَتَى تَدْعُهُ الْأَهْوَالُ يَنْهَزِمُ -158

[وَالْطُّفُ]: İhsân-ı hafî ma'nâsına, [بِعَبْدِكَ]: (إِلَهِي عَبْدُكَ الْعَاصِي أَتَاكَ): kavlinde olduğu gibi isti'tâf içindir. [إِنَّ لَهُ]: İstînâf ve luţfî taleb için ta'lîldir. [فِي الدَّارَيْنِ]: Luţfa müte'allıktır (الدَّارَيْنِ) ile murâd dünyâ ve âhirettir. [صَبْرًا]: Naşbla onun üzerine (إِنَّ)'nin ismidir ve (لَهُ), (إِنَّ)'nin haberidir. [مَتَى]: Kelimesi şart için tazammun eden zürûf-i zamâniyyedendir, fi'il için cezm edicidir, *kaçan ne zamânda* ma'nâsına. [تَدْعُهُ]: Bunda üç rivâyât vardır, "*dâl*" ile tetlubbuhû ma'nâsına ya'nî *onu taleb eder çağırır* ve "*râ*" ile tetlubbuhû ma'nâsına ya'nî *onu korkudur* ve rivâyet-i uhrâda mülâkâtıdan *telekkahû* ma'nâsınadır. [لَا أَهْوَالُ]: Hevlin cem'idir, şiddet ve fez' ma'nâlarına, (الْفَرْعُ) feryâd u figân ve istimdâd etmeye derler. [يَنْهَزِمُ]: Cezâ'iyye üzerine meczûm ve me'a cezâ, cümle-i şartiyye, (صَبْرًا) kelimesinin sıfatıdır, *kaçar gider* ma'nâsına.

[Maḥşûl-i Beyit]

Yâ Latîf, mu'terif-i cürm ve me'âşî olan 'abd-i za'îfine luţf ve ihsân et ve dâraynde şedâ'id ve efzâ'dan selâmet vir. Zîrâ şiddet ve fez' geldiği zaman kemâl-i 'aciz ve za'fından nâşî kulunun şabrı *kaçar*.

Ya'nî yâ Rabbi ben 'abd-i 'âcizim, muktezâ-yı taqdîr-i ezeli vâkî' olacak, meşâ'ib ile imtiḥânına tâkatım yoktur. Bana cânib-i 'izzetinden o hinde şabr ve metâneti luţuf ve ihsân it, zîrâ benim şabrim bir şiddete mülâkî olduğu zaman aşlâ teḥammül edemeyip derhâl firâr ve gaybûbet eder, binâ'en 'aleyh senin meded ve 'inâyetine şiddeti ihtiyâç ile muhtâcım.

وَأَذِّنْ لِسُحْبِ صَلَاةٍ مِنْكَ دَائِمَةً عَلَى النَّبِيِّ بِمُنْهَلٍ وَمُنْسَجِمٍ -159

[وَأَذِّنْ] de (وَأَذِّنْ) 'atîfe ve şu cümle (اجْعَلْ) yâḥûd (الْطُّفُ) üzerine ma'tûfdur [177] (أَعْطِ الْإِجَازَةَ) ma'nâsına, ya'nî yâ Rabbi sen icâzet ver demektir. [لِسُحْبِ]: Şehâbın cem'idir, bulut ma'nâsına. [صَلَاةٍ]: Şalâtdan murâd mezîd-i şeref ve kerâmettir. [مِنْكَ]: (دَائِمَةً) yâḥûd (صَلَاةٍ) 'nin sıfatıdır. [دَائِمَةً]: onun için sıfat ba'de şıfattır. [عَلَى النَّبِيِّ]: (النَّبِيِّ)'den murâd Muḥammed şallallâhu Te'âlâ 'aleyhi ve sellem Ḥazretleri'dir. [بِمُنْهَلٍ]: (أَذِّنْ) müte'allıktır. (مُنْهَلٍ) luğatta *su*

içirici ma'nâsındır, murâd bilâ inkişâ' sâ' ile menşub ya'nî semâdan dökülüp akıtılmış olan ma'arın ifâzasıdır. [مَنْسُجِمٌ]: ⁵⁴²(أَيْحَسْبُ الصَّبُّ) beyitinin şerhinde mürûr ettiği gibi insicâmdan heţal ya'nî gözden yâhûd bulutdan akıcı ma'nâsındır.

[Maḥşûl-i beyit]

Yâ Rabbi şalavât-ı şerîfe bulutlarına icâzet ver kim, Faḥr-i 'âlem şallallâhu Te'âlâ 'aleyhi ve sellem Efendimiz Ḥazretleri'nin üzerlerine şûreti dâ'imede akıcı olsun. Ya'nî sâ'ile, semâdan bilâ inkişâ' dökülen ma'arın ifâzası gibi, rahmet bulutlarına cânib-i 'izzetinden emr u fermân buyur ki, o Ḥabîb-i Ekrem ve Rasûl-i Muḥterem'in ravza-i muṭahharası üzerine akmakta dâ'im ve şâbit olsun.

التَّقَى وَالتَّقَى وَالْحِلْمُ وَالْكَرَمُ -160⁵⁴³ وَالْأَلَّ وَالصَّحْبُ ثُمَّ التَّابِعِينَ لَهُمْ أَهْلُ

[وَالْأَلَّ]: Îlâ âḥirihî, aşlı 'aleyhişşalâtu vesselâm Efendimiz'in ehli ve âli ve dîn-i Muḥammedîye teb'îyyet edenin küllîsidir lâkin bu maḳâmda murâd ehl-i beyit-i Rasûlüllâh'dır. [وَالصَّحْبُ]: *Şâhibin taḥfîfi*, yâhûd râkibin cem'î rakb olduğuna zâhib olanlar 'indinde şâhibin cem'idir. [لَهُمْ]: (التَّابِعِينَ)'e müte'allık ve zamîri aşhâb ve âl içindir. [أَهْلُ التَّقَى]: Cer ile onlardan her birisi için şıfattır yâhûd ref'le mübtede-i maḥzûfun haberidir (أَيُّ هُمْ) ya'nî o âl, aşhâb ve tâbi'în demektir, (تَقَى) zamme ile *taḳvâdır*, taḳvâ muḥarramâtdan ictinâba derler. [وَالْتَقَى]: *Me'âşîden taḥârate* derler. [حِلْمٌ وَكَرَمٌ]: Bunun beyânı 'aleyhişşalâtu vesselâm Efendimiz'in evşâf-ı celîlesi bahşinde güzer eyledi.

[Maḥşûl-i Beyit]

Yâ muḡîza'l-ḥayri ve'l-cûdi, rahmetini Rasûl-i Ekrem ve Nebî-i Muḥterem şallallâhu Te'âlâ 'aleyhi ve sellem Efendimiz üzerine ve ehl-i beyiti ve aşhâbı ve etbâ'-ı kirâmı üzerlerine dâ'imâ [179] inzâl ve ifâza et. Onların küllîsi taḳvâ vü nuḳâvet ve ḥilm ü kerem gibi ḥişâl-i ḥamîde ve şıfât-ı cemîleyi câmi' ve eşref-i maḥlûḳât olan Peyḡamber-i zî-şân Ḥazretleri'nin muşâḥabeti şerefine teşâdüf ettiklerinden nâşî cemî'-i cihâtan kâmillerdir.

⁵⁴² 4. Beyit.

⁵⁴³ İncelenen eserde fethâ ile kaydedilmiş faḳaṭ kelimelerin irab edildiği bölümde kesra veyâ zamme ile ilgili açıklama yapılmıştır.

مَا رَنَحْتُ عَذَابَاتِ الْبَّانِ رِيحُ صَبَا وَأَطْرَبَ الْعِيسَ حَادِي الْعِيسِ بِالنَّعْمِ -161

[مَا رَنَحْتُ]’de (مَا) maşdariyyedir, müddet ma’nâsına ve şu müddet-i bekâ-i dünyâdır, (رَنَحْتُ) hareket ma’nâsınadır. [عَذَابَاتِ]: (رَنَحْتُ)’ın mef’ûlü, (عَذَابَةُ)’nin cem’idir, ağaç dallarına derler. [الْبَّانِ]: Eşcârdan bir nev’ şecerdir ki ta’rîfi ve tafşîli (وَلَا) [رِيحُ]: Ref’le (رَنَحْتُ)’ın fâ’ili ve müenneş-i semâ’îdir, rîhin şabâya izâfeti â’mın hâşa izâfeti kâbilindendir. Şeceru’l-erâk gibi, rîhin dahî ta’rîfi (أَمَّ هَبَّتِ الرِّيحُ مِنْ تِلْقَاءِ كَاطِمَةٍ) ⁵⁴⁴ mışrâ’ının şerhinde mürûr eyledi oraya müracâ’at oluna. [صَبَا]: Metle’-i şemsden hubûb eden rûzgâra itlâk olunur. [أَطْرَبَ]: Şiddet-i sürûrdan insân için *hişfetin tahrikiyle hâsıl olan ferah ve neşâta* derler. [الْعِيسِ]: Naşbla (أَطْرَبَ)’nin mef’ûlü ve (أَعِيسَ) lafzının cem’idir, *deve* ma’nâsına. [حَادِي الْعِيسِ]: Ref’ ile (أَطْرَبَ)’nin fâ’ilidir, (حَادِي) *deveyi sevk edici ve ra’y ediciye* derler. (الْعِيسِ) Lafzının tekerrür-i istilzâzı kâsd içindir. [النَّعْمِ]: Fethateyn ile (نَعْمَةً) cem’idir, *hasen-i şavt ya’nî güzel şadâ* ma’nâsınadır, işbu kâşîdeyi neğam ile hatm-i nağmle kırâ’ati luzûmuna îmâdır.

[Maḥşûl-i Beyit]

Yâ Rabbe’l-âlemîn şeceru’l-bânın dalları, rîh-i şabâ ile tahrîk ettiği müddetce ve devecilerin eşvât-ı hasene ile develeri sevk ve ra’yinde hâsıl olan sürûr ve neşât dâim oldukça, hâşılı dünyâ тұrdukça şalavât-ı şerîfede devâm etmelerini rahmet bulutlarına emr ü ferman et, tâ kim şalât u selâm Ravza-i Muṭahhara-i Nebeviyye’sinden bir an eskik olmasın.

مَوْلَايَ صَلِّ وَسَلِّمْ دَائِمًا أَبَدًا عَلَى حَبِيبِكَ خَيْرِ الْخَلْقِ كُلِّهِمْ -162 [180] ⁵⁴⁶

⁵⁴⁴ 5. Beyit.

⁵⁴⁵ 2. Beyit.

⁵⁴⁶ Bu beyit el-Harpûtî’nin *Kaşîdetü’l-bürde me’a şerhihâ ‘Aşîdetü’ş-şühde* isimli şerhinde mevcut değildir. Salavat olarak eklendiği düşünülebilir.

Na‘t-ı Rasûl-i Ekrem Şallallâhu ‘Aleyhi Ve Sellem

Seninçün Hâk yarattı kâ’inâtı yâ Rasûlallâh

Seninle buldu mevcûdât şebâtı yâ Rasûlallâh

Sen o sultân-ı a‘zam bir Nebî-i Fahr-i ‘âlemsin

Vücûdunla cihân buldu hayâtı yâ Rasûlallâh

Cemâlin nûrunu nûr-i ilâhî ile remz eyler

Hadîs-i men ra‘ânînin nukâtı yâ Rasûlallâh

Ṭulû‘unla giderdin zulmet-i cehli kameri âsâ

Zuhûrun eyledi hâll-i muşkulâtı yâ Rasûlallâh

Yedu‘l-lâhi fevka eydîhim⁵⁴⁷ rumûzu vaşf-ı şânındır

Sanâ bey‘at eden buldu necâtı yâ Rasûlallâh

Senindir devlet ü şevket senin gencîne-i⁵⁴⁸ rahmet

Sanâ Hâk verdi bunca ‘âliyyâtı yâ Rasûlallâh

Şenâ ve medhine Hâk‘ın şenâsı gibi kim kâdir

Seni vaşf etti Qur‘ân beyyinâtı yâ Rasûlallâh

Şefî‘u‘l-muznibîn rahmeten li‘l-‘âlemîn sensin

Esir gir rahim ve eşfâkın ‘uşâtı yâ Rasûlallâh

Şifâdır âstânın⁵⁴⁹ her nev‘ derd-i me‘âşîye

İder hay feyz-i ihsânın memâtı yâ Rasûlallâh

Meded bekler kulun tevfiği der rahmet-i me‘bende

⁵⁴⁷ el-Fetih 48/10.

⁵⁴⁸ Gencine: Hazîne.

⁵⁴⁹ Âstân: Eşik.

Şefâ‘at eyle çokdur seyyi’âtî yâ Rasûlallâh

Selânik ‘Adliye mufettiş-i ekremi, semâhatlû Hasan Şadru’d-dîn Efendi
Hâzretleri’nin takrîz-i belîğaneleridir. [181]

Bi’smihî subhânehû

مُتَطَرِّفًا مِنَ الْمُتَطَرِّفِ عَنِ الْحَقِّ وَمَكَايِدِهِ الضَّعِيفَةِ إِلَى طَرَفِ الْحَقِّ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى بِاسْمَائِهِ
اللطيفة طَرَفَتْ طَرَفِي إِلَى أَطْرَفِ هَذِهِ الطَّرْفَةِ وَجَدْتُ كُلَّ طَرَسٍ مِنْهَا طَرَسُوسَ الْفَوَائِدِ الْمُفْتَطَفَةِ شَكَرَ اللَّهُ
سَعِيَ الْمُتَرْجِمِ حَيْثُ بَدَلَ مَسَاعِيَهُ إِلَى كَشْفِ الْبَرَاقِعِ عَنْ وُجُوهِ عَرَائِسِ نَفَائِسِ أَلْفَاظِ الْبَرَاءَةِ وَاخْتَارَ لِذَلِكَ
كُلْفَةً لِيَعْمَ نَفْعُهَا وَيَعْتَزَّ بِبَيْدِهِ كُلُّ مَنْ أَبْنَاءَ جَنْسِهِ مِنْ أَنْهَارٍ مَعَانِيهَا غُرْفَةٌ حَمَاهُ اللَّهُ عَنْ رَبِّبِ الْمُنُونِ وَفِي
ذَلِكَ فَلْيَتَنَافَسِ الْمُتَنَافِسُونَ
وَأَنَا الْفَقِيرُ صَدْرُ الدِّينِ

Bi’smihî subhânehû

Haktan sapan şeytan ve hilelerinden Allah Teâlâ’nın latif ismine sığınırım.

Bu kıymetli tercümeye baktım ve her sayfasından değerli kaynaklardan alınmış
faydalı bilgiler buldum. Kaşîde-i Bür’e’nin lafızlarındaki gizli ilimlerden kapalılığı
kaldırdığından dolayı Allah Te‘âlâ Osman Tevfik Efendi’yi mükâfatlandırınsın. Kaşîde-
i Bürde’nin faydalarına herkesin kolaylıkla ulaşması için büyük bir sorumluluk
üstlendi. Allah Te‘âlâ mütercimi belalardan muhafaza etsin, işte “Yarışanlar böylesi
için yarışsınlar.”⁵⁵⁰

Selânik Maḥkeme-i İstînâfiyye reîs-i evvelîsi fazîletli Muḥammed Kâmil
Efendi Hâzretleri’nin takrîz-i belîğaneleridir.

‘Umdetu’l-‘âşîkîn, min eşhâbi’l-‘amîd, kudvetu’s-sâlikîn, min ehli’t-tevhîd, el-
‘âlimu’l-fâzilu’l-kâmil, İmam Buşayrî ‘aleyhi rahmetü rabbihi’l-bârî Hâzretleri’nin
dîl-i âgahları nâr-ı muḥabbet-i Rasûlillâh ile sûzân ve dû çeşm-i ḥasretleri giryân
olduğu hâlde nazmına müyesser ve iktirân-ı ḥüsn-i kabulle mübeşşer oldukları Kaşîde-
i Bürde-i mübârakenin ḥaşşa-i zîbâsı gayri münker olup, maḥbûl-i kâffe-i enâm ve
şâyeste-i ihtirâm olmakla ḥavî olduğu ebyât-ı şerîfenin nukât ve ḥakâyîkîni keşf ve
îzâh kaşdı-yle ‘ulemâ ve fużalâ câniblerinden birçok mesâ‘î şarf olunmuş ve
ihvânımızdan ve erbâb-ı fazîlet ve feşâhatden Selânik Maḥkeme-i İstînâfiyyesi bâş

⁵⁵⁰ Mutaaffifin, 83/26.

kâtibi ‘Osmân Tevfik Efendi dahî müşârun ileyhime na‘me’r-refik olârak ğıbtâ fezâ-yı ehl-i ‘irfân olmağlığa şâyân olan işbu şerh-i güzideyi te‘life muvaffakiyetle ebrâz-ı kemâlât eylemiş ve bundan dolayı lisân-ı medîh kaşîr bulunmuştur. Fe li’l-lâhi derruhû.

Selânik müdde‘i-i ‘umûmîsi se‘âdetlû Rıdvân Beg Efendi Hazretleri’nin takrîz-i belîğâneleridir.

Dürer-i garr-ı kemâlât ve lü’lü-i lâlâ-yı fuyûzât olduğu muhtâc-ı isbât olmayan Kaşîde-i Bürde ki her beyitinde bir nûr-i hakîkat-i lem‘a feşân ve her lafzında hakîkî bir ‘aşk u muhabbeti nümâyândır. İşbu kaşîde-i [182] mübârekenin mutezammin olduğu mezâmîn-i dilnişîn ve mezâyâ-yı feşâhatkarîni envâ‘-ı mehâsin ve havâşş-ı ma‘neviyyeyi câmi‘ olduğu için bulegâ ve şu‘arâ-yı i‘câz bir zât-ı ‘Arab’ın mensucu destegah belâgatları olan dibâ-yı zibâ-yı iş‘ârına fa‘îkdir. Nasıl fa‘îk olamasın ki maḥbûb-i Cenâb-ı Hüdâ ve ḥâtemu’l-enbiyâ Efendimiz Hazretleri nâzm-ı kaside-i nefise ve ḥâiz-i kemâlât-ı ‘ilmiyye ve ‘irfâniyye olan İmâm Bûşîrî ‘aleyhi rahmetü’l-bârî ḥuzûr-i fuyûzâtnuşûr Cenâb-ı Risâletpenâhî’lerine ‘arz ve takdîm ile kırâ’etlerinde tazmîn-i mışrâ‘-ı mu‘ciz-i numâsiyla reşk-i endâz-ı erbâb feşâhat buyurmuştur. Böyle bir feyz ve iḥsân-ı Ḥabîb-i Yezdân’a mazhar olan bir kaşîde-i nefisenin elbette her beyiti bir feyz-i câvidânîyi ḥa’iz olacağı muhtâc kıl ve kâlemîdir. Muḥtevî olduğu nukât-ı daқиқа ve havâşş-ı ma‘neviyyesini şerḥ ve îzâh emrinde erbâb-ı ‘ilm ve kemâlâtın maşrûfu olan himmeti fezâilperverîleri lisân-ı ‘Arab’a munḥaşır gibi iken bizâ‘a-i ‘ilmiyye ve kudret-i kalemiyyesi teslim gerde erbâb-ı kemâl olan Selânik Maḥkeme-i İstînâfiyye’si bâş kâtibi arkadaşımız ‘izzetli ‘Osmân Tevfik Efendi işbu kaşîde-i mübârekeyi lisân-ı şirin-i edâ-yı Türkîye tercüme ile isbât-ı kemâl u ehliyyet ve ebnâ-yı vatana pek büyük bir ḥidmet etmekle cümlemizi kendisine minnettâr bırakmıştır. Li’l-lâhi derruhû.

Selânik Maḥkeme-i İstînâfiyye reîs-i şânîsi sa‘âdetlû Hacı ‘Âşım Beg Efendi Hazretleri’nin takrîz-i belîğâneleridir.

Ecle-i e’imme-i dînden İmâm Buşayrî ‘aleyhi rahmetü’l-bârî Hazretleri’nin bir nehc-i ‘âşıkâne keşîde-i selki nazm buyurup (Kaşîde-i Bürde) nâm-ı ‘âlîsi ile ma’nûn ve her bir beyiti ve her lafz-ı mübâreki envâ‘-ı nûr-i şafâ ile müzeyyen olan eşer-i celîlin şân-ı ‘âlîsini ve havâşş-ı mübârekesini ta‘rîf ü tavşîfden kalem-i ‘âciz ve raqam-ı ‘âcizânem dermandadır. İşbu eşer-i celîlin lisân-ı ‘azbu’l-beyân Türkçeye tercüme ile

ŝemerât-ı metnû‘a ve ravâyıh-ı ıayyibesini erbâb-ı elbâbın kâm ve meŝâmm-ı idrâkini telzîz ve ta‘îr etmeye vâsıta olan ihvânımızdan ve erbâb-ı fażl u kemâlden Selânik Maħkeme-i İstînâfiyye’si başkâtibi ‘izzetli ‘Oŝmân Tefîķ Efendi’nin sa’y ve himmetlerini ‘âcizâne taķdir ve tebrîk eylerim.

6. SONUÇ

Ömer b. Ahmed el-Harpûtî'nin *Kaşîdetü'l-bürde* üzerine yazmış olduğu çok yönlü eserinin özetlenerek, Arapça'sı olmayan veya belirli bir seviyede olanların hizmetine sunmak hem kıymetli hem de zor bir iştir. Zira Arapça gibi kadim bir dilde yazılmış olan edebi bir eseri, ilmi seviyesi sınırlı insanların istifadesine sunmak için bilgilerin hedef kitleye hitap edecek şekilde kısaltılması, bu kişiler tarafından anlaşılamayacak kısımların çıkarılması ve bu işlem yapılırken de eserin ruhundan uzaklaşılması gerekecektir. Osman Tevfik Efendi bu işi *Harpûtî Tercüme-i Mücmeli* isimli eserinde en güzel şekilde uygulamıştır. Gerekli gördüğü yerlere muteber kaynaklardan eklemeler yapmış, Arapça'nın ileri seviyesindeki kurallara ve belagat meselelerine çok dalmadan, manaya odaklanarak hitap etmeyi düşündüğü insanları sıkmayacak şekilde eserini tamamlamıştır. Osman Tevfik Efendi, Harpûtî'nin şerhini tercüme ederken kaynak eserdeki tertibe riayet etmeyip beyitlerin açıklamalarını kendi belirlediği bir çerçevede kaleme almıştır. Çok olmamakla beraber Harpûtî'nin beyitleri kısa olarak açıkladığı yerlere Osman Tevfik Efendi kendisi özet olacak açıklamalar eklemiştir. Tercümesinde beyitlerin şerhindeki usulünü Harpûtî'den, kasidenin bölümlere ayrılması ve beyitler ile nasıl şifa bulunacağına dair tariflerini genelde Yalvaçlı İbrahim Efendi'den almıştır. Tercümesinde Osmanlı ilim erbabı tarafından kabul görmüş Mevlana, İsmail Hakkı Bursevi, İbrahim Hakkı Erzurûmî gibi âlimlerden alıntılar yapıp eserini zenginleştirmiştir. Bunlara ek olarak *Kaşîdetü'l-bürde'nin* ruhuna uygun olan Hasan Sezâyî, Şeyh Sâdî, Hakânî Mehmed Bey gibi mümtaz kişilerden beyitler alarak çevirisini desteklemiştir. Tercümenin sonunda da kaynaklarda metin olarak bulunmayan, kendisinin yazdığı düşünülebilecek bir şiir ilave etmiştir. Bütün bunların yanında tercüme eserde yer yer baskı hataları da göze çarpmaktadır.

Daha önceki çalışmalarda hakkında sadece Selanik İstinaf Mahkemesi Başkâtibi olduğu bilgisi bulunan Osman Tevfik Efendi ile ilgili yapılan arşiv taramasında yeni bilgilere ulaşılmış ve bu bilgiler ışığında babası, doğum tarihi, eğitimi, yazdığı eseri, iş hayatı ve şahsiyeti tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Afyoncu, Erhan- Ahışhalı, Recep. “Kâtip, Osmanlı dönemi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Erişim 28 Kasım 2023.
[KÂTİP - TDV İslâm Ansiklopedisi \(islamansiklopedisi.org.tr\)](http://islamansiklopedisi.org.tr)
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *El-Müsned*. nşr. Şuayb Arnavut, Adil Mürşid ve diğerleri. Beyrut: Müessesetü’r-risale, 1421/2001.
- Akdağ, Rabia. *İsmâil Rusûhî-yi Ankaravî Şerhi mesnevi (Mecmûatü’l-Letâyif Ve Matmûratü’l-Ma’ârif) (3. Cilt) (İnceleme-Metin-Sözlük)*. Niğde: Ömer Halisdemir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023.
- Arslan, Ahmet Turan. “Harput’ta Bir Âlim Sülalesi: Efendigil Ailesi”. *Dünü ve Bugünüyle Harput Sempozyumu* 2. ed. Fikret Karaman. Elazığ: Türkiye Diyanet Vakfı Elazığ Şubesi, 1999.
- Arslan, Harun. *Celalzâde Mustafa’nın Terceme-i Meâricü’n-nübüvve Adlı Eseri Metin – Sözlük - Özel Adlar Dizini – Esmâ-yı Latîfe*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013.
- Aslan, Zahir. "Kasîde-i Hemziyye ve Üzerine Yapılan Çalışmalar". *Akademik-Us* 5 / 1 (Haziran 2021): 61-87.
[Akademik-Us » Makale » Kasîde-i Hemziyye ve Üzerine Yapılan Çalışmalar \(dergipark.org.tr\)](http://dergipark.org.tr)
- Ayıntâbî, Mehmed Efendi. *Tibyân Tefsîri*, sad. Abdullah Yücel. İstanbul: Huzur Yayın-Dağıtım, 2015.
- Bayram, Halime. *Erzurumlu İbrâhim Hakkı’nın Marifetnâmesindeki Hadislerin Sıhhat ve Kaynak Açısından değerlendirilmesi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Beyzâvî, Nâsirüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullâh b. Ömer b. Muhammed. *Envârü’t-tenzîl ve esrârü’t-te’vîl*. thk. Muhammed Abdu’r-rahman el-Maraşlı. Beyrut: Dâru İhyâi’t-turâsî’l-ilmiyye 1418-1997.
- Bilge, Bestâmi. *İsmâil Rusûhî-yi Ankaravî Şerhi mesnevi (Mecmûatü’l-Letâyif Ve Matmûratü’l-Ma’ârif) (5. Cilt) (İnceleme-Metin-Sözlük)*. Niğde: Ömer Halisdemir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022.
- BOA, Osmanlı Arşivi. DH. SAİDd... Gömlek No. 18, 57.
[Devlet Arşivleri Başkanlığı \(devletarsivleri.gov.tr\)](http://devletarsivleri.gov.tr)
- Bursalı, Mehmed Tahir Efendi. Bursalı Mehmed Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, hz. Ali Fikri Yavuz, İsmail Özen. İstanbul: Meral Yayınevi, 1972.

Bursevi, İsmail Hakkı. *Şerhü'l-Muhammediyye bi ferahi'r-rûh*.

Civelekoğlu, Zekeriya. *Hayruddin Hızır b. Mahmûd b. Ömer el-Merzifonî el-Atûfî ve şerhu'l-Kasîdeti'l-Burde Adlı Eserinin İnceleme ve Tahkiki*. Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.

Çağlar, Dursaliye. *Doğu Türkçesi Kaşîdetü'l-bürde Şerhi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.

Çelik, Nurgül. *Fuzûlî'nin Türkçe Dîvânı'ndaki Gazellerde Edebî Sanatlar*. Ordu: Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Çetin, Kamile – Dikmen, Melek. “Oğula Yazılmış Bir Nasihatname: Harputlu Ömer Naim ve Manzume-i Naimiyyesi”. *Uluslararası Harput'a Değer Katan Şahsiyetler Sempozyumu*. Elazığ: Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi, 2015.

Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *es-Sünen*. nşr. Muhammed Muhyi'd-dîn Abdü'l-Hamîd. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye.

Eratalay, Sevdâ. *Terceme-i Meâricü'n-nübüvve (Metin-Sözlük)*. Van: YüzüncüYıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014.

Eren, İlkay. *Yanya Sancağının İdari Yapısı ve Yerleşim Birimleri (1867-1913)*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Erdoğan, Mehtap. *Türk Edebiyatında Manzum Hilyeler*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011.

Harpûtî, Nâimî Ömer bin Ahmed. *Kaşîdetü'l-bürde mea şerhiâ Asîdetü's-şühde*. (Karaçi, Mektebetü'l-Medîne, 1434-2013), 1434/2013.

Harpûtî, Nâimî Ömer bin Ahmed. *Mazûme-i Nâimiyye*. Konya: Konya Bölge Yazma Eserler Bölge Müdürlüğü, Bölge Yazma Eserler Basma, 54477. 14648. <https://portal.yek.gov.tr/works/detail/54477>

Irmak, Mustafa. *Kasîde-i Hemziyye ve Manzum Bir Tercümesi*. Rize: Sts Kitap Kırtasiye Basın Dağıtım, 2016.

Irmak, Mustafa. “Bûsîrî'nin Zuhru'l-me'âd Fî Vezni Bânet Su'âd Adlı Kasîdesi ve Abdülbâki b. Ahmed'in Bu Esere Yaptığı Manzum Tercüme”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar dergisi*, sayı:42, 2016 c. 9/176.

İnal, Mahmud Kemal. *Son Asır Türk Şairleri* 1. Cilt. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1969.

İnal, Mahmud Kemal. *Son Asır Türk Şairleri* 3. Cilt. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1970.

- Kavak, Nuri. “Osmanlı Muhakeme Sisteminde Kâtiplik Mesleğinin Yeri Ve Önemi”. *Pamukkale Journal of Eurasian Socioeconomic Studies* 2/2 (Ekim 2015): 1-10. <https://doi.org/10.5505/pjess.2015.25733>
- Kaya, Mahmut. “Kaşîdetü’l-bürde”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* Erişim 5 Ağustos 2023. [Kaşîdetü’l-bürde - TDV İslâm Ansiklopedisi \(islamansiklopedisi.org.tr\)](https://islamansiklopedisi.org.tr/Kasidetu-l-burde)
- Kaya, Mahmut, “el-Kaşîdetü’l-Hemziyye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Erişim. 5 Ağustos 2023. [el-Kaşîdetü’l-HEMZİYYE - TDV İslâm Ansiklopedisi \(islamansiklopedisi.org.tr\)](https://islamansiklopedisi.org.tr/el-Kasidetu-l-Hemziyye)
- Kaya, Mahmut. “Bûsîrî, Muhammed b. Sâid”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Erişim 5 Ağustos 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/busiri-muhammed-b-said>
- Kazvîni, Ebü’l-Meâlî Celâlüddîn el-Hatîb Muhammed b. Abdîrrahmân b. Ömer b. Ahmed. “*Telhîsü’l-miftah*”, çev. Selim Köroğlu, İstanbul: Kitap Kalbi Yayıncılık, 2017.
- Kur’an Yolu. Erişim 4 ağustos 2023. <https://kuran.diyanet.gov.tr>
- OA, Osmanlı Arşivi, [DH. MKT], Gömlek No. 1529,100. [Devlet Arşivleri Başkanlığı \(devletarsivleri.gov.tr\)](https://devletarsivleri.gov.tr)
- Rûmî, Mevlâna Celâleddîn. *Mesnevî-i Mâ’nevî*. çev. Derya Örs ve Hicâbi Kırılanc. İstanbul: T.C. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2015.
- Sakar, Ekrem. *Altıparmak Muhammed Efendi’nin Delâil-i Nübüvvet-i Muhammedî Adlı Eseri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022.
- Serin, Rahmi. *Kaşîdetü’l-bürde Şerhi, Havâs Ve Esrârı*. İstanbul: Pamuk Yayıncılık, 2004.
- Sunguroğlu, İshak. *Harput Yollarında* 2. Cilt. İstanbul: Elazığ Kültür ve Tanıtma Vakfı Yayınları, 1959.
- Şahin, Ebubekir Sıddık. *Kasîde-i Bürde’nin Türkçe Şerh ve Tercümeleri*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1997.
- Taştan, Erdoğan. *İsmâil Rusûhî Ankaravî’nin Mesnevi Şerhi (Mecmûatü’l-Letâyif Ve Matmûratü’l-Ma’ârif) 1. Cilt, Çeviri Yazı İnceleme*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009.
- Teftâzânî, Sa’düddîn Mes’ûd b. Fahriddîn Ömer b. Burhâniddîn Abdillâh el-Herevî el-Horâsânî. *el-Mutavvel*. çev. Zekeriya Çelik. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2019.

- Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ b. Sevre (Yezîd). *Sünen-i Tirmizî*. nşr. Beşar Avad Maruf. Beyrut: Dâru'l-garbi'l-islâmî, 1996.
- Özdemir, Mehmet. *İsmâil Rusûhî-yi Ankaravî Şerhi Mesnevi (Mecmûatü'l-Letâyif Ve Matmûratü'l-Maârif) (4. Cilt) (İnceleme-Metin-Sözlük)*. Yozgat: Bozok Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013.
- Uygun, Ali Rıza. *Hasan Sezâyî'nin Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri, Divânı'nın tenkitli Metni ve İncelemesi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1999.
- Yalvaçlı, İbrahim Efendi. *el-Mecmû'atü'l-kübrâ mine'l-kaşâ'idi'l-fuhrâ fî hakkı nebiyyinâ*. İstanbul: Süleymâniye Vakıf Kütüphânesi, Hacı Mahmud Efendi, 3692.
- Yazıcıoğlu, Muhammed. *Muhammediye Ferâhu'r-rûh şerhi ile*. çev. Doç. Dr. Abdülvehhab Öztürk. İstanbul: Çelik Yayınevi, 2021.
- Yücel, Yusuf İbrâhim. *Arap Edebiyatında Nevbevî Medihler Bağlamında Ömer Harpûtî'nin Kaşîdetü'l-bürde Şerhi*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020.